

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ROSKILDE

I.

*Fra Isseffjorden det bruser
i Kongegravens By:
om gamle Tider det suser:
det hvísker om Tider ny:
Blandt Konger Saxo hviler,
Bisp Vilhelm hos Kong Svend.
Fra Graven Margrethe smiler
med Fred til Nordens Mænd.
Ingemann.*

ARTHUR FANG

ROSKILDE

FRA BYEN OG DENS HISTORIE

I. BIND

ROSKILDE
ERH. FLENSBORGS FORLAG
1945

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR KØBENHAVNS AMT
MED STØTTE AF ROSKILDE BYRAAD

*Levering til Historisk Samfunds Medlemmer
for 1944 og 1945*

FELIX MØLLERS BOGTRYKKERI — ROSKILDE

Bogen er tænkt som en fortællende, folkelig Fremstilling bygget paa trykt Materiale. Der er altsaa stadig Plads for en Roskildes Historie baseret paa nye Arkivundersøgelser. Det spredte Stof er forsøgt optaget og sammensmeltet under Synspunkter, dannet i adskillige Aars Medleven med Emnet paa selve Stedet.

Da det ikke har været Hensigten blot at bringe et Referat af nogle saakaldte Kendsgerninger, der tilfældigt er optegnet, men ogsaa at forsøge at give et Indtryk af Aanden og Livet i den Tid, der behandles, er en ikke ringe Del af Fremstillingen i dette Bind helliget det religiøse Liv, og hvad hermed staar i Forbindelse; for kun ad denne Vej er der en Mulighed for at kunne naa til nogen Forstaaelse af en saa udpræget gejstlig By, som Roskilde var, og af det fængslende Tidsafsnit, der kaldes Middelalderen. Ligeledes er der medtaget en Del kulturhistorisk Stof for at lette Læsningen af Bogen for Læsere, der ikke selv har Lejlighed til at fremskaffe disse Oplysninger.

Hovedforudsætningen for Bogen er Roskilde selv og dens Rigdom paa Historie og inspirerende Minder. Andre Forudsætninger er de to højtfortjente Roskilde-Historikere *Hendrik Behrmann* og *Jacob Kornerup*. Gennem den sidste, som jeg

har haft den Lykke at have kendt, er jeg yderligere kommen i Forbindelse med den levende Tradition, hvis gyldne Traad det gælder at tvinde videre. — Til adskillige Nulevende staar jeg i Taknemligheds-Gæld for god Hjælp. — En Tak til Roskilde Byraad for økonomisk Støtte og til Forlæggeren, hvem det har været magtpaaliggende at give Bogen et godt Udstyr.

Roskilde i Marts 1945.

Arthur Fang.

Fyn michi nativa patria est, sed florida sortem
pontificis dederat terra Sclanda michi.
Urbibus et castris, opibus suis effluit ipsa
frugibus et pecore, piscibus atque feris.
quam deus omnipotens nunc horrida bella tremem
celitus extenta protege Christe munu.

Biskop af Roskilde Lage Urne 1527.

Fyn er mit Fæderne Land, men dig det er, der har lagt mig
Bispestaven i Arm, Sjællands blomstrende Ø!
Gid den i By og Borg med rundeligt Forraad maa fyldes,
bugne af Kær og Korn, myldre med Fiske og Vildt!
Bøvende nu, almægtige Gud, for den brægende Orlog,
bjerg den, Christe, med din himmelfavnende Haand.

Oversat af Vilhelm Andersen 1917.

*Højt paa en Banke, midt i Sjællands grønne Ø, løftet over
den blaa Fjord, ligger der en gammel By. Roskilde er dens
Navn.*

*Den ligger dybt inde i Landet, men ved Fjorden i direkte
Forbindelse med Hav, og højt til Vejrs. Det giver Vidde og
Frihed til Sindet. — „Denne friske, danske Bjergby“, har Maleren
Vilhelm Marstrand kaldt den. — Fra Pladser og Gader aabner
der sig pragtfulde Vidsyn over Fjordens Vige og Næs, til Horns-
herreds Bakkeland med mørke Skove og ud over den lyse og
frugtbare „Hede“. Roskilde er groet ud af Sjælland. — „Det er
baade et frugtsommeligt og overflødigt Land paa alting og lig-
ger saa godt som midt udi Riget“, saadan oversætter Anders
Sørensen Vedel Saksens Ord om Sjælland.*

*I det gamle Danmark, som rakte fra Ødemarkerne ved Ej-
deren til Smaalands uvejsomme Skove, laa Sjælland med vor
Histories tre Tyngdepunkter: Lejre, Roskilde, København —
midt i Riget; indtil det Danmark, der laa Øst for Øresund,
blev stænget ud.*

Og for straks at fastlægge Roskilde i Middelalderens Verden, saa meddeler Roskilde Domkirkes gamle Gavebog Længde-, Bredde- og Tidsforskæl mellem Roskilde og baade Jerusalem og Rom. — Alt saas i Forhold til Jerusalem, Verdens geografiske Midtpunkt, og til Rom, Verdens aandelige Midtpunkt. — „Europa er Romerrige, og alt det der norden er og vester fra Rom: og det er ret Christendom — —“, siger Lucidarius.

— Saa længe Skove bugner og Marker modnes over Sjælland, vil Roskilde ligge der; den vil stige, og den vil falde, men den vil ikke forgaa:

Fluctuat nec mergitur.

DANERNES KONGESÆDE

Sjællands største By er Roskilde.

Danernes Kongesæde.

Adam af Bremen.

Danerne var fra gammel Tid Kristne, men tjente ikke desto mindre Afguderne efter Hedningeskik. Nu hændte det en Gang, at der ved et Gilde, hvor Kongen var til Stede, opstod en Trætte om Dyrkelsen af Guderne, idet Danerne paastod, at Kristus nok var en Gud, men at der ogsaa var andre Guder, der var større end han, da de lod Menneskene se langt større Tegn og Undere end Kristus. Herimod vidnede en Klerk, der nu har viet Gud sit Liv, en Biskop ved Navn Poppo, at der var en eneste sand Gud og Fader og hans enbaarne Søn, vor Herre Jesus Kristus, og den Helligaand, — mens Afguderne var Dæmoner og ikke Guder. Kong Harald, om hvem det siges, at han var ivrig efter at høre, men sendrægtig i at tale, spurgte ham nu, om han var villig til at bevise denne Tro paa sig selv, hvortil Poppo uden Tøven svarede ja. Kongen lod saa Klerken sætte under Opsyn til Dagen efter, og da det var blevet Morgen, lod han et stort, tungt Stykke Jern ophede og bød Klerken bære det glødende Jern for den katolske Tro. Den Kristi Bekender greb uden Vaklen Jernet og bar det saa længe, Kongen bestemte, fremviste saa sin Haand, der var uskadt, og overtlydede saaledes alle om den katolske Tros Sandhed. Derover omvendte Kongen sig, besluttede at ære Kristus alene som Gud og bød de Folk,

han herskede over, at forkaste Afguderne; og han viste senere Præsterne og Guds Tjenere skyldig Ære.

Saadan fortæller Widukind i sin Sachserkronike¹⁾ om denne skelsættende Begivenhed, der ogsaa blev af stor Betydning for Roskilde. Kong Harald lod sig døbe og »gjorde Danerne kristne«, som han siger det om sig selv paa den store Jelling-Sten.

Har Roskilde ingen egentlig Grundlægger, saa er i hvert Fald Kong Harald Grundlæggeren af dens Storhed og Berømmelse. Gennem ham udvælges Byen ved Fjorden til at blive et Midtpunkt for den nye Magt. Her bygger han Øens første Kirke²⁾, indviet til Trefoldigheden — sancta trinitas, og skænker den Gods. Roskilde bliver derved som et Sindbillede for den nye Tro.

Kong Haralds Daab sættes almindeligt til omkring 960. Det er rimeligt, at han straks derefter, for at understrege det skete, har ladet Kirken rejse. Lad os derfor udvælge Aaret 960 som det første, der nogenlunde lader sig fastslaa i Roskildes Historie. »Omvendelsen« maa iøvrigt nærmest opfattes politisk. Det har sikkert været Kong Harald magtpaaliggende, at Danmark fremtidig ude fra Europa kunde blive betragtet som et civiliseret og kristent Land.

Men nu selve Begivenheden — Poppes Jernbyrd og Kongens Daab. Vi ved ikke, hvor den har fundet Sted, men noget taler for, at det har været i Roskilde. Det gamle Billede lader nok Kongen blive døbt i en tøndelignende Font, men hvorfra en Font, naar der ingen Kirke var? Det er ikke urimeligt at tænke sig, at den Handling, der bragte det danske Folk til Kristendommen, har fundet Sted ved det store Væld i Roskilde, ved Maglekilde³⁾.

Da Kong Harald var død i Jomsborg af sit Saar, antagelig 986, blev hans Lig af Hæren ført tilbage til Fædrelandet og begravet i Staden Roskilde i den Kirke, han selv havde bygget til Ære for den hellige Trefoldighed⁴⁾. Sagaen fremhæver, at han var den første af de danske Konger, der blev begravet i viet Jord⁵⁾, mens hans Forældre, Gorm og Thyre, er gravlagt »i Høj og heden Jord« i Jelling. Ved Kong Haralds kirkelige Begravelse har man villet gøre den store Overgang fra gammelt til nyt haandgribelig for alle.

Af Kong Harald blev Roskilde udvalgt til Konge- og Kirkeby,

og ved ham indvies dens Kirke til de danske Kongers Gravkirke, hvad den — bortset fra enkelte Afbrydelser — er vedbleven at være lige til vore Dage.

Hvorfor blev Roskilde frem for andre gamlesjællandske Byer den foretrukne? Den laa vel mere bekvemt paa Øen, paa et Sted, hvor Færdsel mødtes ved en Havneplads — og midt i Riget. Vikingen Harald maatte have Adgang til Havet, og kunde han faa det mere sikkert noget andet Sted end ved Roskilde? Her kunde Skibe ligge

trygt for Anker, beskyttet mod pludseligt Overfald ved den store Afstand fra Isefjords Munding; der er c. 45 km's Sejlads fra Roskilde til Kattegat. Fjendtlige Skibe kunde vanskeligt uset trænge ned gennem den lange, smalle Fjord; men for Kongen selv var der fri Udfærd til Havet. Dette har en Tid været en Fordel, men har senere i Forbindelse med Fjordens mange Grunde maattet lægge Hindringer i Vejen for Handelssejlads i større Udstrækning.

Der er peget paa, at Roskilde har kunnet drage Fordel af den nære Køge Bugt, hvormed der var Forbindelse ad den gamle Vandskelsvej over Vindinge, Tune, Karslunde til Mosede; i Luftlinie c. 15 km. Utvivlsomt har det ogsaa været Tilfældet, dog næppe i større Udstrækning, da Kysten mangler naturlige Havne¹⁾.

Ved den lune Fjordvig dybt inde i Landet, paa det kilderige Bakkedrag, er der tidligt opstaaet en Bebyggelse. Her, hvor

Kong Harald døbes.

Plade fra det gyldne Alter i Tamdrup Kirke.

Sejlads og Landevejs-Færdsel mødtes, maatte der naturnødvendigt blive et Samlingssted og opstaa en Kultplads, en Plads for Gudsdyrkelse. Her har med andre Ord været et hedensk Gudehov. Roskilde ligger i Sømme Herred, hvor dette runder sig om Fjorden, og her havde Herredets Bønder deres Tingsted. Tinget holdtes under aaben Himmell ved en »Steen-Høy«, som senere er blevet sløjfet; Gadenavnet Bondetinget er et Minde herom¹⁾.

I betydelig Højde gaar det midtsjællandske Bakkeland mod Fjorden. Dets Nordrand skyder sig frem som en bred Bastion mellem to Dalsænkninger. Hvor fandtes der en mere monumental Beliggenhed for en Helligdom? Af Bakkens Flanke er Kilder sprunget, siden Danmark blev til. Fra ældgammel Tid var Kilden hellig og dyrket. Betydningsfuld frem for andre maatte den Helligdom blive, der kronede den høje Fjordbanke over det store Væld, som utvivlsomt er indesluttet i Byens Navn og senere fik Navnet Maglekilde.

Har Lejre været et gammelt Centralsted for Gudsdyrkelse, er det rimeligt at tænke sig Roskilde som dets Afløser. En Forskydning af Tyngdepunktet fra Lejrevig til Roskildevig er heller ikke utænkelig. Maaske er Sejladsen til Lejre bleven for besværlig, og Nørrerevs skjulte Beskyttelse har ikke mere været nødvendig.

Paa Roskilde Grund har der langt tilbage i Tiden været Bebyggelse. Herom vidner en Række Fund. Ertebølle-Kulturens Bopladser, Køkkenmøddingerne, har fulgt Fjordkysterne ind i Roskildevig; der er fundet Ertebølle-Sager bl. a. paa Skrænten over Kællingehaven og paa Haraldsborg Banke. Paa Bondetinget har der staaet et Oldtidsminde, rimeligvis en Jættestue, den »Steen-Høy«, hvorved der holdtes Ting. Et Par Gange er man ved Gravning ud for Bondetinget 4 stødt paa meget store Sten — sikkert fra Jættestuen; sidste Gang — i 1930 — blev de taget op og Aaret efter anbragt paa Pladsen foran Rektorboligen. I den sydlige af Stenene er der skaalformede Fordybninger, Ild- eller Frugtbarheds-Symboler fra Oldtiden. Tre andre store Sten, vel ogsaa fra Jættestuen, blev et Par Aar efter fundet ud for Bondetinget 8; de blev overladt til en Stenhugger.

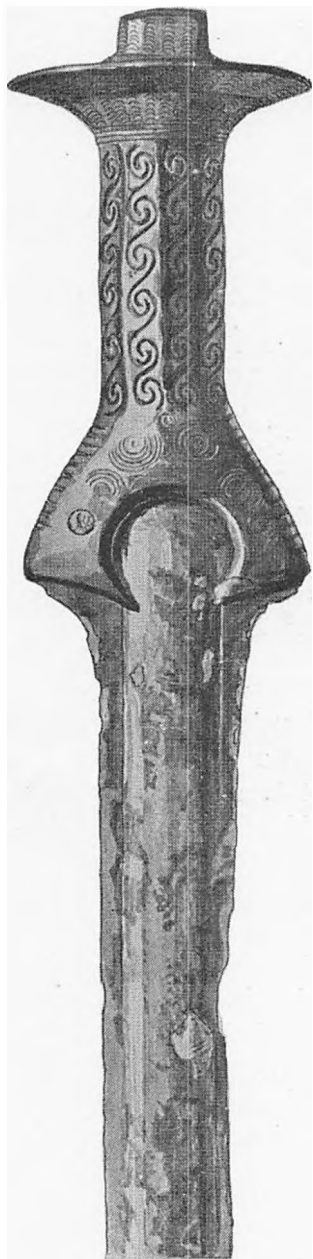

De store Sten i Bondetinget.

Da der i 1909 blev gravet Grund til Trægaardens Hovedbygning, Frederiksborgvej 38, fandt man 3 Bronzesværd. Der var Okker i Pulverform ved Findestedet; det kan tyde paa, at Sværdene er blevet henlagt i et gammelt Kildeløb som Ofre eller Votivgaver.

Ved Maglehøj, ved Statsbanernes Planteskole i den sydlige Del af Byen, fandtes i 1942 under Jordarbejde et lille Guldhængesmykke fra Jernalderen. Det er en støbt Guldplade, 1,7 Centimeter høj og 1 Millimeter tyk, med en primitiv Fremstilling antagelig af et elskende Par. Snoren yderst til højre skal forestille den ugifte Kvindes lange, frithængende Haar; hun har faaet Fuglehoved, hvad der saa er tænkt dermed, og om venstre Haandled bærer hun et Armbaad. Det ejendommelige lille Smykke er beslægtet med de saakaldte »Guldgubber« og maa opfattes som en Amulet¹).

Det var et Par Ting plukket ud i Flæng fra Oldtidens Hovedafsnit; men desuden fortæller mange andre Fund rundt om fra Byen om stadig Bebyggelse gennem hele Oldtiden.

Bronzesværd
fra Trægården.

Vi ved ikke, hvor gammel Landsby-Bebyggelsen forud for Roskilde er. Dens Navn har maaske været Sømme¹⁾, efter Herredet. Ringsted og Slagelse ansættes efter deres Endelser til at være fra c. 500 e. Kr., og hvorfor skulde Roskildes Forgænger ikke være lige saa gammel? Et Bevis for en Landsbys Ælde er bl. a. dens Jordtilliggende. Naar man er vant til at betragte Slagelse som meget jordrig, er Aarsagerne hertil vel den gamle Talemaade: »Roskilde Ringen og Slagelse Møgagen faar ingen Ende«, samt Legenden om Hellig Anders, der paa et ni Dage gammelt Føl indred en Masse Jord til sin By. Ser man saa paa Tallene, er Slagelses Jordtilliggende kun 1220 ha mod Roskildes 1927 ha. Tilmed har Roskilde mere Jord end nogen af Sognene i Sømme Herred; Herslev kommer nærmest med 1744 ha.

Roskilde maa allerede, da Kong Harald udvalgte den, have været en kendt Kultplads og et Samlingssted. Netop fordi dets Gudchov var anset og søgt, lagde Harald sin Trækirke her. I mange Tilfælde blev en Kirke bevidst lagt paa det gamle Gudchovs Plads for paa een Gang at udlette dette og samtidig bibeholde Stedet, hvortil Folk følte sig knyttet ved Vansens Magt.

Mange Gange¹ er det skrevet, at Kong Harald byggede en Kongsgaard i Roskilde; men Kilderne ved intet herom. Maaske var det hans Fader Gorm, om hvem det siges, at han opslog sit Kongesæde²⁾ paa Sjælland. Der har sikkert paa Haralds Tid været en Kongsgaard i Roskilde, hvad der kan have medvirket til, at han udvælger Roskilde til et Yndlingsopholdssted, hvor han ogsaa vilde hvile efter sin Død.

Naar der tales om Kongesæde og Kongeby,

saa har Roskilde vel været Danmarks Hovedstad? Nej, en Hovedstad eller Residensstad kendtes hverken i Sagtid eller i Middelalderen¹). Rundt om i Landet laa der Kongsgaarde, hvor Kongerne opholdt sig i kortere eller længere Tid; der var intet stedligt Midtpunkt for Riget, men kun et personligt, nemlig Kongen. Sammen med sit Følge laa Kongen altid paa Rejse fra Kongsgaard til Kongsgaard; han og hans faa Embedsmænd kunde ikke paa anden Maade styre Riget. Og kun ved selv at komme til Stede og oppebære og fortære de Naturalydelse, Folket var pligtig at yde, kunde Kongerne eksistere økonomisk. De boede ikke lige meget paa alle deres Gaarde, en eller flere Gaarde var af forskellige Grunde foretrukket for andre. I hele 1100-Tallet var Roskilde Kongsgaard utvivlsomt det Sted, Kongerne mest opholdt sig, og i det følgende Aarhundrede var de her tit og ofte. Senere boede de paa Haraldsborg, der i den sidste Del af Middelalderen var en anselig Borg.

For de ældre Historikere var det hele mere ligetil, hos dem hed det: før København var Roskilde Danmarks Hovedstad og før Roskilde — det gamle Lejre²). Ved Kristendommens Indførelse skulde Roskilde have afløst Lejre, og fra Aaret 1443 var København traadt i Roskildes Sted. En Tid har Rigets Tyngdepunkt imidlertid ligget i Jylland. Skal der sættes et Aarstal for de danske Kongers begyndende stærkere Tilknytning til København, maa det være 1416, da Erik af Pommern fratog Roskilde-Bisperne deres betydeligste Besiddelse, København. Og endelig kan der først i nyere Tid tales om et Centrum for Landet, en virkelig Hovedstad.

Roskilde har ingen Grundlægger, den er saa tydelig en naturgroet, terrænbestemt Bebyggelse, opstaaet paa et Tidspunkt, hvor der ikke var Tale om bevidst Grundlæggelse af en By.

Guldhængesmykke fra Møgelsehøj. 3-dobbelt Størrelse.

Men da Staden var blevet stor og berømmelig, maatte den have en Grundlægger. Som Rom har Romulus, fik Roskilde Roar.

I Krøniken om Lejrekongerne¹⁾, der rimeligvis er skrevet i Roskilde c. 1160, hedder det: »Paa den Tid var der en stor By paa Sjælland, hvor der nu kun er et øde Bjerg, ved Navn Høgebjerg, men dengang laa der en By, som kaldes Høgekøbing; da Kong Ro nu saa, at Købmændene gav meget ud til Vognleje fra Skibene og derop til ad Landevejen, bød han at flytte Købstaden bort fra dette Sted ned til Havnepladsen dér, hvor Isefjorden udstrækker sig, og her lod han Huse lægge omkring en dejlig Kilde. Der byggede Ro en anelig By, som han gav et tvodelt Navn, efter sig selv og efter Kilden, idet han tog den ene Del af Navnet fra Kilden, den anden fra sig selv og kaldte Byen paa Dansk Roskilde, og med dette Navn skal den kaldes i al Evighed«.

I den gamle Rimkrønikes²⁾ Omdigtning siger Roar:

Sjællandsfare gjorde jeg det til Gavn,
Jeg Høgekøbing flytte til Isefjord-Havn,
Fordi han laa der ej vel til Mags,
At skibe der Gods og sejle saa strags,
Jeg hanum *Roskilde* kalde lod
Af mig og Kilden, der laa imod.

Lejrekronikens Beretning er dog paa flere Punkter ganske usandsynlig og forraader selv, at den er en senere Konstruktion, fremkommen for at danne en pæn Grundlæggelses-Myte og finde en Förklaring paa Roskildes Navn.

Man har været meget uenig om, hvad Høgekøbing var for noget, og hvor det skulde søges. Den mystiske By er blevet henlagt enten til Højby i Rorup Sogn, vestlig for Roskilde, eller til de store midtsjællandske Skove, til Højdedraget Højbjerg, lidt nordlig for Gyldenløves Høj.

— En anden, ikke sagnagtig »Hoghakiöping«, nævnes i Kong Valdemars Jordebog³⁾ fra 1232. Denne henlægges enten til Højby⁴⁾ i Odsherred eller til Ny Borre⁵⁾ paa Møn.

Kong Roar lader sig næppe henvise blot til Digtningens Verden. Han har rimeligvis levet ved Aar 500, er den samme som Hrodgar i de oldengelske Digtninge Widsid og Bjovulf. Sam-

Johan Galsters Gruppe: Roar og Helge.

men med sin Fader Halfdan og sin Broder Helge og dennes Søn Rolf Krake tilhører Roar Skjoldungetræets Hovedstamme. Alle er de uden Tvivl historiske Personer, der som Dankonger har siddet paa Lejrestol. Dette Udtryk behøver dog ikke at betyde Lejre, det kan være et blot og bart Sindbillede. I og for sig kunde Roar godt have haft en Finger med i Spillet ved Roskildes Tilblivelse; men mon man alligevel ikke gør bedst i at betragte Bronzegruppen paa Torvet i Roskilde mindre som et Minde om Byens Grundlægger Roar og hans Broder Helge, end som en Illustration til en af vore smukkeste Oldtidsmyter og som en Hyldest til Adam Oehenschläger, fra hvis herlige Digtecyklus »Helge« Sokkelens Indskrift er taget.

Roskildes sagnagtige Grundlægger staar til venstre og støtter sig til den mere krigerske Helge, kendetegnet ved Sværdet. Versene er de to Kongesønners Ordskifte, mens de sidder skjult i Jordhulen paa Vifils Ø og udmaler Fremtidsdrømme:

Roar: Jeg knejse vil med Kronen
Ved Lejrekilder
Og holde Ret i Riget
Og rejse Staden.

Helge: Jeg sejler vore Snekker
Paa Søens Vover;
Og hævder Danmarks Hæder
Paa alle Have.

Men en Grundlæggelses-Myte og en Navne-Forklaring var ikke nok. Roskilde skulde ogsaa udstyres med en passende ærværdig Alder. En Forfatter¹⁾ fra Slutningen af 1700-Tallet gengiver en af de gamle fantastiske Alders-Angivelser. Først omtales Høgekøbings Flytning, dernæst tilføjes der »hvilket foregives at skulle være sket efter Achilles Gassari Regering, i Verdens Aar 3580«. — Endnu i vor Tid vedblev Universitetets Almanak omhyggeligt at angive Tiden i Forhold til Verdens Skabelse; helt ud latterlige Tal. Sidste Gang Skabelsen figurerede i Almanaken var i 1911, der skulde svare til 5878 efter Verdens Tilblivelse. Naar Roskilde skal være grundlagt i Verdens Aar 3580, vil det altsaa sige 387 før vor Tidsregning. — Den gamle

Forfatter er dog selv klar over, at det gaar ikke; han tror bombesikkert paa Roar og nøjes derfor med at gøre Roskilde-omkring 1500 Aar gammel — »en Alder, som kan kaldes høj nok« — trøster han sig med.

Roskildes Navn har givet Anledning til mange Spekulationer og giver det stadig. En gammel Form, som kendes fra de islandske Sagaer, er Roiskelda. Det faar af Filologerne følgende Forklaring: Kelda betyder Kilde, og Ro-is er Ejeform for Ro-ir; dette Navn kendes fra en Runesten, og af det er Navnet Roi eller Roe (Roar) afledet¹). — Man kan altsaa af denne Vej faa Roskilde sat i Forbindelse med Kong Roar. — Dog, Formen Roiskelda kendes kun fra Island, herhjemme finder vi helt tilbage til Aar 1000 udelukkende Formen Ros-kild; og dette kild kan ikke godt være en Kilde, for den hedder stadig i de Tider Kelda. Denne gamle danske Form, hvordan den saa end skal tydes, stemmer helt godt overens med Egnens gamle folkelige Udtale: Raa-skylle. — Fuld Klarhed over Navnet har man altsaa ikke endnu; men den urgamle Tydning, som gaar helt tilbage til Lejrekrøniken og Sakse, at Roskilde skal have sit Navn efter Kong Roar og Kilde, er stadig den mest nærliggende.

I Middelalderen blev Navnet poetisk tydet som Rosenkilde — Rosernes Kilde — fons rosarum, og adskillige Disciple fra Katedralskolen havde efter humanistisk Skik til deres latiniserede danske Navne føjet Rosæfontanus. Tydningen ligger nær baade ud fra kirkelig-symbolistisk Tankegang og fra Betragtning af Byens Segl — Strømmen, hvorpaa Roser flyder; men kulturhistorisk er denne Forklaring umulig, da Navnet Roskilde er ældre end Ordet Rose er det i Dansk²).

Grundtvig har tilfulde formaact at indleve sig i den middelalderlige Tankegang; i sine Roskilde-Rim spiller han mangfoldigt over Rosen-Motivet. Ja, det er vel Ledemotivet for den ganske Digtning, som rimeligvis er inspireret af Middelalderens Tydning af Bynavnet. Men for Grundtvig er der ingen Tvivl: Roskilde — »du er døbt til Rosenkilde, Hedningnavnet klæder ilde«³).

Hvornaar Roskilde har faaet sit prægtige Segl og Vaaben, vides ikke. Det ældste Segl, vi kender, og hvoraf kun et Brudstykke haves, er fra 1286; dette og et følgende har ingen Roser

i Vandstrømmen; de ses først paa det velbevarede Segl fra 1384, som er det smukkeste af dem alle, fordi dets Tegning er mere klar og Feltet saakaldt damasceret ved krydsvis Afstribning og smaa Kugler. Seglet er enkelt og meget dekorativt: en stiliseret Ørn med Tværbaand over Vinger og Hale, anbragt oven over en — perspektivisk set — rund, tindet Mur, som omslutter Bølger eller en Vandstrøm, hvorpaa svømmer tre Roser. Omskriften lyder: Sigillum civium Roskildensium (Roskilde-Borgeres Segl)¹).

Der er forsøgt flere Forklaringer paa Seglet eller rettere paa selve Fuglen. En ældre Forfatter anfører en Tydning, som gaar ud paa, at Roskilde skulde have »forhvervet sig saa anseeligt et Vaaben, hvorved kunde betegnes, at, saa mægtig som Ørnen er iblandt Fuglene, saa mægtig og fornemme har ogsaa Roskilde i sin forrige Velmagt været blandt Stæderne i Landet« — men han er dog selv saa fornuftig straks at forkaste en saadan Taabelighed²). En anden ikke mindre urimelig Forklaring vil vide, at Fuglen skulde være en Høg og minde om Høgekøbing. Forklaringen er vel blot den, at Ørnen er et gammelt og ofte benyttet heraldisk Billede.

I Byens Vaaben er Ørnen sort paa hvid Bund, som det smukt er gengivet over Indgangen til Raadhusets Portal. Borgerskabets gamle Fane fra 1800, som findes paa Raadhuset, er en Dug af hvid Silke med en moderniseret sort Ørn.

Det store Bakkeland, som udgaar fra Midtsjælland, nærmer sig Roskilde Fjord i betydelig Højde, gennemsnitlig 40—60 m. Vandtaarnet ved Køgevejen ligger paa c. 57 m, ved Raadhuset har vi c. 41 m, og Domkirkens Fod er c. 36 m over Vandfladen — Rundetaarns Højde. Den høje Beliggenhed aabenbares bedst nordlig for Domkirken gennem det storslaaede Vidsyn over Fjord og Land. Endnu for faa Aar siden kunde man langt oppe i Roskilde, midt i dens tætteste Bebyggelse, faa Syn for Sagn: fra Olsgade kunde Øjet indfange Oldtidsmindet Spraglehøj lidt østlig for Jyllinge, og ved Springvandet paa Torvet kunde man nikke genkendende til Højderne i Gevninge Overdrev. Nu har Bebyggelse lukket for disse Udsyn.

Øverst Seglet fra 1381. Nederst t. v. lille Segl fra 1350, til mindre vigtige Dokumenter;
t. h. Brudstykket af det ældste Segl fra 1286. Fuld Størrelse.

Suset paa Domkirkepladsen kendes af baade indfødte og fremmede. Heroppe hviler Vindene saa godt som aldrig, og rører de paa sig, er det med Fynd og Klem. Inden der kom Sandstensfliser paa Kirkepladsen, blev man, naar det blæste godt, pisket i Ansigtet med Grus og Smaasten; undertiden røg Ruderne i de nærmest liggende Huse.

Jo, Roskilde ligger højt, efter danske Forhold endog meget højt. Det burde være enhver Roskildenser bevidst, at vi til Hverdagsbrug traver rundt i Højde med Toppen af Runde Taarn (36 m); saadan noget tør kun Danske betro hinanden, det vilde lyde ganske latterligt ethvert andet Sted end i Lavlandet Danmark.

Det er morsomt at se, hvor forholdsvis højstemt en ellers nøgtern Magistrat kan udtrykke sig i en officiel Indberetning omkring Midten af 1700-Tallet:

»Roeskilde Bye ligger saa at sige paa en Jordklippe eller Bierg, efterdi derfra ned til Stranden, hvor Byens Skibbroe var i forrige Tider, er en dyb Dal«^t).

Og den høje Beliggenhed kendes af Jernbanens Folk; fra alle Kanter af Sjælland maa Togene ase sig op til Roskilde.

Roskilde ligger ved Nordsiden af Plateauet. Ind i dette kiler sig to Sænkninger; de udskærer ligesom en Bastion, hvis Krone er Domkirkepladsen. Ved den vestlige, dybere Sænkning Rand knejser Kirken; Terrænet om den løber saa godt som jævnhøjt videre et Stykke mod Øst, til det dukker sig i den østlige, lavere Sænkning ved Folkeparken. I begge Lavninger er der, eller har der været, Kildevæld, som har gjort Bunden sumpet og har ladet den virke som en naturlig Voldgrav. Til vestre Sænkning har flere kendte Kilder fundet Afløb. Østre Sænkningens ældre Væld kendes ikke, men Lag af Kildekalk fortæller om deres Tilstedeværelse, og mange Steder paa disse Kanter er Bunden løs og moseagtig. Den vestlige Sænkning buer sig op mod Ringstedgades sydlige Ende, den østlige nærmer sig Røde Port. Begge har de været bestemmende for Roskildes Byplan. De har forhindret, at Færdselen er forløbet i Lavningen, smygende sig tæt om Fjorden, men har tvunget den op paa Plateauet og skubbet Byens Hovedakse: Algade--Skomagergade, et godt Stykke sydlig for Fjorden. Derved er

der samtidig, mellem Færdsel og Fjord — ude paa »Bastionen«, blevet dannet en fredhelliget Plads, velegnet til særlige Formaal (se Kortet Side 27).

Færdselen Øst fra, fra Hvidøre og fra Havn, har maattet vige Syd om østre Sænkning og dens Fortsættelse. Uden Svinkeærinder er den gaaet et Stykke frem næsten ret Vest paa, for derefter af den vestre Sænkning brat at blive tvungen i sydvestlig Retning, ad Ringstedgade, ud i Vejen mod Ringsted og videre ad den store Rigs-Rute til Skelskør. Vestgaaende Færdsel over Kalundborg til Jylland er utvivlsomt drejet af et Stykke sydlig for Roskilde, ved Møllehusene, som den Dag i Dag. Hele Terrænet vestlig om Roskilde modsiger — og gjorde det tidligere endnu mere — at større Trafik skulde være gaaet gennem Støden og Vest paa.

Alfarvejen fra Skandinavien til Europa gik over Helsingør til Slangerup¹⁾); her mødtes den med Færdsel fra Søborg og drog samlet mod Roskilde, hvor den optoges af Sect. Olsgade. Færdsel Syd fra førtes naturligt ind gennem Hersegade.

Den gamle Bebyggelse omkring Færdselsaaren er allejret saa tidlig, at der endnu ikke har været Brug for Torv. Savnet føltes først, da Bebyggelsen blev Købstad. Gennem hele Middelalderen har Byen været i den kedelige Stilling ikke at have nogen egentlig Torveplads. Det har været skralt nok i flere andre Byer, men værst i Roskilde; her har Torvet udelukkende været henvist til Byens ret snævre Hovedfærdselsaare, selve Algaden. Denne benævnes derfor i Skøder og andre Dokumenter mest med Navnet Torvet eller Torvegaden.

Først med Reformationen kom der en Smule Torveplads. Paa Resens Plan viser den sig som en Tragt ned til Fondens Bro; paa denne Plads havde i Middelalderen Sect. Laurentii Kirke og Kirkegaard ligget.

En Sammenligning med Roskildes ikke saa lidt yngre Naboby Køge melder sig uvilkaarligt. Det nuværende Køge, Ny-Køge, er planmæssigt anlagt, rimeligvis i sidste Halvdel af 1200-Tallet; omkring et meget anseligt Torv, stort nok for Aarhundreder, er Byen bygget regulært op og Færdselen hensigtsmæssigt lagt til Rette.

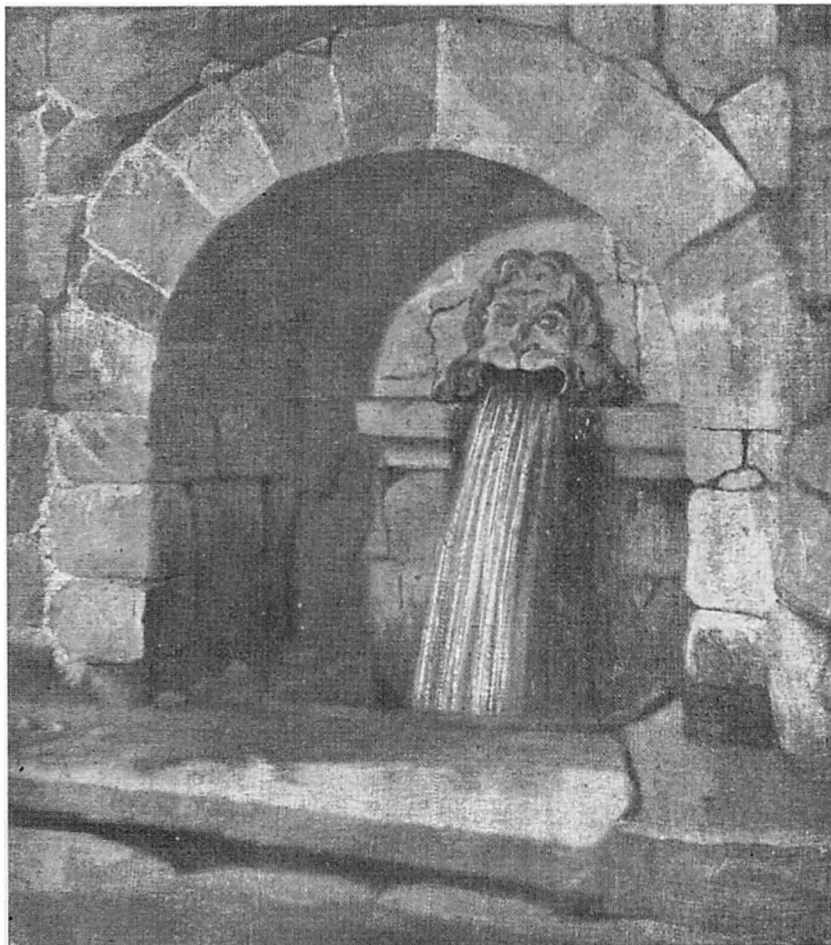
I Dag, hvor Bebyggelse, Brolægning og Beton som et Panser

omslutter det oprindelige Terræn, er det vanskeligt at danne sig et Billede af, hvordan dette oprindeligt har set ud. At det i hvert Tilfælde ikke har haft en pæn og jævn Overflade, er givet. Det har ogsaa uden for de store Sænkninger været op og ned: Damme, Vandhuller, Moser, Sumpe har ligget spredt i »det faste Land«. Havde man gennem Tiderne opnoteret lagtagelser fra Grundudgravninger, kunde man paa et Kort have genskabt det gamle Terræn nogenlunde; nu kendes det kun hist og her, hvor der i de senere Aar er blevet lagt Mærke til Bundforholdene. Til de oprindelige, naturlige Uregelmæssigheder i Byens Grund kommer yderligere Kulturens, i Form af gamle Brønde, Udgravninger til Garverikar, Møddinger, Lergrave o. s. v. Foretages der Grundudgravning, finder man paa »det faste Land« uden større Anstrengelse ned til Leret; alle andre Steder kan man være udsat for ubehagelige Overtaskelser.

Med i Roskildes Geografi hører Kilderne og Møllerne med deres Damme. Kilderne er ældre end al Historie, men har ikke selv nogen. Saa længe der har været Mennesker, har de benyttet Kilderne og mere og mere taget dem i deres Tjeneste, ladet dem trække for sig i Møllerne. Vi maa gaa ud fra, at de fleste af de Roskilde-Kilder, som først i de sidste Aartier har sluttet deres Tilværelse eller endnu eksisterer, har været kendt gennem hele Byens Historie. De fleste kan kun nævnes med deres Navne fra nyere Tid; et Par Navne dukker dog nu og da op i Middelalderens Dokumenter. Der har naturligvis været andre Kilder, som ikke har levet op til Nutid, f. Eks. Vor Frue Klosters Kilde, som er afmærket paa Resens Kort.

I Byens vestlige Del laa: Hellig Kors Kilde, Blegdamskilden, Højbrønd og den største af dem alle, Maglekildes mægtige Væld. Nordlig: Sct. Hans Kilde, Roars Kilde, Sct. Gertruds Kilde og Sct. Ibs Kilde. Og østlig: Klosterkilden eller Sortebrødrekilde og Louise Kilde. Næsten alle disse, mest urgamle Væld, er helt forsvundne eller udtørrede, et Par er blot Kilde-Monumenter med indlagt Vandværkssvand; kun to, Maglekilde og Sct. Ibs Kilde, lever. Blegdamskilden maa søges i den østlige Del af Kasernens Areal. Højbrønd stod, hvor Lille- og Store Højbrøndstræde mødes. Roars Kilde randt fra Grunden Frederiksborgvej 7. Sct. Gertruds Kilde ligger begravet foran

Maglekilde. Efter Maleri af J. Kornerup 1865.

Vandet fra den store Kilde, som har givet Roskilde Navn, fossede oprindeligt ned over Skranningerne; senere er Vældet blevet indelukket i en træbygget Brønd, hvorfra det er strømmet ud i Mølle dammen. Først i 1816, da »Maglekilde Vandkuranstalt« opførtes, blev Springet fængslet i et muret Bassin; herfra fortes Vandet gennem en underjordisk Ledning til Kildegrotten paa Maglekildevej.

Stentrapperne, som fra Frederiksborgvej fører op til Byparken; der er lagt en Sten med dens Navn mellem Sandstens-Fliserne.

Vandmøller er den ældste Form for Mølleri og gaar langt tilbage i Historien. Vi ved ikke, hvornaar man i Roskilde er begyndt at dæmme Kildevand op og sætte det i Arbejde, men

Geografisk Kortskitse.

Som Grundlag for denne Skitse er benyttet det Kort, der ledsager J. Kornerups Bog »Roskilde i gamle Dage«. For Overskuelighedens Skyld er Enkeltheder udeladt og kun Hovedfærdselsaarer og Voldgader medtaget; for at lette Orientering er enkelte Kirkers og Klosters Beliggenhed angivet.

Skitsen viser de middelalderlige Forhold; de nutidige vil fremgaa af et Kort, som senere følger, og hvorpaa de gamle Kirker, Klostre og Stiftelser er indtegnet.

Mosesignaturen antyder de to Sænkninger; de er kun indtegnet, hvor de bestemt kan eftervises i Terrænet og bl. a. derfor ikke videreført ned mod Fjorden. Vestre Sænkning er, som J. K. angiver den. Østre Sænkning er indtegnet efter Generalstabskort.

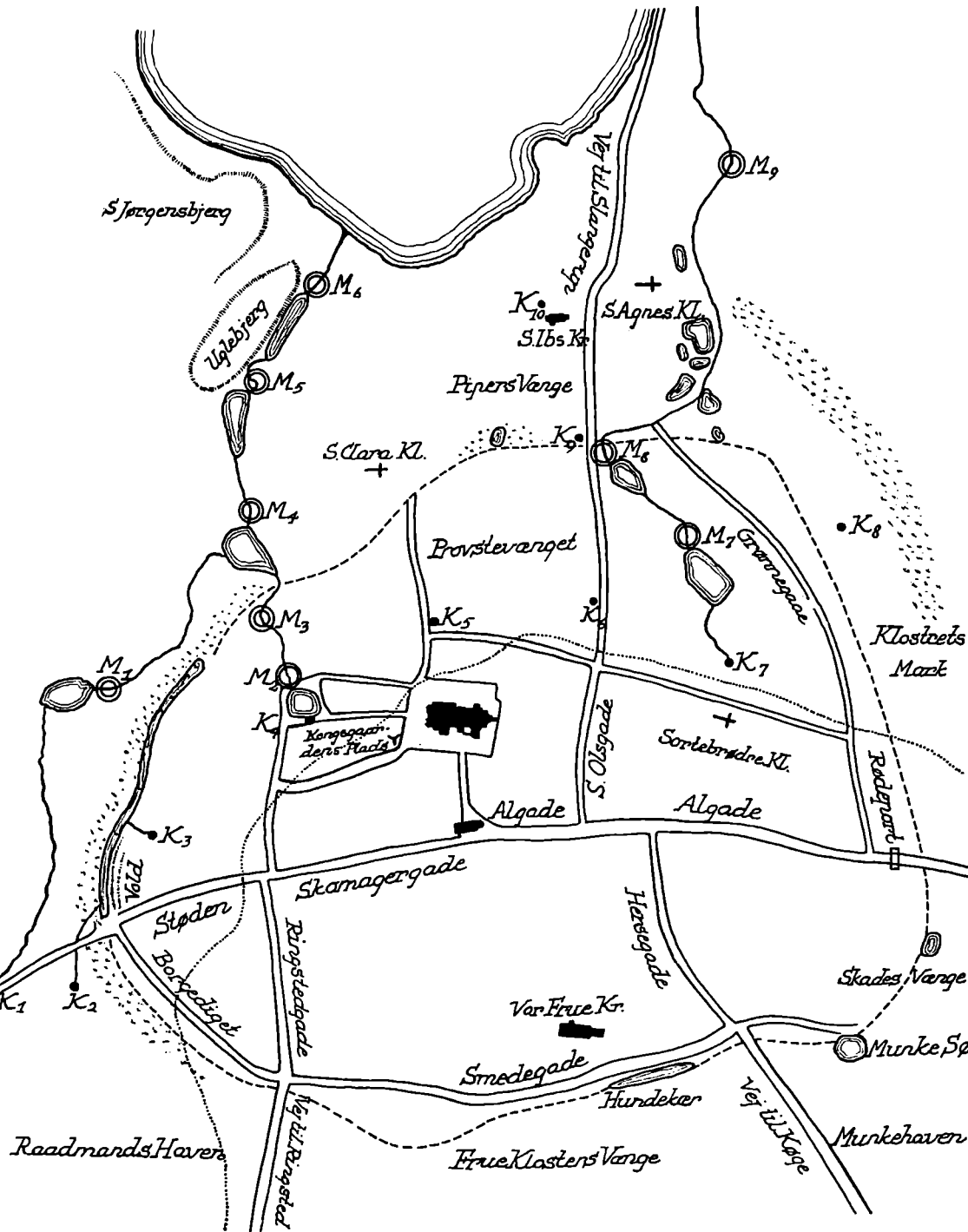
Den prikkede Linie angiver den Kurve, der kan lægges gennem de Punkter, der ligger paa 35 Meters Højde (omkring Runde Taarns Højde). Den passerer Byens vigtigste Punkt, Dømkirke-Bastionen, og kommer her til at danne ligesom et Skel. Mens Landet stiger og falder jævnt henholdsvis sydlig og nordlig for Kurven, er der ud for Dømkirkegaardens vestlige Side et brat Fald. Oven over dette har Kirke og Kongsgaard ligget højt rejste, frie og viden om synlige.

I vestre Sænkning ligger 5 m Kurven lidt neden for Set. Clara Mølle, herfra er Faldet ned til Fjorden jævnt. Nordvestlig hæver Terrænet sig atter brat i Uglebjerg—Set. Jørgensbjerg Højdedraget. Set. Jørgensbjerg Kirke ligger paa det nærmeste paa 12 m Kurven.

Den punkterede Linie angiver Voldlinien, saadan som J. K. lægger den; naar de smaa Vandhuller i Skades og Pipers Vænger er medtaget, er det fordi J. K. øjensynlig har benyttet dem til Støtte for sin Opfattelse.

Afvigende fra J. K.s Kort er Hellig Kors Kildes Alløb ført til Vandhulsmøllens Dam, saadan som ældre Kort viser, og Højdekurverne tillader det; endvidere er Blegdamskilden og Louise Kilde medtaget, mens Haraldsborg Mølle af Pladshensyn maatte udelades.

K 1	Hellig Kors Kilde.	M 1	Vandhulsmøllen.
K 2	Blegdamskilden.	M 2	Maglekilde Mølle.
K 3	Højbrønd.	M 3	Set. Mortens Mølle.
K 4	Maglekilde.	M 4	Kapelsmøllen.
K 5	Set. Hans Kilde.	M 5	Set. Clara Mølle.
K 6	Roars Kilde.	M 6	Strandmøllen.
K 7	Klosterkilden.	M 7	Rimørs Mølle.
K 8	Louise Kilde.	M 8	Kobbermøllen.
K 9	Set. Gertruds Kilde.	M 9	Set. Sigfrids Mølle.
K 10	Set. Ibs Kilde.	(M 10)	Haraldsborg Mølle.)

1253¹⁾ nævnes en Mølle »nær ved Havet«, muligvis Strandmøllen, som Biskop Jakob Erlandsen skænker til Helligaandshuset. Lidt efter lidt maa den helt anselige Samling af ikke mindre end ti Vandmøller være bleven udbygget. Nordvestlig var der seks Møller. Paa Stribe laa: Maglekilde Mølle, Sct. Mortens Mølle, Kapelsmøllen, Sct. Clara Mølle og Strandmøllen; lidt for sig selv Vandhulsmøllen; om denne minder Vejnavnet: Mølledammen. Alle deres Damme laa enten i vestre Sænkningens Bund eller var gravet ind i dens Side, og de fik deres Tilløb fra de fire store Kilder. Ældre Kort viser, at Vandet fra Hellig Kors er gaaet til Vandhulsmøllens Dam og herfra videre til Kapelsmøllens. Blegdamskilden og Højbrønd har naturligt haft Afløb til Voldgraven, hvorfra dette kan være ledet til Kapelsmølle-Dammen. Maglekilde udgød sine Vandmasser i sin Møllens Dam, hvorfra de løb videre til de fire andre Møller. Sct. Mortens Mølle fik først Dam i 1700-Tallet. Nordøstlig laa fire Møller: Rimors Mølle (tidligere Sortebrødre Mølle eller Prædikebrødrenes), Kobbermøllen, Sct. Sigrifds Mølle og Haraldsborg Mølle. Drivkraften til disse fire kom saa godt som udelukkende fra Klosterkilden. Mølledammene var udgravet uafhængigt af østre Sænkning; denne afgav blot et Vandbidrag til Møllerenden. — Adskillige af disse Møller tilhørte i Middelalderen Gejstligheden.

Alle Mølledammene paa nær en Stump af Rimors Møllens er væk, og med dem alle Møllerierne. De gamle Møller kan let findes paa Kortene, iøvrigt lever flere af Navnene endnu.

Sakse fortæller, at Sven Grade omgav det hidtil ubefæstede Roskilde med Vold og Grav for at have et fast Tilhold²⁾. Det maa være sket omkring 1150. Forløbet af denne Vold og Grav, som næppe har været videre imponerende, kan til Dels eftervises, idet først Terrænet, dernæst en Række Spor kan vejlede³⁾.

Vi tager som Udgangspunkt det gamle Voldtaarn »Røde Port«, som vel maa have staaet tæt ved Hestetorvet, ved Hjørnet af Algade og Sortebrødrestræde. Derfra er Befæstningen gaaet østlig om Hestetorvet. Syd og Vest om Byen har den nogenlunde fulgt Jernbanegade, Borgediget, Byvolden og Sct. Mortensvej — altsaa delvis ligget i den vestre Sænkning.

Paa hele den store nordlige og østlige Halvdel er der ingen

Holdepunkter. Jacob Kornerup lader Voldlinien løbe Syd om Sct. Clara Kloster, passere Nord om Kobberrøddemøllen og bue sig op mod Røde Port. Foruden Sct. Clara kom ogsaa Sct. Agnes Kloster og Sct. Ibs Kirke uden for Befæstningen; men Klostrene er yngre end Sven Grades Vold. Eller ogsaa har Befæstningen, efter Terrænet at dømme, været mere vidtspændende, delvis fulgt den nye Sct. Claravej, maaske rundet Sct. Ibs Kirke for gennem østre Sænkning at søge op mod Røde Port.

Ved Udgangspunktet Algade 39, Hjørnet af Sortebrødrestreæde, er der fundet Spor af Voldgraven. Et Stykke sydligere kan den have nærmet sig Munkesø, som tidligere var ret anselig, og hvorom nu kun Navnet Munkesøvej minder; Søen har maaske leveret Vand til Graven. Denne har ikke kunnet danne en sluttet, vandfyldt Ring; under alle Omstændigheder har den været opdelt, og tørre og vaade Gravafsnit har rimeligvis vekslet. Ved Jernbaneterrænets sydlige Udkant, hvor Østergade har en lille Drejning, er det næste Spor af Voldgraven konstateret, og her skal der ogsaa være fundet tre Ambrøstpille. Graven er saa drejet over mod Toldkamret; paa dette Terræn laa tidligere en langstrakt Vanding, kaldet Hundekær, som kan være indgaaet som Led i Befæstningen. Det næste Holdepunkt har vi Syd for Vor Frue Kirke. Ved Grundudgravning til Jernbanegade 34 blotlagdes Voldgravens Inderside og Bund. Man anslog Gravens Dybde til c. 3 $\frac{1}{2}$ m og fandt Spor af et bredt Afløb inde fra Grunden, hvor Vor Frue Kloster har ligget. Endnu i 1860'erne stod der paa Strækningen mellem Støden og St. Højbrøndstræde ved den østlige Side af den nuværende Gade, »Byvolden«, tydelige Rester af den gamle Vold, og ved Grundudgravning langs Gadens vestre Side er Voldgraven et Par Steder bleven paavist.

Hele denne »Befæstning« skal vist ikke tages alt for højtideligt. Den lave Vold, maaske med Palisader paa Toppen, »Bysens Planker« kaldet, og den ikke særlig imponerende Grav betød militært set næppe noget. Første Gang Befæstningen skulde staa sin Prøve, faldt den med Glans; det var under Frændestriden, da Kong Knud tog Byen og afbrændte Befalingsmandens Gaard. I det kuperede Terræn vilde en virkelig Befæstning være meget vanskelig at gennemføre, og Voldlinien har været alt for ufor-

holdsmæssig lang til virkelig at kunne forsvares. Paa Baggrund af den svage By-Befæstning maa man antage, at selve Kongsgaard-Området har været værnnet paa mere betryggende Maade.

Det er allerede nævnt, at Terrænet forbyder en sluttet, vandfyldt Grav-Ring. Desuden har der sikkert været en Masse Huller i Volden. Foruden Røde Port ved vi Besked om Budolfi Port ved Stødens vestre Ende, endvidere har der vel været Porte eller Gennemkørsler ved Enderne af Ringstedgade, Hersegade og Sct. Olsgade. Og der har sikkert været flere. Vi ved, at Sortebrødre Kloster havde en Udkørsel til sine Marker; Munkegabet blev den kaldt. Og hvorfor skulde de andre Kløstre ikke have haft noget lignende?

Roskilde er let at orientere sig i. Algade-Skomagergade opdeler Byen og løber saa godt som Vest-Øst; andre Gader straalr nogenlunde vinkelret ud fra Hovedaksen eller løber til Dels parallelt med denne. Adskillige gamle Tegnere har i lidt for høj Grad forset sig herpaa og rask væk tegnet Kort over Byen à la Skakbræt. Bryder man sig om at have Orden paa Verdenshjørnerne og Rede paa Solens Gang, saa giver det sig saare let i Roskilde. I Nord Fjorden og højt over alle Tage Domkirkens Vest-Øst. Herligt »planmæssigt« gaar Solen her sin Gang gennem Aarets Tider. I Sommertiden staar den op i Jyllinge og gaar ned i Hyllinge, svinger i en vældig Bue højt over Staden og gyder sin Varme ned i den. Om Vinteren lister den sig lavt over den sydlige Himmel paa den korte Vej mellem Vindinge og Svogerslev og sender kun kølige, skraa Straaler ned i Gaderne.

— — —

Omkring Hovedfærdelsaaren er Byen vokset frem. »Bastionen« er kommet til at ligge for sig selv. Paa dens Krone — tilpas fjernt fra Færdselens bugtede Leje med Bebyggelsens Uro langs Bredderne — har Helligdommene knejset: det hedske Gudehov, den uanselige Trækirke, Fraadstens-Basilikaen og sidst den store Teglstens-Katedral, der — lagt yderst ved Højdedragets Rand — rejser sig som et magtfuldt Vartegn, kilometervidt synligt over Sjælland.

KØBSTADEN

— — hvo som helst, være sig Roskildeborger eller udenbys Mand andetsteds fra kommende, der har Sag mod nogen Borger, han skal stævne ham til Bysens Ting.

Roskilde Stadsret.

Oldtiden igennem var vort Land et rent Bondesamfund; der kendtes ingen anden Stand end Bondens. De Folk, der optraadte baade som Købmænd og som Vikinger, var Bønder. Mens Landsbyerne gaar længere tilbage i Tiden, er egentlige Købstæder ikke ret gamle hos os; vi kender kun to fra 800-Tallet: Ribe og Slesvig. Først i den senere Vikingetid omkring 900 bliver der — gennem mere Handel og Samkvem med andre Lande — bedre Betingelser for Dannelse af Købstæder herhjemme. De vokser op om Markeds-, Ting- og Kult-Pladser, hvor Folk var vant til at komme, og hvor der maaske allerede forud var en Landsby-Bebyggelse.

Købstaden er den naturlige Formidler af Handel, Samfærdsel og Haandværk; men den har ogsaa Jord, som Borgerne lige til den nyeste Tid selv har dyrket. Hvordan da adskille en lille Købstad fra en stor Landsby? En Bydannelse bliver først for Købstad at regne den Dag, den retslig adskilles fra det omgivende Land, den Dag, Borgerne ikke stævnes for Herredstinget, men for Købstadens Byting. — Betegnelsen By tilhører egentlig Landsbyen, men benyttes ogsaa om Købstaden.

Købstaden er fra Begyndelsen afhængig af Kongen, maaske fordi Alfarvej og Havn, hvorum Købstad opstaar, er hans Eje,

maaske fordi han var den eneste, som kunde garantere Torve- og Markedsfred, og uden disse ingen Købstad. Kongen har sin Ombudsmand i Købstaden, Fogeden, som tager mod Told og Torveafgift. Arnepenge eller Midsommergæld er Navne paa en gammel Grundafgift til Kongen, der betalles ved Sect. Hansdags Tide. Selv om Købstaden var afhængig af Kongen, maaske som Hælfed ejedes af ham, har den enkelte Borger dog uindskrænket Ejendomsret til Gaard og Grund.

Borgerne vælger sig snart et Raad, som til at begynde med er jævnstillet Fogeden. Senere tager Raadmændene og deres Formænd, Borgmestrene, Føringer. Dette blev dog ikke ensbetydende med Demokrati, for det var kun Toppen af Borgerne, Købmændenes Elite, som sad i Raadet. Haandværkerne, for slet ikke at tale om lavere liggende Lag, var helt udelukkede herfra. Paa Bytinget er det i Begyndelsen Fogeden og Borgerne, som udøver Domsmyndigheden; senere maa begge træde tilbage for Raadet, og Bytinget bliver til Raadhusretten.

I ældre Tid var der i Roskilde intet Byraad; naar noget skulde ordnes fra nyt, maatte Ombudsmanden og Borgerne se at blive enige derom. Byraad og Raadmænd nævnes i 1273, mens det synes, som Borgmesterstillingen først er bleven oprettet 1349. Den ældste kendte Borgmester hed Gyncekin (Gyncikæ de Falkendalæ), han var Oldermænd i Sect. Knudsgildet og tilhørte en fra Rügen indvandret talrig Slægt, Falkendal, som var besvoret med Billerne og øjensynlig nød stor Anseelse. Stamfaderen var Ridder, og Slægten levede i Roskilde gennem hele 1300-Tallet og Begyndelsen af 1400'erne. Øst for Roskilde laa forud Hovedgaarden Falkendal, som 1397 af Bisp Peder Lodehat blev tilskødet Dronning Margrethe.

Borgmesteren og Raadet havde forskellige Sportler, oprindelig en Tønde Øl af hvert Skøde, den saakaldte Skødetønde, som senere blev afløst af en Pengeafgift. I Roskilde havde Magistraten forskaffet sig en indbringende og enestaaende Indtægtskilde, nemlig en 10 Procents Afgift, »den tiende penning«, ved alle Ejendomshandler mellem Borgerne om Jord i Byens Vænge¹⁾.

Ikke alle Købstadens Beboere var Borgere, dertil krævedes et Borgerskab. Foruden Borgerne boede der i Købstaden Ade-

lige samt Gejstlige af alle Slags, hertil kom Klostrenes Lægbrødre og Lægsøstre, endvidere var der »Gæsterne«, som de kaldtes, fremmede Købmænd, mest tyske, hanseatiske, som kun maatte bo i Byen en kortere Tid, og endelig vist ikke saa faa Omstrejferne, som drog fra By til By. »Gæsterne« gik ofte over til at blive fastboende, og der var i Middelalderen et ikke ubetydeligt tysk Element i vore Købstæder, Købmænd og Haandværkere, som dog ret hurtigt blev opsuget af den indfødte Befolkning.

Roskilde Borgere synes at have haft et særligt Tegn, en lille Kobberplade, der bar Byens Vaabenmærke, Ørnen, og Omskriften: Roskilde Borgeres Tegn. Man er ikke klar over, hvorledes Tegnet har været benyttet; det er bl. a. forklaret som det ældste danske Gildetegn og skulde herefter kun have være baaret af Gildebrødre. Afbildet Side 31.

De tre Stænder: Adel, Gejstlighed og Borgere var skarpt adskilte. Inden for Borgerne var der atter Lagdeling; øverst kom Købmændene, Fløden af dem var de regerende Raadmands-Slægter, dernæst fulgte Haandværkere, Daglejere og Tjenestefolk og, i Bunden, de uærlige og udstødte: Rakkeren, Bøddelen og Natmanden.

Ved Købstads-Love eller Stadsretter og ved Privilegier søger Kongen og Borgerne selv at trække Linien op mellem Land og Købstad, saa at sige specialisere denne. Handel, Skibsfart og Haandværk skal være privilegeret for Købstaden og maa ikke udøves paa Landet. Om disse Spørgsmaal er der blevet kæmpet By og Land imellem lige fra de ældste Tider og op til Nutiden, hvor Købstæderne endelig langt om længe gav Slip paa den sidste Stump Beskyttelse: Læbæltet.

Roskilde Stadsret er efter Sædvane udfærdiget af Borger-skabet og stadfæstet af Kongen — af Erik Glipping den 15. Juni 1268. Den har været Norm for adskillige sjællandske Købstæders Stadsretter, i første Række vore Nabobyer Holbæks, Køges og Slingerups. Roskilde Stadsret er en virkelig Lovbog, der foruden Forordninger om kommunale Anliggender rummer vigtige strafferetslige Bestemmelser, som særlig er mærkelige ved de Begunstigelser, der gives svorne Gildebrødre. Paa Ting kunde en Mand sværge sig fri ved Mededsmænd; i ad-

skillige Tilfælde krævedes tre Gange tolv Mands Ed, »men er han svoren Gildebroder, rense han sig med tolv Mands Ed«, siges det Gang paa Gang i Stadsretten. Denne omfattede oprindelig 17 Paragraffer, senere er der kommet adskillige Tilføjelser, saa Roskilde Stadsret tilsidst naaede op paa 50 Paragraffer¹⁾.

Efter særlige Regler blev Handelen reguleret. I første Række gjaldt det om at faa Købstæderne tilført rigelige og billige Levnedsmidler og at faa disse fordelt nogenlunde ligeligt mellem Beboerne. Derfor skulde Omsætningen foregaa paa bestemt Sted og til bestemt Tid, nemlig paa Købstadens Torv og som Regel hver Lørdag. I Roskilde Stadsret — i en af Tilføjelserne — hedder det, at fra der ringes til Ottesang og til Højmesses Ende (fra tidlig Morgen til over Middag) skal der bevares ukrænkelig Fred paa Torvet; endvidere hedder det, at Torvets Omraade skal være fra det nye Helligaandshus til Begyndelsen af Sct. Mikkels Kirkegaard i dennes vestre Del. — Det vil sige, at Torvet i Roskilde skal være paa selve Hovedgaden, Algade, omtrent fra Skomagergade og til Hersegade.

Gennem Bestemmelsen om den ukrænkelige Fred taler en noget anden Tid end vor. Torvefreden, som Kongen skulde opretholde gennem sin Foged, og hvorfor der betaltes Torveafgift, var en særlig Fred, ligesom Ting- og Kirkefred. Overtrædelser begaaet under disse blev strengere straffet end ellers.

Det gjaldt som sagt om at faa flest mulig Varer til Torvs, derfor var man paa Vagt mod Landkøb, uretmæssig Handel paa Landet, og mod Forprang, de sidste frække Forsøg paa tæt uden for Byens Porte at afkøbe de torvesøgende Bønder en Del af deres Varer. I de første Torvetimer maatte Byens Folk se at faa købt ind til deres Bord, for efter en Tids Forløb blev det ved Tegn, f. Eks. en udhængt Fane, tilkendegivet, at nu kunde »Gæsterne«, de fremmede Købmænd, købe op.

Men Byerne skulde ogsaa have andre Varer end Bøndernes. Til at skaffe dem frem havde man Markederne. Her var der ingen snærende Baand. Alle maatte komme til Markeds og falbyde deres Varer, og alle maatte frit købe. Markeder holdtes ved Paaske og for det meste paa en Helgendag og ofte ved den til vedkommende Helgen indviede Kirke. Et gammelt

Roskilde-Marked — foruden det store Paaskemarked -- var Dionysii Marked for Kram og Kød, det holdtes 1. Oktober og rimeligvis ved Kirken af dette Navn, som har ligget paa Nord-siden af Bredgade, ikke langt fra Gullandsstræde. Gennem Tilstrømningen af mange Folk havde Markederne ogsaa paa anden Maade Betydning for Byerne.

Endelig var der Udenrigshandelen. Den har næppe haft større Betydning for Roskilde; dog har der maaske herfra i ældre Tid været en Del Sej-lads og Handel paa Norge; den hyppige Forekomst af Sct. Olafs Navn baade i Roskilde og i hele Fjordlandet kan vidne herom. Havde Byen selv ingen videre Im-port, behøvede dens Købmænd blot at tage til det store Skaanemarked ved Falsterbo, hvor der mødte Folk op fra hele Europa med Va-rer af alle Slags. I tidlig Middelalder var det ellers Regelen herhjemme, at en-gros Handelen beherskedes af Hanseaterne, og at vore egne Købmænd kun var Detail-lister. Efterhaanden som de danske Købstæder vandt frem, støttet af fremsynte Konger, gik Bestræbelserne ud paa at faa Tyskerne trængt tilbage.

Roskilde Smedelaugs Segl.

Endnu skrapere end Handelen var Haandværket reguleret gennem de strikse Laugs-Bestemmelser eller Skraaer, som i de mindste Enkeltheder satte Regler for alt og alle.

Det ældste Laug i Roskilde er Smedelauget. Dets ældste bevarede Skraa er fra 1491; men meget tyder paa, at Lauget er ikke saa lidt ældre. Overleveringen har gennem lange Tider holdt paa, at det var fra 1436, og adskilligt taler herfor. I Skraaen er der visse Bestemmelser af religiøs Art, som synes at gaa langt tilbage i Tiden¹). Det paabydes, at Smedene hver Uge skal lade holde en Messe til Sct. Leos Ære. Ved Sam-

menkomsterne maatte Brødrene og Søstrene (Medlemmerne og deres Hustruer) kvæde Trefoldigheds, Jomfru Marias og Set. Leos Minde (d. v. s. syngte til disses Ihukommelse). To Gange om Aaret skulde de fire sidst i Lauget indkomne Brødre pryde Gildets Lys og bære dem omkring Set. Lucii Kirkegaard (d. v. s. Domkirkegaarden). Og endelig havde Lauget sin egen Præst, den saakaldte Skraapræst, der efter hvert Laugsmøde skulde holde Messe for Medlemmerne. — Roskilde Smedelaug har altsaa været viet til Set. Leo (Pave † 461); ellers blev Set. Eligius (eller paa Dansk Set. Loye) dyrket som den særlige Smede-Helgen¹⁾.

De gamle Laug har gennem lange Tider været af stor Betydning for Haandværkerne, selv om de paalagde dem snærende Baand. Smedenes Skraa gav Laugets Medlemmer Eneret paa at øve Smedehaandværk i Roskilde; kun ved det store Paaskemarked maatte ogsaa andre sælge Smedearbejder.

Misbrug var selvsagt ikke udelukket, man søgte saaledes ved Hjælp af uberettigede Afgifter at hindre Tilgang til et Fag. I Roskilde Stadsret findes en meget karakteristisk Paragraf herimod. Paa den Herre Kongens Vegne forbydes det udtrykkelig alle i Roskilde By boende Bagere »at driste sig til med Ondskab at hindre nogen Mand, der vil øve Bagers Embede (Haandværk) der i Byen«, ved at paalægge ham en Afgift til Lauget paa 3½ Mark i sjællandsk Mønt. — Derimod er det stadig i sin Orden, at der for Borgerskabet betaales ½ Mark Penninge til Kongens Foged.

Laugene stod nok samlede om at boycotte Skyldnere, men samtidig var der i Skraaene Bestemmelser, der skulde sikre Forbrugerne gode Varer til rimelige Priser. Ved andre Regler blev Konkurrence mellem Laugenes Medlemmer indbyrdes modvirket; den ene Brøder maatte ikke have mere end den anden, og Indkøb af Raamaterialer skulde komme alle til gode. Brødrene maatte hverken tage Kunder eller Medhjælp fra hverandre. Man sørgede for Ligestillethed mellem ligestillede. Samtidig var Laugene gensidige Understøttelses-Selskaber. Brødrene skulde paa alle Maader støtte hverandre, det være sig ved Ildebrand eller ved Pilgrimsrejser. I Sygdomstilfælde skulde de vaage hos hinanden og ved Dødsfald følge den Døde

til Jorden. Endelig sørgede Laugene for fælles Selskabelighed. Der var altsaa ikke saa faa Fordele ved at være Broder i et Laug, men heller ikke let at blive optaget.

Vi har ikke vanskeligt ved at forstaa, at det har været af stor Betydning for Middelalderens slidsomme og fattige Haandværkere, at de kunde samles nu og da med Fagfæller og ved en Tønde Øl glemme Dagens Møje og Besvær. Man faar et lille Indblik i Haandværkernes Kaar og Sæder dengang ved en Bestemmelse i en Skraa om, at Brødrene ikke maatte møde barfodede til Sammenkomsterne. Mange Skraa-Bestemmelser gaar ud paa at idømme Ølbøder til fælles Fornøjelse. Lod man ikke Oldermænden

tale i Fred, trak man hinanden i Haaret, eller brækkede man sig paa Gulvet, faldt der Ølbøder. Ordentligt skulde det gaa til, Brødrene maatte lade Vaabnene blive hjemme for ikke at komme til at gøre hverandre Fortræd, naar Øllet gav Kurage. Ved hver Sammenkomst i Roskilde Smedelaug skulde der være to Raadmænd til Stede for at hjælpe Brødrene til Ret og Skel. Bagefter skulde de sammen med Borgmesteren og Byfogeden deltage i Gildet. Lauget blev ledet af en Oldemand og to Bisiddere eller Stolsbrødre, men det samlede Laug var øverste Myndighed. Roskilde Smedelaug har ikke været ringe, det havde sin egen Laugsgaard, som laa i Hersegade.

Ikke saa lidt ældre end Laugene er Gilderne, en for Købstæderne særegen og meget vigtig Institution; Gilderne gaar nemlig helt tilbage til Hedenskabet eller de første kristne Dage.

Haandværker fra c. 1450.
Kalkmaleri i Christian F's Kapel.

— Paa Landet staar den enkelte ikke alene, men er et Led af Slægten, som værner og støtter ham og træder til som Mededsmænd paa Herredstinget. I Byerne kan Slægten ikke faa samme Betydning, den enkelte staar her mere isoleret. For at bøde herpaa udformes i Byerne frivillige Sammenslutninger til indbyrdes Hjælp og Støtte, de saakaldte Gilder, som til at begynde med rummede alle Arter af Borgere: Købmænd, Haandværkere og Skippere — selv Kvinder kunde optages. Gilderne fik meget stor Indflydelse og var ofte officielt anerkendte Organer for Borgerskabets Interesser. De havde deres særlige Værnehelgen, især Knud Konge (Knud den Hellige) eller Knud Hertug (Knud Lavard). Sct. Knudsgilder var udbredt over hele Landet og overalt, hvor Danske havde Fodfæste, f. Eks. i Estland, hvor et først i disse Krigsaar er blevet udsluttet, medens de endnu eksisterer i Skaane. Gilderne havde et stærkt religiøst Præg, ofte havde de i Kirken deres særlige Alter med dertil hørende Præst. Saaledes tilsikredes der de afdøde Gildebrødre og -søstre Andel i Sjælemesserne.

Under alle Forhold skulde Gildebrødre støtte hverandre: ved Ulykker og Vanheld, ved økonomisk Tab og Sygdom og til sidst ved Død og Begravelse. Vigtigst var det at møde som Mededsmænd paa Bytinget, og her gjaldt en Gildebrøder lige saa meget som tre »organiserede«. Ved Drab skulde Brødrene træde til som Hævnere. Det klassiske Eksempel herpaa er, at de Slesvig Gildebrødre ihjelslaar Kong Niels for at hævne deres Oldemand Knud Lavard. Kom en Gildebrøder i Vanskeligheder efter Drab paa en Fremmed, skulde Brødrene hjælpe ham til Flugt. Dræber Brøder en Brøder, ordnes det med de sædvanlige Bøder, dersom han nødtvungen har begaaet Drabet; er det sket af Ondskab, udstødes han af Gildet og skal bære Niddingsnavn. Særlig disse Bestemmelser viser, at Gilderne gaar tilbage til før kristen Tid.

Ligesom i Laugene var den selskabelige Side ikke den mindste. Efter forudgaaende Forhandlinger samledes man om et festligt Bord i Gildets Hus — ofte et af Byens anseeligste Stenhuse; saa drak man Guds og Helgenernes Pris i det fælles indkøbte Øl og spiste Maden, som var medbragt fra Hjemmet. Ved Festerne skulde Brødrene møde op med Koner,

Børn og Tjenestefolk. Her gjaldt de samme Straffe for Kivagtighed og Fylderi som i Laugene. Undertiden var der Musik, og saa traadte man Dansen i Kæde. Valborgsdag, den 1. Maj, drog Gildebrødrene til Skovs, hentede Maj (Bøgeløv) og kaa-rede en Majgreve. I Løbet af Sommeren skød man til Papegøjen, senere Tidens Fugleskydning.

Gilderne er blevet betragtet som de første Udslag af social Følelse, de skal sikre de svagere mod Magthaverne og de udspringer af det danske Folks urgamle Trang til at styre sig selv.

I Roskilde vides der Besked med fire Gilder: Sct. Knudsgildet, Kalentegildet, Hellig Trefoldighedsgildet og Sct. Lucii Gildet. Alle fire nævnes i Biskop Lage Urnes Testamente: Kalentegildet skal have en Sølvskaal med hans Vaaben, Sct. Lucii Gildet 3 ungarske Gylden og de to andre Gilder hver 1 ungarsk Gylden. Kan man heri se en Maalestok for deres Betydning? Gilderne vidner om, at Roskilde var en Gejstlighedens By og ikke nogen Købmandsby. Der kendes intet Købmandsgilde, mens f. Eks. Køge baade havde et dansk og et tysk Kompagni. I det Gilde, Sct. Lucii, hvorom vi ved bedst Besked, og hvortil alle, fra de højeste til de mere jævne, havde Adgang, nævnes der et stort Antal Haandværkere af alle Slags, men kun et Par Købmænd. Endelig var to af Gilderne, Kalentegildet og Sct. Lucii Gildet, stærkt præget af Gejstligheden, og Hellig Trefoldighedsgildet var et rent Præstegilde.

Segl fra Sct. Knudsgildet i Slesvig, e. 1220.

Den hærklædte Rytter med Lensfanen er Hertug Knud Løvard; han har faaet to højre Arme, idet den med Fanen er tilføjet uden fra Modellen at borttage den med Sværdet. Omskriften: Segl for Hellig Knud Hertugs Brødre i Slesvig.

Sct. Knudsgildet, indviet til Knud Konge, nævnes tidligst 1335. Det havde et Sct. Knuds Alter i Domkirken og ejede bl. a. nogle Stenboder, beliggende i Sct. Olai Sogn ved Torvet (d. v. s. Algade) og tæt ved Raadhuset. Vi har et Brev, hvori en adelig Enke »for sine seels leskelse aff pine«¹⁾ giver en Gaard for at blive Søster i Gildet og nyde godt af dets Messer og andre gode Gerninger.

Kalentegildet har sit Navn af, at Medlemmer mødtes den første i Maaneden (paa Latin calendæ). Kalenterne var fornemmelig for Gejstlige, men der optoges dog ogsaa Lægfolk, baade Mænd og Kvinder. Dronning Margrethe var saaledes Medlem af Roskilde Kalentegilde; i et Gavebrev omtales Gildets Medlemmer som vor Frue Dronningens Kalente-Brødre. Kalenterne var viet til en Helgen eller til et helligt Begreb, f. Eks. Kristi Legeme. Roskilde Kalentets Helgen kendes ikke. Der haves et Brev²⁾, hvori en Ridders Enke giver Kalentet i Roskilde Pant i en Ejendom, imod at Gildet aarlig skal lade læse Vigilie og holde Messe for hendes afdøde Mand og hende selv efter hendes Død. Vi ved, at Roskilde Kalentet har haft eget Hus, hvori ogsaa det store Sct. Lucii Gilde holdt Møder.

Hellig Trefoldighedsgildet var et rent Præstegilde, hvortil ikke Lægmand, endnu mindre Kvinder, havde Adgang. Der tales om det Gilde, »som prestemend oc klerckæ her i Roskilde oppeholder«. Gildet synes at have ejet en Del Jordegods; der kendes nogle Skøder og Genbreve (Kvitteringer), bl. a. et fra 1506, hvori Gildets tre Forstandere skøder en Gaard ved Siden af Gildets Hus til en Præst i Aagerup; i Genbrevet tilføjes det, at Gaarden ligger »med sin Længde og Bredde ud til Kødmander Strædet«³⁾.

Det fjerde Gilde, *Sct. Lucii Gildet*, har sikkert været stort og betydningsfuldt. Det har haft baade gejstlige og læge Medlemmer, baade Mænd og Kvinder. Skønt Lægfolkene i Tal overgik de Gejstlige, er det dog disse, der har behersket Gildet. De marcherer op med selveste Bispen og Prælaterne i Spidsen, efterfulgt af adskillige Kanniker og Præster. Alligevel er Lægfolket ikke blevet sat til Side. Ved de aarlige Regnskabsaflæggelser, Generalforsamlinger vilde vi sige, er der hver Gang en Præst og en Lægmand, der optræder sammen, og som det

Bordscene fra c. 1500 – under velstaaende og fornemme Forhold.
Kalkmaleri i Sct. Birgittes Kapel, som forestiller Jesus tilbords hos Lazarus; Maria
Magdalena aflører hans Fodder.

synes, ligeberettigede. I flere Tilfælde er Lægmanden en Skomager; Skomagerne var ansete Folk, og ikke mindst i Roskilde har de forstaaet at hævde sig.

Gildet var indviet til ingen mindre end Sct. Lucius, Domkirkens og Stiftets særlige Værnehelgen, og havde i Domkirken et Sct. Lucius Alter, oprindeligt stiftet af Biskop Jens Pedersen Jernskægs Fader. Til dettes Betjening blev der af Gildet lønnet baade en Kapellan og en Degn; desuden nævnes som ansat ved Gildet en Skriver.

Vi er saa heldige at eje et Hefte paa et halvhundrede Sider, hvori findes Fortegnelser¹⁾ over nyindtraadte Medlemmer fra 1483 til 1524, desuden Regnskabs-Meddelelser og forskellige

andre Oplysninger. I disse 41 Aar er ialt indtraadt 445 mandlige og 175 kvindelige Medlemmer, gennemsnitlig 15 om Aaret. Da Gildet talte adskillige Gejstlige, og de fleste kvindelige Medlemmer var gifte Koner, forstaar man, at Kvinderne maatte være i Mindretal. Disse Medlemsfortegnelser giver os et enestaaende Indblik i Roskilde i Sen-Middelalderen. Vel er det kun Navne og Stillinger, der nævnes, men lidt efter lidt samler de sig til et fængslende Billede.

Sel. Knudsgildebrødre, deriblandt tre Haandværkere, overværer Knud Hertugs Helgenkroning. Kristus kommer til Syne i en Sky. Kalkmaleri i Vigersted Kirke fra e. 1450

I første Række er der Bispem, min Herre Bispem, som Skriveren kommer til at prente et Sted, og i hans Følge hans Embedsmænd og hans Tjenerskab: Official, Kansler, Kapellan, Kapeldegn, endvidere hans Skrivere (en af dem hedder Knud Walkendorf), hans Bartskærer, Dørsvend, Kok, Steger, Kældersvend m. fl. Bryggeren og Smeden i Bispens Gaard er der ogsaa og flere andre, om hvem det kun siges, at de er fra »Gaarden« eller tjener paa »Gaarden«. Hermed kan kun

menes Bispegaarden, og Udtryksmaaden viser, at den har været den Sol, hvorefter alt i Roskilde har drejet sig. Dernæst følger Prælater og Kanniker med Skrivere og Tjenere, adskillige Vikarer og Præster, en Del Adelige (blot et Par Navne: Podebusk, Krummedige, Grubbe og Galt), Borgmestre og Raadmænd, kun et Par Købmænd og en »Købsvend« og endelig en Masse Haandværkere med deres Hustruer samt deres mandlige og kvindelige Tjenestefolk. Alle som Regel bosiddende i Roskilde; dog er der ogsaa enkelte udenbys Medlemmer.

Nogle Navne i Flæng: Gumme Bager med Hustru Kathrine, den gamle Niels Kødmander (Slagter), med Hustru, Jep Guldsmed, Jens Laale Lokat (Lærer), Per Olsen Sadelmager, Jep

Grydestøber, Mathis Brygger med Hustru Thyra i Sct. Mortens Sogn, Niels Beintsen Byskriver, Oluf Tyesen Skomager, Johanne, Søster til den gamle Official, Hr. Axel Lauessen Ridder, Jens Hansen Garver, Per Andersen — Helweghs Tjener, Karina, Lasse Ysiesens Hustru, og hendes Tjener Hans Markvardsen, Anders Keldsen Tømrer, Magnus Skrædder, Oluf Kandestøber, Søster Metha og Søster Elne fra Vor Frue Kloster, Henrik Maler, Chirsten Karls paa Sct. Olai Kirkegaard, Steffen Remmesnider med Hustru Bertha, Ingvor Bogbinder, Albert — Rektor ved Latinskolen, Per Svendsen Buntmager, Erik Væver, Fru Anne til Egholm, Gert Bartskeerer, Erik Jeppesen fra Bispens Borg Hjortholm ved Furesø, en Del Personer fra Bispens Borg Bistrup, Mathis Olsen Patinemager (lavede Patiner, højklampede Trætøfler til at vade gennem Gadesnavset med), Mikkel Kleinsmed, Hans Pibere (Musikant), Niels Kedelsmed, Anders Overskeerer (borttager efter Vævningen Luven af Tøjet), Rasmus Badstuemand og Laurens Vintapper. Og saadan kunde man blive ved. Vel nok — sammen med de tidligere, i Almindelighed nævnte Medlemmer — et meget sigende Gennemsnit af Roskildes Indbyggere i Middelalderens sidste Tid, lige fra de højeste og til de mere jævne, et uhyre broget Selskab og mere demokratisk end ventet.

Købstædernes Maade at faa deres Næring paa falder naturligvis noget forskellig ud. I de udprægede Havnebyer bliver Købmandsskabet Tyngdepunktet. I Stiftsstæderne var det rent ud sagt Gejstligheden, man levede af. De Rigdomme, der regnede paa Domkirke, Kapitel og Kløstre, undlod ikke at dryppe paa Borgerskabet. Paa mange Maader satte Guldstrømmen til Gejstligheden et lille Lag af i Byen. Ydelserne til Kirkernes og Kløstrenes Folk bestod hovedsagelig i Naturalier, som de ikke med deres bedste Vilje orkede at sætte til Livs. Overskudet gjorde Byens Købmænd i Penge. De store Kirkefester bragte Strømme af Mennesker fra hele Stiftet til Domkirkebyen; det har givet mere end en fed Markedsdag. Og hvad har Nybygning og Vedligeholdelser af Kirker og Kløstre ikke betydet for Haandværkerne i en By som Roskilde?

BAG GRØNNE VOLDE

En By er ikke blot et Sted i Rummet,
men et Drama i Tiden.

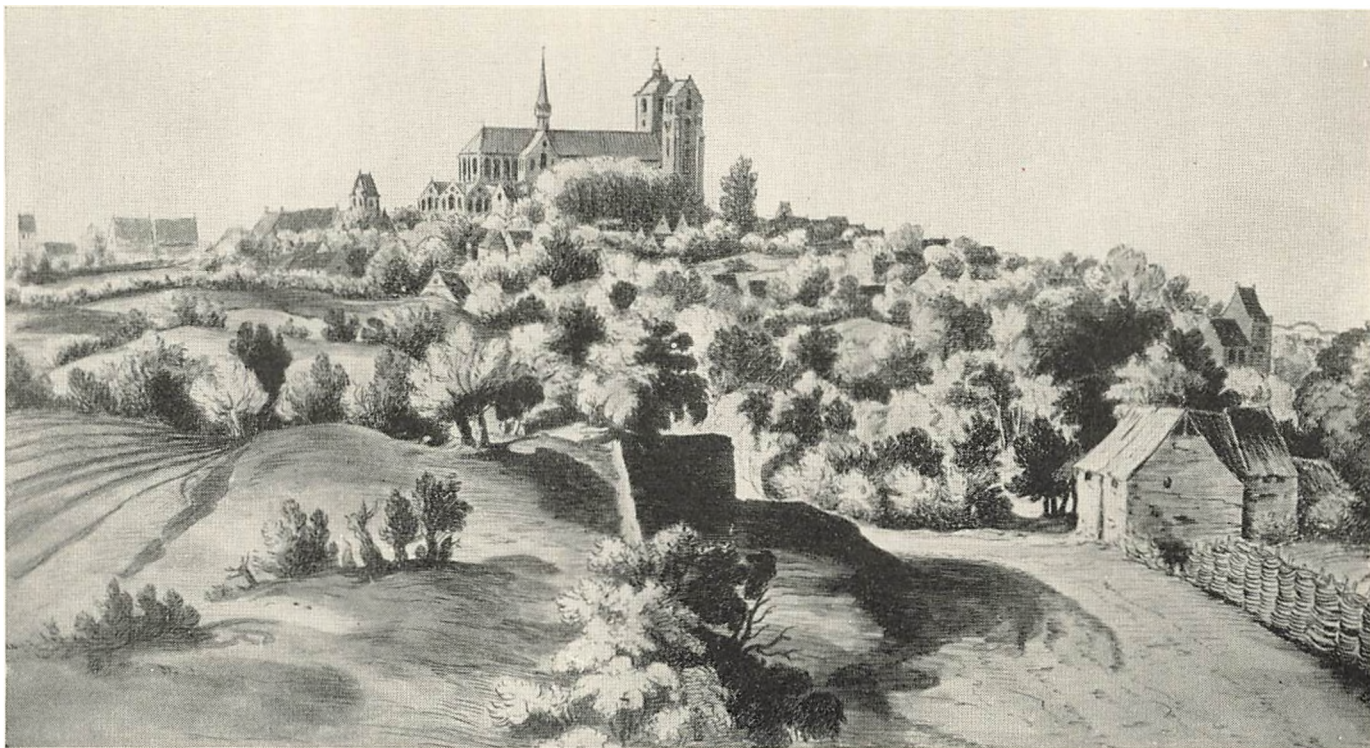
Patrick Geddes.

Hvordan tog nu det middelalderlige Roskilde sig ud? Direkte kan Spørgsmaalet ikke besvares, men sammenstilles Oplysninger, indsamlet rundt om, og tilsættes et Par levendegørende Træk, hentet fra vor By, lader det sig maaske gøre i Tanken at danne et nogenlunde tilfredsstillende Billede.

De smaa befæstede Byer i Udlandet ligger tit som Fremmedlegemer i Landskabet. Brat rejser Murene sig som en skarpt skillende Grænse mellem det aabne, grønne Land og Byens kompakte, graa Stenmasse; deres snævre Ring har presset Husene sammen og skudt dem i Vejret, gjort Gaarde til Brønde og Gader til Gyder. Herfra har Goethe¹⁾ de trange Gader i den kvalme By, de trykkende Tage og skyggende Gavle, hvorfra det var som en Opstandelse at undslippe gennem den mørke, alvorlige Port.

Alt dette, som tidligere er søgt overført paa danske Forhold, kender vi dog ikke herhjemme. Som Regel er de danske Købstæder frie og aabne som det Landskab, hvoraf de naturligt er groet frem. De breder sig mageligt over rigeligt Raaderum. Mellem brede Gaarde og lave Huse er der Plads til store Haver. Intet her er stift eller kantet, Gader og Stræder buer sig blødt og afspejler en sindig Færdsels rolige Rytme. Voldene, som engang hegnede Byerne, var ingen Spændetroje og dannede ingen skarp Grænse, kun det grønne Land, som kuplede sig lidt, inden det gik videre ind mellem Husene.

Det er ikke ret længe siden, at en dansk Købstad var at se

Det ældste Roskilde-Prospekt, fra c. 1600. Billedet kan give en Forestilling om de middelalderlige Forhold. Til venstre for Domkirken ses Vor Frue Kirke og Set. Laurentii Kirkes Taarn og til højre Set. Ibs Kirke med Taarn.

til som »et Fad Krebs, drysset over med Petersillie«: de røde Tage og de grønne Haver. Endnu længere tilbage i Tiden var der dog ogsaa andre Farver i Billedet.

Lad os i Tanken kaste et Blik paa Middelalderens Roskilde en fin Foraarsdag. Volden flammer med Græs saa friskt, at det svier i Øjnene. Som lysegrønne Skyer staar Havernes Træer. Højt over Byen Domkirken; Solen bager dens Blytages graa Elefanthud. Her og der — mange Steder — dukker smaa graalige Sognekirker op, og som faste, firelængede Herregaarde ligger de store røde Klosterkomplekser. Langs Gaders og Stræders sortegraa Strimer: hvide, lerklinede Gaarde med jordgraa Straatage og smaa muldfarvede Huse af Træ. Omkring Domkirken, ned over Bakkehældene i Nord og Vest og ogsaa hist og her paa Hovedstrøg og ved Hovedgader: de Gejstliges, Gildernes og Laugenens Stenhuse med røde Tage. Roskilde var dog mest som en stor Landsby at se til, blot lidt rigeligt pyntet med Klostre og Kirker.

Et prægtigt og bølget, for største Delen højt Terræn har Roskilde haft til sin Raadighed. For det er vel — og var vel især — bedre at bo over et Bakkedrag, hvor Regn og Rendestenspløre kan faa Afløb, og hvor Vindene puster Friskhed, end ligge sammenklemt nede i et Hul? Paa et højt løftet Plateau breder Byen sig med Udløbere ned ad Bakkedragets grønne Flanker — — denne friske, danske Bjergby. Overalt i Bakkehældene brød Kilder sig Vej, og deres Vande samlede i Sænkningernes blanke Damme. Middelalderens Roskilde havde rigelig Plads. Voldringen, der hegnede den egentlige By, var draget med Storsyn; dens Grænser har kunnet holde lige op til vore Dage; først da har Byens Vækst sprængt den.

Tro ikke, at Voldene har staaet skarpkantede og ingeniørkorrekte med et pænt Græstæppe over; det hele er hurtigt blevet hygget med et Vildnis af selvsaaede Træer og Buske og en Herlighed af Planter. Den vilde Kørvel har lyst i al sin Pragt, Abild, Rose og Hyld har blomstret, og nede ved Voldgravens Sump har eventyrlige Skræppeskove rejst deres kølige Haller. Her har været godt for Folk, som ikke skøttede om alt for nøjeregnende Naboskab inde i Byens Stræder og Gyder, men helst vilde have det lidt frit som Fuglene i Voldens Krat.

Hvilket Paradis for alle de snotnæsedede, barbenede Unger med Enden ud af Bukserne! Her ude i de milde Omgivelser ved Byens Udkanter plejede ogsaa de alt for venlige Damer at slaa sig ned. Det er et Sted ved Roskildes Bygrav, vi maa søge den næppe ærbare Elskovssti!).

Hvis der inden for Voldene havde været høj og tæt Bebyggelse, havde der været Plads til ikke saa faa Mennesker. Men Roskilde har selv i sin Storhedstid næppe været oppe paa højere Befolkningstal end 4—5000 Mennesker. Tallet kendes ikke og er valgt paa Skøn, men maa saa nogenlunde passe med de Forestillinger, vi kan gøre os om Byen. Det er vist endda højt ansat, for man maa stadig erindre, at Roskilde ikke var nogen udpræget Borgerby, som nærrede sig af Havn og Handel, men snarere den anelige Bondeby, som levede af Gejstligheden og mest gennem denne var stor og berømt. Agerbrug paa de vidtstrakte Bymarker og ikke mindst Kvæghold maa have haft stor Betydning.

Roskilde har nok paa Baggrund af smaa sjællandske Byer haft en Storhedstid. Det fremgaar bl. a. af dens langt højere Skatteafgift²⁾. Selvsagt har Byen, som baade var Bispesæde og Kongeby, maattet være aneligere end Flækker, der savnede disse Indtægtskilder. Roskildes egentlige Storhed — den, hvorfor den berømmes som Verdens Rose — har dog mere været af aandelig Art, skabt af fremragende Bispers Indsats i Kirke- og Aandsliv og gennem lærde Gejstliges Berømmelse, undertiden af internationalt Omfang. Byens største Rigdom har været de enorme Godsmængder, som ophobedes under Bispestol, Kirke, Kapitel og Klostre. Det er ikke ved det blotte Antal, Gejstligheden har virket, selv om dette efter Nutids Begreber var forbavsende stort. Man regner næppe meget galt ved at antage, at der til Kirker, Klostre, Stiftelser, Skole og Bispegaard var knyttet en 4—500 Mennesker, Skoledisciplene fraregnet. Hertil maa føjes Bispens Svende; lad os antage, at han har haft en »staaende Hær« paa 300 Mand — et aneligt Tal dengang; heraf har vel et halvhundrede Mand ligget i Roskilde med nære Reserver paa Bistrup, mens Resten har været fordelt paa Bispestolens andre faste Borge.

Naturen har haft Raaderum i Roskilde. Maaske har der paa

Hovedstrøget og i Dele af de større Gader været nogenlunde tæt Bebyggelse, dog ikke altid Gaard ved Gaard og Hus mod Hus og næppe sammenklemte og opskudte Gavlhuse. Ved Baggader og Stræder tales der Gang paa Gang om Gaarde paa deres Toft — som i enhver Landsby — og om Vænger og Haver. Her har været Spring mellem Bebyggelserne, lerklinede Gaarde har skiftet med Smaahuse af lignende Type eller helt af Træ. Dejligt uregelmæssige og overgroede Stengærder udfyldte Mellemmrummene og tegnede Gaders og Stræders Forløb. Her og der har en mere velstaaende Mands Have været hegned med saakaldt Lergaard, Bindingsværksvæg, som skulde gøre det ud for Mur. Selv paa Hovedstrøget og i større Gader var Bindingsværk og Straa det fremherskende.

I alt dette Pindværk og Straa har Ildebrand ligget paa Spring. Et ringe Uheld paa den aabne Arne, og Huset fattede af. Gnisternes Regn drev med Vinden, Gaden og Strædet blussede, hele Byen brændte. Hvor ofte har ikke frygtelige og hærgende Brandkatastrofer sat Roskilde i Knæ. Man frygtede Ilden og søgte at forbyde den. Roskilde Stadsret forordner, at hvis det hænder, at der kommer Brand i nogen Mands Hus, og Klokkeren vorder rørt, da skal han betale 9 Ørtug Penninge, som deles skal mellem Fogeden og Borgerne.

Reelle røde Stenhuse laa der nogle Stykker af ude i Borgerbyen; vi ved, at nogle af Gilderne har haft Huse, og de var altid solide. Der har ogsaa boet enkelte Adelige i Byen, og maaske har der ved en eller anden Sognekirke været et muret Præstehus. Ellers maatte alle stateligere og varigere Bygninger søges ved Klostrene og i den gejstlige Bydel. Her har Domkirken alt overvældende domineret, her stod gennem Aarhundreder murfaste Bygninger som Bispegaard og Latinskole, og her havde Prælater, Kanniker og Præster solidt murede Huse med Kældre, som trods alle Hærgninger har efterladt sig Spor helt op til vore Dage. Klostrene har været som Slotte og Herregaarde at se til, stoute, firelængede, to-Etages Komplekser, sluttende sig til en Kirke, som Sen-Gotiken i flere Tilfælde maa have skænket knejsende Taarne; ligesom nogle af Sognekirkerne vel har faaet det. — Der har overalt været drysset rigeligt med »Persille«, for Gadenettets Masker var

Et Stykke af det gamle Set. Gertruds Stræde i Provstevænget, fremgravet 1912.
Midt i Strædet ser man Bendestenen, kantedet med større Sten end dem i Stenpikningen;
venstre Gadehalvdel kun delvis udgravet.

fyldt med Haver. Da man mistede Fraadstenskirkkerne, og de mange Straatage langt om længe blev til røde Tegltage — saa var »Fadet med Krebsene« der!

— — —

Ikke saa underligt, at Skomagerne i de gamle Byer blev betydningsfulde og forholdsvis velstillede Borgere. Der har været nok for dem at gøre; det gik haardt ud over Fodtøjet at færdes i en middelalderlig Købstad. Kommunal Pleje af Gader og Stræder kendtes ikke. Hver Grundejer maatte til Husbehov sørge for sin Stump Gade; og man kan sige sig selv, hvordan det blev. Almindeligt har det været at lægge en Stump Fjælebro af runde Stokke eller en Plankebro uden for sin Gaard, som vor Tids Kørebro af Jernbanesveller; af Brofjæl faar vi Udtrykket Bopæl. En Fjælebro har vel ikke været saa gal endda, men den var brandfarlig; ved rigtig kraftige Bybrande brændte ogsaa Gaden. Senere er der kommet Stenpikning af

store og smaa, uregelmæssige, runde og kantede, benbrækkende Sten, lagt Hulter til Bulter. Et stejlt Stræde i Roskilde blev tidligere tildelt Navnet Benbrækkerstræde (nu Violstræde). En Gade, hvis Bund var befæstet med Sten, fik Hædersnavnet Stengade. Der kendes ogsaa en Slags Makadamisering med haandstore Flintknolde, fast sammenpressede i et Gruslag. Per Lige-glad og hans Fæller har dog som altid ladet deres Gadepart passe sig selv og ligge hen enten i bundløst Pløre eller hvirv-lende Støv. Saa kunde Roskilde Stadsret nok saa meget »frem-deles forordne, at hvo som helst af Borgerne, der ikke paa behørig Vis faar færdig gjort Bro eller Gang foran sin Gaard inden en Dag, som Fogeden og Borgerne har ham forelagt, skal betale 9 Ørtug Penninge, som skiftes skal mellem Foge-den og Borgerne«.

Hvor Pers og Pouls saakaldte Brolægning, eller hvad det nu var, mødtes i Midten af Gaden, var der et Ingen-Mands-Land med noget, der skulde gøre det ud for en Art Rende-sten. Her var i hvert Fald en uregelmæssig og bugtet Lavning, hvori de Vædsker, det tykke Lag Gadesnavs ikke havde op-sugt, søgte ned. Her sivede saa et stinkende, ubestemmeligt Fluidum langsomt af Sted, men stoppede snart i en større Sænkning og døde hen i en Pøl; kun et kraftigt Regnskyl kunde igen sætte Fart i Suppedasen. — Foruden Brønde i de større Gaarde var der adskillige offentlige Gadebrønde. Mon det ikke har været ret besværligt at holde dem og Rendeste-nene blot nogenlunde adskilte?

Egentlig havde Per Lige-glad Ret: hvad nyttede det med Sten eller Træ i Gaden, naar det hele alligevel for det meste laa dækket under et fedt og frodigt Lag af al Slags Skarn. Gaderne blev brugt til Møddinger, hvor alt, ogsaa Aadsler, kastedes hen. Hvilken Stank har der ikke staaet af Gaderne og af Gaardene med, hvilket Paradis for utallige Rotter og Mil-liarder af Fluor, og hvilket herligt Marked, en yndet Tumble-plads for de mange allestedsnærværende Svin og Hunde. Svinene skulde vel egentlig holdes i Sti, men se til, om ikke de Asener altid skaffede sig Udgang til Gadernes bedre Mad-sted. Fordi Svinene overalt horte med til Dagens Orden, havde man Kirkeriste foran alle de mange Kirkegaarde for at for-

hindre de graadige Dyr i at løbe ind og rode de i ringe Dybde begravede Lig op og fortære dem.

Roskilde Stadsret var rigtignok paa Post over for Gade-Møddingerne. Det hedder saa pænt, at samme Straf — som for at forsømme Brolægning — »underligger hver som helst, der lægger sit Møg eller Mødding paa menigt Stræde og ikke faar bortført den inden den Tid, der forelægges ham af Fogeden og Borgerne«. Men hvad nyttede det? Engang imellem ved særlig højtidelige Lejligheder blev der sat Pres paa, og saa bortkørtes der i Snesevis og atter Snesevis af Møglæs. Til Bunds naaede man aldrig, og snart blev der begyndt paa en frisk. Engang imellem tog man Springet helt ud og lagde ny Gade an oven paa Møget. Man spredte Grus og beredte en ny Stenpikning. Det var ikke ualmindeligt at gøre det efter en større Bybrand, saa jævne man først Brandtomterne over Grundene og ud over Gaderne.

Byen var bovnet op. I flere af Roskildes Gader finder man Lag paa Lag af gammel Brolægning, mellem Lagene er der en sort, ækel Masse, som Arkæologerne smigrer med det fine Navn Kulturjord. Den er de glade for, det er nemlig de gamle Møddinger, og i dem er der Mulighed for at gøre Fund. Sjældent er det noget af egentlig Værdi, mest Dyreben, Kohorn, Affald fra Garvernes og Skomagernes Haandtering, saasom Læderstumper, en Skosaal og, er man heldig, det meste af en Sko; endvidere mange Potteskaar, mest Stumper af Stjertepotterne, de trebenede Potter, man brugte i Køkkenerne o. s. v. I Roskilde ligger de dybeste Lag af gammel Brolægning fra

Fornem ung Mand fra c. 1460.

Kulkmaleri i Christian I's Kapel; forestiller en af de hellige tre Konger. De højklumpede Badetøfler, kaldet Pøtiner, skulde bære ham tørskoel gennem Gadesnavset. Selve Skoen var af tyndt Skind og uden Hæle.

1 $\frac{1}{2}$ til 1 $\frac{1}{4}$ Meter under nuværende Niveau; saa dybt ligger ogsaa det nederste Gulv i den udgravede Sct. Laurentii Kirkes Ruin. Gader og Pladser har hævet sig forbavsende i de gamle Byer. Paa Torvet i Roskilde skal man ved Kirkeruinen 2 Meter ned, ad 11 Trappetrin, for at naa ned til Roskilde omkring 1100.

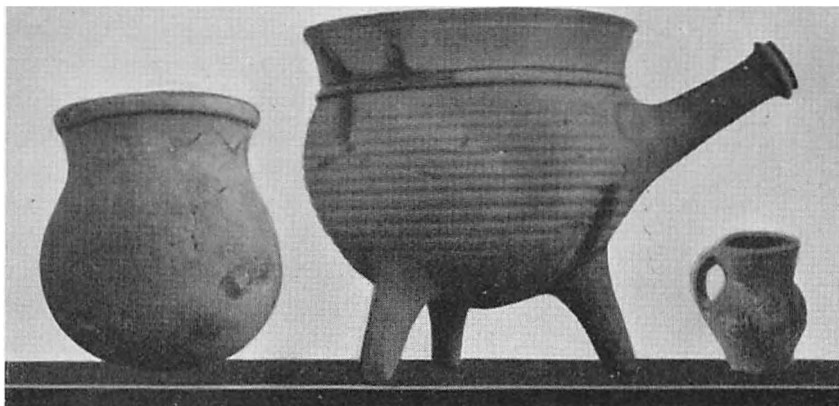
Denne Højning af Terrænet har medført, at Rum, der i Dag fremtræder som dybe Kældre, i Middelalderen kun har ligget nogle faa Trappetrin under Gadens daværende Niveau. Dette gælder for Raadhuskælderen og en Kælder ved Hjørnet af Sneversti under Apotekets Ejendom; denne Kælder er nu det eneste, der er tilbage af et gotisk Stenhus paa dette Sted.

Overalt i Roskilde kunde der ved Grundudgravninger i den gamle Bykerne gøres Fund; men det er kun yderst sjældent, at nogen har Tid til at overvaage Gravningerne. Gøres det en enkelt Gang, kan Høsten være stor og fortælle slet ikke saa lidt. Da der i 1930 blev gravet Grund til Realskolen langs østre Side af Frue Kirkestræde tog en Privatmand sig over nogenlunde at følge denne Udgravning. Gennem Aarhundrederne havde der paa dette Sted ophobet sig et 3—4 Meter dybt Kulturlag, hvori fandtes Rester af Bygninger og Brudstykker af middelalderlige Brugsgenstande.

Omkring en Meter under Overfladen laa der Grundsten af de sidst forsvundne Huse samt Gulve, dels af brændte Sten, dels af Kamp. Et Par Meter nede laa der sine Steder indtil 5 Lergulve over hverandre, adskilt af tynde Lag, der indeholdt en Del Træaske, som rimeligvis stammede fra gamle Bybrande.

Dybest nede fandtes nærmest kun Rester af sorte Lerpotter og Lergryder. I de mellemste Lag var der Stumper af smukt profileret Lertøj, Stykker af glasserede Kakler og af farvet Glas fra Ruder, Hornkamme o. s. v. Af Jernsager var der Hestesko og et Bidsel, store Portnøgler, Knive, Sakse, Spigre samt en af Rust næsten fortæret Kanonkugle. Oppe i de øverste Lag gjorde Rester af Stjertepotter sig stærkt gældende, og dér begyndte man ogsaa at træffe paa Stumper af Kridtpiber¹⁾.

Dette Fund er nu paa Roskilde Museum og viser, hvad der kan høstes ved at følge en Gravning bare eet Sted i Roskildes Grund, der er som mættet med Minder om Fortids Liv og

To Lerpotter og en Krydderi-Krukke, fundet i Roskilde

Til venstre en grov, uglusseret, sortbrændt Lerpotte fra 1100-Tallet med Stregornament. I Midten en Sijertepotte; Typen anvendtes hele Middelalderen igennem og op til e. 1800, den afbildede Potte er fra 1600'erne. Til højre en af de ganske smaa glasserede Krukker, hvori Hansakøbmændene førte kostbare Krydderier herop. De to større Potter $\frac{1}{4}$ Størrelse, den lille Krukke $\frac{1}{4}$ Størrelse. Roskilde Museum.

Mennesker; for hverken mere eller mindre end tavse Vidner om mange ukendte Menneskeskæbner er disse fattige Stumper.

— — —

Hvordan har man nu levet dengang? Inderst inde, organisk set, har menneskelig Tilværelse altid og vil altid forme sig paa samme Maade; kun en eller anden meget betydelig aandelig og materiel Magt kan maaske give den en bestemt Karakter. Middelalderen havde i Kirken en saadan Magt, en altovervældende Enehersker, som gav hele Tilværelsen dengang sin særlige Tone. Selv ved det simpleste Forsøg paa at forstaa hin forunderlige Tid, som har faaet det mærkelige Navn: Middelalderen, naar man kun til Døren, hvis ikke man tager Kirken som Fører. Uden Kirke ingen Middelalder.

Hvert eneste Menneske var fuldt og helt fra Fødsel til Død i Kirkens Vold — baade aandeligt og materielt. Kun hos Kirken var der Mulighed for Tilværelse, uden den kun Undergang og Død og evig Fordømmelse. Med Banlysningens Forfærdelighed kuede Kirken hver og en. Dette er Baggrunden for dens enorme Magt og Rigdom, Baggrunden for hele Livet i Middelalderen.

Smuk og sjælden Kande fra c. 1250
— udgravet ved Domkirkens søndre
Hegnsmur 1932. Roskilde Museum.

Fra øverst til nederst var Folket gennemsyret af Religion. Den var enhvers daglige Brød, at leve uden den utænkeligt. Det nærværende Liv var i Middelalderens lille lukkede Verden det midlertidige. Den jordiske Tilværelse var en Pilgrimsfærd paa Vejen mod det hinsidige, enten til evig Fordømmelse eller til evig Salighed. For denne sidste havde Kirken lagt en Spærring: Skærsilden, som kun ved Kirkens Hjælp kunde gennemgaas. Læren om Skærsilden skaber Sjælemedsøer, for Folket en Trost og Beroligelse, for Kirken et vældigt, rigdomsskabende Magtmiddel.

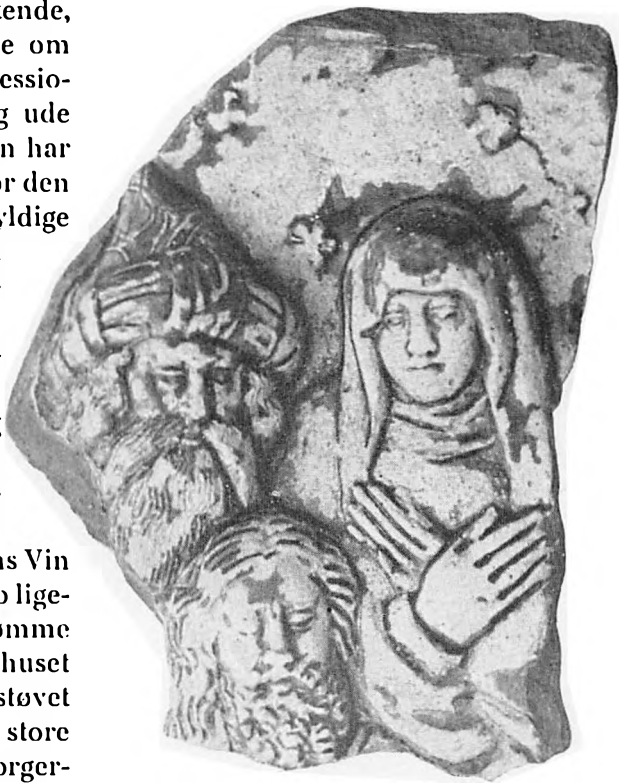
Saa forstaas maaske de mange Sognekirker i det ikke særlig store Roskilde. Folket levede sit Liv med Sognekirken som Midtpunkt, den var for Sognets Beboere det helt uundværlige, som Domkir-

kens store Sjæleforsorg var det for hele Stiftet.

Alt det har givet en særlig Indstilling over for Liv og Død, og har i en umaadelig barsk Tid lettet hele Tilværelsen. Under Kirkens beskyttende Haand og med dyb og fast Tro har man kunnet leve Livet sorgløst og med Tilfredshed til Trods for stadigt truende Farer. Krige, Brande, Pest var Middelalderens stadige Omkvæd, uden større Ophold har de stadig skiftet.

Dog Sot og Død, Krig og Brand har lige saa lidt som nu kunnet sætte Livet i Knæ. Det har krævet sin Ret i Arbejde og Glæde, til Hverdag og til Fest. Man har passet sit Kram, men ogsaa forstaaet at hænge Sav paa Knag. Man har maaske, mere end vi, ladet Fiolen sørge. For det mest fornødne sørgede jo Kirken. Med vidtaabent Sind har man taget Del i Kirkens store Festivitas. Selve Messen var et dagligt Skuespil,

gribende og opløftende, for slet ikke at tale om de straalende Processioner i Domkirken og ude i Byen. Katolicismen har aldrig slaaet Kors for den inderst inde uskyldige Livsglæde. Med let Sind har man kunnet møde Glæden, fejre Aarets og Livets Fester og sætte sig ved Laugenes og Gildernes Ølborde. I Raadhusets hvælvede Kælder nød Borgeren trygt Byens Vin og Øl; han støttede jo ligefrem sin By ved at tømme Bægeret. Og Raadhuset selv var ikke et støvet Kontor-Hus. Dets store Festsal stod til Borgernes Raadighed. Naar den velstaaende Købmans eller Haandværkers Datter skulde giftes, blev Brylluppet fejret her, og Dansen traadtes over Festsalens brede Gulvfjæle.

Brudstykke af en meget smuk Kakkal fra c. 1450 med lysegrøn Glassur. — Mandhovedet l. v. bærer jodisk Hovedbeklædning. Roskilde Museum.

Og saa var der Badstuen. »Hun vætær lykum, oc opnær swetæ-røuæ«, (den væder Legemet og aabner Svedehuller), skriver Roskilde-Lægen Henrik Harpestreng. Her fik man ikke alene dampet Sværen grundigt og aabnet de genstridige Porer med Birkeriset, her var der tillige Mad og Vin og Øl. Da de smittefarlige Pokker, den slemme franske Syge (Syfilis), holdt deres Indtog, blev Badstuens Dør smækket i for Aarhundreder. Badet med Tilbehør maa have betydet meget for Folk dengang. Vilde en Mand paa sit Dødsleje hjælpe sin Sjæl ved at bortgive Sjælegaver, kunde han foruden Sjælemesser oprette saa-

kaldte Sjølebade, d. v. s. til Frelse for sin Sjæl skænke Gods, hvorfor Fattige kunde faa gratis Badstuegang i Forbindelse med Bespising og en Almisse.

De festlige Sammenkomster i Hjem, Laug og Gilde, i Raadhuskælderen og Badstuen, alle hørte de med i den borgerlige Tilværelse. Pæne Mennesker holdt sig borte fra Ølkonernes skumle Huler i Gyderne, hvor »Stadens Jomfruer«, de letfærdige Kvinder, havde deres Gang. Her endte det tit med Ballade, om ikke Slagsmaal og Drab, hvorfor Lønnen blev Gabestokken eller det, der var værre.

Nordisk Badstue med Ovn, Vandledning og Kar. En Medhjælper væder Birkeriset, en anden passer Fyret. Badegæsten er kopsat med smaa Horn og læsker sig med Indholdet af et stort Drikkehorn.

Helt udskutt, isoleret i en Ring af Rædsel og Foragt, levede Pariaerne: Bøddelen, Rakkeren og Natmanden.

Som altid har Goderne fordelt sig ulige. At ligge paa Bunden af Middelalderens Samfund har næppe været nogen god Lod. De forældreløse Børn, Enkerne, de Fattige, de Syge, de Gamle, alle de, der ikke selv formaaede at stride Livskampen, vilde have været overladt helt til sig selv, havde Kirken ikke taget sig af dem; thi de verdslige Magter gjorde intel. Det kan ikke noksom fremhæves, hvilket enormt socialt Arbejde Kirken har ydet Middelalderen igennem ved Klostre, Helligaandshuse og Sct. Jørgensgaarde. Hvor langt dette Arbejde er naaet omkring, og hvor dybt det har rakt, ved vi ikke, men uden den katolske Kirke havde der slet ikke været noget. Da den blev brudt af Reformationen, blev dens sociale Forsorg kun yderst nødtørftigt videreført og er først paa bred Basis taget op i vor Tid.

Et er vi sikre paa, at Sygdom og Sot har haft lettere Spil dengang end nu. Paa alle Omraader var de sundhedsmæssige

Forhold daarlige: Møddinger paa Gaderne, Stalde overalt i Byen, elendige Brønde, en Masse Kirkegaarde indenfor Voldene o. s. v. Alt det har afgivet ypperlig Grobund for de idelige Farsoter, som hærgede Middelalderen igennem. I alle Aarhundreder har Pesten gæstet Roskilde. Værst var vel den Sorte Død omkring 1350. — Man regner, at i Danmark døde hvert tredje Menneske. — Hvordan den har ryddet op i Roskilde, ved vi ikke; men den har sat Nedgangens Stempel paa Byen som paa hele Landet. Se Billedet Side 58.

Biskop uddeler Almisser; forrest to Spedalske.

En anden frygtelig Sot, som hærgede i Middelalderen, kendes bl. a. under Navnene den hellige eller den onde Ild eller Sct. Anthonii Ild. Den skildres som »en Pest, ved hvilken mange pintes til Krøblinger ved Sammentrækninger af Nerverne, medens andre døde en ynkelig Død med Lemmerne opædte af den hellige Ild, saa sorte som Kul« — — »en usynlig Ild fortærede Legemerne og skilte de angrebne Lemmer fra Kroppen. Det var en Ynk at høre de ulykkelige Patienters Jammerskrig og se de forbrændte Legemsdele falde af; ogsaa Lugten af det raadne Kød var uudholdelig«¹⁾. — Den onde Ild rasede ofte som Epidemier særlig efter vaade Somre, idet Sygdommen fremkaldes af Mel-drøje, en Svamp, som vokser paa Rugen. De, der overlevede Sygdommen, blev forvandlet til sørgelige Krøblinge. Disse ulykkelige maa paa en uhyggelig Maade have sat deres Præg paa middelalderligt Byliv.

Den ikke mindre forfærdelige Spedalskhed, som optraadte

•Dødens Triumf•.

En Del af det berømte Pest-Billede i Pisa, fra c. 1400; et Stykke Middelalder i Renkultur. Døde af alle Stænder ligger imellem hverandre. Deres Sjæle, som den middelalderlige Fantasi forestiller sig i Skikkelse af smaa Børn, gribes enten af Engel eller Djævel for at føres til Salighed eller Fordømmelse. En Engel modtager en Biskops Sjæl, mens Djævle bortfører en Pengepugers og en Fyldevoms. Til venstre en Samling Elendige: Spedalske, Blinde og Kræblinge, som end ikke Døden har villet forbarme sig over.

med hæsle Saar og kunde borttæde den angrebnes Legemsdele i levende Live, søgte man tidligt at bekæmpe ved at isolere de angrebne i de saakaldte Sct. Jørgensgaarde, opkaldt efter de Syges Værnehelgen, Sct. Jørgen eller Sct. Georg. De blev af Hensyn til Smittefarens altid bygget uden for Byerne. Roskildes Spedalskheds-Hospital blev lagt ved Sct. Clemens Kirke paa et Bjerg (Bakkedrag) nede ved Fjorden. Af Helgenens Navn og Bakken dannedes Navnet Sct. Jørgensbjerg.

En gammel By som Roskilde, hvor i et Aartusinde Slægtled har afløst Slægtled, og hvor der vel har været en Snes Begravelsespladser, kommer let til at synes en eneste stor Kirkegaard. Mange Steder i den indre By gaar Spaden heller ikke i Jorden uden at støde paa Menneskeben. De tavse Indvaanere i Roskildes Jord overgaar i Antal langt de talende i Dag. I ikke et eneste Tilfælde kan vi eftervise de Levendes Boliger, men det vrimler med de Dødes, lige fra fornemme Grave af Sten til de muldfyldte Nedsænkninger i Lergrun-

den, som med eller uden Benrester fortæller os, at her har været Grave.

Et stort Antal Grave af Sten er i Tidens Løb opgravet. De ældste har alle den samme ejendommelige Form, dannet efter Legemet: brede over Skuldrene og smalle ved Fødderne; senere blev Gravene lige brede over det hele. Paa de ældste Grave er der desuden tilbygget eller udspærret et særskilt Rum til Hovedet. Man regner, at Tidsgrænsen mellem de ældre Grave med Hovedrum og dem uden ligger omkring 1250. —

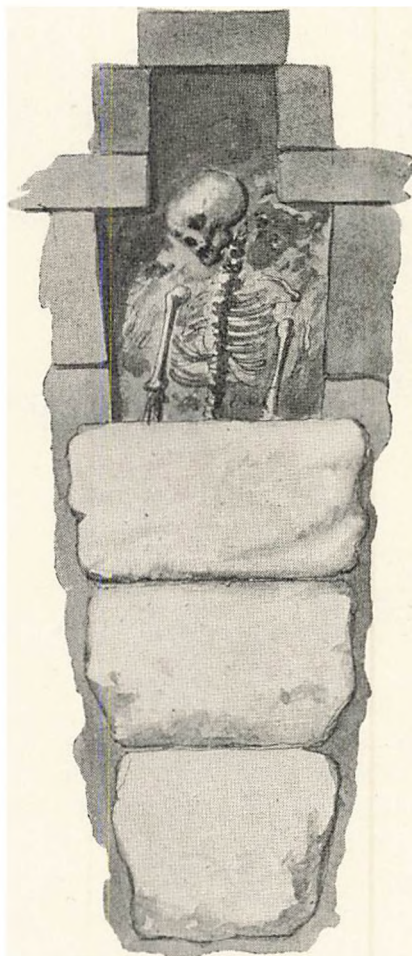

Ulykkelige, som «den onde Ild» har forkrøbet.

Stengravene er enten sat af Fraadstens- eller Kridtstens-Plader eller af begge Slags og har til Dække Stykker af samme Stenarter; de gaar i Tid tilbage til 1000-Tallets sidste eller 1100-Tallets første Halvdel. Eller ogsaa er Gravene muret op af Munkesten og forsynet med et Ryntag af skraatstillede Munkesten. Teglstensgravene kan ikke være ældre end Midten af 1100-Tallet. I Smaafolks Grave nøjedes man undertiden med at markere en Stengrav ved blot at sætte to eller tre Sten paa Kant om den Dødes Hoved¹⁾.

Ved de murede Grave er der ofte udspærret Smaarum, hvori man finder Røgelsepotter, smaa Lerpotter, almindelige Kogekar fra Køkkenet, delvis fyldt med Trækul. Før ved Jordefærden at indvie Gravene med duftende Dampe har man henstillet disse Potter med glødende Trækul og overdrysset dem med Røgelse.

Adskillige Steder er de gamle Grave tidligt blevet fjernet for at give Plads for nyere Begravelser, eller Kirkegaarden er ned-

Grav af Frøadsten eller Kridtsten fra
Vor Frue Kirkegaard.

Efter den første Tegning, som J. Kornerup i 1856 sendte til Nationalmuseet
sammen med en Indberetning.

lagt og taget i Brug til Byggegrunde. Der skal særlige Omstændigheder til for at finde Grave af Sten i større Tal paa eet Sted. I 1891-92 udgravedes paa Domkirkepladsen ud for nordre Korsfløj en usædvanlig rig Samling Grave. Billedet S. 62 viser os deres Vrimmel og illustrerer den Form for Gravfred, vi ogsaa kender nu til Dags. De »nøgne« Skeletter viser Grave med Trækister, som forlængst er bortsmuldret; et Par Steder spores dog endnu deres Omrids. Endelig er der ogsaa en markeret Stengrav (ved a). Mærkeligt er det at se, hvordan Gravene ligefrem trænges for at komme Kirkemuren saa nær som muligt. Det har sin særlige Grund. Rige og fornemme Folk kunde skaffe sig Hvilested inde i Kirken og faa Andel i Gudstjenesternes Frugter. Kunde dette ikke opnaas, var Graven under Kirkens Tagdryp som det næstbedste stærkt eftertragtet. Regnen, som faldt paa Kirkens Tag, optog i sig af dens Velsignelse og bragte denne med Tagvandet ned i Jorden til den Døde. Alle de gravlagte ligger efter gammel, kristen Skik med Hovedet i Vest og Benene i Øst; thi efter middel-

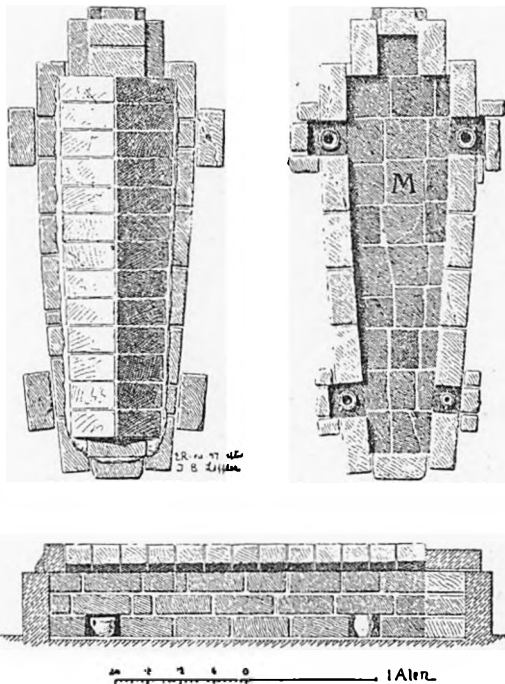
alderlig Tankegang sidder Kristus »i Øster paa den yderste Dommedag, naar han skal dømme levendes og døde, og det betegner os, at vi begravnes med Fødderne i Øster og Hovedet i Vester, at vi skulle opstande, som vi ligge og strax gange for vor Herres strenge Dom, som sker i Øster, og ikke vende os

om til nogen Side«¹⁾. — Paa en af Gravene fandt man en Skal af en Kammusling, hvis smalle Ende var gennemboret af to Hullet. Den viser, at her hviler en Pilgrim, en Mand, der har gæstet Sct. Jacob eller Sct. Ib i Compostella i Spanien, og som Tegn derpaa har faaet Ibskaller — som de kaldes — fastsyet paa sin Klædning eller sin Hat.

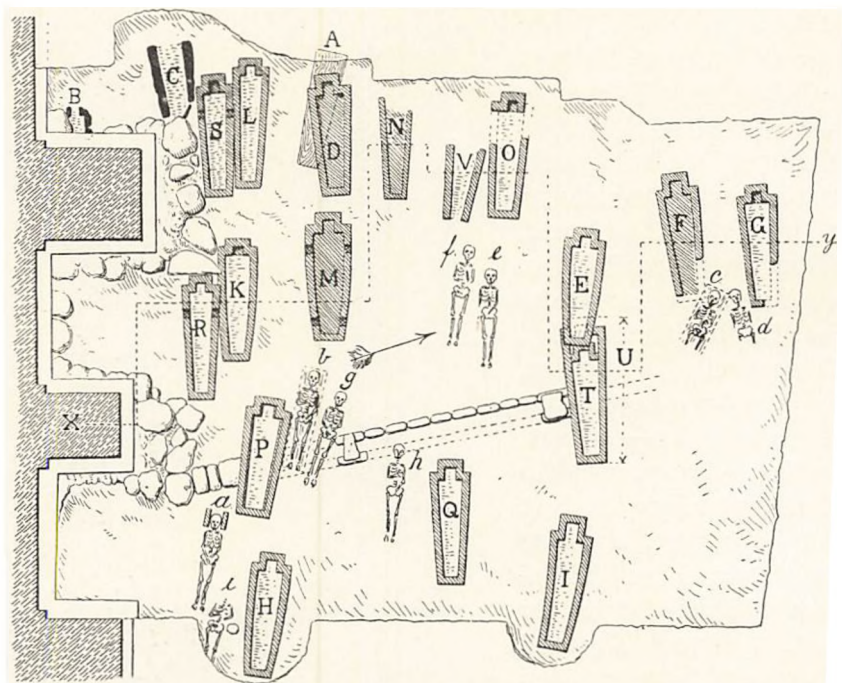
I de senere Aar har man paa Frue Kirkegaard, særlig Syd for Kirken, hvor Klosteret har staaet, fremgravet en Række stensatte Nonnegrave ofte med velbevarede Skeletter; de har alle maattet vige for nye Begravelser.

— — —

Det er tidlig Morgen. Byens Klokke har lydt, og Byportene er blevet aabnet. Køerne slippes af Stald, de dukker frem af Gaardenes Porte og Strædernes Munding for i en broget Strøm at drives ud paa Byens Græsgange. Ad Veje, som ikke er Veje, søger Bønder til Bys med Varer; nogle i skumplende Pindevogne, andre til Hest med Tværsækken over Dyrets Ryg, atter andre slæbende Byrderne. De skal alle til Torvs paa Algaden i Roskilde. Her er Byens Haandværkere allerede paa Pletten, deres Varer har de fremlagt i smaa flyttelige Træboder eller paa Borde. De, der bor ud til Torvegaden, kan nøjes med at sænke Klappen ned; det bliver Kundernes Sag at finde sig til Rette udenfor paa Gaden og at slaa en Handel af med Haandværkeren inde i

Smukt udformede Teglstensgrave med Bygtag; overst samme Kiste lukket og aaben. Sædvanlig danner Jorden eller Leret Bund i Kisterne; her er den dækket med brændte Fliser, og der er udbygget fire indvendige Rum til Rogelsepotter. Nederste Teglstenskiste har udvendige Potte-Nicher. Fra Udgravningen paa Domkirkegaarden 1891—92.

Gravpladsen ved Domkirkens nordre Korsfløj.

hans Værksted. Henne ved Torvets østlige Ende har et Par Graabrødre taget Stade i deres Bod, hvorfra de har Tilladelse til at tigge af de forbigående Torvegæster. Torvekonerne fra Stræderne har plantet deres Skamler, hvorfra de søger at redde sig lidt Smaahandel. Henne foran det gamle Raadhus sidder der et Par Syndere i Blokken og har det ikke mere gemytligt end deres Kollega, som staar lænket i Halsjernet ved Siden af. I vaadt Vejr var det hele ved at drukne i Gadens bundløse Ælte, til andre Tider ved at kvæles i en hvirvlende Sky af Støv og Skidt. Men Torvedagen gik jævnt og sindigt; gjorde en Galfrans sig utilbøns, var Bysvendene der og trak af med Kalorius. Torvefreden skulde om nogen holdes. Der blev handlet og der blev pratet. Torvet var hele Ugens Avis. Et Stykke over Middag, naar Højmessen i Domkirken var forbi, sluttede Torvet.

Broget og farverigt har Gadebilledet formet sig i det gamle Roskilde. Dengang var ikke alle iført samme kedsommelige

Uniform; Folks Klæder rettede sig efter deres Stand — det har givet Bybilledet Liv og Afveksling. Og i Roskilde har de mange Gejstlige sat deres særlige Præg paa Bylivet.

Og saa led Dagen ad Hverdagens vante Baner, med Arbejde i Værksted og Køkken, paa Mark og i Have. Smaa Glimt af det ikke helt hverdagsgraa har nu og da livet op: en Bryllupsfærd paa Vej fra Hjem til Kirke, en fornem Mand med sine Ryttere, eller Bispen er maa-ske redet ud paa Visitats med halvthundrede væbnede Svende i sit Følge. Nu og da er en Galgenfugl bleven slæbt ud og klynget op, eller en anden sølle Djævel jaget af By med Skændsel og Sten i Lænke om Hals. Ved Aftenstid er en Død paa en Baare bleven bragt til Kirke, mens alle paa Ligogets Vej andægtigt har knælet ned. Da Mørket var faldet paa, har maa-ske en forhutlet og forkommen

Landstryger søgt Ly ved Sct. Dionysii Kirkes Mur, hvor man fandt ham død om Morgenens, da der skulde ringes til Messe.

Dag har fulgt Nat, som den altid har gjort det; men Døgnet var mere mærkbart delt end nu om Stunder. Dagen var viet til Arbejde, og Natten helt til Hvile. Arbejde ud over Tiden var forbudt; en Laugsmester maatte ikke ved natlig Flid faa et Forspring for en mindre ihærdig Kollega. Der maatte ikke i Nattens Løb brænde Lys i Husene, med Rette frygtede man Brand. Ved Dags Ende ringede Byens Klokke og forkyndte Nattens Komme. Porte og Indgange til Byen blev lukket og

Blok og Gnlge; efter et Kalkmaleri fra c. 1400.

Mæn -stokkede og blokkede- foran Haand-
huset, men hængte Forbryderne uden for
Byen. — I Middelalderen anbragtes ofte
to ikke sammenhørende Scener paa eet
Billede.

vel ogsaa lidt bevogtet. Saa drog Natten gennem Byen. Alle gode Borgere sov de retfærdiges Søvn, kun de uretfærdige vaagede, og det ikke altid for det godes Skyld. Ved tidlig Morgen lød igen Byens Klokke og vakte Staden til Dagens Virke.

En Klokke har vel hængt ved Raadhuset; først med Reformationen blev den prægtige Fastenove-Klokke i Sct. Laurentii Taarn gjort til Byens Klokke. Endnu den Dag i Dag aabner og lukker den Roskildes Dag, som en Klokke har gjort det fra de ældste Tider. Og aldrig bør den aflade dermed, for i ingen anden By i Danmark lever som i Roskilde denne ærværdige Tradition.

Roskilde har Middelalderen igennem levet sin Dag under en ustandselig Toneregn; til alle Tider og fra alle Kanter af Byen er smaa Lydbække kommet rislende og nu og da en Lydflod brusende fra Domkirken. — Roskilde Ringen fik aldrig Ende — —. Fra Domkirkens Tagrytter, fra alle Klostre har Klokker kaldt Kanniker, Munke og Nonner til Tidebønner i Korene. Til Messe har Klokker ringet fra Domkirken og alle Sognekirker. Ved Morgen, Middag og Aften har Angelus-Klokken mindet om Tid for Bønnen til Guds Moder. — Laa et Menneske paa sit yderste, blev Klokken i hans Sognekirke rørt for at skaffe Udfærd for hans udødelige Sjæl fra den jordiske Elende. — Dagen lang har Malmens Lyd løftet Luften over Staden.

— — —

Voldene omkring Roskilde fulgte længe dens Saga. Den rummelige Befæstning, som i tidlig Middelalder spændtes omkring Konge- og Bispestaden, dannede sammen med denne en Helhed. Da Byen i Nedgangstiden skrumpede ind, blev den organiske Forbindelse brudt. Men endnu i Aarhundreder laa store Dele af de forladte Volde som en fortryllet Kreds omkring Staden, vidende om, hvad den engang havde været. — En skønne Dag vaagnede Roskilde og gav sig hastigt til at vokse, og nu nøjedes den ikke med atter at naa den gamle Voldgrænse, men skred den langt forbi.

MED RESEN I ROSKILDE

Gamle Følger er onde at slette.

Gl. Ordspr.

De gamle Byers Gadenet ligger i Hovedlinierne fast, selv om Maskerne ændres noget i Tidens Løb. Bykernens vigtigste Gader og Stræder løber i Dag dér, hvor de engang for mange Aar siden fandt deres Leje. Gaarde og Huse langs deres Sider er Gang paa Gang blevet udskiftet, oftest ved Brande; men selv om der i en By ikke er et eneste gammelt Hus bevaret, den ældgamle Ramme for Bebyggelsen er der, og over den kan vi i Tankerne genrejse Byen.

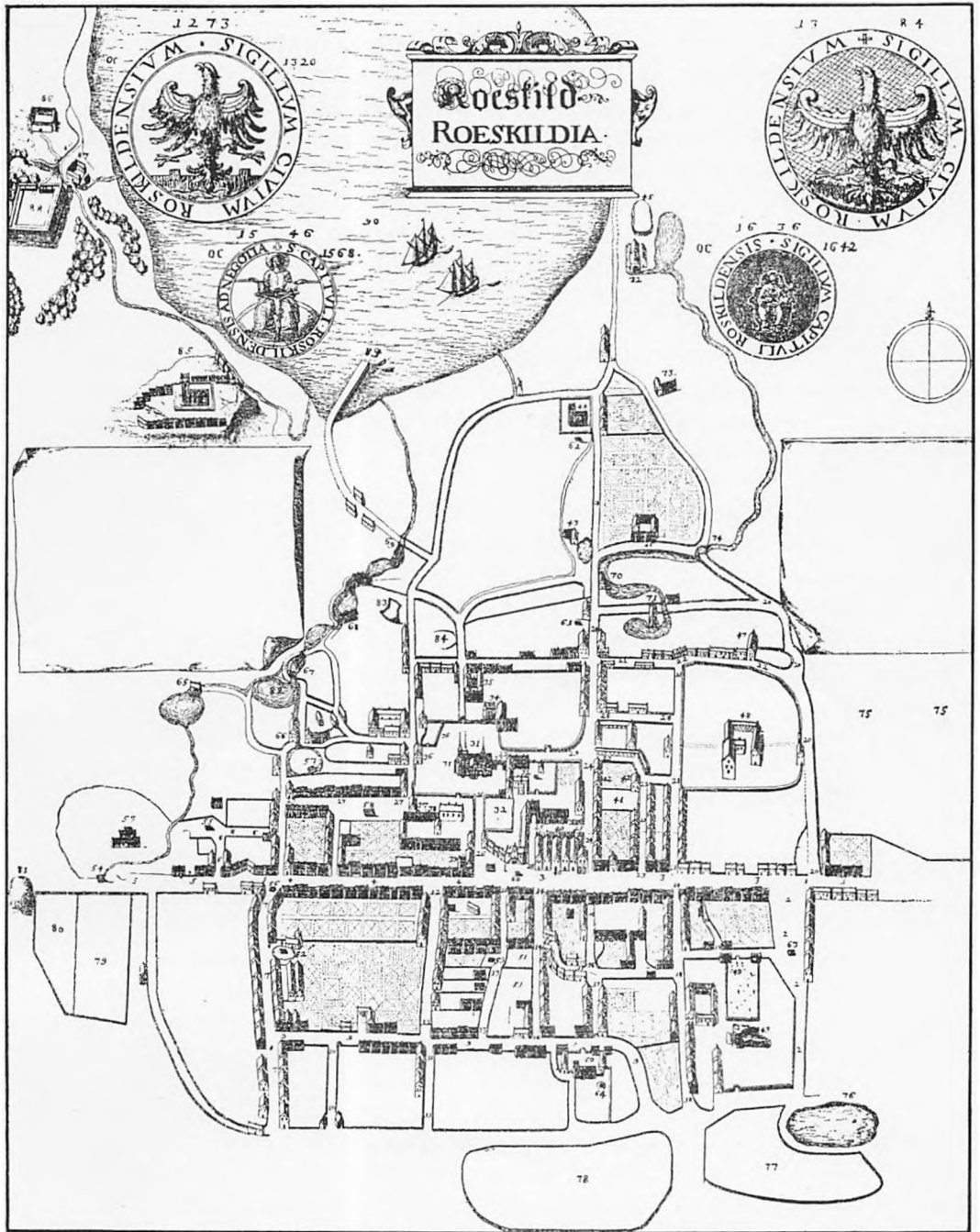
Det vilde have været morsomt at kunne bringe en Plan over det middelalderlige Roskilde, men vort Kendskab rækker desværre ikke længere tilbage i Tiden end til 1677, til Peder Resens bekendte Byplan, der allerhøjst kan antyde nogle af Middelalderens Forhold. Planen er desværre temmelig sløj i Sammenligning med, hvad Tiden ellers kunde yde. Dens værste Fejl er dens stive Skematisme; derved forrykkes ikke alene hele Byens Opbygning, men vi faar slet ikke fat i dens »Musik«, i dens Gaders og Stræders yndefulde Rytme. Den maa vi finde i Virkeligheden eller lytte os til af nyere Kort. Ingen Gade, intet Stræde drager stift af Sted efter Linealen, men buer sig lunefuldt og synes snarest at have haft Tilfældet til Rettesnor. Upraktisk maaske, men hyggeligt.

De smaa Legetøjshuse hos Resen er lige saa skematiske som Planen, de er blot stillet pænt Side om Side, i Række og Geled, og giver intet Billede af Byens Bebyggelse; kun enkelte Steder synes der at ligge Virkelighed bag Signaturen.

Peder Resens Roskilde-Grundplan fra 1677.

Efterfølgende Tekst er tillempet efter vore Dages Forhold. Resens originale Tekst er altrykt baade i V. Hermansens Teksthefte til hans Udgave af Grundplanen (1923) og i Resens Roskilde (1929). Gader, Bygninger o. s. v., som ikke mere findes, er sat i firkantede Parenteser. Paa Kortet er afbildet to af Roskilde Bys og to af Roskilde Kapitels Segl.

1. Røde Port.
2. Hestetorvet.
3. Algade.
4. Skomagergade.
5. Støden.
6. Højbrøndstræderne.
7. Ringstedgade.
8. [Pugge-Pylsestræde.]
9. Bredgade—Fruegade.
10. [Natmands-Stræde.]
11. [Lammegade.]
12. Gullandstræde.
13. [Lille Allehelgensstræde.]
14. Allehelgensgade.
15. Læderstræde.
16. Sneversti.
17. Frue Kirkestræde.
18. Hersegade.
19. Lille Graabrødrestræde.
20. Store Grønnegade.
21. Sct. Pederstræde.
22. [Kannikestræde], nu Dr. Margrethevej.
23. Rosenhavestræde og Sct. Olsstræde.
24. Sct. Olsgade.
25. [Bispegaardsstræder], det nordre nu Palæstræde.
26. Fondens Bro.
27. Bondetinget.
28. Munkebro.
29. Kirkestræde.
30. [Kallesundet; er ikke angivet paa Planen.]
31. Domkirken.
32. [Bispegaarden] og Palæets Haver.
33. Absalonsbuen.
34. [Konventhuset.]
35. [Regensen.]
36. [Latinskolen.]
37. [Vikarernes Hus.]
38. [Erkedegnens Residens.]
39. Raadhustaaeruet, Sct. Laurentii Taarn.
40. [Raadhuset.]
41. Sct. Olai Kirkes Plads.
42. Søren Olsens Sliftelse.
43. [Sct. Gertruds Kloster.]
44. Sct. Ibs Kirke.
45. Haraldsborg Banke.
46. [Sct. Agnes Kloster.]
47. [Herluf Trolles Fattighoder.]
48. [Sortebrødre Kloster.]
49. [Graabrødre Kloster.]
50. Vor Frue Kirke.
51. Allehelgens Kirkes Plads.
52. Sct. Budolfi Kirke.]
53. Ruinen af Duebrødre [Hospital og] Kirke.
54. Hellig Kors Kilde.
55. [Højbrønd.]
56. [Sct. Budolfi Brønd.]
57. Maglekilde.
58. [Bondetingets Brønd.]
59. [Allehelgens Brønd.]
60. [Byens Brønd.]
61. [Roars Kilde.]
62. Sct. Ibs Kilde.
63. [Hestetorvets Brønd.]
64. [Vor Frue Klosters Kilde.]
65. [Vandhulsmøllen.]
66. [Maglekilde Mølle.]
67. [Sct. Mortens Mølle.]
68. [Kapelsmøllen.]
Sct. Clara Mølle er tegnet, men har intet Nr.
69. [Strandmøllen.]
70. [Kobbermøllen.]
71. [Rimors Mølle.]
72. [Haraldsborg Mølle.]
73. [Sct. Sigfrids Mølle.]
74. Møllerenden.
75. [Sortebrødre Klosterets Jorder.]
76. [Munkesø.]
77. [Munkehaven.]
78. [Vor Frue Klosters Vænge.]
79. [Blegehaven.]
80. [Sæms Mark.]
81. Pablingehøj.
82. [Sct. Mortens Kirkegaard.]
83. Sct. Clara Klosters Plads.
84. Sct. Hans Kirkes Plads.
85. Sct. Jørgensbjerg.
86. [Bistrup.]
87. [Bistrup Mølle.]
88. [Bistrup Ladegaard.]
89. [Skibbroen.]
90. Roskilde Fjord.

Resens Kort er tegnet næsten halvandet Hundrede Aar efter Reformationen paa en Tid, da Roskilde talte et Par Tusinde Mennesker og nærmede sig sit Lavpunkt. Siden sine Velmagtsdage var Byen skrumpet ind og havde især trukket sig tilbage fra Yderkvartererne ude ved de gamle Volde. De store Klostre var enten helt borte eller laa i Ruiner, og alle de smaa Sognekirker inde i Byen brudt ned. Roskilde var, som den vilde have været uden Gejstligheden, en ganske almindelig lille sjællandsk Provinsby, mest af alt at ligne med en stor Landsby.

Men lad os paa Grundlag af Nutidens Roskilde, med Resen som Vejleder og nu og da støttet af et nyere Kort, som man vil finde længere fremme i Bogen paa Side 97, forsøge i Tanken at foretage en lille Byvandring og se at finde noget af det middelalderlige Roskilde.

Vi kommer med Resen til Roskilde Øst fra. Undervejs har vi passeret Sct. Peders Kirke, en af Roskildes mange Sognekirker, som antagelig maa have ligget et Sted østlig for Byen¹). Spørgsmaalet om Røde Ports Beliggenhed, som vi svært gerne vilde have løst, kommer Resen nemt uden om ved at anbringe et Ettal paa to forskellige Steder; saa kan man selv vælge. Den østlige Indkørsel, Røde Port²), ved vi intet om ud over Navnet; men dette har fremkaldt Forestillingen om et muret Portaarn, maaske som »Mølleporten« i Stege. Dets Spor har man villet søge tæt ved Hestetorvet, bl. a. ved Grundudgravning til Algade 39, Hjørnet af Sortebrødrestræde³).

Kommen gennem Indkørselen, hvordan den nu har været, er vi med det samme paa Byens Hovedfærdselsaare, Landevejsgaden, den alfare Gade, Algaden (3) eller Adelgaden, i nogle Byer henævnt Kongegaden eller Kongens Hærstræde, fordi Vej var Kongens Eje, senere Byens Hærstræde, i Roskilde til lige kaldet Torvegaden eller Torvet og undertiden Bytinget⁴).

Hestetorvet (2) er en ny Dannelse i Bylegemet, rimeligvis først opstaaet efter Reformationen. Her laa maaske i Middelalderen en af Sognekirkerne, Sct. Pauls Kirke. Paa Resens Kort vises Lille Graabrødrestræde (19), rimeligvis fejlagtigt, som en blind Gade. Strædet er ikke fra Middelalderen, men senere anlagt over en gammel Kirkegaard. Umiddelbart Vest for det

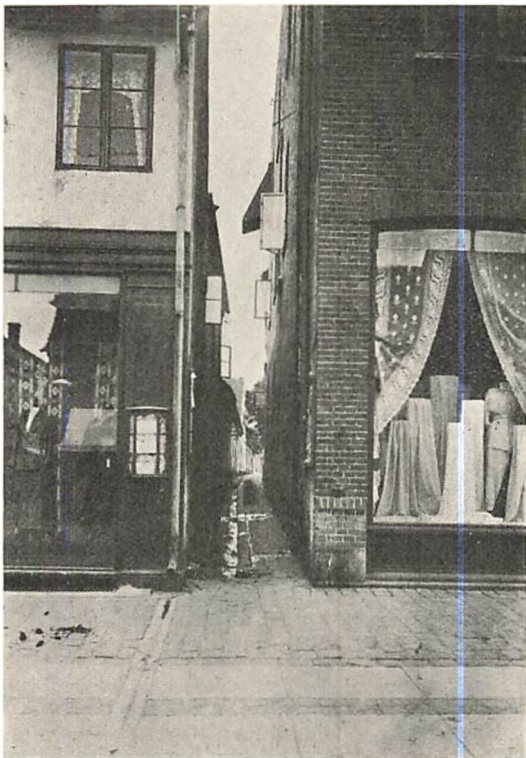

Roskildes Torve.

Billedet er taget Aar 1900 oppe fra Raadhustårnet. Det viser os det smukt buede Hovedstrøg, som den Dag i Dag afspejler den urgamle Færdsels frie Forløb. Man ser Raadhustorvet omkring Springvandet, t. v. begrænset af tre af de i 1908 nedrevne Ejendomme, og i Mellemgrunden t. v. lidt af Nytorv med Slagternes Torvestader. — Samtidig viser Billedet Middelalderens Torv, som var paa selve Algaden, fra Skomagergades Begyndelse (i Billedets højre Hjørne) og til lidt forbi Hersegade (omtrent hvor Algade højer til højre). I Middelalderen eksisterede Nytorv slet ikke, og paa Trekanten, der senere blev optaget af Raadhustorvet, laa Sct. Laurentii Kirke og Kirkegaard.

er der fundet Spor af Sct. Mikkels Kirke, og dens Kirkegaard strakte sig baade østpaa og vestpaa. Graabrødre Stræderne har deres Navne efter det store Graabrødre Kloster (49), som laa, hvor Graabrødre Kirkegaard nu ligger.

Sejermagerens (Urmagerens) Stræde (21) hos Resen, nuværende Sct. Pederstræde, er et godt Eksempel paa, hvordan en Gade kan skifte Navn. Næste Gang vi støder paa den, omkring Midten af 1700-Tallet, hedder den et Sted Vagthusstræde efter et Vagt- og Sprøjtehus, som laa paa dens vestre Hjørne ud til Algade, et andet Sted Klosterstræde efter Det adelige Jomfrukloster, som Gaden passerer. Ikke længe efter optræder den for første Gang med Navnet Sct. Pederstræde; men dette har

Sneverstie fra Nord, c. 1900.

Slippen er udvidet: for laa Rendestenen i dens Midte.

brødrene. Gaarden, hvortil der hørte en Grund paa op mod 3000 m², blev af Christian III solgt til Byfogeden i Roskilde²). — Paa det samme Hjørne træffer vi fra Midten af 1700-Tallet til 1908 Den Juelske Stiftelse.

Sct. Pederstræde afgiver ikke det eneste Eksempel paa Navneskifte. Ogsaa andre Gader har, til Besvær for Byhistorikerne, ændret Navn; og, hvad der er værre endnu, Navne er flyttet fra een Gade til en helt anden. Disse Pillerier har dog mindre at sige. Roskilde ejer i sine gamle Gadenavne en herlig Skat, fuld af Skønhed og dybe Minder. Midt i Dagligdagen genskaber disse Navne en svunden og mærkelig Tid og knytter paa en værdifuld Maade ubevidst Nutid til Fortid. Det tjener de sidste halvthundrede Aars Byraad til Ære, at de altid

ikke kunnet vinde Fodfæste. I 1800-Tallet hed Gaden først en Tid Klostergade og senere Vagtstræde, indtil den lidt ind i 1900-Tallet atter blev døbt Sct. Pederstræde. Dette Navn synes hver Gang at være blevet Gaden tillagt af Skribenter, der gerne saa Sct. Peders Kirke anbragt her¹).

Bag det østre Hjørne mod Algade laa i Middelalderens sidste Del en Gaard, Dronninggaarden, som Christian I's Dronning, Dorothea, havde ladet bygget til sig selv, fordi hun gerne vilde bo i Roskilde og helst i Nærheden af Graa-

har været lydhøre for baade at genoptage gamle Navne og for at skabe nye med Tilknnytning til Byens Historie.

Ikke alene har Gader ændret eller byttet Navne, vi vil ogsaa forgæves baade paa ældre Kort og i vore Dages Roskilde søge efter Gader, om hvis Eksistens vi har Efterretninger. Det kan ikke mere paa-vises, hvor f. Eks. Kattesundet har ligget, som Resen nævner i sin Gadefortegnelse, men ikke viser paa sit Kort, eller hvor vi skal søge Dokumenternes Kød-manger Stræde. —

Sneversti set fra Syd, c. 1900.

Hersegade (18) var i Middelalderen en af Byens betydeligste Gader. Gennem den gik Færdselen sydpaa. Her laa en af Byens Badstuer og desuden Smedenens Laugshus. Der kendes forskellige gamle Former af Navnet Hersegade, saasom Hørsegathæ, Hørsegade, Hyrsegade, Hirssegade og Ørsegade. Navnet opfattes som Hørsegade (Hestegade). Hvis første Led virkelig er Hors, kan Formen Ørsegade forklares ved, at man har erstattet Hors med det gammeldanske Ørs, Ridehest, Stridshest¹⁾.

Rosenhavestræde (23) gaar tilbage til Middelalderen. Gravninger har vist os, at det har afgrænset Sct. Olai Kirkegaard (41) i Øst²⁾. I Bunden af Strædet fandtes ingen Menneskeben, men dybt nede en gammel Brolægning eller rettere en Art Makadamisering og over denne et fedt Affaldslag, bestaaende af

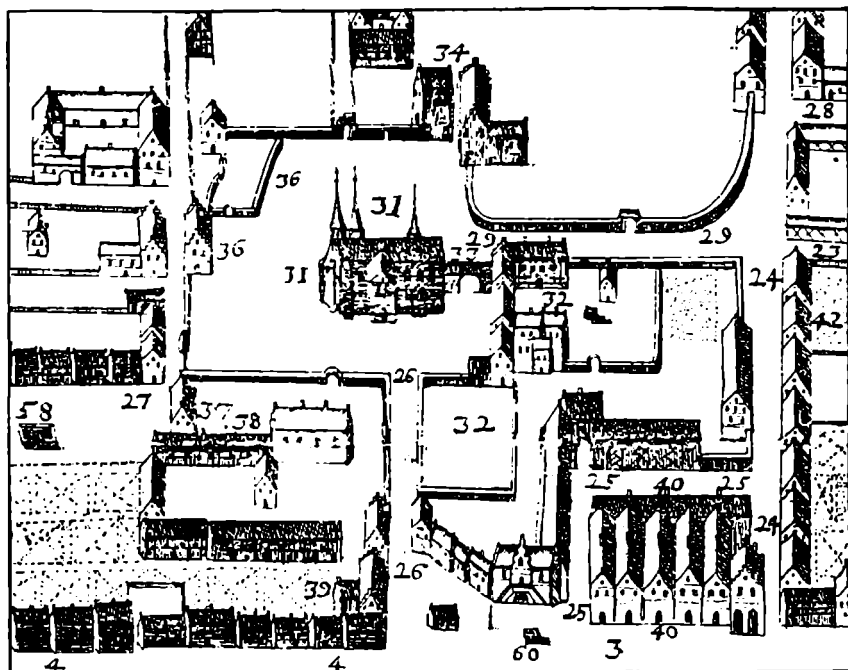

Gødning, Bark og Trækul, iblandet talrige Smaastumper og Strimler af Læder, Affald fra et middelalderligt Skomagerværksted. I de øvre Lag sad et Par yngre Sæt Stenbro. Sct. Olai Kirkegaard har indtaget en ikke saa lidt større Plads end angivet hos Resen; den har strakt sig helt op til Algade, for da Hotel »Prinsen« i sin Tid blev bygget, opgravedes der i Grunden et stort Antal Menneskeben.

Sneversti (16) er ligesom Lille Graabrødrestræde fejlagtigt tegnet som blind Gade. Det er en ældgammel Gyde, som nævnes 1370. Her laa en Badstue, som Sct. Agnes Kloster ejede og vel tog Indtægten af. Indtil en Ombygning af Domapotekets Ejendom i 1890'erne svarede Slippen endnu bedre til sit Navn, idet den saa godt som kun afgav Plads til en Rendesten i Midten. Den nordlige Del ud mod Algade kunde kun passeres ved at skræve af Sted med en Fod paa hver Side af Løbet; det udsprang i Apotekets Flaskeskylteri og duftede krydret og krast. Sneverstis Tragtforn har fremkaldt Sagnet om en begavet Rytter, som absolut vilde skyde Genvej; han red ind fra Syd, men blev siddende som en Prop i Hullet uden at naa Algade.

Paa Resens Plan finder vi hele Firkanten mellem Sct. Ols-gade, Algade og de to Bispegaardsstræder (25), nu Firkanten mellem Sct. Ols-gade—Torvet og Algade—Palæstræde, optaget af et anseligt Bygningskompleks med 6 Gavle mod Algade. Det var Roskildes store *Raadhus* (40). Tegningen er sikkert meget fri. Der har næppe været 6 sammenbyggede Huse foruden en Bagbygning, men rimeligvis en Hovedfløj mod Algade, maaske med 6 Frontispicer og 3 Indgange. Raadhuset stammede fra Middelalderen; men hvornaar det var bygget, ved vi ikke. Paa dette centrale Sted, midt for Byens Hovedgade og Torv, har der utvivlsomt gennem lange Tider staaet et Raadhus; det omtales 1386¹⁾. Roskildes Raadhus nævnes første Gang i Stadsretten af 1268²⁾.

Det Raadhus, Resens Plan viser os, gik til Grunde ved den store Bybrand 1731. En Beskrivelse³⁾ fra 1700-Tallet siger, at det laa lige over for Apoteket paa Algades nordre Side og strakte sig ned ad Ols-gade med Sidebygningen, og at det var en reel og anselig Bygning med 3 Portaler ud til Algade. Under Raadhuset var Stads-Kælderen, hvor Roskilde Magistrat

Den centrale Del af Roskilde. (Udsnit af Resens Grundplan.)

tidligere havde haft sit Oplag og Udsalg af Vin og tysk Øl. — Raadhuskælderens Vinstue var en Indtægt for Magistraten, som enten drev den direkte for egen Regning ved en Kældersvend eller bortforpagtede den. Sammen med Vinkældereren fulgte som Regel Eneret paa Detailhandel med Vin og »fremmed Drik« med Undtagelse af de mest almindelige tyske Øl-sorter¹⁾. I et kongeligt Brev fra 1518 bestemmes det, at af Vin, Embstøl, Mumme eller andet tysk Øl, som Borgmester og Raadmænd i Roskilde lader købe og hente i Tyskland, skal de herefter selv betale Sisse (Accise, kommunal Toldafgift) til deres egen By²⁾.

Oppe i Huset var der en meget lang og bred Sal med et Galleri, hvor Musikanterne sad ved Højtideligheder og Bryllupper, som ofte blev holdt her. I Raadhuset opbevaredes Byens Arkiv; det gik op i Luer sammen med Bygningen. Der ved er Materialet til Byens borgerlige Historie blevet meget

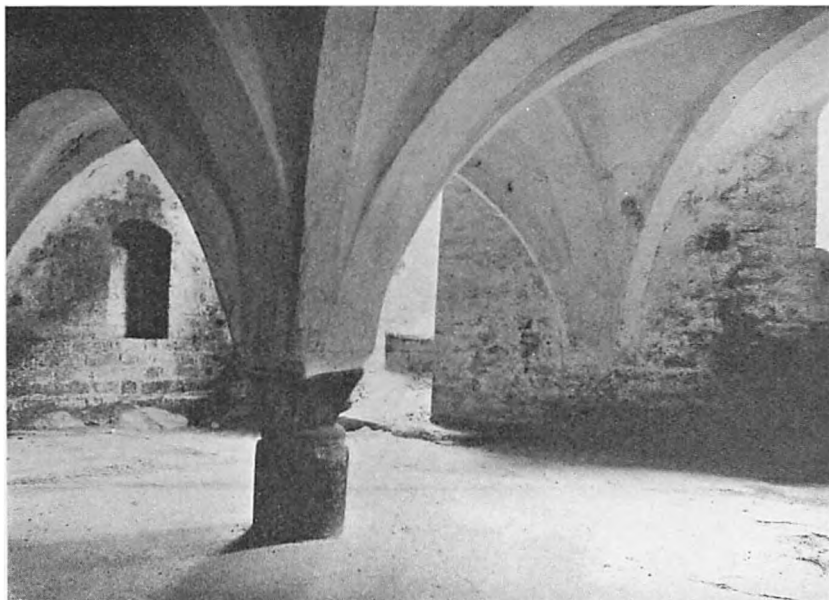
mangelfuldt. I stor Udstrækning er derimod Domkapitlets og et Par af Klostrenes Arkiver i Behold, saa Roskildes gejstlige Historie paa visse Punkter lettere lader sig belyse.

Under Algade 3 er en Del af den gamle Raadhuskælder bevaret; den er dækket af fire Korshvælvinger, som hviler paa en kort Midtsøjle af Granit¹⁾. Her er nu Arkiv for Roskilde Landbobank. Ogsaa under Algade 7 er der Spor af de gamle Kældre. For vore Forfædre har det ikke været videre besværligt at slippe ned i Raadhuskælderen, Gaden laa i Middelalderen mindst 1 Meter lavere end nu, saa der har kun været nogle faa Trappetrin ned til Øllet.

Paa Raadhuset holdtes Byens Domstol; den hed først Bytinget, senere Raadstueretten. Oprindeligt holdtes Bytinget ude paa aaben Gade foran Raadhuset, i Lighed med Sømme Herreds Ting paa Bondetinget, først senere paa selve Raadhuset. Endnu i 1512 holdt man Byting paa Algade, men i hvert Fald fra 1573 var det henlagt til det lille Torv, der var fremkommet ved Nedrivningen af Sct. Laurentii Kirke²⁾. Borgerne kaldtes til Byting ved Ringning med en Klokke; der har vel i Middelalderen hængt en ved Raadhuset, som ogsaa forkyndte Tiden for Byportenes Aabning og Lukning. Senere blev Klokken i Sct. Laurentii Taarn Byens Klokke og er det endnu.

Udenfor Raadhuset har Byens store Kag haft sin Plads; der stod vist en mindre nede ved Støden. Det har vel været en stensat Platform med Skampælen opplantet ovenpaa. Ved den mistede Misdæderne deres Hud (blev pisket), fik Ørene skaaret af eller blev brændemærket, og her maatte Skøgerne sige Farvel til deres mere eller mindre fagre Haarpragt. Urolige Hoveder blev kureret ved at staa Dagen lang i Halsjern til Spot og Spe. Her har vel ogsaa været Pladsen for Blokken, hvori man sad mindre rart, bunden og med Benene ud gennem et Par Huller. Foran Raadhuset fandt Henrettelser med Sværd Sted, mens Tyvenes specielle Befordringsmiddel til det hinsidige, Galgen, stod Syd for Byen. Det ækleste af alt Barbariet, Heksebrændingerne, tager først rigtig fat efter Reformationen.

Man har Navnet Saltboderne for et Stræde fra Algade til Allehelgens Kirkegaard, og der omtales i Sct. Laurentii Sogn³⁾

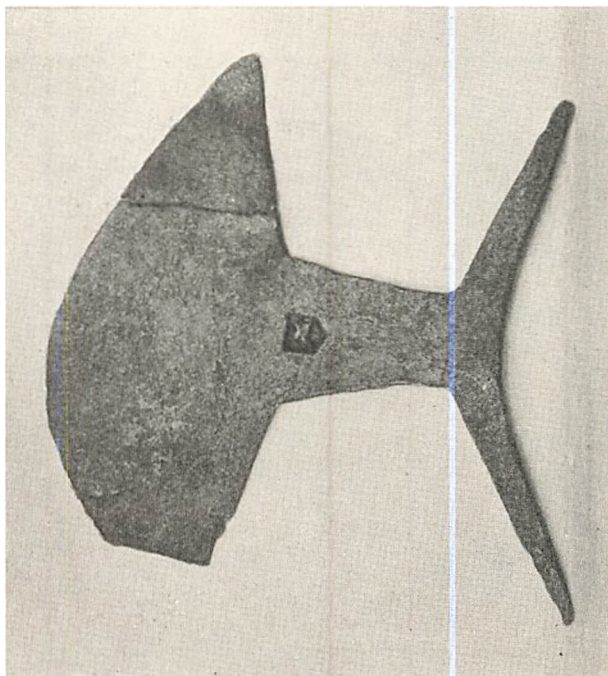

Radhuskælderen under Algade 3.

16 Saltboder, hvori det for de middelalderlige Husholdninger saa uundværlige Salt blev forhandlet. Maaske har Lille Allehelgensstræde (13) en Tid haft dette Navn og ikke altid fortsat til Bredgade.

Mellem nuværende Allehelgensgade, som tidligere hed Store Allehelgensstræde (14), og Lille Allehelgensstræde anviser Resen to Steder (51), hvor Allehelgens Kirke skal have ligget. Den blev funden i den nordlige Del af Duebrødre Stiftelses Have omtrent ud for Læderstræde, da der i Sommeren 1944 blev foretaget Gravninger til Bunkers. Lille Allehelgensstræde, som løb mellem Ejendommene Raadhustorvet 4 og 6, blev nedlagt efter den store Brand i 1735.

Paa Resens Plan ses en aaben Plads vestlig for Byens Brønd (60). Det er Roskildes første lille Torveplads. Den fremkom efter Reformationen ved Nedrivning af Sct. Laurentii Kirke, som sammen med sin Kirkegaard havde udfyldt hele Pladsen paa nær en smal Gennemgang Nord om Kirken, hen til Fondens Bro (26). Kirkens Taarn, Sct. Laurentii Taarn (Raadhus-

Skomagerkniven fra Skomagergade.

Til venstre det svære, halvveirkelformede Blad, hvis ene Spids er brækket af. Paa den nederste af de spidse Grene sad Haandtaget. Denne Art Værktøj, der ikke mere benyttes, findes afbildet paa adskillige Skomagerlaugs Segl. — Nationalmuseet.

taarnet), som ikke blev nedrevet, er viist ved 39, helt skjult bag Huse. — Foran Brønden (60) er der tegnet et meget anseligt Stenhus; men det ved man ikke noget om. Ud for den vestre Ende af Huset er anbragt en lille lodret Streg; den skal angive Kagen, som blev flyttet herhen, efter at Sct. Laurentii Kirke var nedreven.

Viernu naaet frem til Skomagergade (4). Tæt inden for Munden ved Gadens Nordside laa en af Byens gejstlige Stiftelser, Helligaandshuset. Det havde oprindelig ligget uden for Byen — hvor vides ikke — og var bestemt til Underhold for Svage og Trængende. 1253 blev Stiftelsen flyttet ind til en Grund vestlig for Sct. Laurentii Kirke og skulde nu tillige underholde tolv Latinskoledrenge.

Man søgte i Middelalderen at samle Haandværkerne fagvis paa bestemte Strøg i Byen. Det store og betydningsfulde Skomagerlaug havde saaledes faaet indrømmet intet mindre end en Del af Hovedstrøget til Bopæl, Værksteder og Udsalg. Ikke saadan at forstaa, at der udelukkende boede Skomagere, men de fleste af Laugets Medlemmer havde slaaet sig ned her sam-

men med andre Borgere. 1370 nævnes der 21 Skomagerboder i Sct. Laurentii Sogn¹⁾.

Med Udtrykket Udsalg skal der ikke tænkes paa en Butik som i Nutiden; i Middelalderen var Værksted og Butik eet. Handelen foregik paa Vinduesklappen. I Værkstedets Væg ud mod Gaden var der en Lem, som kunde slaas ned og holdes i vandret Stilling af et Par Kæder eller Stænger. Paa denne Klap blev der stillet et lille Udvalg af Varer frem, Kunden stod foran den, ude paa Gaden, og Haandværkeren handlede med ham inde fra Værkstedet. En Mand maatte ikke holde »aabent Vindue«, hedder det i Laugsbestemmelserne, før han havde vundet Borgerskab. Se Billedet S. 78.

Vi har et haandgribeligt Minde fra den Tid, Skomagerlauget residerede i Skomagergade, nemlig en middelalderlig Skomagerkniv, opgravet af en Grund i Gaden²⁾. Det meste af en Sko, som vel er syet i et beget Værksted her engang i Middelalderen, dukkede op ved Udgravningen af Sct. Laurentii Kirkes Ruin. Se Billedet Side 79.

Ligesom Skomagerne var ogsaa Smedene samlet i een Gade, nemlig i Smedegade (nuværende Jernbanegade). Desuden har der i Roskilde været et Kødmanagerstræde³⁾, hvor Slagterne har haft deres Udsalg. Selve Slagtingen skulde foregaa uden for Byen, men gjorde det vist ikke altid.

Vi kigger ind i Gullandsstræde (12), opkaldt i nyere Tid efter en Beværtning »Gulland«. Det hed i ældre Tid Dampestræde

Roskilde Skomagernes Laugssegl.

Ved sin Tapperhed i et Slag 1370 skaffede en tysk Skomagervend sine Værkfællar den tyske Kejsers Tilladelse til at føre Dobbeltørnen i Segl og Fane. Danske Skomagere har, som man ser, ogsaa benyttet sig af Tilladelsen. Skomagerkniven t. h. er den samme, som den her overfor afbildede, blot skæftet paa en anden Maade. Under Ørnen en Sko paa en Patine. Selv om Omskriften er yngre, er de paa Seglet afbildede Genstande middelalderlige.

Værksted med Vinduesklap.

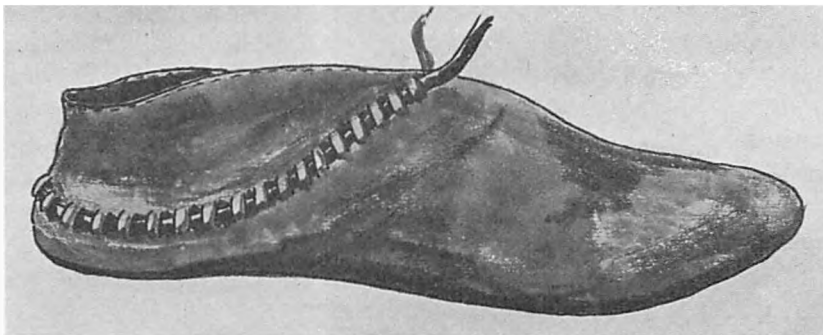
En Bjældemagers Værksted. Paa Klappen forskellige Bjælder og Klokker. Billedet er fra 1568, men viser de middelalderlige Forhold.

(eller Dampstræde), vel fordi der her laa en Badstue.

Stræder synes at have en Tendens til at tage Navn efter Værtshuse, saaledes var Munkebrostræde, som det tidligere hed, paa Nippet til at blive kaldt »Gammel Jylland« efter en Beværtning dér; det hjalp, da det overflødige »Stræde« blev kastet bort. Munkebro (28) er Munkenes stenbrolagte Gade, som førte hen til Sortebrødre Kloster. En Tid hed en Stump Vej mellem Byen og Munkesøvænget: Sur-Sild, vistnok efter en Beværtning, hvor forhaabentlig Brændevinen har været bedre end Silden¹).

Som Kortet viser, fortsattes Dampstræde tidligere sydpaa med en nu nedlagt Gade, som løb videre ud i Bymarken. Resen benævner den Lammegade (11). Den hed før Tyvegade, fordi Tyvene blev ført denne Vej ud af Byen, naar de skulde hænges. Galgen maa altsaa have staaet sydlig for Byen; her laa ogsaa Rakkerkullen eller Aadselkullen. Navnet, hvoraf der ligefrem stod Stank, er blevet fastholdt til Nutiden. — Det gamle Rettersted, Galgebakken, hvis Plads endnu kan paavises ved Frederiksborgvej, var ikke Byens, men hørte Sømme Herred til. — Sct. Dionysii Kirke opgives at have ligget ved Lammegade; Spor af den er fundet lidt inde i Bredgade paa dens nordre Side ved Nr. 12 og 14. Langt ind i 1700-Tallet var der endnu en Stump af Lammegade tilbage²), og endnu længere levede den videre i Navnet Lammegades Aas, som Marken ved Gadens gamle Fortsættelse ud i Bymarken kaldtes.

Selv om Husene paa Resens Grundplan mest er Signaturer,

Middelalderlig Sko, fra Sct. Laurentii Ruin.
Efter Tegning af P. Linde 1931. — Nationalmuseet.

er de dog næppe anbragt helt hen i Vejret; den større eller mindre Bebyggelse i en Gade maa nogenlunde afspejle dens Betydning. Blot et flygtigt Blik paa Planen vil fortælle, at Ringstedgade (7) i Middelalderen maa have været en betydelig Gade, efter Bebyggelsens Omfang at dømme et Led af Byens Hovedstrøg; for dens mange Huse kan da ikke være kommet i Nedgangstiden efter Reformationen. Der er næppe heller Tvivl om, at Datidens ikke videre store gennemgaaende Færdsel er gaaet ad Ringstedgade.

Men Forholdene ved Hjørnet af Skomagergade og Ringstedgade maa have været vanskelige. Sct. Budolfi Kirke (52) laa, hvor Skomagergade 33 nu ligger, og uden om Kirken var der en hegned Kirkegaard, som maa være gaaet et Stykke ud i begge Gader. Yderligere laa Sct. Budolfi Brønd (56), i hvert Fald paa Resens Tid, ved Hjørnet, saa dette har næppe været til at passere for Vogne. Den kørende Færdsel har vist heller ikke gaaet her.

Resens Plan viser os Syd for Sct. Budolfi Kirke en Stump af et Stræde med det mærkelige Navn Pugge-Pylsestræde (8). Dette Stræde har rimeligvis rundet sig Østen om Sct. Budolfi Kirke og er mundet ud i Skomagergade, og gennem det er vel Færdselen mellem Skomagergade og Ringstedgade gaaet. Først da den nye Ringstedvej blev anlagt 1778, blev Ringstedgades nordlige Ende udvidet til den nuværende Bredde, idet der

blev taget c. 4 m af Hjørnegrunden Skomagergade 33 og lagt til Gaden.

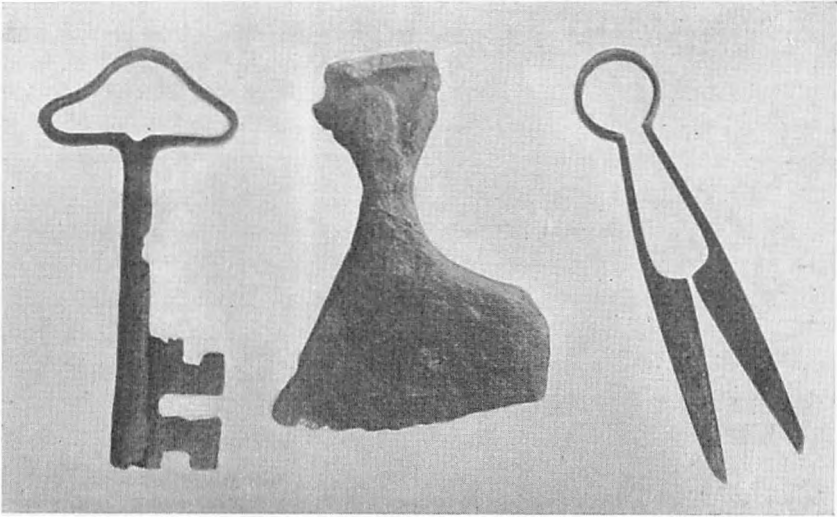
Iøvrigt maa middelalderlig Færdsel slet ikke maales med moderne Maal, og maaske er største Delen af den gennemgaaende Trafik bleven ført uden om Byen, Syd om denne, ad en Vej, som har forbundet Københavns Landevej med Ringsted og Holbæk Landeveje. En saadan Omkørselsvej fra Hede-gaardene til Møllehusene var der i hvert Fald i 1700-Tallet.

Disse gamle Færdsels-Problemer er dukket op igen i vor Tid; der tales atter om at erhverve Skomagergade 33 for at forbedre Færdselsforholdene ved Hjørnet af Skomagergade og Ringstedgade, og man søger igen at faa udbygget den gamle Omkørselsvej Syd om Byen.

Navnet Pугge-Pylsestræde kan opfattes som Pугge-Pølsstræde, sammensat af Pугge, Tudse eller Frø, og Pøl¹⁾. Selv om det lyder mindre hyggeligt, har det sikkert været ret betegnende for Forholdene i et middelalderligt Stræde. Her skal ogsaa gøres opmærksom paa, at der i nogle Købstæder fandtes Puge-stræder, som menes at være opkaldt enten efter den latinske Skoles smaa Poge eller efter en Person ved Navnet Puge eller Pугge²⁾.

Skomagergade fortsættes i Støden (5); det mærkelige Navn³⁾ forklares med, at der her stod en Skampæl med Halsjern eller en Kag (gammeldansk: Stødhæ, Støde). I senere Tilføjelse til Roskilde Stadsret⁴⁾ hedder det, at dersom en Bager tredje Gang handler svigagtigt mod den Anordning, som Kongens Foged og Borgerne har truffet med Hensyn til Brødets Godhed og Størrelse, da maa han ikke i et helt Aar drive sin Næring, og desuden skal han straffes med den legemlige Straf, som kaldes Stødhæ. — Antagelig ved Stødens vestre Ende var Budolfi Port, ogsaa kaldet Sct. Budolfi Kirkeport.

Vi kigger lige uden for Porten og hilser paa Hellig Kors Kilde (54), som i Middelalderen randt livskraftigt med dejligt klart og helsebringende Vand; ikke langt herfra laa Duebrødre Hospital (53), den anden af Roskildes gejstlige Stiftelser for trængende og gamle Mennesker, et helt Komplex af Huse, som samlede sig om den lille Klosterkirke, hvis Grundsten endnu ses i Anlæget ved Duebrødrevæg. Mellem Klosteret og Kilden

Middelalderlige Smedearbejder fundet i Roskilde.

T. v. en Nøgle, i Midten en Stridsøkse, l. h. en Saks; Formen kendes fra Oldtid og i Nutidens Uldsaks. Alle $\frac{1}{4}$ Størrelse. — Roskilde Museum.

laa et Hellig Kors Kapel, vistnok et Kilde-Kapel, hvor Folk, som kom til Helligkilden for at helbredes, kunde søge ind for at lægge en Almisse og bede en Bøn. Ikke langt fra Hellig Kors har vi paa den sydlige Side af Vejen Blegdamskilden inde i Blege-Haven (79), Vænget, hvor Borgerkonernes nyvævede Lærred blev lagt paa Bleg og vædet med Vand fra Kilden.

Fra Støden drager vi mod Syd ind i den gamle Voldgade, som en Tid hed Blegstræde eller Blegdamsstræde, indtil det gamle Navn Borgediget blev genoptaget.

Ved Ringstedgade (7) fortsætter vi ind i den næste Voldgade, tidligere Smedegade, nu Jernbanegade. Her boede Smedene. Den lidt afsides Bopæl maa ikke opfattes som en Forvisning, men som en praktisk Foranstaltning: det var mest betryggende at have de brandfarlige Esser lidt for sig selv, fjernet fra Strædernes Straatage og Bræddegavle. Her under Volden, med lidt Afstand imellem Smedehusene, var der Udsigt til, at det kun gik ud over Smeden selv, dersom hans Gnister skulde fænge.

Ikke langt fra Hjørnet Ringstedgade-Smedegade drejede tidligere en Sidegade (10) af op til Bredgade. Efter Navnet at dømme har i hvert Fald nogle af dens Beboere været mindre agtede, Resen kalder den nemlig Natmandsstræde; senere fik den det pænere Navn Sct. Nikolaistræde, som den maaske ogsaa tidligere har ført. Strædet havde sikkert længe været øde, da det 1723 blev bortfæstet for Livstid til en Raadmand¹⁾. I Karreen mellem Nikolaigade og Lammegade (11), d. v. s. i Nærheden af Vandtaarnene, har Sct. Nikolai Kirke staaet. Følger vi Smedegade, naar vi frem til Vor Frue Klosters store firelængede Bygningskompleks, hvori den endnu staaende Kirke (50) dannede Nordfløjen. Uden for Volden, ret over for Klosteret, laa dets c. 55 ha store Mark. Resen har Navnet Vor Frue Kirkes Vænge (78); her ligger nu Knudsvej-Svendsvej Kvarteret. Ikke langt fra Klosteret havde Dronning Margrethe ladet bygge sig en Gaard for at kunne bo nær ved Nonnerne.

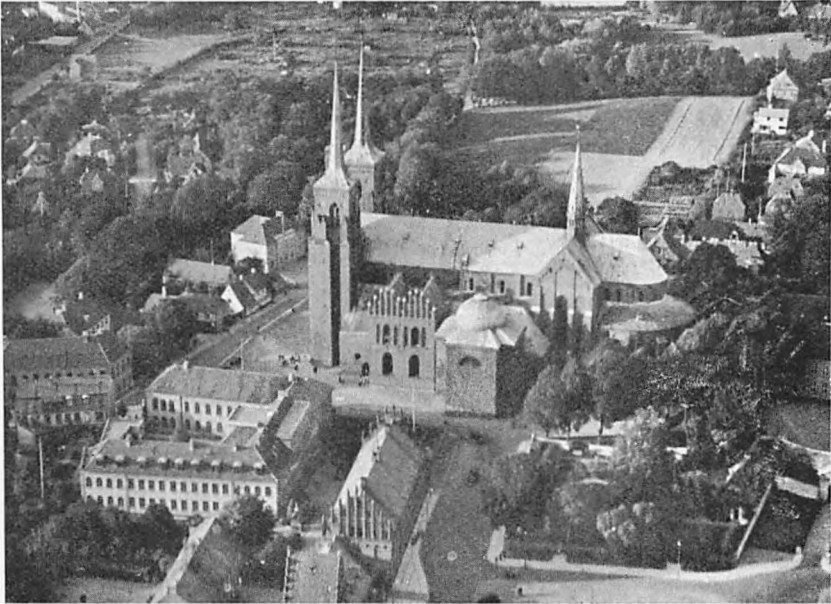
Efter Resens fortegnede Plan skal vi allerede passere Vænget Munke-Haven (77) med Munkesø (76) og først derefter dreje ind paa Hestetorvet (2). Bag en vidtomspændende Mur laa det anselige Graabrødre Kloster (49); paa Resens Plan ses endnu et helt Bjerg af Ruiner.

Paa Jernbanens Terræn, hvor Varehuset staar, fandt man i 1846 et rundt Fundament, c. 6 m i Gennemsnit, og uden om det nogle middelalderlige Grave af Kridt- eller Mursten. Gravene tyder paa, at Murresterne har været af et Kapel.

Fra Hestetorvet, forbi Sortebrødrekloster (48) og følgende Volden, løb Store Grønnegade (20). Herude har været et Fristed for alle Slags Folk, hvem Samfundets Spændetrøje ikke rigtigt passede. I Christian IV's næstsidste Leveaar hærgede en stor Brand Roskilde; da fultede ogsaa alle Grønnegades Rønner og Røverreder af, for aldrig at blive rejst mere. De frie Fugle maatte søge Ly andet Steds.

Lad os hastigt runde Ringen om Byen uden om Sct. Ibs Kirke (44), som var Roskildes nordligste Sognekirke, følge Møllerendens Sølvstrime forbi de pjaskende Hjul og Sct. Mortens Kirke (82) hen til Støden.

Naet hertil, vil den opmærksomme Læser maaske spørge: Men hvordan med det underjordiske Roskilde? Vi har hørt om

Luftbillede med Roskilde Domkirke. Det åbne Areal Nord for Kirken er Provstevængel.

Lag efter Lag af Brolægning, om Paafyldning paa Gader og om Kældre, der sank i Dybet; men det mest spændende, Løngangene — hvor var de? De findes vist kun i Fantasiens Verden og særlig hos Forfattere af saakaldte historiske Romaner, som ikke kan faa deres Forviklinger komplicerede nok uden disse Muldvarpegange, der har saa lidt som muligt at gøre med Virkeligheden. Der er aldrig fundet Løngange i Roskilde, og de vil sikkert aldrig findes.

Tilbage staar et Besøg i det vigtigste af det hele: det gejstlige Roskilde, Domkirkens, Bispens og Gejstlighedens By. En Stad i Staden.

Som Ædelstenen er indfattet i det ringere Metal, saadan omslutede det borgerlige Roskilde den gejstlige Bydel. Naar Roskilde prises i Middelalderens latinske Digte, da er det ikke den lille Borgerby, men Gejstlighedens Roskilde.

Kronjuvelen i den gejstlige Bys Diadem var Domkirken. Ved dens Fod laa en Tid Kongsgaarden, og om den midtsamledes hele den klerikale Stad, fra den udstraaede Glansen, hvoraf Stadens Storhed groede.

Nøje knyttet til Domkirken var *Bispegaarden*, paa sin Vis et Led af den. Hvor herligt et Bygningsværk Kirken end er, vilde det kun være et Hus af Sten og Tømmer, havde Mennesker ikke givet det Liv og gjort det til en levende Kirke. Roskilde Domkirke var aldrig bleven det høje Symbol for hele Landet, havde ikke store Aandens Mænd besjælet den. Først blandt disse er Roskilde-Bisperne. Hør blot Navne som Biskop Vilhelm, Absalon, Peder Sunesen, Jacob Erlandsen, Peder Jensen Lodehat, Oluf Mortensen og Lage Urne, Navne, der for stedse er indskrevet i vort Lands Historie, eet af dem endog med Flammeskrift. Om disse og endnu flere Mænds Virke har Roskilde Bispegaard gennem Tiderne været Rammen.

Bispegaardens Bygningshistorie har sikkert ret nøje fulgt Domkirkens. Samtidig med den gamle Trækirke har der vel paa den klassiske Grund østlig for Kirken staaet en Gaard af Træ eller rettere en Samling af Træhuse. Da Trækirken maatte vige for den store Fraadstens-Domkirke, har Bisperne sørget for ogsaa at skaffe sig en mere standsmæssig Bolig, som svarede til deres øgede Magt, og som bedre harmonerede med den nye Kirke. Den Bispegaard af Fraadsten og Kridtsten, hvoraf der er fremgravet ikke ubetydelige Rester, rejste sig. En Udgravning i 1942 har i de store Træk givet os Besked om den. (Se Planerne Side 87 og til Afsnittet: Fraadstens-Domkirken.)

Der har staaet en Fløj paa samme Sted som Palæets Hovedfløj; den unddrager sig derfor videregaaende Undersøgelse. I Kælderrum under Palæet og ude i Palæstræde spores dog Murerer af den gamle Bygning. Hovedfløjen har staaet, hvor nu Palæets vestre Fløj staar; men da denne sidste er smallere, end den første har været, har Udgravninger i Palægaarden kunnet oplyse en Del. Der blev bl. a. fremgravet Rester af Bispens private Kapel med en ejendommelig tresidet Korafslutning; det har været bygget sammen med Hovedfløjen. Ogsaa Gravninger i Domkirkegaardens sydøstre Hjørne gav Bidrag til Belysning af denne Fløj; her afdækkedes bl. a. en fin, flisebelagt Passage, som synes at have ført hen til Kirken, og ad hvilken Bispen og hans Følge har kunnet naa tørskoet derover.

De skriftlige Kilder giver os ikke mange Bidrag til Bispegaardens Historie. I Roskilde Krøniken¹⁾ siges det om Bisp

Stykke af Bispegaardens Frædstensmurværk.

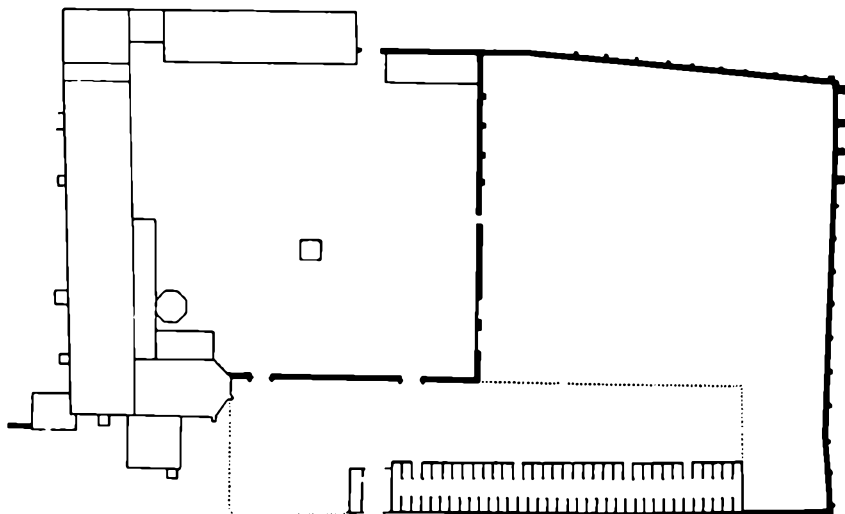
Peder, som faldt ved Fodevig 1134, at han prydede sine Gaarde med Sten- og Træhuse. Det er muligt, at der hermed ogsaa menes Bispegaarden i Roskilde. Og om Absalon fortæller Sakse!), at da han var bleven valgt til Roskilde-Bisp, lod han Bispegaarden mestendels ligge jævnet med Jorden og drog i Stedet for paa Tøgt mod Venderne. Vel kommen hjem, har Absalon nok faaet Lejlighed til at tage sig af sin forfaldne Bispegaard, om ikke før, saa da han besluttede sig til at erstatte Frædstens-Kirken med Murstens-Katedralen. Ved den Lejlighed er utvivlsomt Bispegaarden bleven udvidet og maaske forhøjet for at kunne sættes i direkte Forbindelse med Korgalleriet i Kirken. Dette Arbejde naaede dog Absalon ikke at fuldføre. Det blev hans Efterfølger, Peder Sunesen, der lod bygge den saakaldte *Absalonsbue* med den lukkede Gang mellem Bispegaard og Domkirke. En Undersøgelse af den Del af Kirken, som dækkes af Absalonsbuen, vil nemlig bevise, at dette Stykke Murværk har staaet udækket en Snes Aar; saa først hen mod Aar 1200 kan antagelig Buen og Forbindelsesgangen være

Absalonshuen, set fra Nord.

blevet opført. Absalonsbuen består af en Kærne af Munkesten, beklædt med Fraadsten; kun den vestlige Bue er gammel, den østlige er bygget samtidig med Palæet. Den ældre Del har faaet sit nuværende Udseende efter en gennemgribende Istandsættelse i 1901.

Udgravningerne har vist, at der til den oprindelige Bispegaard af Fraad- og Kridtsten er føjet Tilbygninger og Udvidelser med Munkesten. I Enkeltheder lader disse Ændringer sig dog ikke følge. Bispegaarden har raadet over stor Grund, hele Arealet fra Sct. Olsgade til Fondens Bro, fra Kirkestræde til Palæstræde, og bestaaet af en vidtløftig Samling af Bygninger, som vi slet ikke er i Stand til at udrede. Bispegaarden var jo Sæde for en Fyrste; den skulde først og fremmest afgive en ståndsmæssig Bolig for Bispen selv, dernæst skulde der være god Plads til hans store Kancelli, hvorfra hans Fyrstedømme blev regeret, d. v. s. hvor Domkirkens og Bispestolens vidtstrakte Godser blev administreret. Bispen maa have haft sit Møntværksted her. Stort Tjenerskab og det væbnede Mand-

Grundplan af Roskildegård, den tidligere Bispegaard, nogle Aar før Nedbrydningen; efter Tegning 1726. Til venstre ses Hovedfløjen med det tidligere biskoppelige Kapel med den tresidede Afslutning mod Øst. Nord for denne vises en af de senere Tilbygninger, et ottekantede Murstens-Taarn. Firkanten i Gaarden er en Brønd. Karreen begrænses af Domkirkepladsen, Kirkestræde, Set, Olsgade og Palastræde; ud mod dette sidste, hvor nu Husarstalden ligger, en lang Staldbygning. — Sammenlign Grundplanen med Udsnittet af Resens Kort S. 73.

skab har krævet Plads. Rummelige Forraadshuse og Stalde har der været, selv om man havde det nære Bistrup som Ladegaard.

Da Roskilde i 1534 under Grevefejden var besat af Grev Christoffer af Oldenborgs Hær, udplyndredes Bispegaarden til Bunds. Den blev aldrig Bispegaard mere. De protestantiske Superintendenter fik Bolig i København, og den gamle berømtelige Roskilde Bispegaard gik sammen med alt Bispegodset til Kronen. Bygningerne blev under Navnet »Kongens Gaard udi Roskilde« eller „Roskildegård“ Sæde for den kongelige Lensmand i Roskildegårdens Len, som nogenlunde svarede til det senere Roskilde Amt, ligesom Lensmanden svarer til den senere Amtmand. Selv om Resen respektfuldt stadig benævner det udstrakte Komplex østlig for Domkirken — Bispegaarden, er det dog Roskildegård, vi ser paa hans Plan. 1733 blev den jævnet med Jorden for at give Plads for Palæet.

Foruden Absalonsbuen er der bevaret rimeligvis endnu et Minde om den gamle Bispegaard, nemlig den vestlige Del af

Stiftsbibliotekets gamle Vestfløj.

det nuværende *Stiftsbibliotek*. Det er en grundmuret, gotisk Bygning med kamtakkede Gavle og to smukt hvælvede Kældre. Det menes, at denne Bygning har hørt til Bispegaarden og altsaa er en af dens senere Munkestens-Tilbygninger. I 1830 købte Katedralskolen den gamle Bygning efter en afdød Privatmand og indrettede den til Gymnastiksal, men solgte den nogle Aar senere til Domkirken. I 1858—59 blev de to Tilbygning-

ger, i Øst og i Syd, opført og Stiftsbiblioteket opstillet her.

Hele Bispegaards-Komplekset har været hegnet af en Mur. Paa Resens Kort vises en Portbygning, hvortil der førte Gader baade Nord for og Vest for Raadhuset; de benævnes begge Bispegaardsstræde (25). Det nordre er det nuværende Palæstræde, det vestre, som senere hed enten Raadhusstræde eller Eva Schrødersstræde efter en Raadmandsfrue i 1600-Tallet, er forsvundet og udgør nu en Del af Stændertorv.

Efter den lille Visit i Bispegaarden vil vi ad den eneste rigtige Vej besøge den gejstlige Bydel. Vi naar derind fra Algade ad det finest befæstede Strøg i hele Byen, ad Strædet norden om Sct. Laurentii Kirkegaard og ned gennem Fondens Bro (26). Hele Vejen gaar vi tørskoet og behageligt ad den lange Stribe tætliggende Trædesten, imponerende Kampesten med nogenlunde plan Overflade, som Tid og Fodtrin har slebet yderligere til. Vi naar til Kirkeristen, en bredmasket Jern- eller Trærist, lagt over en Udgravning i Jorden foran Porten til Domkirke-

gaarden som en Fælde for Gadens løsgaaende Svin. Ved højtidelige Lejligheder, naar mange skulde passere, ved Processioner og Ligbegængelser, blev Risten forud dækket med Brædder.

Der er gjort adskillige Forsøg paa at forklare det mærkelige Navn: Fondens Bro. Alle Forklaringer synes utilfredsstillende, fra pons funeris, d. v. s. Ligbegængelsens Bro (Bro betyder blot befæstet Gade) til Gaden, som førte ned mod Fonten. Først ved Slutningen af 1600-Tallet fik Domkirkens Døbe-

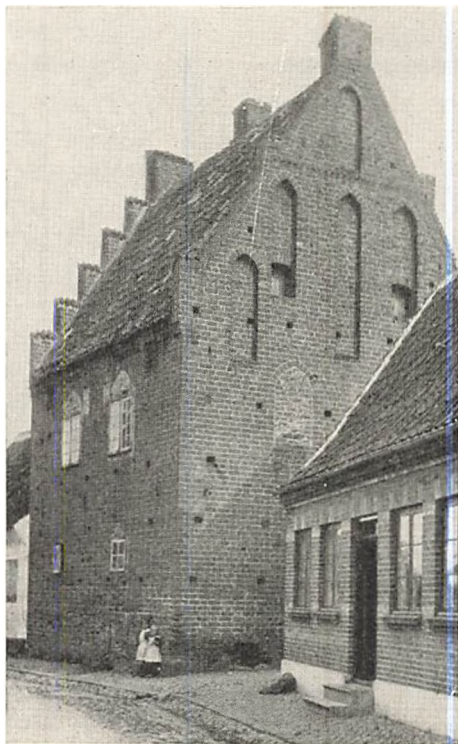

Trædesten i Fondens Bro.

font sin Plads i Vor Frue Kapel paa Sydsiden af Kirken; og Navnet Fondens Bro er middelalderligt. Foruden Nutidsformen Fondens Bro træffes blandt de ældre Navneformer ogsaa Fundelsbro, Fundesbroo og Fundersbroo, maaske er Forledet enten en Persons Navn eller hans Tilnavn.

Undervejs gennem Fondens Bro (26) har vi passeret et stort gotisk Stenhus (38). Her havde Ærkedegnen, den ene af Domkapitlets fire Prælater, siden den store By- og Domkirkebrand i 1443 haft sin Bolig. Efter Reformationen, dog først 1566, blev Huset overladt til Duebrødre Hospital. Utvivlsomt laa der her ved Fondens Bro i Middelalderen andre gode og solide Stenhus, muret af røde Munkesten i eet eller to Stokværk, med fine, gotiske Gavle og Tage af Huultegl. Det har enten været Domherrers eller Alterpræsters Huse.

Saadanne »skønne Residenser med skønne Hafver hos«¹⁾

Middelalderligt Stenhus i Kalundborg.
Nogle af Kannikerresidenserne i Roskilde kan have
set saadan ud.

træffer vi adskillige af rundt om i den gejstlige Bydel: paa Bondetinget, ved Skolegade, ved Stræderne i Provstevænget og ned mod Maglekilde og ikke mindst østlig og nord for Domkirken, hvor bl. a. tre af Kapitlets Prælater, Domprovsten, Dekanen og Kantoren, havde slaaet sig ned. De gode Domherrer har ikke alene haft Sans for at bo bekvemt nær ved Domkirken, men har valgt sig nogle af Byens skønnest beliggende Grunde. Fra deres Boliger i Provstevænget har de haft det herlige Panorama over Fjord, Skove og Kyster og kunnet forene Synet af Sct. Agnes' og Sct. Claras store, røde Klosterkomplekser

med Sct. Ibs og Sct. Jørgensbjergs graa Kirker.

Resen har paa sit Kort forskubbet de to Klostre. Sct. Clara Kloster (83) maa søges noget nordligere, nemlig i Trekanten mellem Tuttesti, Birkeallé og Sct. Clara Vej. Sct. Agnes Kloster har Resen henlagt til Nr. 46, ved en sirelænget Gaard omtrent ved »Trægaarden«. Klosteret laa imidlertid lidt nordøstlig for Sct. Ibs Kirke, ved Sct. Agnes Husene, omtrent ved Nr. 73, som Resen kalder Sct. Sigfrids Mølle. Denne laa naturligvis ved Møllerenden.

I 1942 lod Nationalmuseet foretage Udgravninger i Provstevænget, Nord for Domkirken, for at bestemme Sct. Hans Kirkes Beliggenhed. Kirken og Kirkegaarden (84) har, som Resen angiver det, ligget i Vængets sydvestre Del, ikke langt fra

Sct. Hans Kilde, som endnu fastholder den gamle Kirkes Navn.

Paa Resens Kort begrænses Provstevænget imod Syd af en Gade uden Navn, nu Provstestræde; fra denne er Sct. Hansstræde gaaet østen om Kirkegaarden og har derefter delt sig i Lille Badstuestræde, som løb mod Vest til Store Badstuestræde, og i Sct. Gertrudsstræde, som gik over mod Sct. Ols-

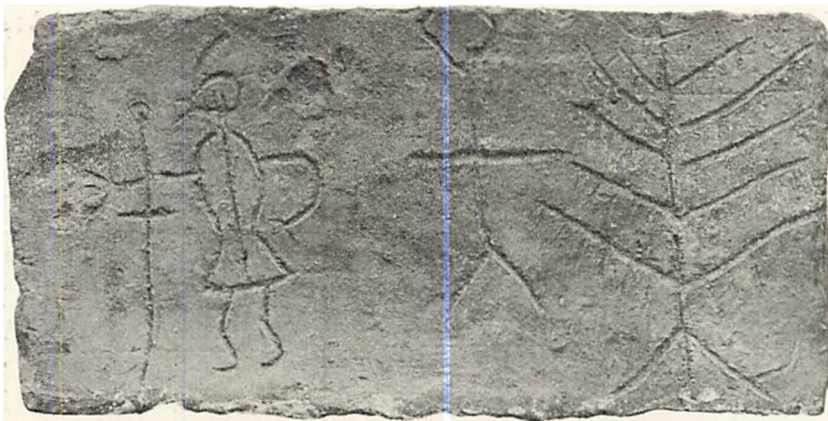
Livet i en Badstue.

Manden i Karret nyder paa een Gang Badet og Anretningen paa Pladen foran ham. Længst til højre en Person, vistnok en Kvinde, som slukker Tørsten med Indholdet af en stor Strippe. I Midten hejser en Badstuemand Vand af Brønden, mens en anden er ved at fylde en Strippe med varmt Vand.

gade og mandede ud lige over for Kobbermøllen (70). De tre sidstnævnte Stræders Navne staar ikke i Resens Gadefortegnelse; de skyldes senere Topografer.

De to Badstuestræder har faaet deres Navne fra Kapitels-Badstuen¹⁾, som laa her. Den har modtaget Vand fra Sct. Hans Kilde og maa i det velstaaende, gejstlige Kvarter have haft god Søgning. Store Badstuestræde svarer nogenlunde til den Del af Skolegade og Tuttesti, som gaar fra Domkirkepladsen til Birkeallé, mens Lille Badstuestræde, der som nævnt laa i Provstevænget, buede sig Nord om Sct. Hans Kirkegaard. Store Badstuestrædes nuværende Navn Tuttesti forklares som Substitutternes (Stedfortrædernes) Sti. Saadan kaldtes de Disciple i Latinskolenes ældste Klasse, som efter Reformationen gjorde Tjeneste som Degne i Omegnens Landsbykirker. Løbedegne hed de i Modsætning til de fastboende Sædedegne. Ad Stien er »Tutten« gaaet til Sct. Jørgensbjerg Kirke. En Tid havde Stien antaget Navnet Strandalléen, det blev dog med Rette kasseret for den morsomme og fortællende gamle Benævnelse.

Badstuernes store Betydning for Bylivet i Middelalderen er allerede omtalt. Hvor mange Badstuer, der har været i Ros-

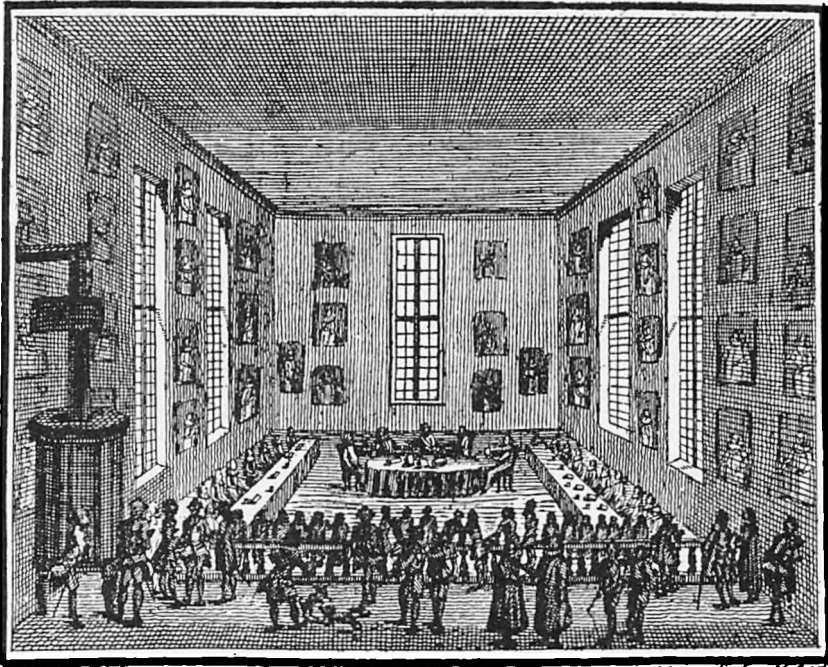
Munkesten med indridsede Figurer.

Fundet ved Grundudgravning Algade 23 og 25. — Roskilde Museum.

kilde, ved vi ikke; men vi har i hvert Fald Efterretninger om tre: Kapitels-Badstuen, den i Hersegade og Sct. Agnes Søstrenes ved Sneversti; og endelig vidner Navnet Dampstræde om en fjerde. Desværre har man ikke i Roskilde som andet Steds ved Udgravninger fundet Grundmure af en Badstue. Der bringes her et Billede af Livet i en Badstue, som, i Modsætning til det tidligere, viser den mere fornøjelige Side ved Badningen.

Sct. Gertrudsstræde og den forsvundne Sct. Gertruds Kilde ved Frederiksborgvej er opkaldt efter et mystisk Sct. Gertruds Kloster, som er viist paa Resens Kort ved Nr. 43. Dette Roskildes sjette Kloster maa dog rimeligvis bero paa en Misforstaaelse; der kendes i hvert Fald i vore Dage ikke en eneste Meddelelse herom. Der har nok været et Sct. Gertruds Alter i Domkirken¹⁾, og hermed faar Helgeninden sikkert lade sig nøje.

Under Provstevængets Græstæppe skjuler der sig et helt lille, nordisk Pompeji. Det kom til Syne, dog kun i ringe Udstrækning, ved Nationalmuseets Udgravninger. Man fandt ikke alene tydelige Omrids af Sct. Hans Kirke, men ogsaa Kirkegaarden, tæt belagt med Grave, og man kunde paavise dens Stendige ud mod Sct. Hansstræde. Ved dette blev der udgravet Kælderen til et Hus af røde Munkesten, rimeligvis en Kannike-Residens. Længere nede i Vænget blev der fremgravet et

Præmier Del
Prospect af Lande eller Provste Mødet i Roskilde. *E. Kaas, Kjøbenhavn 1784.*

Salen i Konventhuset.

Paa Væggene ses de Bispportrætter, der nu hænger i Domkirken.

Stykke af det middelalderlige Sct. Gertrudsstræde med Rende-
 stenen midt i Vejbanen. Ud mod Strædet fandtes der Spor af
 Gaarde med Udhuse og Møddingssteder. Utvivlsomt skjuler
 der sig i Jorden endnu mere af den middelalderlige Bebyg-
 gelse, som efter Reformationen blev udslettet. (Se Billedet
 Side 49).

I et Par Hundrede Aar laa de tomme Grunde og øde Stræ-
 der, afgrænsede ved Stengærder, hen som Græsgange, indtil
 det hele i sidste Halvdel af 1700-Tallet blev jævnet og udlagt
 til Mark¹⁾.

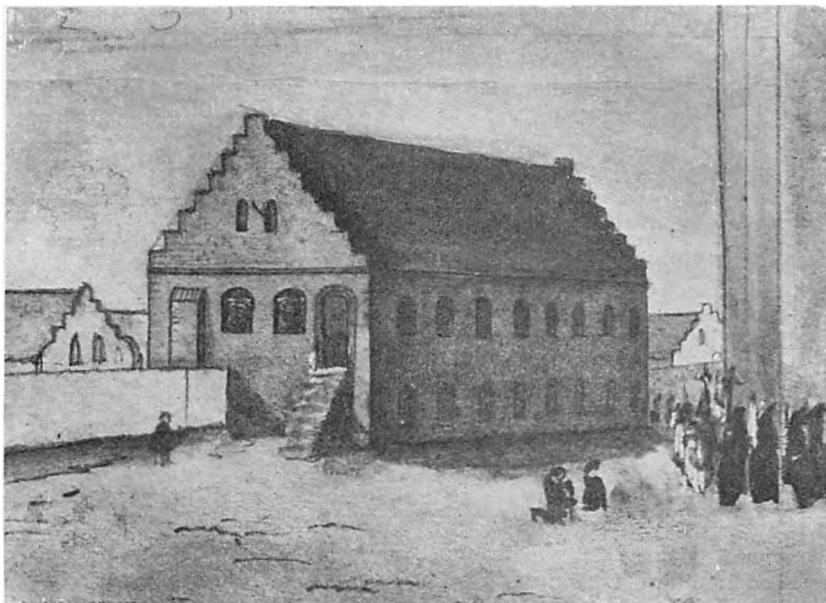
Paa Provstevænget, hvor endnu i Dag Kornet bølger og
 Heste græsser, passer bedre end andet Steds i Roskilde den
 gamle Forfatters²⁾ Ord om, at Gader og Stræder paa alle Ud-
 sider er forvandlet til Tolster og Enemærker, saa man kan sige:

»Nunc seges est, ubi Troja fuit« (nu er der Kornmarker dér, hvor Troja stod). Det lille poetiske Billede er ganske net, mens det unægtelig lyder baade fantastisk og plat, naar en anden Skribent¹⁾ siger: »Hvor der fordem stod Bygninger, straalende af Kobber og Guld, dér dyrkes og tilsaas nu aarlig mange Tønder Land Agerjord«.

Ad det hos Resen ubenævnte Stræde, som fortsætter Sct. Hansstræde imod Syd, naar vi tilbage til Domkirkegaarden; Strædet er Nutidens Regenssti. Navnet skyldes den saakaldte *Regens*²⁾ (35), som en Tid laa her, rimeligvis Gaarden, der er aftegnet Øst for Stien, men et Stykke for langt mod Nord. Regensen blev bygget i Christian IV's Tid som Fribolig for de saakaldte Gymnasiaster og for Disciple fra Katedralskolens tre øverste Klasser. Efter at have levet i godt hundrede Aar blev Institutionen ophævet, Bygningerne solgt og nedrevet.

I Forbindelse med Regensen stod en anden efter-reformato-risk Indretning, *Gymnasiet*³⁾ (34); men dette havde til Huse i en middelalderlig Bygning, rimeligvis en gammel Kannike-bolig. Paa Christian IV's Tid blev det bestemt, at der ved alle Stiftsskoler skulde oprettes et Gymnasium, et mellem Skole og Universitet indskudt Led, hvor de vordende akademiske Borgere maatte gennemgaa et Kursus i Teologi, Filosofi og gamle Sprog. Gymnasiet i Roskilde bestod kun i godt halvt-hundrede Aar, men den gamle Bygning overlevede længe Institutionen.

Paa Resens Plan finder vi den gamle Kannike-Residens, det senere Gymnasium og endnu senere *Konventhus*, tegnet som et taarnlignende Hus tæt ved Domkirkegaardens nordøstre Hjørne. Det var en toetages Bygning paa c. 16 × 9 m af stærk Grundmur. Nedenunder var der »Forstue, Trappe og tvende ypperlige, hvælvede Kjældre, saaledes som de sædvanlig fandtes i de gamle Bygninger her i Roeskilde, og ovenpaa en eneste stor og høi Sal«⁴⁾. Her var det, at Gymnasiets Professorer holdt Forelæsninger. Senere blev Salen benyttet af den sjællandske Gejstlighed, der her afholdt deres to aarlige Landemoder eller Konventer; deraf Bygningens seneste Navn Konventhuset. I Salen var ophængt de Bispebilleder, der senere fik deres Plads i Domkirkens Koromgang. Det solide, middel-

Katedralskolen i Middelalderen. — Fantasibillede af J. Kornerup.

alderlige Hus, som sikkert kunde have levet meget længere, blev nedrevet 1811, men endnu er der tydelige Spor af det i Muren foran Domprovstegaarden.

Inde i Kirkebyen finder vi for Enden af Bondetinget (27), som endnu paa Resens Plan til Dels er en aaben Plads, Vikarernes Hus (37), Samlingsstedet i Middelalderen for Domkirkens mange Alterpræster. Det var paa den aabne Plads, at Sømme Herreds Bønder, sikkert fra ældgammel Tid, havde haft deres Tingsted. Først i 1585 blev det af Frederik II flyttet til Pladsen uden for »vort Jagthus Bidstrup«, et Bindingsværkshus, Kongen havde ladet opføre paa Borgbanken, hvor Roskilde-Bispens Borg havde staaet. Paa Stedet ligger nu Sct. Hans Hospitals Kontorbygning, som i Folkemunde benævnes »Slottet«, efter Kongens Jagthus. — Paa Bondetinget holdtes Tinget under aaben Himmel ved den tidligere omtalte Jættestue; denne var maaske allerede paa Resens Tid bleven ødelagt, for den er i hvert Fald ikke angivet paa hans Kort, som dog viser Bondetingets Brønd (58).

Vi maa nødvendigvis en Tur ned ad Lille Maglekildestræde for at staa ved Roskildes største Væld — Maglekilde — den store Kilde, som har givet Byen Navn og sikkert medvirket stærkt til dens Tilblivelse. Signaturen ved Nr. 57 viser øjensynlig en Brøndindfatning; herfra er de store Vandmasser direkte strømmet ud i Maglekilde Møllens Dam, som har ligget, hvor Maglekilde-Komplekset nu staar. Muligvis er det det gamle Fraadstens-Brud, som senere er blevet gjort til Mølledam.

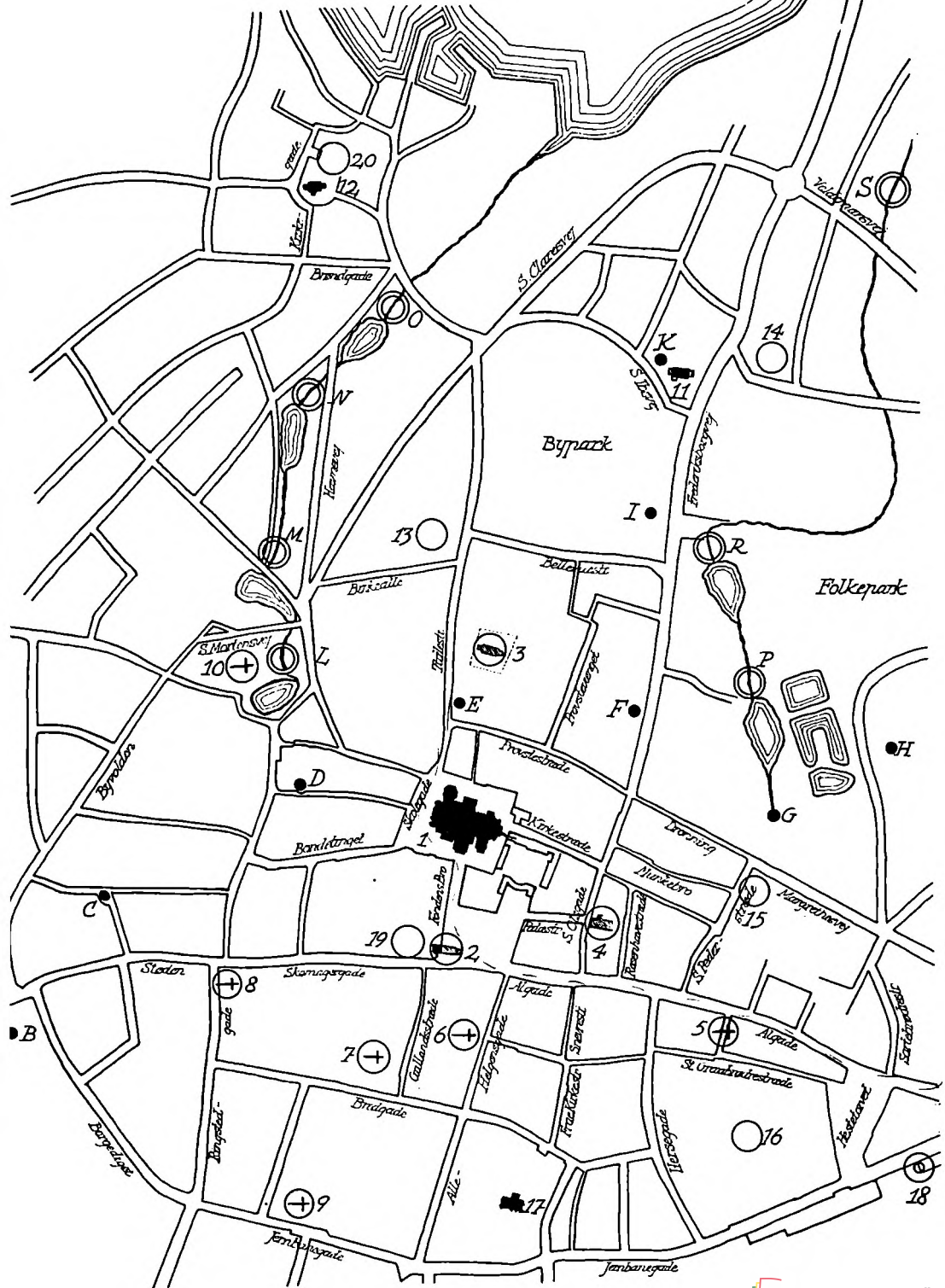
Historisk Kort over Roskilde.

Paa et Nutidskort er indtegnet de middelalderlige Kirker, Klostre og milde Stiftelser efter deres kendte eller sandsynlige Beliggenhed samt Kilder, Møller og Mølledamme, som fandtes c. 1890. — Haraldsborg Mølle, der laa et godt Stykke nordlig for Byen, og Duebrødre Hospital, som laa vestlig for Byen, ikke langt fra Hellig Kors Kilde, er ikke medtaget.

Kortet er udarbejdet med delvis Benyttelse af »Danmarks Kirker« III.

1. Domkirken.	12. Set. Jørgensbjerg Kirke.
2. Set. Laurentii Kirke.	13. Set. Clara Kloster.
3. Set. Hans Kirke.	14. Set. Agnes Kloster.
4. Set. Olai Kirke.	15. Sortebrødre Kloster.
5. Set. Mikkels Kirke.	16. Graabrødre Kloster.
6. Allehelgens Kirke.	17. Vor Frue Kirke, som udgjorde Nordfløjen i Vor Frue Klosters Kompleks.
7. Set. Dionysii Kirke.	18. Rundkapel.
8. Set. Budolfi Kirke.	19. Helligaandshuset.
9. Set. Nikolai Kirke.	20. Set. Jørgensgaarden.
10. Set. Mortens Kirke.	
11. Set. Ibs Kirke.	

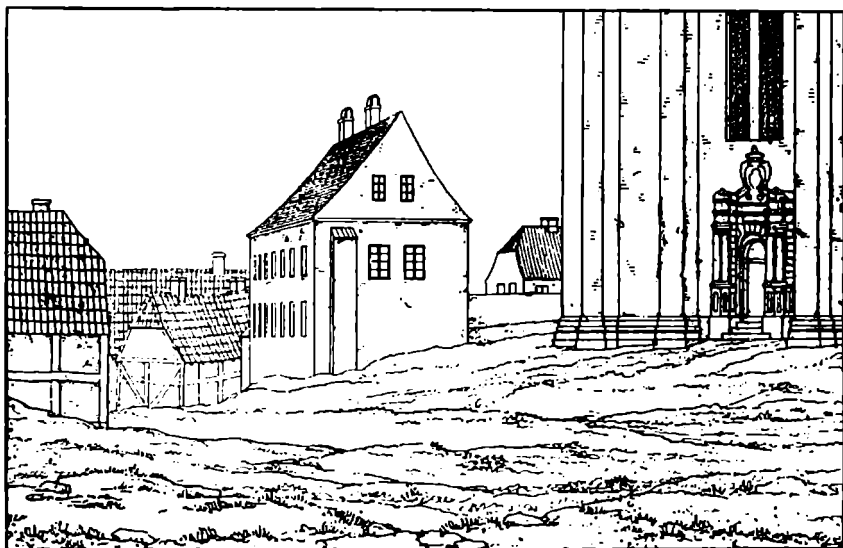
A. Hellig Kors Kilde.	K. Set. Ibs Kilde.
B. Blegdamskilden.	L. Set. Mortens Mølle.
C. Højbrønd.	M. Kapelsmøllen.
D. Maglekilde.	N. Set. Clara Mølle.
E. Set. Hans Kilde.	O. Strandmøllen.
F. Roars Kilde.	P. Rimors Mølle.
G. Klosterkilden.	R. Kobbermøllen.
H. Louise Kilden.	S. Set. Sigfrids Mølle.
I. Set. Gertruds Kilde.	

Allerede adskillige Gange er den gamle Skole bleven nævnt. Roskilde Skole, den lærde Skole, Latinskolen, Stiftsskolen, Domskolen, *Katedralskolen* og Trivialskolen; alle disse Benævnelser er til forskellig Tid blevet benyttet. Trivialskole kommer af det latinske trivium, d. v. s. de tre Videnskaber: Retorik, Dialektik og Aritmetik, hvortil senere føjedes fire andre: Grammatik, Musik, Geometri og Poesi — tilsammen de berømte syv frie Kunster, Grundlaget for den højeste Dannelse. Der var kun faa Skoler, der som Roskilde Skole en Tid havde dem alle syv. Indskriften paa den nuværende Skolebygning paa Domkirkepladsen: *Artibus ingenuis* (for de frie Kunster) bringer dette i Erindring.

Med det gamle Navn Katedralskole, som den nu bærer, betegner Skolen sig selv som staaende i Forbindelse med Bispem og hans Kirke som udgaaet fra denne. Cathedra er Navnet paa Bispens tronlignende Sæde i Domkirken, deraf Katedral-Kirke og Katedral-Skole. Samtidig med, at der i Roskilde blev oprettet et Bispedømme¹⁾, er der blevet organiseret et Kannedsamfund, senere kaldet et Domkapitel, et Samfund af Præster, der var knyttet til Domkirken, og som i Begyndelsen levede i klosterlignende Samvær. Domkapitlerne har, for at kunne rekrutere hele Præsteskabet, efter udenlandsk Mønster straks oprettet Domskoler eller Katedralskoler, hvori de vordende Gejstlige kunde faa deres første Undervisning. Roskilde Bispes stol er oprettet c. 1020, og fra samme Tid maa Katedralskolen antages at stamme. Oprindeligt var en Kannik Lærer, og maa- ske har det første Skolelokale været paa Bispegaarden. Skolens første kendte Leder hed Arnfast, han levede c. 1150; Betegnelsen Rektor bruges først senere i Tiden. Skolens Elever kaldtes *scholares*, Skolarer; de nævnes allerede ved 1074.

Sammen med Fraadstens-Domkirken, indviet c. 1080, blev der Nord for denne bygget et Hus for Kapitlet, kaldet et Kloster for Brødrene. Dette maa antages at have været Skolens næste Hjemsted. Da Fraadstenskirken i Løbet af 1200-Tallet afløses af den nuværende Murstenskirke, har Klosterbygningen maatte vige Pladsen. Maaske har der endnu en Tid været Brug for et Kapitel-Kloster, og man har da paa selve Domkirkegaarden, umiddelbart Vest for Kirken, bygget et nyt Hus

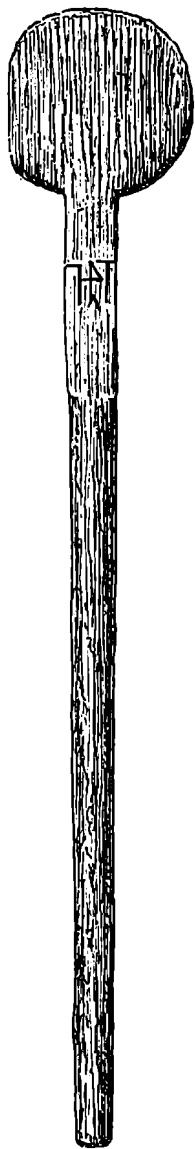

Katedralskolen 1832. — Efter Stik af G. Hoffmann.

Til venstre for Skolebygningen ses i Baggrunden den tidligere Rektor-Gaard, til højre Meierkrones Stiftelse og Domkirken med Christian IV's Renaissance-Portal, som 1872 er flyttet til Holmens Kirke i København.

af Munkesten, hvori ogsaa Skolen har faaet Plads¹⁾. Da saa Kapitlets klosterlignende Samliv er ophørt, maa det antages, at Bygningen er gaaet over til udelukkende at blive Skole, hvad den vedblev med at være lige til 1842, da den nuværende Katedralskole Syd for Domkirken blev opført. Først i Løbet af 1845 blev den under alle Omstændigheder ældgamle Skolebygning nedreven.

At den gamle Latinskole kunde være bleven til paa denne Maade, modsagdes ikke af selve Bygningen. Den skildres som et meget solidt Hus i to Stokværk af røde Mursten, med alentykke Mure paa et Fundament af svære Kampesten²⁾. Husets Længde var udvendig godt 28 m. I ældre Tid havde der været gotiske, kamtakkede Gavle og 15 Fag »hvælvede Bly Vinduer« i hvert Stokværk til hver Side. De gotiske Gavle og de smaa Vinduer forsvandt ved senere Ombygninger, og Skolen »mistede hele sit antike til Kirken mere svarende Udvortes³⁾. Bygningen (36) laa ud mod Skolegade, mellem Lille Maglekildestræde og Weysegangen, og var indbygget i Muren omkring Dom-

Roskilde
Museums
• Ferle.
Tegnet af
P. Linde.

kirken, som Resens Plan viser det. Den indhegnede Plads Nord for Skolen (36) har været til dennes Brug. Ved nordre Gavl var der en Indgang til Kirkegaarden, af gode Grunde forsynet med en Kirkerist; den optræder i Dokumenter under Navnet »Skolerøsten«. I en lille Farveskitse har J. Kornrup søgt at genskabe Skolens middelalderlige Udseende. Et Stik fra 1832 viser Skolens Beliggenhed, og hvorledes den saa ud nogle Aar før Nedrivningen.

Det anselige, gotiske Hus, som ses paa Resens Kort lige over for Katedralskolen paa Hjørnet af Lille Maglekildestræde, maa være Succentorens tidligere Residens; man ved, at denne Kannik, som var Stedfortræder for den ene af Domkapitlets Prælater, Kantoren, havde boet her¹⁾. Den store firelængede Gaard lidt nordligere, ved Hjørnet af Skolegade og Weysegangen, var paa Resens Tid Rektorbolig, og det vedblev den at være, lige til den nuværende Rektorbolig i 1821 blev opført.

Her kan der kun blive Plads til at antyde lidt om Skolens Forhold. Den var hele Middelalderen igennem en ren Præsteskole; alle, der gik i den, skulde senere i Kirkens Tjeneste. Deraf kommer de yngre Skoledrenge Navn Peblinge, som betyder »smaa Præster«, vistnok afledet af papa, Pave. De ældre Skoleelever kaldtes Degne. Inden Universitetet blev oprettet, gik adskillige Degne lige fra Skolen ind til Præstegerningen.

Baade for at skaffe sig Underhold og for i Tide at indøve Præstegerningen gjorde en Del af Eleverne Tjeneste i Domkirken, i dens Kor, i Kapellerne eller ved Sidealtrene; de benævnes Korskolærer eller blot Skolarer. I Domkirken skulde de bære hvide Kapper for at have et ensartet Udseende og se lidt anstændige ud. Skolarerne var nemlig for det meste lufdfattige og sikkert elendigt klædte. Naar en Dreng først var sat i en Latin-skole, betragtede Forældrene ham som forsørget,

Skole fra Slutningen af 1500-Tallet.

Flere Klasser, hver med sin Lærer, undervises i samme Rum. Læreren til venstre svinger Riset, Læreren til højre lur et i Haanden og et i Reserve bag Stolen.

saa maatte han se at klare sig selv ved at ligge og synge for Penge ved Borgernes Døre. Folk gav gerne Drengene noget; de havde jo Forbindelse med Kirken, saa Hjælpen blev en »Guds Almisse«. Slap Drengene først ind i Kirken eller blev Degne, gik det bedre. De, der gjorde Tjeneste i Domkirken, havde foruden deres Underhold Part i de Penge- eller Mad-Uddelinger, der som Regel ledsagede de aarlige Sjælemesse-Gudstjenester. Endelig blev der ogsaa paa anden Vis sørget for Drengene, bl. a. i de gejstlige Stiftelser. I Helligaandshuset skulde der saaledes bo og underholdes 12 Latinskoledrengene. Da det senere sammen med Sct. Jørgensgaarden blev opslugt af den tredje Stiftelse, Duebrødre Hospital, overtog dette Underholdet af Skoledrengene; herfra stammer den økonomiske Forbindelse, der endnu stadig er mellem Duebrødre og Katedralskolen.

Helt op mod nyere Tid holdtes der Skole under meget primitive Forhold: alle Drengene i alle Alderstrin undervistes i eet og samme Lokale af flere Lærere paa een Gang. Peder

Palladius taler om, at der var 900 i Roskilde Skole, »da maatte vi hen oven paa Skoleloften; saa mange Peblinge vaar der, at det vaar fuld baade oven og ned«⁽¹⁾).

De fornemste Undervisningsmidler var Riset og Ferlen. Dette sidste Torturinstrument var en Træstok, »hvis ene Ende var forsynet med en rund Klump eller en flad Skive, som var besat med Sømhoveder eller Metalknopper og med et Hul i Midten; i en svensk Beskrivelse skildres den som nærmest lignende Saalen af en Trætøffel«⁽²⁾). Ved Udgravning i Roskilde er der fundet en ret spinkel Tingest, der til Dels svarer til denne Beskrivelse. Under Betegnelsen Danmarks eneste middelalderlige Ferle er den Roskilde Museums Stolthed; men mon den ikke har været for »Begyndere«? Den store Ferle, hvormed Læreren slog »Viderekomne« i Haanden eller paa Ryggen, kunde være farlig for Liv og Helbred, og blev derfor ogsaa langt om længe afskaffet.

Selv om der kun er faa Berøringspunkter mellem Skoleliv i Fortid og Nutid, er alligevel Overleveringen ubrudt, idet Nutidens højere Almenskole er en direkte Ætling af den ældgamle Domscole. Selv i de ydre Forhold er her i Roskilde Traditionen hævdet. Katedralskolen ligger endnu den Dag i Dag i Katedralens umiddelbare Nærhed, og indenfor den gamle Domkirkegaards sluttede Helhed, der bestandig er som et Omraade for sig selv, ligesom i sin Tid i den gamle gejstlige Bydel. Intet andet Sted i Landet er dette mere Tilfældet. Katedralskolen er et endnu levende Led af den mærkelige Kæde af Institutioner, som fordum sluttede sig om Kirken.

Men højt over Kirkebyen løftede sig Katedralen. I sine Funktioner et Udtryk for Middelalderens tillidsfulde Tro, for dens Omsorg for Menneskers Sjæle baade her og hisset. I sine Former en Afspejling af den gotiske Tids Stræben bort fra det jordiske, opad mod det himmelske, et fuldgyldigt Udtryk for middelalderlig Aand og Tanke -- Middelalderen selv.

UDEN FOR VOLDENE

— Borgerskabet agter da baade
at plove og saae derpaa — —

Efter dette Kik inden for i det gamle Roskilde, vil vi gaa lidt uden for Voldene og, ogsaa her vejledet af Peder Resens Grundplan, besøge nogle Steder, der i Middelalderen havde nær Tilknytning til Roskilde, nemlig Haraldsborg, Sct. Jørgensbjerg og Bistrup. Til sidst vil vi, for at lægge en Ramme omkring Byen, søge at orientere os lidt ude i Roskildes Jordtilliggende, selv om det først er fra nyere Tid, vi ved noget om dette.

Først vil vi besøge den østre Side af Fjorden og gaa et lille Stykke ud ad Frederiksborgvej til *Haraldsborg* Banke (45). Her tæt uden for Roskilde havde Kongerne i Middelalderen først en befæstet Borg af Træ, senere en Borg af røde Munkesten¹⁾. Banken var godt egnet hertil, den stod tidligere ret ud i Fjorden med en stejl Brink og var til Landsiden værnet ved vandfyldte Grave. Borgen spillede en ikke ringe Rolle i Kampene mellem Erik Emune og Harald Kesia, men er en Del ældre end disse Begivenheder. Det endte med, at Kong Erik erobrede og ødelagde den 1134, hvorefter den igen kom i Kongens Besiddelse. Vi ved, at Erik Menved 1295 skænker Sct. Agnes Kloster »sin Jord ved Byen, kaldet Konningshegnet, og Møllen derpaa, beliggende ved Haraldsborg«.

Det synes, som om Erik af Pommern har erstattet den ældre Træborg med en ny af Mursten. Paa denne boede han og hans Eftermand, Christoffer af Bayern, naar de var i Roskilde; en Række Kongebreve er udstedt paa Haraldsborg. Ved sit Bryl-

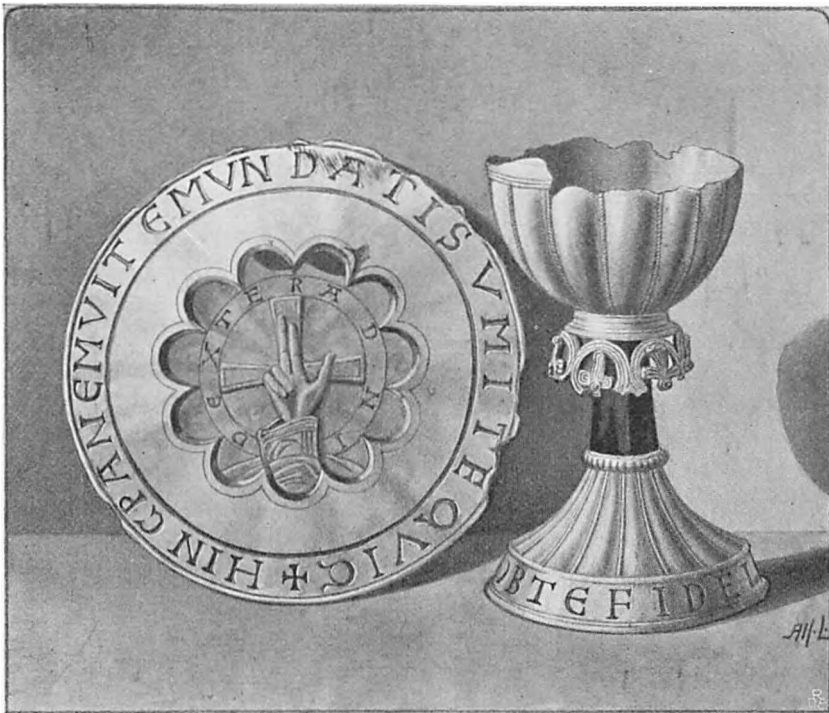

lup med Dorothea af Brandenburg 1445 gav Christoffer hende i Morgengave »Haraldsborg med al dens Tillæg og Rettigheder udi Roskilde«.

Paa Harritzborg, som den ofte kaldtes, sad en kongelig Høvedsmand, og vi ved Navnene paa flere af disse Kommandanter; den bedst kendte var Søren Nordby, Christian II's Admiral og tro Tilhænger. 1519 blev Haraldsborg med Tilliggende pantsat til Biskoppen af Roskilde; Følgen deraf var, at Grev Christoffer af Oldenburg i 1534 lod Slottet afbrænde.

Efter Reformationen kom Ejendommen tilbage til Kronen, men det ødelagte Slot sank mere og mere i Ruiner. Kun Vandmøllen Syd for denne levede endnu en Tid videre. Skærtorsdag 1909 brændte den firelængede Haraldsborg Møllegaard; hermed var den ældgamle Møllens Saga ude. Paa Banken er der flere Gange fundet baade Bygningsrester og Grundsten samt løse Genstande. De betydeligste Fund er et forgyldt Sølvkar med over 600 Mønter, de fleste fra Erik Emunes Tid, endvidere en smukt prydet Guldring, som en Harves Tand indfangede, og, som de mest kendte, Kalken og Disken¹⁾. De to Genstande er de ældste bevarede i deres Art herhjemme og kan godt stamme fra Tiden før Haraldsborgs Ødelæggelse 1134. Alterkalk og Disk skulde som Regel være af ædelt Metal, mod Sædvane er de fra Haraldsborg bronzestøbte, men fortrinligt forgyldte. Disken til Alterbrødet er bedst bevaret, mens Kalken er ret medtagen, da den blev opløjet i to Stykker paa forskellige Steder paa Banken. Den latinske Indskrift paa Diskens Rand kan oversættes: Tager heraf Livets Brød, alle I Rensede; i Bunden er indridset Ordene: Herrens Højre. Omkring Kalkens Munding har staaet en Indskrift, som fortsættes paa Fodstykket; dens Indhold har rimeligvis været, at Kristi Blod frelser de Troende fra Døden. Alterkalkens ringe Størrelse taler for, at den har hørt hjemme i Borgkapellet.

Derefter vil vi vende os mod den anden Side af Fjorden, mod Sct. Jørgensbjerg og Bistrup. Paa Bakkedraget ved Sct. Jørgensbjerg Kirke (85) laa i Middelalderen Roskildes Spedalskheds-Hospital, Sct. Jørgensgaarden kaldet. Længere mod Nordvest, hvor den ældste Del af Sct. Hans Hospital nu ligger, var der en lille Landsby *Bistrup* (Biskopstorp, d. v. s. Biskoppernes

Kalken og Disken fra Haraldsborg.

Kalken, som fandtes i to Stykker, blev ved Restaureringen samlet ved Hjælp af det mørke Midterstykke, som sikkert er gjort for langt.

By. Dens Kirke maa være bygget i 1200-Tallet, thi Vest for Hospitalets Vaskeri er der fundet en muret, tidlig-middelalderlig Grav, der maa have ligget enten i Kirken eller paa Kirkegaarden. Ved Landsbyen var der ogsaa en Vandmølle, som Resen viser ved 87; tæt ved denne fandtes Kristi Blods Kilde, en undergørende Helligkilde, der havde sit Navn fra et Krucifiks i den nærliggende Kirke; i 1404 havde det givet sig til at bløde, hvorfor Kirke og Kilde var blevet yndede Valfartssteder¹⁾.

Paa et ukendt Tidspunkt havde Roskilde-Bisperne bygget en stærk Borg paa den høje Banke Syd for Hospitalets Vaskeri. Efter Reformationen kom Borgen og dens Tilliggende til Kronen. Paa Banken, hvor den stolte Bispegaard havde knejset, byggede Frederik II et Jagthus, en Bindingsværksgaard, hvor han kunde tage ind. Resen viser os denne Gaard ved 86 og Bistrup Ladegaard ved 88.

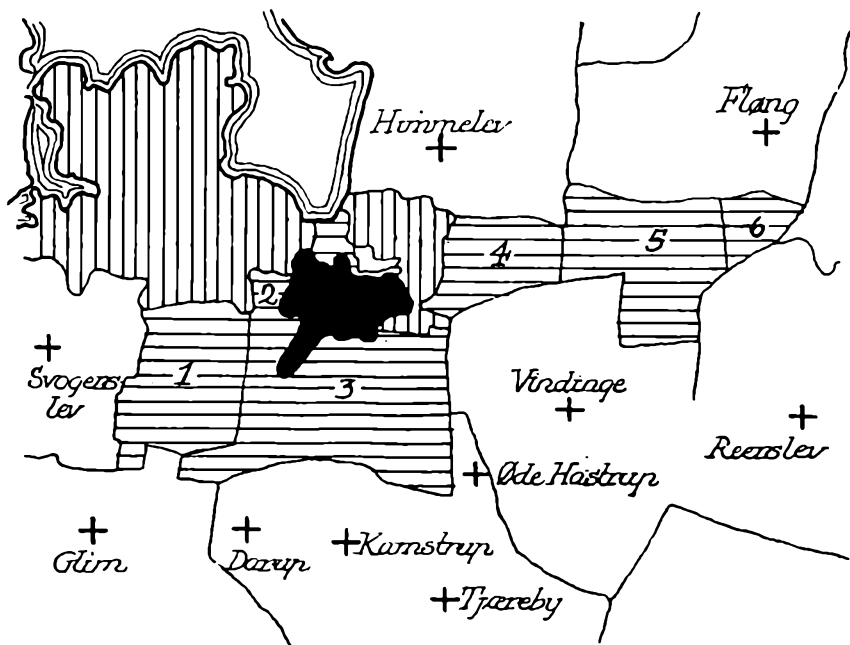
Det var paa sin Borg Bistrup, at Lage Urne, den sidste af de store, katolske Roskilde-Bisper, i 1529 lukkede sine Øjne, forskaanet for at se Kirkens nære Forfald. Fem Aar senere tændte Oldenborger-Greven Baal af Borgen, og snart efter faldt Jerntæppet for Middelalderens Roskilde.

— — —
De udstrakte Arealer, der ligger til Roskilde, har haft skiftende Betydning for Byens Liv. Længst tilbage i Tiden har de store Tilliggender været med til at give Bebyggelsen ved Fjorden Betydning, gjort den til Samlingssted og Kultplads. Dette var igen medvirkende til, at Roskilde blev Konge- og Bispesæde.

Middelalderen igennem har Kirken givet Byen dens meste Indtægt, saa der er næppe gjort noget videre ud af Markbruget. Paa den anden Side kan der ikke være Tvivl om, at Roskildes Jordtilliggende har været større i Middelalderen end senere, idet der til fire af Byens Sognekirker, Vor Frue, Allehelgens, Sct. Peder og Sct. Ibs Kirker, laa ikke ubetydelige Arealer i Omegnen.

Da Roskilde efter Reformationen blev lille og fattig, har dens udstrakte Jorder en Tid været saa godt som dens eneste Redning. Uden dem og uden Domkirken havde der været Fare for, at Byen billedligt talt kunde være gledet ned ad Bakkedragene for at fortsætte Tilværelsen nede ved Skibsbroen i Selskab med Sct. Jørgensbjerg. Samtidig er det mærkeligt at se, at Borgerne alligevel næppe har udnyttet deres Marker i den Udstrækning, det kunde gøres; først da det en Tid i 1700-Tallet saa ud til, at Byen helt skulde miste sine Jorder, tog Borgerskabet sig sammen og lovede højt og helligt, at nu skulde de nok baade saa og pløje og ogsaa indelukke noget til Græsning for Byens Kvæg¹). Det maa være blevet ved mere end Løflerne, naar det endnu for godt hundrede Aar siden kunde hedde, at Agerbruget i Roskilde var betydeligere end Handel og Søfart²).

Endnu for halvthundrede Aar siden dyrkede adskillige af Byens Borgere deres Marker, mens andre havde bortforpagtet dem, bl. a. til de større Købmandsgaarde, som drev de lejede Marker sammen med deres egne, undertiden et Par Hundrede Tønder Land tilsammen. Senere har de fleste Borgere frasolgt

Roskildes og Set. Jørgensbjergs Jorder. (Efter Roskilde Vejinspektors Kort 1940.)

Den sorte Klut er Roskilde By; dens Jorder er vandret, Set. Jørgensbjergs lodret skraveret. Lige over Roskildes højre Halvdel er der et lille, uskraveret Areal, det tidligere Roskilde Jomfruklosters Sogn, nu den Del af Himmellev Sogn, hvorpaa Klosteret og dets Parker ligger.

1) Eng- og Flængmarken. 2) Lille Hede. 3) Vestermarken. 4) Nymarken. 5) Store Hede. 6) Flæng Hede, som løber helt ud til Hedehusene Stationsby.

deres Jorder, men henvend en Snes Stykker har dem endnu i Behold; de dyrkes dog ikke mere af Borgerne, men er forpagtet ud.

Roskildes Markjorder ligger hovedsagelig vestlig og sydlig for Byen og løber som et ret bredt Bælte langs Københavns Landevej og Jernbanelinien, helt ud til Hedehusene.

De vestlige og sydlige Jorder opdeles i tre Afsnit: Lille Hede, som ligger vestlig for Byen, den sydvestlige Firkant Eng- og Flængmarken, og alt det øvrige, som noget vildledende benævnes Vestermarken.

Om Lille Hede heder det omkring Midten af 1700'erne, at den ligger et Kanonskud vesten for Byen, kan være paa c. 20—30 Tdr. Korns Udsæd og bruges til Sædeland og Høslet¹).

Arealet med det lidt besynderlige Navn Eng- og Flængmar-

ken er paa 353 ha¹); det tilhørte i Middelalderen Sct. Clara Kloster. Efter at Klosterjordene ved Reformationen var inddraget af Kronen, blev en Del af Eng- og Flengmarken tillagt Københavns Universitet, Domkirken, Katedralskolen og Duebrødre Hospital; og disse offentlige Institutioner ejer stadig Jord der ude. Den øvrige Del af Jorden, som laa hen i Fællesskab, blev udskiftet 1801. I en Aarrække, fra 1871 til 1933, var Eng- og Flengmarken, ogsaa kaldet Roskilde Domsogns Landdistrikt, delvis udskilt fra Roskilde paa den Maade, at det gejstligt og kommunalt hørte til Byen, men havde et Distriktsraad og eget Ligningsvæsen. Fra 1. April 1933 er Raadet nedlagt og Distriktet helt lagt ind under Roskilde By.

Det Areal, der nu almindeligt benævnes Vestermarken, var tidligere opdelt i Vestermarken, Mellemmarken og Østermarken; det første Navn har imidlertid besejret de to andre, som ikke mere benyttes. En Del af Vestermarken bærer Betegnelsen Vognmandsmarken; den ejes fra gammel Tid af Byen og var tidligere uden Afgift overladt til det nu nedlagte Vognmandslaug, imod at Vognmændene paatog sig den Pligtkørsel, som paahvilede hele Byen²).

De østlige Jorder udgør en Helhed, som en Tid kun stod i Forbindelse med Roskilde By ved en smal Korridor, herigennem løb tidligere den gamle Københavns Landevej; nu ligger her Gaden »Gammel Landevej«. Hele Arealet omkring Jernbanelinien og Hovedlandevejen hed i ældre Tid Store Hede; Navnet fastholdes i Storehede Skole, som ligger her ude. De to Spidser, den ind mod Roskilde og den ud mod Hedehusene, har senere faaet særskilte Navne, henholdsvis Nymarken (tidligere Ny Vang) og Fløng Hede. Et morsomt Navn, som har været knyttet til de østlige Jorder, er Halen; det optræder baade som Store eller Gamle Hale og som Lille Hale.

Jorderne ude i Øst laa tidligere mest hen som Overdrev, som uafgrænsede, fælles Græsgange for Borgernes Kreaturer, der hver Morgen af Hyrden blev drevet herud og hjem igen til Byen om Aftenen. I Begyndelsen af 1700-Tallet var man bleven ked af denne Trafik; derfor blev et Areal i søndre Del af Store Hede, stort nok til Græsning for 100 Høveder, indhegnet med Stendiger, og der blev bygget et Hyrdehus, saa Dyrene kunde

blive ude hele den gode Aarstid¹). Naar Borgerne ikke dyrkede al deres Jord, men tildels lod den ligge hen som Alminding, var det ikke let at holde fast paa den. Bønderne fra de omliggende Sogne gjorde sig rask væk til gode, særligt ude i Store Hede. Til sidst blev det Roskilde Borgerne for broget, de rejste Proces om Sagen, og efter en Procedure paa en halv Snes Aar faldt der 1747 Dom ved Højesteret, hvorved Roskilde fik tilkendt sine gamle Rettigheder over baade Lille og Store Hede. Kløge af Skade tog Borgerne straks fat. Jorderne i Ny Vang blev samme Aar udskiftet af Fællesskabet og tilbudt Byens Grundejere. Imod en aarlig Afgift til Kæmnerkassen blev de ved Lodtrækning perpetueret til Ejendommene i Byen, som det hedder, af Latin perpetuus, vedvarende. I de følgende Aar blev det meste af Store Hede udskiftet. Først i 1806 afsluttedes Udskiftningen af de østre Jorder, hvorved flere af de oprindelig ikke ret store Lodder blev samlet; senere er de fleste efterhaanden gaaet over i Selveje. En Del af Jorderne Syd og Øst for Roskilde var tidligere tillagt forskellige Embeder og Bestillinger.

Lille Hede, Vestermarken og de østre Jorder udgør 1574 ha (deraf Købstadsgrund 90 ha), hertil kommer Eng- og Flengmarken paa 353 ha, ialt 1927 ha²).

I ældre Tid har Roskilde som nævnt kunnet raade over endnu mere Jord, idet bl. a. hele Sct. Ibs Sogn, som skønmæssigt har udgjort 250 ha, hørte til Roskilde og først i 1808 er blevet lagt til Sct. Jørgensbjerg Sogn. Herved opstod de ganske urimelige Forhold Øst for Roskilde, at Byen kun fik Adgang til sine østre Jorder gennem den smalle Korridor, og at denne yderligere delte det tidligere Sct. Ibs Sogn (Sct. Jørgensbjergs østre Distrikt) i to Dele. Dette ændredes, da Sct. Jørgensbjerg 1. April 1938 blev indlemmet i Roskilde Kommune; samtidig øgedes Roskildes Jordtilliggende med ikke mindre end 1310 ha til ialt 3237 ha eller c. 6000 Tdr. Land.

TRÆKIRKEN

•thi dette Sted (Roskilde) var fra gammel Tid Kongerne helligt; her havde de i levende Live deres Sæde og fundt efter Døden deres Hvilested.

Sakse.

Kong Haralds Trækirke, indviet til den hellige Trefoldighed, er sikkert bleven rejst paa det hedenske Gudehøvs Plads. Under vor nuværende Domkirkes Gulv har man fundet Rester af dens Forgænger, Fraadstens-Kirken, og gravede man endnu dybere ned, vilde man maaske støde paa Kong Haralds Trækirke. Under Resterne af en gammel Stenkirke, som blev gravet ud paa Torvet i Lund, fandt man betydelige Spor af en endnu ældre Trækirke.

Her i Landet er der ikke bevaret een eneste Kirke af Træ, kun nogle ubetydelige Brudstykker. For at danne os en Mening om, hvordan Kong Haralds Kirke har set ud, maa vi søge uden for vort Lands nuværende Grænser, til Skaane og til Slesvig. Kirken fra Torvet i Lund, Lille Vor Frue, har bestaaet af Skib og Kor, bygget af lodrette, tætstillede, c. $\frac{1}{2}$ m brede Planker, hvis Ender var gravet i Jorden. Inden for Plankevæggene var der Spor af Træsøjler, som maa have baaret Tagværket. Lignende Rester er udgravet under den gamle Stenkirke i Haddeby ved Slien, ikke langt fra det forsvundne Hedeby. Byggemaaden med lodret stillede Planker er en gammel hjemlig Teknik og kaldes Stavvirke; man taler derfor om Stavkirker.

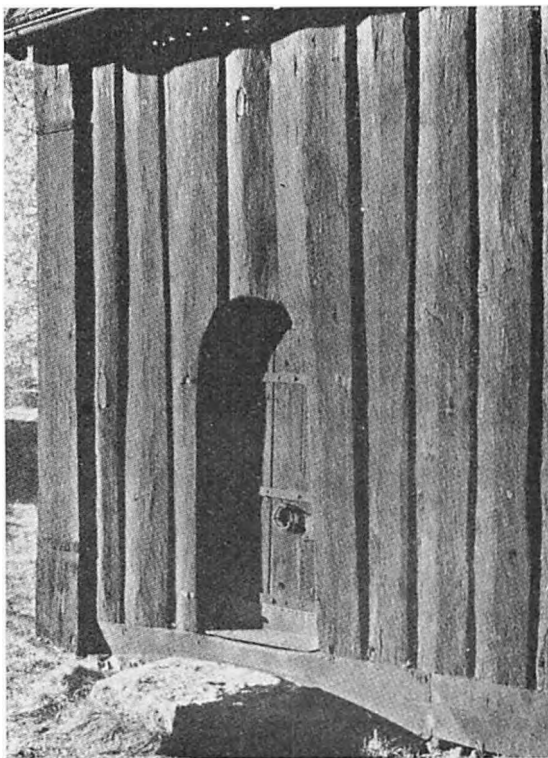
De gamle Trækirker har ikke været simple Fjælleboder; et af de faa bevarede Brudstykker, Hørningplanken, viser kunstnerisk dygtig Udskæring og Dekoration med stærke Farver: rødt, gult og sort.

Kong Haralds Efterfølger — Sønnen Sven Tveskæg, blev ogsaa en Velgører for Roskilde. Sakse siger, at af ham »blev Roskilde udvidet og øget med nye Borgere«¹⁾. Det er ikke urimeligt at antage, at netop denne Begivenhed kan være Baggrunden for Beretningen fra 1100-Tallet om Høgekøbings Flytning til Roskilde.

Kong Sven har ogsaa vist Velgeringer mod Roskilde-Kirken, han har udstyret den rigere og maaske ogsaa gjort selve Bygningen større. Dette er hos en flandersk

Forfatter²⁾ blevet til, at det er Sven, der har bygget Trefoldigheds-Kirken. — En enkelt Kilde³⁾ vil endog vide, at Kong Sven gjorde en lærd engelsk Klerk ved Navn Godebald til Biskop i Roskilde; han kan dog næppe betegnes som den første Roskilde-Bisp, snarere synes han at have ledet den kristne Mission paa Sjælland og i Skaane.

Da Kong Sven døde i England, blev han først begravet derovre, men en engelsk Frue lod hans Lig tage op af Graven, nedlagde det, indsvøbt i Ligklæder, i vellugtende Urter og førte det paa et Skib, hun lod udruste, til Danmark. Her overgav hun det til hans Sønner, som med store Æresbevisninger stedte deres Far til Hvile i Trefoldigheds-Kirken i Roskilde i det Gravsted, han havde indrettet til sig selv⁴⁾.

Stavkirke.

Billedet af Hedareds gamle Kirke i Västergötland viser os Byggemaaden for en Stavkirke.

Ogsaa den følgende Konge, Knud den Stores Navn vil for stedse være knyttet til Roskilde. Side om Side med sin Farfar, Kong Harald, vil han blive nævnt som Byens største Velgører. Det var ham, der gjorde Roskilde til Bispe-Sæde. Dermed skabtes Baggrunden for den Glans, der fremtidig skulde omstraale Byen, og Roskilde ledtes ind paa den Vej, som skulde gøre den til Hovedstaden i et mægtigt og rigt gejstligt Fyrstendømme, til et klerikalt Centrum, hvis Mage ikke fandtes i Nordeuropa. Med Bispesædets Oprettelse i 1022 gik Roskilde ind til fem Hundrede Aars Størhed og Berømmelse. — Kong Haralds Udvalgelse af Byen til Konge-, Kirke- og Gravby har givet den Luft under Vingerne; end højere skulde Staden stige, da Kong Knud gjorde den til Bispesæde; tilsammen bevirkede det, at Bremerklerken Adam omkring 1070 kunde kalde Roskilde for Sjællands største By.

Efter at have undertvunget England begyndte Kong Knud at sende engelske Gejstlige til Danmark. Blandt dem var Gerbrand, som blev den første Roskilde-Bisp.

Allerede paa Kong Knuds Tid synes Grunden at være lagt til de Samfund af høje Gejstlige ved Stiftskirkerne, hvoraf Domkapitlerne skulde udvikle sig, de Institutioner, der blev af saa stor Betydning i Middelalderen. Kong Knud synes gennem rige Gaver at have grundlagt de betydelige Rigdomme, der med Tiden skulde samles under Domkapitlerne, ikke mindst det i Roskilde.

Til Trods for al denne kirkelige Interesse har Kong Knud dog plettet sit Navn ved den Udaad, der besudlede den gamle Trækirke i Roskilde med Blod. Den 29. September, vistnok 1027, lod han sin Svoger Ulf Jarl dræbe ved Morgenmessen, som holdes lige før Solopgang. Roskilde-Krøniken¹⁾ fortæller efter Sædvane kort og fyndigt om Begivenheden, mens Snorre²⁾ og Sakse tager sig af Udsmykningen. Det er den første af de to store Krønikeskrivere, som har den kendte Fortælling om Skakspillet.

Kong Knud red Dagen før Mikkelsmesse til Roskilde, hvor Ulf gjorde stort Gæstebud for ham og var ivrig som Vært og meget lystig, mens Kongen var faatalende og uvenlig. Da Samtalen kun gik trevent, spurgte Jarlen, om de skulde spille

Skak. Under Spillet gjorde Kongen et Fejltræk, og Jarlen tog en Springer fra ham. Kongen satte Brikken tilbage igen og sagde, det skulde gaa om; da blev Jarlen vred, væltede Skakbordet og gik bort. Men Kongen raabte efter ham: Render du nu, Ulf den Rædde! Jarlen vendte sig om i Døren og svarede: Længere vilde du have rendt i Helgeaa, om du havde kunnet. Dengang kaldte du ikke Ulf »den Rædde«, da jeg lagde til og hjalp dig, da Sveerne bankede jer som Hunde. — Derpaa gik Jarlen bort og lagde sig til at sove. Lidt efter gik Kongen i Seng.

Da Kongen klædte sig paa om Morgenen, befalede han sin Skosvend at gaa og dræbe Jarlen. Svenden kom lidt efter tilbage og meldte, at han ikke havde dræbt Jarlen, fordi denne var gaaet til Kirke. Da vendte Kongen sig til sin norske Hirdmand Ivar Hvite og sagde: »Gaa du og dræb Jarlen«. Ivar gik til Kirken og ind i Koret, stak Sværdet gennem Jarlen og dræbte ham. Ivar gik til Kongen med det blodige Sværd i Haanden og meldte om Drabet. »Vel gjorde du da«, sagde Kongen. Efter at Jarlen var dræbt, vilde Præsterne lukke Kirken, men Kongen sendte Bud og befalede dem at aabne Kirken og læse Messen. Og de gjorde, som Kongen bød. Kong Knud skænkede, siger Snorre, rigt Jordegods, »et stort Herred«, til Kirken.

Hverken Roskilde-Krøniken eller Sakse har et Ord om nogen Gave til Kirken, og det har der rimeligvis heller ikke været Tale om. Selv om Knud var Kirken velvillig stemt, var han dog næppe til Sinds at ydmyge sig for den. Og Gejstligheden havde endnu ikke saa stor Magt, at den vovede at træde op mod Kongen. Sakse¹⁾ henlægger, og sikkert med velberaad Hu, Drabet til Gildeshallen; et Kirkedrab pynter jo ikke sin Mand, især naar der ikke ydes Bod derfor til Kirken. Derimod gav Kongen sin Søster Estrid, den dræbtes Enke, rigelig Mandebod, hele to Herreder, siger Sakse, og dem skænkede Estrid til »den hædrede og højhellige Trefoldigheds Kirke i Roskilde«. Roskilde-Krøniken kender ogsaa Estrids Velgerninger mod Kirken og skriver, »at hun opførte i Steden for Trækirken en Kirke af Sten, som hun berigede paa mange Maader«²⁾. Byggearbejdet er dog først blevet paa-

begyndt af Biskop Vilhelm i hendes Søn, Sven Estridsens Regeringstid.

Det Dokument, hvormed Estrid overdrager Gods til Domkirken, er den ældste Brevudstedelse, der nævnes foretaget i Danmark. Gaven bestod af 50 Bol (et Bol svarer til en Gaard paa 40 Tdr. Land), som laa i Gønge Herred i Skaane. Man har ment at kunne følge dette Gods Historie gennem Aarhundrederne. Et Sted i Roskilde Domkapitels Jordebog fra 1614 opregnes der nemlig 50 Gaarde i Gønge Herred; det ligger da ikke saa fjernt at antage, at disse maaske er Estrids Gave. En god Snes Aar før Skaanes Afstaaelse havde Domkapitlet været saa heldigt at bortmageskifte dette Gods¹⁾.

Bisp Vilhelm er blandt de mest berømte af de Mænd, der har beklædt Roskilde-Stolen. Han har selv for stedse fæstnet sit Navn i vor Historie, og Kunst og Litteratur har kappedes om at forevige det. Roskilde-Krøniken²⁾ karakteriserer ham i følgende Ord, »han var en stærk og tapper Mand, heftig af Sind; ikke alene ved sin legemlige Kraft kuede han de mægtige, men ogsaa med sin sjælelige; han skaanede ingen i sin Vrede«.

Kan man ved disse Ord lade være med at tænke paa det berømte Oprin mellem Bisp Vilhelm og Kong Sven? Herom beretter Sakse³⁾: Da Kong Sven en hellig Nytaarsaften, Natten før Kristi Omskærelse, som begynder det nye Aar, sad bænket til Gilde med Stormændene i Kongsgaarden i Roskilde, erfarede han, at nogle af dem hemmeligt havde bagtalt ham. Herover blev han saa ophidset af Vrede, at han sendte Folk ud, der skulde dræbe dem ved selve Ottesangen i Trefoldigheds-Kirken. Paa denne Maade øvede han paa een Gang Helligbrøde og krænkede Gæsteretten.

Bisp Vilhelm blev med Rette meget opbragt herover, og da Højmessen skulde holdes, undlod han ikke alene at gaa sin kongelige Ven i Møde paa hans Vej til Kirken, men stillede sig endog i fuldt Bispeskrud op i Kirkedøren og stødte Sven tilbage med sin Stav, da han vilde gaa ind i Kirken, og kaldte ham en Menneskeslagter. Men ikke nok hermed, Bispen lyste ham tilmed i Band. Nu trængte Kongens Mænd med dragne Sværd ind paa Bispen, men Kongen forbød dem at dræbe

ham. I Stedet for gik han straks hjem til Kongsgaarden, af lagde sin Kongedragt og iførte sig fattige Klæder. Derefter gik han barfodet tilbage til Kirkens Forhal, kastede sig ned og kyssede ydmygt Gulvet.

Inde i Kirken skulde Bispen just til at istemme »Ære være Gud i det høje«, da han fik at vide, at Kongen stod ydmygt bedende ved Døren. Straks afbrød han Messen og skyndte sig ned til Indgangen. Da nu Kongen skriftede sin Synd og lovede Kirken Bod, løste Bispen ham straks af Bandet, rejste ham op, omfavnede ham og bad ham afløre sig Bodsklæderne. Lidt efter kom Kongen tilbage, iklædt Kongedragten, og blev ved Indgangen højtideligt modtaget af de gejstlige, som under alles Fryderaab førte ham helt op til Alteret. Derefter genoptog Bispen den afbrudte Gudstjeneste og sang »Ære være Gud i det høje« for Kongens Omvendelse.

I to Dage holdt Kongen sig nu i Ro, men paa den tredje traadte han, iført sin Kongedragt, frem paa et højt Sted i Kirken under selve Messen, lod en Herold højtideligt paabyde Stilhed og vedgik i alles Paahør, at han grovelig havde forbrudt sig mod Kirken. Dernæst takkede han Bispen for hans Mildhed og kundgjorde, at han for sin Helligbrøde skænkede Kirken det halve Støvnæs Herred.

Sakse slutter sin bredt svulmende Beretning, der her kun er kort genfortalt, med at fremhæve, at efter denne Hændelse øgedes kun Venskabet mellem Konge og Bisp, og at det var begges daglige Bøn, at Døden aldrig maatte skille to saa samdrægtige Sjæle ad.

Om denne i mange Maader mærkelige Fortælling er Historikerne stadig uenige. Mens nogle hævder, at den er et Sagn, holder andre paa, at netop Saksens indgaaende Beretning bevidner dens historiske Sandhed¹⁾. Det maa være et vigtigt Moment, om Roskilde-Kirken fra gammel Tid har haft Gods i Støvnæs, nu Sokkelund Herred; det har den, og det blev senere af Absalon henlagt under Borgen Havn²⁾.

Derimod kan det næppe benyttes som Sandhedsvidne, naar et Sagn vil paastaa, at der i Dørstenen paa Roskilde Domkirkes søndre Side endnu ses det Sted, hvor Biskop Vilhelm i Harme satte sin Fod, da han standsede Sven Estridsen ved Indgangen til Kirken³⁾.

Selv om den skønne Fortælling om Kong Svens og Bisp Vilhelms Død og Jordefærd ikke kan hævde sig som historisk Begivenhed, saa vil den stedse være et af vore smukkeste Sagn og have sin Plads blandt vort Folks aandelige Skatte.

Da Kong Sven laa paa sit Yderste i Søderup ved Aabenraa, saa ytrede han til de omkringstaaende den Bøn, at han vilde jordfæstes i Roskilde; og han nøjedes ikke med deres blotte Løfte, men tog dem i Ed derpaa, »thi dette Sted var fra gammel Tid Kongerne helligt; her havde de i levende Live deres Sæde og fandt efter Døden deres Hvilested«⁽¹⁾).

Kongens Lig var allerede naaet til Sjælland, da Bisp Vilhelm fik Bud om at drage det i Møde. Forinden han tog af Sted, lod han Graverkarlene kalde og bad dem i selve Trefoldigheds-Kirken at grave en Grav til Kongen og en til ham selv. Graverne undrede sig og svarede Bispem, at det var kun de Døde og ikke de Levende, der behøvede en Grav; men han lod dem være forvisset om, at de kom til at jorde ham før Kongen. Jeg har altid ønsket at dø sammen med ham, og den Bøn vil ikke blive mig nægtet, sagde han. Derefter kørte han hastigt Ligtoget i Møde.

Da han kom til Topshøj Skov i Midtsjælland, saa han ved Vejen to ranke og høje Træer, dem bød han sine Folk fælde og gøre en Ligbaare deraf. De adlød og mente, at den var til Kongen. Den tunge Baare blev lagt paa Ryggen af to Heste.

Da Bispem kom ud paa den anden Side af Skoven og saa Kongens Ligtog nærme sig, steg han af Vognen, bredte sin Kappe paa Jorden og lagde sig ligesom til Hvile paa den, hvorefter han rakte Hænderne mod Himlen og bad Gud ende hans Dage, saa sandt som han havde tjent ham til Velbehag; thi han vilde hellere følge sin Ven i Døden end skilles fra ham ved at blive i Live. Med de Ord sov han hen, som laa han i sin egen Seng. Hans Tjenere undrede sig over, at han blev liggende saa længe, de forsøgte at rejse ham op og saa da, at han var død. Han blev lagt paa Baaren og ført afsted foran Kongen, og han var den første, der blev baaret ind i Kirken, saa hans Spaadom slog godt nok til. Ved den Død, Bispem havde faaet, viste han, at han elskede Kongen af Hjertet og ikke for hans høje Stillings Skyld. »Efter den højtidelige

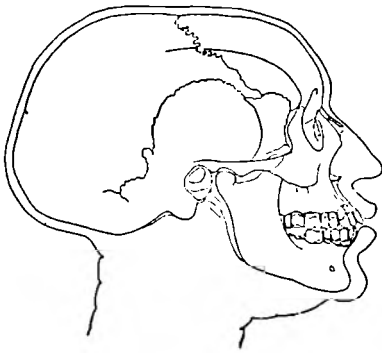
Sven Estridsen og Biskop Vilhelm. Kulkmalierierne fra c. 1521 over deres Grave.
Efter Tegning af J. Kornerup.

Jordefærd blev begges Lig lagt i Grav ved hinandens Side. Højt maa man holde et sligt Venskab i Ære, der knytter tvende saa inderligt sammen, at naar den ene af dem gaar heden, da ledes den anden ved Livets Lyst og stunder selv efter sin Død«.

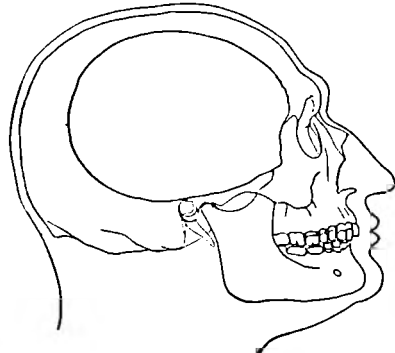
De to Fortællinger om Kong Sven og Bisp Vilhelm har Grundtvig sammenføjet til »en historisk Sang, der er som en rindende Bæk«, Digtet »Bisp Vilhelm og Kong Sven«.

Vi kan, saa mærkeligt det end lyder, næsten komme til at møde nogle af de her nævnte Personer Ansigt til Ansigt, skønt de snart har været døde i ni Hundrede Aar.

Kong Harald Blaatand blev, som nævnt, begravet i sin Trækirke. Saavel Estrid som hendes Søn Kong Sven og Bisp Vilhelm er blevet jordet i Fraadstenskirken, endnu inden den var fuldført. Da den nuværende Domkirke blev bygget, har man optaget de fire Kirkebyggeres og endnu en femte Persons

Estrid.

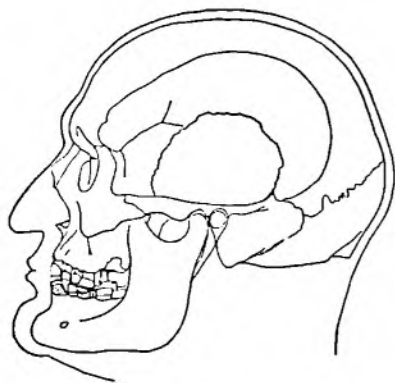

Sven Estridsen.

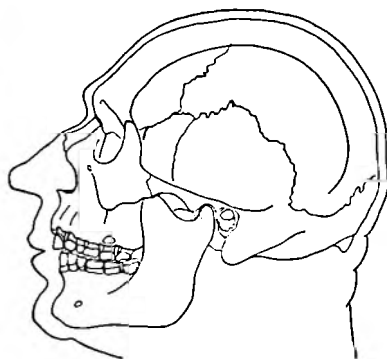
Ben af deres Grave og indmuret dem i smaa Hulrum i Høj-korets Piller.

Ved Optagningen har Benene været rene og pæne, alle Bløddele var jo for længst fortæret; derefter har de i mere end syv Hundrede Aar ligget i de tørre Murriller. Omkring 1521 lod Biskop Lage Urne de mærkværdige Spillekort-Billeder male oven over Gravrummene; de giver ikke ret meget Begreb om de paagældende Personers Udseende eller Dragt. Under de nu synlige Billeder skal der skjule sig et Sæt, som ikke er slet saa uheldigt. I 1825 blev der foretaget en delvis Undersøgelse af Pillegravene. I Kong Haralds var der kun en Træbuddike med Relikvier, i Estrids Grav laa et velbevaret Kvinde-skelet, og i Kong Svens fandtes et Mandsskelet i en Blykiste; den fjerde Grav synes ikke at være bleven undersøgt. I Tidens Løb var der ved denne Grav fremkommen en smal Revne mellem Dækplade og Mur. Med Gysen hørte Børnene de Voksne fortælle, at naar man strøg en Tændstik, kunde man gennem Revnen se de blege Dødningsben.

I 1911 blev der af Professor i Anatomi Fr. C. C. Hansen foretaget en Undersøgelse af alle Pillegravene¹⁾. Ved tidligere Skeletundersøgelser nøjedes man med at maale Benene; ved de Metoder, som repræsenteredes af Fr. C. C. Hansen, søgte man ligefrem at opvække de Døde af deres Grave, ved paa Grundlag af Skeletternes Ejendommeligheder eller Skavanker at rekonstruere de Personer, som havde ejet dem. Disse Rekonstruktions-Metoder vil dog altid blive ret vilkaarlige og er derfor forladt af Nutidens Antropologer.

Biskop Vilhelm.

Biskop Asser.

Fr. C. C. Hansen lader Estrids Skelet fortælle, at hun har været en kraftig, høj og statelig Dame, som er død nogle og halvfjerds Aar gammel. Efter Kraniets Rumfang at dømme synes hun at have været velbegavet. Nogen Skønhed var hun derimod ikke, hun har nemlig været skæv med højstaaende højre Skulder og har holdt Hovedet noget bagud med løftet Hage. Paa højre Overarm havde hun et gammelt, helet Brud.

Sven Estridsens Skelet viser, at han var en høj og kraftig Mand med en smuk, harmonisk formet Hjernekasse og en høj og bred, noget tilbagevigende Pande. Der er en øjensynlig Familielighed mellem hans og hans Moders Kranier. Vi ved fra Samtidige, at han var en stor Begavelse, han har desuden været en smuk og imponerende Mand, hvem Kvinderne laa for Fode. Ved Forsøgene paa over Skeletterne at rekonstruere deres Ejere, iklæder man i Tegning Kranierne Kød og Hud. I Rekonstruktionen er Sven Estridsens Profil statelig og meget intelligent, med et roligt, prøvende Udtryk. Skelettet viste, at den flotte Mand desværre har haft en uskøn, noget rokkende Gang, nok til, at han i en af de gamle Krøniker kan omtales som halt. Undersøgelsen paaviste desuden tre gamle, forlængst helede Ribbensbrud; de har antagelig været frembragt ved et Sværdhug. Og saa har han haft en temmelig slem Gigt i venstre Albueled.

Undersøgelsens største Overraskelse var Fundet af to Mandskeletter i Bisp Vilhelms Grav; de laa i en Blykiste, og var adskilt ved en Blyplade. Det var gennem en Revne i Kisten,

at man ved Hjælp af Tændstikken havde kunnet skimte et Par Ribben af det nederste Skelet.

Det øverste Skelet var af en høj og kraftig Mand af smuk og ædel Type. Han er bleven omkring 60 Aar gammel. Kraniet var stort og smukt formet. Næsen let buet og Hagen kraftig. Det kødpaaklædte Kranie viser et Ansigt med Præg af Intelligens og Viljestyrke. I sine senere Aar har den ellers kraftige Mand været stærkt plaget af Gigt, der har deformeret hans Ryghvirvler, saa han er bleven skæv til højre Side. De abnormt stærkt udviklede Bryst-, Skulder- og Overarms-Muskler viser, at han har maattet gaa med Krykker eller Stave. Han har været kroget og skæv, med sammensunken Brystkasse, har lidt af stærke Smarter og været saa gigtangreben i begge Knæled, at de til sidst er blevet helt ubevægelige. Til Trods derfor har han dog sat al sin Kraft ind paa at ville bevæge sig. Paa det sidste har han været saa svag og lidende, at han godt kan have faaet en hurtig og pludselig Død.

Dette Skelet er af Fr. C. C. Hansen blevet bestemt som Bisp Vilhelms, og det tilføjes, at i hele dets Tilstand er der en Baggrund for Rigtigheden af Sagnet om Bispens pludselige Død i Topshøj Skov.

Det nederste Skelet i Blykisten var af en helt anden Type. Det har tilhørt en usædvanlig høj og kraftigt bygget Mand af en grov og plump Type med stor Næse og groft Kæbeparti, særlig en massiv Underkæbe med kraftige Tyggemuskler. Hjernebassen var paafaldende lille til det mægtige Legeme, dens Rumfang kun lidt over Kvindehjernens Gennemsnit. Dette plumpe Hoved har siddet paa en sand Tyrehals. Et Saar paa højre Laarben enten af et Spyd eller af en Pil synes at have fremkaldt en kronisk Betændelse, som maaske til sidst har medført Døden.

Fr. C. C. Hansen mener, at dette Skelet har tilhørt Bisp Asser, der var Roskilde-Bisp lige før Absalon. Man ved ikke noget videre om ham. Sakse¹⁾ omtaler ham med den dybeste Foragt, fordi han i en Kamp mod Venderne stak af fra Flaaden og skjulte sig paa en Købmandsskude. Han har været Munk paa Eskildsø, derefter Kapellan hos Kong Erik Lam. — Men hvordan er hans Skelet kommet i Bisp Vilhelms Grav?

KONGSGAARDEN

At nær ved Kirke stunder Slot,
det sagtens kan sig føje.

Grundtvig.

At Kongsgaarden i Roskilde har staaet nær Domkirken, det ved vi med Sikkerhed, derimod ikke, hvornaar eller af hvem den er bygget, ej heller ved vi noget om dens Udseende. Til at begynde med har der i hvert Fald været en Samling Træbygninger; senere kan maaske een eller flere af dem være blevet bygget af varigere Materiale. Utvivlsomt har hele Anlægget været befæstet.

Det vigtigste af Kongsgaardens Huse var Hallen, hvor Kongen samledes med sine Mænd og hædrede sine Gæster. De gamle Høvdingehaller skildres som store, aflange Træbygninger, der maaske har kunnet rumme et Par Hundrede Mennesker. Indgangen var i den ene Kortside; midt i Hallen brændte Langilden, og Røgen trak ud gennem Lyren i Taget. Ved Langsidersnes Vægge, som var draget med Tæpper, var der Bænke, belagt med Tæpper eller Hynder; foran Bænkene stod der Borde. Midt for den ene Langvæg var Højsædet med Kongens Plads, over for ham sad paa et lavere Sæde den mest hædrede Gæst. Kvindernes Plads var ved Kortvæggen modsat Indgangen. — Til Hallen har der sluttet sig andre Bygninger, bl. a. til Kongens Hird, Huse til Gæster, Forraadskamre og Stalde.

I det oldengelske Bjovulf-Digt¹⁾ prises »Hjorthborg« ved Lejre helt eventyrligt: En Vaaning med viden Væg, en mægtig Mjødhal, gavlbred og høj. Ingen mægted med Magt eller List at bryde og søndre Vinsalen, intet uden den slikkende, slugende Flamme, for stærk var den bygt og sindrigt fæstet med sme-

dede Jernbaand inde og ude. Guldvirket lyste vævede Tæpper langs Væggenes Flade, et underfuldt Skue for Krigernes Skarer paa Ølbænke, smykt med gylden Pragt. Og Sang og Klang gennem Salen steg om Halfdans Hærfører, Helten den stærke; Gammenstræet klang, og Kvad blev der lagt, da Hrodgars Skjald lod Røsten gjalde langs Mjød bænkens Rækker, til Mændenes Fryd, om Finn og hans Æt, da de faldt i Strid.

Vel ikke helt saa stærk og saa gylden, som Digteren her har drømt sig Lejreborg, har Konge-Hallen i Roskilde været i Virkeligheden. Vi ved intet om Kongsgaardens Historie, men den har vel en Tid fulgt Domkirkens. Da Trækirken blev afløst af en Bygning af Sten, er rimeligvis baade Bispegaardens og Kongsgaardens gamle Træhuse delvis blevet afløst af Stenbygninger. Man kender fra England stenbyggede Høvdingehaller, hvor Højsædet var ved Kortvæggen modsat Indgangen, og hvor ellers Indretningen i store Træk var som i de ældre Haller. En saadan Hal har der vel ogsaa været i Roskilde.

Hvor laa nu Roskilde Kongsgaard? En Tradition, som ældre Roskilde-Historikere¹⁾ gengiver, og som holdt sig meget længe, henlægger Kongsgaarden til den vestre Side af Frederiksborgvej, omtrent over for Sct. Maria Hospital, hvor der endnu i 1890'erne pibede en lille Kilde. Et malet Træskilt fortalte, at det beskedne Væld bar det lidt fordringsfulde Navn Kong Roars Kilde. Benævnelsen er enten et ret sent, romantisk Paahit, eller ogsaa er Roar i denne Forbindelse en slet og ret Forvanskning af Navnet Rodis; Vænget, hvori Kilden laa, hed nemlig tidligere Rodis Vænge.

Kilden er nu forsvunden og Kongsgaarden forlængst flyttet til sin rette Plads: Vest for Domkirken og Nord for Bondetinget. At vi nu ved, hvor en Samling Bygninger med saa megen Historie som Roskilde Kongsgaard har ligget, skyldes ene og alene et heldigt Arkivfund, som Museumsmanden Henry Petersen gjorde i Slutningen af 1880'erne. I Rigsarkivet, i en Pakke, hvor det slet ikke hørte hjemme, fandt han et hidtil upaaagtet Pergamentsbrev. Det var meget beskadiget af Fugt; tilmed havde Musene ædt nogle vigtige Linier, men der var nok til med Bestemthed at stedfæste Kongsgaarden²⁾.

Dokumentet er et Gavebrev, udstedt 1455 af Christian I til

Hellig Tre Kongers Alter i Domkirken paa en Grund — »vor og Kronens Jord og Grund, liggende vesten ved fornævnte Sct. Lucii Kirke i Roskilde, som kaldes Konings Gardh (Kongsgaarden), nordhen fra Sømme Herredsting«. Selv om Musene har gnavet de andre Grænser bort, er Angivelsen tydelig nok. Det drejede sig om et Grundstykke Vest for Domkirken og Nord for Sømme Herreds Ting (Bondetinget), og Navnet Kongsgaarden hæftede endnu ved det.

Vi kender saa mange af de nærmere Omstændigheder ved denne kongelige Gave, at det hele bliver lyslevende for os¹). Ved et af Domkirkens mange Altre, Hellig Tre Kongers Alter, som havde sin Plads i søndre Sideskib i nuværende Domkirke ikke langt fra Christian I's Kapel, var ansat som Præst en Mand ved Navn Bo Mathisen. Han var fra Ribe, borgerlig født, havde studeret i Erfurt, blev Vikar (Alterpræst) i Roskilde og senere Prior for Vikarerne. Bo Mathisen interesserede sig, som baade ret og forstaaeligt var, for sit Alters og dermed sin egen Trivsel. Han havde faaet Kik paa en øde Plads ved Bondetinget, som blev brugt til Losseplads, og udset sig den til Byggegrund for en Embedsbolig; det var jo bekvemt nær ved Kirken.

Da Kongen en Foraarsdag er i Roskilde, skaffer Bo sig Adgang til Majestæten gennem sin Overordnede Oluf Mortensen, den senere Biskop, dengang Domprovst og Kongens Kansler, samt ved Hjælp af Ridderen Johan Oxe, sammen med hvem Bo havde studeret i Erfurt. Vi ved endog, at Audiensen fandt Sted Langfredag i en Have Syd for Domkirkegaarden, hvor Kongen promenerede, og at Bo ved sine Fortaleres Hjælp straks opnaaede, hvad han ønskede og haabede.

Erhvervelsen af Grunden, hvorpaa Kongsgaarden havde staaet, er øjensynlig Bo's store Livsbedrift. Han har selv²) udførligt berettet herom og om det vanskelige Arbejde med at faa udjævnet de mægtige Møgdynger, der dækkede Grunden. En enkelt Dag havde han ikke mindre end 40 Mand i Arbejde foruden Vogne til Tospand; Klerke, Præster og Munke, som kom for at se, hvad der foregik, smed Kapperne og tog en Haand i med. Den Dag blev der tømt tre Tønder Øl til Bunds, bemærker Bo. Senere klarede han sig med mindre Mandskab

og lod ellers de unge Mennesker, han opdrog (sagtens Latin-skoledrenge), slide dygtigt i det. Da Grunden langt om længe var bleven tjenlig, lod Bo opføre et stort Hus til sig selv og senere fire Boder (Lejligheder) til at leje ud til andre. Maaske er Bo's Huse den første Begyndelse til Afgrænsning af Gaden mod Nord; endnu i nyere Tider kaldtes Bondetinget Nr. 4 for »Vikariehuset«¹).

Omkring 1400 forsvinder Kongsgaarden ud af Historien, det seneste Kongebrev, der kan være udstedt i den gamle Kongsgaard, er fra 1403²). Desværre siger det vigtige Gavebrev fra Midten af 1400-Tallet intet om, hvornaar Kongsgaarden forsvandt, det fortæller kun om dens Beliggenhed Vest for Domkirken; et Dokument fra Midten af 1300-Tallet gør det samme. De nærmere Omstændigheder ved Blodgildet 1157 henviser ogsaa Kongsgaarden til denne Beliggenhed, og Beretningerne baade om Ulf Jarls Mord og om Bisp Vilhelm og Kong Sven tyder ligeledes paa, at Kongsgaarden har ligget nær ved Kirken.

Paa Bakkedraget højt over Fjorden, ikke langt fra Gudehovet og tæt ved den store Kilde, har Kong Gorm vel bygget en Kongsgaard, da han, som Roskilde-Krøniken siger, opslog sit Kongesæde paa Sjælland.

I op mod fem Hundrede Aar stod Roskilde Kongsgaard. Da den maatte falde, var det vel med Rette; thi dens Vægge havde set Udaad nok, saadan som baade Sagn og Historie beretter. Her skal Sven Tveskæg have forsøgt at dræbe sin Fader, Kong Harald. Efter Gilder i Kongsgaarden blev Domkirken to Gange besudlet med Blod. Det var ved et Julegilde i Kongsgaarden, at Magnus forsøgte at dræbe Knud Lavard, og sluttelig var det her, at Blodgildet blev fejret med Kongemord.

Borg, for Intet ei i Støvet
Sank du, al din Pragt berøvet.

— — —

FRAADSTENS-DOMKIRKEN

— — den hellige og udelelige Trefoldigheds og
den hellige Martyr Lucius' Kirke, der var bygget
med prægtige Kvaderstensmure — —

Dengang Knud, med Tilnavnet den Hellige, var ved at bygge de første Kirker her i Landet, vilde han, at de skulde være saa stærke, at de kunde staae til Verdens Ende. Da bad han til Gud om at oplyses om, hvorlunde han maatte kunne bygge stærkt og forsvarligt, og gik dernæst ned til Stranden, hvor der laae meget Skum eller, som det kaldes, Fraa. Denne Fraa befoel han Murerne at tage til at bygge af, og ved hans Hellighed blev Skummet saa stærkt som Steen, og de Kirker, der have deslige Mure af Fraa, vilde derfor aldrig forgaae, saalænge Verden staaer!).

Dette Byggeemne hedder baade Fraadsten og Kildekalk. Det sidste Navn fortæller nok saa godt om dets Oprindelse som Sagnets Forklaring paa det første. Paa sin Vej ned gennem Jordlagene kan Regnvandets Kulsyre opløse Kalk, som saa optages i Vandet. Bryder Grundvandet frem som Kildevæld, mister Vandet noget af Kulsyren, og en Del af Kalken udskilles som Kildekalk. Udskillelsen foregaar ofte omkring Mos

eller Planterester: Blade eller Stykker af Grene. Plantedelene raadner senere bort; men deres Aftryk staar tilbage i Kalken — som en Billedbog, der kan fortælle om Stenens Tilblivelse. Kalk, der er afsat omkring Mos, kunde godt tænkes at være »forstenet« Havskum eller Fraade. Den meste Udskillelse af Kildekalk er foregaaet i forhistorisk Tid; Dannelsen ophører, naar Jordlagenes Kalk er udvasket.

Kildebyen Roskilde er et af Kildekalkens klassiske Hjemsteder. Roskilde Fjord ligger i en Sænkning i Undergrundens Kridtflak, som fortsætter ind under Byen og videre sydpaa. Roskilde ligger paa Indersiden af en Kæmpe-Kridtskaal. Dette betinger de mange Kildevæld. De øverste Istidslag faar stærkt Hæld, saa Grundvandet let kan bryde frem, og der er nok af det, opsamlet i de Dele af Kridtskaalen, som runder sig uden om Byen.

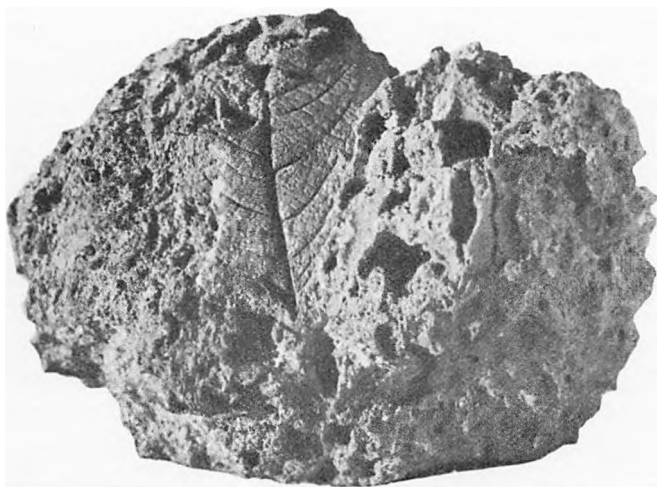
Ved Maglekilde har der været en mægtig Dannelse af Kildekalk, afsat af den store Kildes Vandmasser. Kalklaget ligger ikke alene under hele Bygningskomplekset »Maglekilde«, men i vid Omkreds uden om dette. Lagets Udstrækning er anslaaet til 12000 m² og dets gennemsnitlige Tykkelse til c. 2 m¹). — Ogsaa ved andre nu udtørrede Væld er der blevet afsat Kildekalk, bl. a. i Byparken og i Sænkningen østlig for Byen.

Da man herhjemme fik Trang til at faa aneligere Kirker og af et varigere Materiale end Træ, maatte man ty til de foreliggende »naturlige« Byggeemner; først c. 1160 lærte vi at brænde Tegl. Granitten, der fandtes saa rigelig hele Landet over, blev mest brugt, men ogsaa Kildekalken blev taget i Anvendelse i ikke ringe Udstrækning. Der er godt hundrede Fraadstenskirkker i Danmark, og man kan ved mange af dem paavise, hvorfra Stenene er hentet. Det store Maglekilde-Brud har i første Række skullet forsyne Roskilde — Fraadstenskirkernes klassiske By — med Masser af Sten, men der har været nok tilovers til Kirker i Omegnen. Roskilde har været saa rig paa Fraadsten, at selv gentagne Plyndringer ikke har kunnet tømme Byen²).

Fraadstens-Domkirken i Roskilde er den ældste Stenkirke i Danmark, hvorom vi har historiske Efterretninger. Vi ved helt god Besked om denne den anden Roskilde-Domkirkes

Tilblivelse. Efter at Sven Estridsen var bleven Konge, har hans Moder Estrid med hans Billigelse — han var jo hendes Arving — skænket 50 Gaarde til Roskilde-Kirken, vel nok en Del af Kong Knuds Mandebod for Drabet paa Ulf Jarl.

Bisp Vilhelm har ved Hjælp af bl. a. Estrids Gave kunnet paabegynde det storslaaede og beundringsværdige Byggearbejde,

Kildekalk fra Maglekilde med Aftryk af et Blad af Graapil.

det var her hjemme i 1000-Tallet at rejse en Katedral »med prægtige Kvaderstensmure«¹⁾. Fraadstenen var jo et helt nyt Byggeemne, i Behandling vidt forskelligt fra Træ. Tidligere havde man tømret, nu skulde man mure. Selv mestrede vi ikke den nye Teknik, den krævede skolede Haandværkere, indkaldt fra Udlandet. Det var Europa, der brød ind over Roskilde med de nye Stenbygninger²⁾ — for andre fulgte snart efter Domkirken.

De Ord, der er udtalt om Hellig Kors Kirken i Dalby i Skaane³⁾, vil have fuld Gyldighed for Fraadstens-Domkirken i Roskilde. I denne fandt, rimeligvis for første Gang, Former, Teknik og Konstruktioner, som er nedarvet fra Antikken, Anvendelse i et monumentalt Værk paa nordisk Grund. Denne Kirke har været et Mindesmærke over, at den kristne Religion og den paa Antikken hvilende Kultur var bragt til fuldstændig

Sejr her i Norden. En ny Tid var brudt ind. Nordens Folk var traadt ud af deres Isolation og havde faaet Del i det store Kulturfællesskab. De havde modtaget Arven fra Antikken.

Bisp Vilhelm naaede ikke at fuldføre Kirken; han, Kong Sven og dennes Moder, Estrid, kan dog godt være blevet jor-det i den færdige Del af den. Det var Efterfølgeren, Biskop Sven Nordmand, som lagde sidste Haand paa Værket og ind-viede Domkirken c. 1080. Derved har han faaet Hovedæren for dette Størværk, mens Grundlæggeren Bisp Vilhelm er sat ufortjent i Skygge. Om Bisp Sven hedder det nemlig, »at han lod Kirken i Roskilde opføre næsten fra Grunden af og smyk-kede den med en herlig Krone, med Søjler af Marmor og alskens Prydelser«¹⁾.

Marmorsøjler er vel lidt meget sagt, det har nok været sle-ben Granit. Foruden Lysekronen, som var smedet med Kunst og Flid²⁾, har Kirken været smykket med Kalkmalerier. Des-uden har den haft kostbart Kirkeskrud, bl. a. en Messekaabe, som Kong Svens fraskilte Hustru, Dronning Gyda, havde vir-ket egenhændigt med sine Terner; »den var baldyret med fagre Billeder og i det hele baade gjort af kostbart Stof og udført med mærkelig Kunst«³⁾. I Forbindelse med Kirken, Nord for denne, havde Bisp Sven med Knud den Helliges Hjælp⁴⁾ ladet bygge et Hus for Kannikernes Klostersamfund, et Kloster af Sten til Brødrene⁵⁾.

Biskop Svens Fraadstens-Domkirke har været en Basilika, en af de ældste Former for en Kirke. Med en Basilika forstaaes en aflang, firkantet Bygning i romansk Stil, hvis Indre ved Hjælp af Søjle- eller Pille-Rækker er delt i Skibe, et højere og bredere Midtskib og to (eller undertiden fire) lavere og smallere Sideskibe. Midtskibets Mure rager op over Sideskibe-nes Tage, i disse Højmuere sidder Kirkens største Vinduer, mens mindre Vinduer i Ydermuere giver Lys til Sideskibene. I Basilikaen var der enten aaben Tagstol eller fladt Træloft. Fra Midtskibets ene Endevæg buede der sig en halvrund Ud-bygning, Kor-Nichen, kaldet Apsis. Senere udvides Basilika-Typen ved, at der mellem Apsis og Midtskib indføjes et firkantet Rum, Koret, maaske ogsaa et Tværskib, og ved, at der til-bygges Taarne, mellem hvilke der ofte var en Forhal.

En Basilika.

Rekonstruktion af Peter- og Paulskirkens Ruin i Hirsau vestlig for Stuttgart. Billedet kan give os et Begreb om, hvorledes Fraadstens-Domkirkens Indre har set ud.

Der gengives her et Billede af en fladloftet, romansk Søjlebasilika, en tysk Klosterkirke. Den kan give os en Forestilling om, hvordan Fraadstens-Domkirken i store Træk maa have set ud. Ved paa dette Billede i Fantasien at indføje Udstyr, som vi ved Roskilde-Kirken har haft, vil vi kunne danne os et endnu tydeligere Billede af denne.

Vi maa da først udsmykke Kirkerummet med Kalkmalerier. Dernæst under Loftet ophænge den med Kunst og Flid smedede, herlige Lysekrone, som i Følge Sakse¹⁾ synes at have været en Gave fra Sven Estridsen. Det har utvivlsomt været en lignende som den berømte Krone i Domkirken i Hildesheim i Nordtyskland, der bestaar af en stor, udhamret Metalring, som forestiller en tindekronet Mur, hvori der er 12 Porte og 12 Taarne, vel nok en Afbildning af det himmelske Jerusalem, som det beskrives i Johannes' Aabenbaring²⁾.

Endelig maa vi i Koret opstille et Ciboriaalter. Billedet S. 131 viser denne meget gamle Form for Alterudsmykning. Over Alterbordet hvælver der sig en søjlebaaren Baldakin. Mellem Søj-

lerne er der Tæpper, oftest kostbare Tøjer, som kan drages for under den højhellige Handling, naar i den katolske Kirke Brødet og Vinen forvandles til Kristi Legeme og Blod. Under Baldakinen hænger i Kæder en Due, som paa vort Billede øjensynligt bærer en lille Æske; i denne eller undertiden i selve Duen, som er et Sindbillede paa Hellig-Aanden, var det indviede Nadverbrød, Hostien, gemt. Om Alterbrødet bruges det latinske Ord *cibus* (Mad — »Mit Kød er sandelig Mad«), deraf Benævnelsen *ciborium* for Gemmet til Alterbrødet; fra dette er Navnet gaaet over til Baldakinen, hvorunder Ciborie-Gemmet hang. Ciboricaltre hører hjemme i de romanske Kirker, men kendes ikke i gotiske Kirker; i disse betegner *Ciborium* en med Laag tildækket Kalk, hvori Hostien opbevares; senere, fra 1300-Tallet, fik man de straalende Monstranser (Forevisere), prunkende Metalopsatser, hvori Hostien var anbragt synligt¹).

At der har været Kalkmalerier i Fraadstens-Domkirken, slutter vi fra Meddelelsen i Roskilde-Krøniken om, at Biskop Arnold fornyede Kirkens Billeder²). Lysekronen fortælles der om samme Sted og hos Sakse. Men Ciboriealteret? Om dets Tilstedeværelse faar vi Besked gennem en meget bemærkelsesværdig Notits i Roskilde Domkirkes Gavebog³); om denne Bog vil der senere blive givet Oplysninger.

Notitsen lyder i Oversættelse fra Latin:

Den 9. Maj 1074 døde Sven, Danernes store Konge, Søn af Dronning Estrid, en Søster til Gamle-Knud (d. v. s. Knud den Store), som paa mange Maader berigede Roskilde-Kirken, og Dronning Margrethe (det kristne Navn for Kong Svens Moder), som overførte til Brødrene (d. v. s. Kannikerne) Gods, hun ejede i Gynge Herred. Deres Aartid (Sjælemesse paa Aarsdagen for deres Død) skal højtideligholdes med ni Vigilier (Bønner den foregaaende Aften) og en Messe, som en Kannik skal afholde for aabent Ciborium. Ved Vigilierne og ved Messen skal alle de Gejstlige, som da er ansat ved Kirken, samt Korskolarene være tilstede.

I Taknemmelighed for Kong Svens Godhed mod Kirken og Estrids store Gave skulde der altsaa i Fraadstens-Domkirken hvert Aar den 9. Maj afholdes en højtidelig Sjælemesse med

forudgaaende Vigilier. Antagelig som en særlig Hædersbevisning skal Tæppet være draget fra Alterbordet. Endelig kan vi gennem Meddelelsen faa en Formodning om, at Katedralskolens Disciple, Korskolarerne, lige fra Skolens første Tid har gjort Tjeneste i Dømkirken.

Under Opførelsen af Fraadstenskirken maa der være sket et Uheld, hvorover der er blevet dannet en ikke uvittig Le-

gende¹). Koret var allerede færdigt, og Kirken kunde indvies. — Da det tog lang Tid at bygge de store Kirker, blev de ofte taget i Brug, inden de var fuldført. — Der manglede kun Skranken mellem Kor og Skib, men for at anbringe denne var det nødvendigt at flytte Bisp Vilhelms Grav. Natten før Indvielsen havde Vagten, der opholdt sig i Kirken, en mærkelig Drøm. Han saa en Mand, iført fuldt Bispeskrud, og Skikkelsen bød ham sige til Bisp Sven, at det kunde være nok med, at han havde bygget Kirken færdig og saaledes tilegnet sig Bisp Vilhelms Fortjeneste, han behøvede dog ikke ogsaa at flytte den Mands Støv, hvis Hæ-

Et Ciborialter.

der han havde ranet, og skille ham fra hans kære Konges Lig. Til sidst advarede han mod fremtidig at røre hans Grav; ingen, der flyttede hans Støv, skulde slippe for Straf. Inden Drømmesynet forsvandt, slog det med sin Bispestav til Kirkens Tag og søndrede hele Murværket.

Den sidste Del af Drømmen blev i hvert Fald til Virkelighed, for store Dele af Kirken var i Nattens Løb styrtet sammen. Ved et Mirakel var Vagten reddet; da han havde sundet sig lidt, gik han med Bisp Vilhelms Drømme-Budskab til Bisp Sven. Dog, denne smilede blot og sagde: »Ja, det undrer mig ikke, at hans Adfærd efter Døden svarer til hans Strengthed i levende Live; men lad mig nu blot lægge Haand paa og faa rejst de styrtede Mure«.

Et lille Hundrebaar senere var Bisp Vilhelms Trusel forlængst glemt; nogle formastelige flyttede igen hans jordiske Rester, men Straffen udeblev i Sandhed ikke.

Sven Nordmand var en storslaet Bygherre; foruden Domkirken og Kannike-Klosteret opførte han Vor Frue Kirke i Roskilde, Kirken til Benediktinernes Kloster i Ringsted og den ældste Sct. Mikkels Kirke i Slagelse — alle af Fraadsten. Desuden forøgede han Antallet af Kanniker ved Domkirken, saa der nu var femten, og sørgede for deres fremtidige Underhold ved rige Gaver. Som hans Tilnavn siger det, stammede han fra Norge. Da han blev optaget i Kong Svens Kreds, savnede han boglig Lærdom, men Kongen sendte ham til Udlandet og bekostede hans Uddannelse. Før Sven blev Biskop, var han Kapellan hos Kongen, og Krønikerne har ikke Lovord nok til at prise ham. Paa Vej til Jerusalem som Pilgrim, sam-

---

Centrum i Fraadstens-Roskilde.

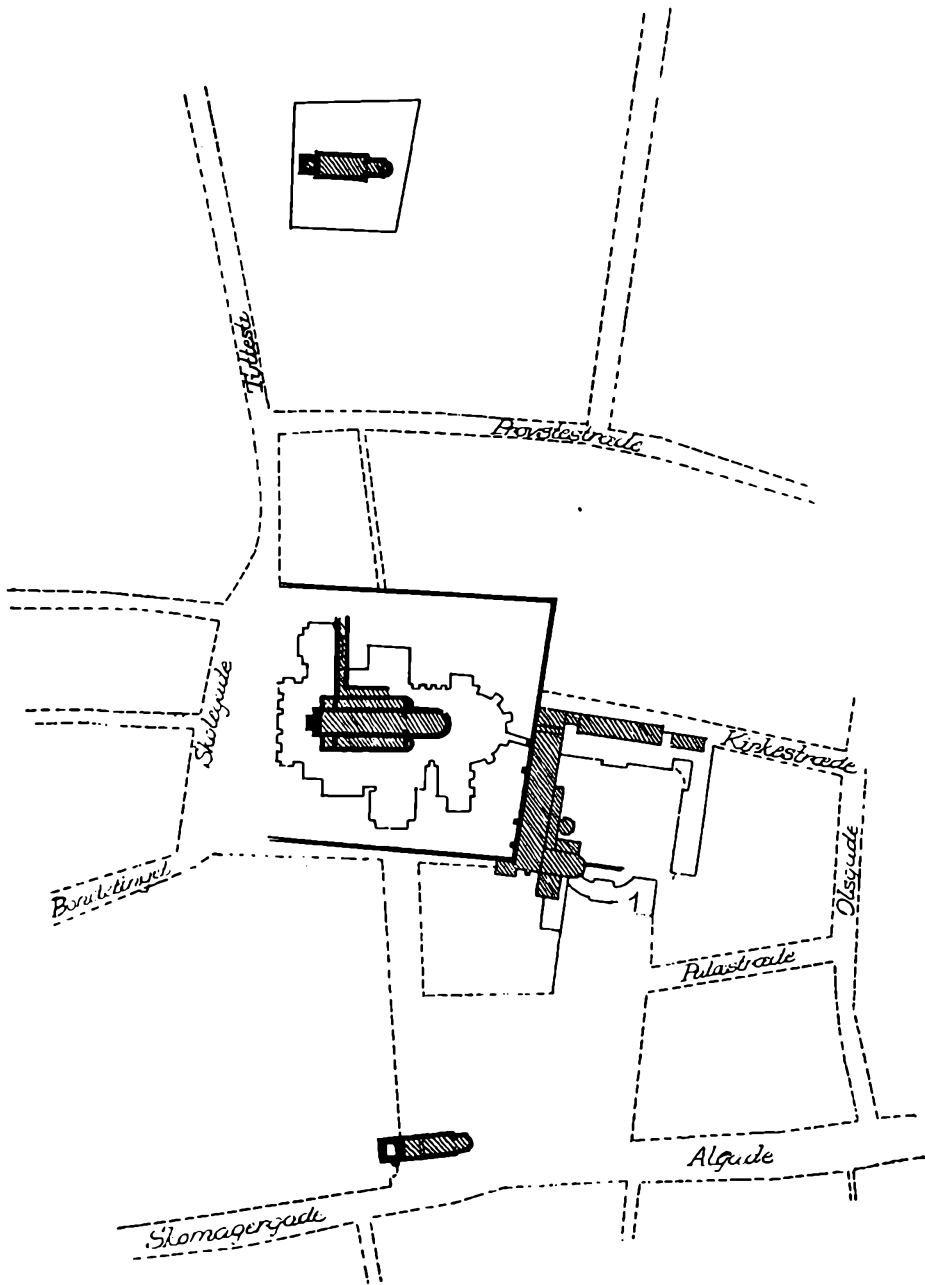
Paa et moderne Kort er der indtegnet et Udsnit af Fraadstens-Roskilde, den centrale og vigtigste Del af Byen.

Inde i den nuværende Domkirke ses Fraadstens-Domkirken samt en Del af Kannike-Klosterets Korsgang; over den vestlige Gang staar nu Christian IX's Kapel, mens den søndre er funden i Domkirkens nordre Side-skib. Det er Francis Becketts Rekonstruktion i »Danmarks Kunst«, der er benyttet; det meste af den er tegnet over de fundne Murrester, dog er hele Korpartiet Forfatterens frie Konstruktion. Fraadstens-Domkirken synes nok temmelig lille inde i vor Tids Domkirke; men tænker man sig samtlige Tilbygninger til denne fjernet, vilde Billedet forme sig ikke saa lidt anderledes.

Den kraftige, sorte Streg, der afgrænser Domkirkepladsen, viser de tre Sider af Biskop Arnolds Fraadstensmur; dens Forløb er tegnet paa Grundlag af de Dele af Muren, der er fundet ved forskellige Udgravninger. Den vestlige Side af Ringmuren er ikke medtaget, men den har rimeligvis staaet paa samme Sted som den nuværende Granitmur.

Østlig for Domkirken er Bispegaarden indtegnet. Udgravningerne har nok givet os nøjere Underretning om Bispegaards-Kompleksets Bygnings-historie, men paa en Tegning af saa lille Format, som her maatte benyttes, har det været umuligt at udskille de gamle Fraadstens-Partier fra de yngre Tilføjelser af Teglsten, og Grundplanen fra 1726 (se Side 87) er derfor i formindsket Maalestok og uden Ændringer overført paa Tegningen.

Paa en meget ejendommelig Maade har Fraadstens-Domkirken været flankeret af to anselige Sognekirker af samme Materiale, nemlig Sct. Laurentii og Sct. Hans Kirker; omkring den sidste er Kirkegaarden vist.

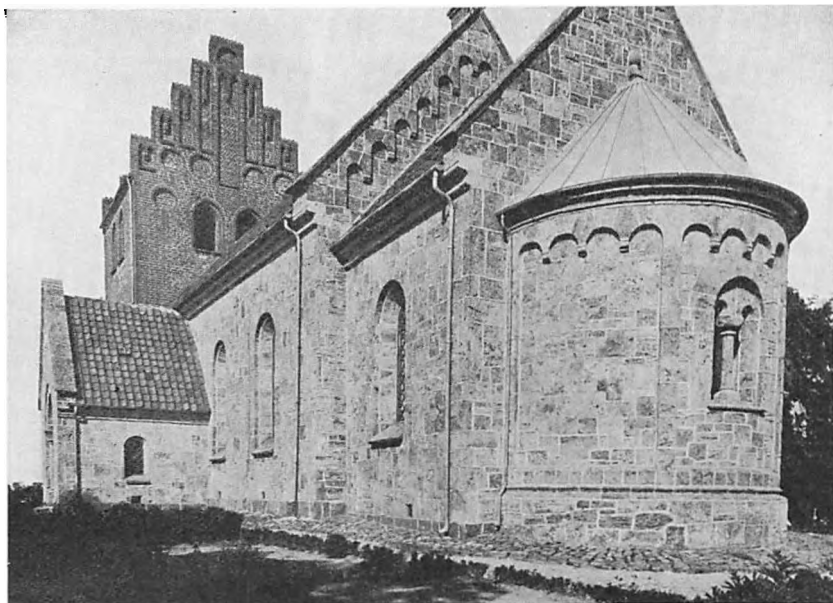
lede han i Byzants Prydelser og Relikvier¹⁾ og sendte dem hjem til Domkirken. »Men da han kom til en Ø ved Navn Rhodus, blev han holdt tilbage af Sygdom; hans Sjæl gav sig sejrrig Kristus i Vold, og hans Legeme jordedes dér paa Øen af hans grædende Lærlinge«²⁾. — Bisp Svens Død fastlægges til 1088.

Efter den højpriste Sven Nordmand blev den ubetydelige Arnold Roskilde-Bisp. Han naaede dog lige at forny dens Kalkmalerier³⁾ og faa bygget en Mur om Domkirken. Det var en solid Fraadstensmur, godt 1,25 m bred; den har hegnet Domkirken med god Plads uden om denne. Der er med Aars Mellemrum fundet Rester af Arnolds Mur⁴⁾ baade Nord, Syd og Øst for Kirken. Antagelig har den vestre Del af den gamle Hegnmur fulgt den Granitmur, der nu skiller Domkirkepladsen fra Skolegade.

Lige til 1860'erne mente man, at den nuværende Domkirke stammer fra 1000-Tallet og var bygget af Bisperne Vilhelm og Sven. Kunsthistorikeren N. L. Høyen⁵⁾ var den første, der fremkom med Beviser for, at vor Tids Teglstens-Domkirke maatte stamme fra første Halvdel af 1200-Tallet og have haft en Forgænger. Trediva Aar senere fremsatte Kunsthistorikeren Julius Lange⁶⁾ den Formodning, at den ældre Kirke havde ligget paa samme Sted som den nuværende. For muligvis at finde Spor af den gamle Kirke, som man efter tilfældige Fund mente maatte være af Fraadsten, blev der i Aarene 1891—95 under Arkitekt H. Storcks Ledelse foretaget en Række omfattende Udgravninger inde i Domkirken.

Man fandt langt mere end ventet, saa betydelige Rester, at man kunde danne sig et helt godt Begreb om Fraadstens-Basilikaen. Mens Vest- og Nordsiden af den gamle Kirke lod sig nogenlunde fastlægge, er Østpartiet blevet ødelagt ved senere Anlæg af Gravkældre. Fraadstens-Kirken har været mindre end den nuværende Domkirke, dens 7 m brede Hovedskib staar inden for det nuværende, og de ydre Sideskibsmure ligger midtvejs i de nuværende Sideskibe.

Udgravningerne viser, at Sideskibene i Vest har været afsluttet med to Taarne, som har flankeret et fremspringende Midtparti. I dette har der nederst været en Forhal og i første

Fraadstens-Kirken i Sonnerup med den meget fint udformede Korrunding. Lignende Søjler, som den lille Midtsøjle i Vinduet, findes i Himmelvej og Thorslunde Kirker.

Stokværk vistnok et Galleri for Kongehuset¹). Maaske kan Domkapitlets ældste Segl (afbildet Side 125) give os et Begreb om, hvordan Fraadstenskatedralens Vestparti har set ud; Murtinderne i Forgrunden skal saa antyde den Mur, Bisp Arnold sluttede om Kirken.

Det gamle Segl hænger ved adskillige Dokumenter fra Middelalderen. Signetet til det er bevaret, det er udskaaret i Hvalrostand og findes paa Nationalmuseet. Af Bogstavernes Form har man villet bestemme det til at være fra c. 1130; først for nylig er der rejst Tvivl herom²). Er Signetet saa gammelt som antaget, er det vort ældste bevarede. Omkring Randen læses: sigillum sancte trinitatis domus, den hellige Trefoldigheds Hus' Segl, og inde i Seglet: Lucius papa, Pave Lucius; den afbildede er altsaa Domkirkens Værnehelgen. Han er kronraget og bærer Pallium, Tegnet paa hans høje gejstlige Værdighed; i venstre Haand holder han en Bog og i højre en Palmegren, Sindbilledet paa hans Martyrdød.

Set. Laurentii Kirkes smukt udformede Korrunding og Sokkel.

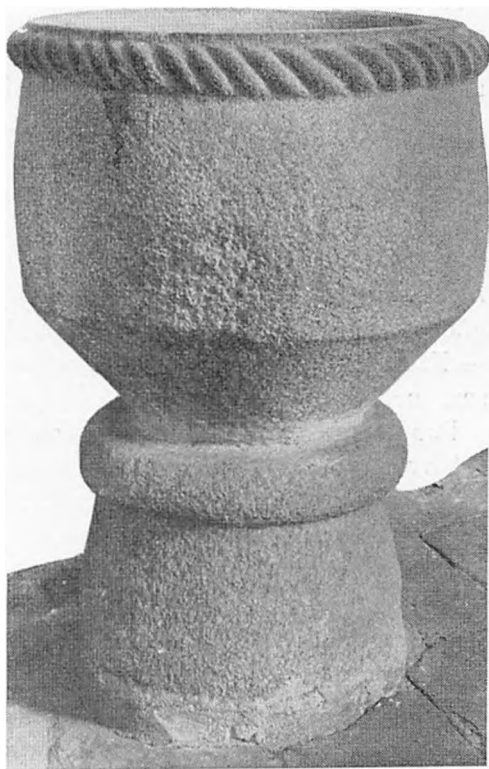
Ad endnu en Vej kan man maaske danne sig en Forestilling om Fraadstens-Kirken. De store Domkirker plejer nemlig at være Forbilleder for Stiftsstadens Sognekirker og for Stiftets Landsbykirker. Rundt om paa Sjælland er der en Række Fraadstens-Kirker, som særlig udmærker sig ved deres rigt udstyrede Korrunding, bl. a. i Nørre Jernløse, Skibby og Sonnerup, hertil slutter sig Ruinen af Sct. Laurentii Kirke i Roskilde, der desuden har fint udformet Sokkel. Disse Kirker og endnu flere viser alle hen til et fælles Forbillede, og dette kan næppe være noget andet end den forsvundne Fraadstens-Basilika, som altsaa maa have været et endog meget fint, kultiveret Bygningsværk.

Ogsaa Fraadstens-Domkirkens Taarne har sikkert været Forbillede for sjællandske, romanske Landsbykirkers Tvingtaarne og dens Billedudsmykning for deres Kalkmalerier. Man mener, at den Mester, der for Biskop Arnold fornyede Domkirkens Billeder, ogsaa har malet de ældste, sjællandske Kalkmalerier, vi har bevaret, nemlig Korbuebillederne i Kirke Hyllinge og Apsis-Dekorationen i Sæby ved Tissø, ligesom det er sandsynligt, at det er hans Lærlinge eller Efterfølgere, der

har udført Korbuebillederne i Kirkerup og Gundsømagle Kirker¹).

Naar Roskildes Betydning som kulturelt og kunstnerisk Centrum for Sjælland i tidlig Middelalder fremhæves, bør ogsaa de romanske Granit-Døbefonte nævnes. Bortset fra Kalundborg- og Slagelse-Egnen, findes der paa Sjælland for det meste en uornamenteret enkel og kraftig Type af Døbefonte, for hvilken Hovedværkstedet maa have været i Roskilde²).

Ud over de skjulte Murrester under Gulvet er der maaske inden for nuværende Domkirkes Mure efterladt os synlige Minder om den gamle Fraadstens-Basilika. Baade den underste, største Del af Søjleskafterne og Kapitælerne til de fire svære Granitsøjler i Koromgangen har rimeligvis hørt hjemme i den ældre Domkirke og været nogle af de »Marmorsøjler«, som adskilte Sideskibene fra Midtskibet³). Og betragter man nøjere Granit-Rammen om Fraadstens-Fodstykket under de tunge Søjler, ses det let, at den bestaar af tilhugne Sten fra en buet Mur med mindre Radius end nuværende Domkirkes Kor. Man har derfor fremsat den Tanke, at disse Sten oprindeligt har siddet i Fraadstens-Kirkens Apsis⁴). Endvidere er der i Domkirken bevaret en smuk, lille Fraadstens-Kapitæl; og endelig skal det nævnes, at den mindste af de to Klokker i Margrethe-Spiret er saa gammel, at den godt kan have hørt hjemme i Fraadstens-Domkirken.

Døbefont af Roskilde-Typen i Svogerslev Kirke.

Ved Udgravningen kom der ikke alene forbavsende meget til Syne af selve Domkirken, ogsaa »Klosteret af Sten til Brødrene«, Kannikernes Fællesbolig, dukkede frem af Jorden.

Langs Ydersiden af Fraadstenskirkens nordre Sideskib og ude paa Domkirkepladsen, Nord for Sct. Birgittes Kapel, er der opgravet Murrester, som næppe kan have været andet end Dele af Korsgangen om Kannikernes Klostergaard. Hvis Klosteret efter Sædvane har bestaaet af tre Fløje, med Domkirken som den fjerde, uden om en kvadratisk Gaard, har det efter Murresterne at dømme været et ret anseligt Komplex. — Klosterets Korsgang skulde senere to Gange blive Skuepladsen for baade dramatiske og betydningsfulde Begivenheder.

Paa et meget tidligt Tidspunkt, hvor Huse af Sten har været overordentlig sjældne, har Roskilde ejet en ligefrem Overdaadighed af Fraadstensbygninger. Fremmest blandt dem alle den murhegnede Domkirke med Bispegaarden, flankeret i Nord og Syd af Sct. Hans og Sct. Laurentii Kirker, videre Vor Frue Kirke, Allehelgens, Sct. Budolfi, Sct. Olai, Sct. Ibs og vel Resten af Byens ældgamle Sognekirker. Med Rette kan der tales om et Fraadstens-Roskilde.

Et herligt Byggeemne. Kirker af Fraadsten »vilde aldrig forgaae«. Sct. Ibs Mure er lige saa friske i Dag, som da de rejstes for mere end otte Hundrede Aar siden. Og hvor er Fraadstensmur en Fryd for Øjet — de dæmpede, graalige, fint afstemte »italienske« Farvetoner, der nu og da flammer op i gulligt eller rustrødt, ja endog kan spille i blaalige og grønlig Toner. Et prægtigt Syn, da Roskilde ejede Kirke ved Kirke af Kildkalk, midtsamlet om den stolte Basilika, der som en forvitret Kalkklippe har fortonet sig over Byen. — Som Rom, var Roskilde bygget af sine egne Indvolde.

SCT. LUCIUS

Solve vas reliquiarum,
 Mons quo surgit fons rosarum,
 Fons aquarum, flumen clarum,
 Regnum Roae reficiens.

Vær hilset Relikviernes hellige Gemme,
 Du Bjærg, hvor Rosernes Kilder udvælde,
 Du Vandenes Kilde, de klare Strømme,
 Der kvæged Ro og hans Kongedømme.

Det er Sorø-Professoren Stephanius, som har bevaret denne smukke Strofe for os ved at aftrykke den blandt Noterne i sin Sakse-Udgave¹⁾; de fire Verslinier er en Del af en Hyldest til Jomfru Maria, nedskreven af en dansk Skolar (Latinskole-discipel) i et gammelt Haandskrift. Strofen kan godt staa som Motto for hele Middelalderens Roskilde, denne By, der, som det hedder i et Skrift om Knud den Hellige, var »udmærket frem for andre, idet den var stadfæstet som Bispesæde, og . . . . beriget med det dyrebare Legeme af Fædrelandets Værnehelgen og udset til at rumme Gravsteder baade for Fyrster og Bisper«²⁾. Ikke alene en af Danmarks fornemste Helgenlevninger, Sct. Lucius' Pandeskal, som i de nys citerede Ord er gjort til selve Fædrelandets Værnehelgen, fandtes i Roskilde, men i dens Kirker og Klostre opbevaredes i stort Tal andre ærværdige og betydningsfulde Relikvier.

I Maribo Domkirke findes endnu en lille Samling Relikvier. De er udstillet under Glas, og følgende Paaskrift fra 1865 er vedføjet:

»Ligesom vi med Interesse bevarer Gjenstande, der have tilhørt afdøde Kjære, saaledes nærede vore Forfædre i elskelig Enfoldighed den største Veneration for selv de mindste Levninger af Christendommens Martyrer, og respecterende denne Følelse have vi gjort Vort til at disse forhenværende fattige Reliquier fremdeles kunne conserveres.«

Disse Ord, underskrevet af tre lutherske Mænd, er et smukt Udtryk for Tolerance. I et Land, hvor Protestantismen i mere end fire Hundrede Aar har været raadende, falder det ellers de fleste lidt vanskeligt at forstaa den katolske Veneration for Relikvier.

Det latinske reliquiae betød først: det tiloversblevne af det brændte Lig, men blev senere Betegnelse for de kristne Martyrers Legemer og Dele af disse. Genstande, som har tilhørt de Hellige eller været i Berøring med dem, regnes i folkelig, men ikke i kirkelig Forstand for Relikvier¹⁾. Dyrkelsen af Relikvier staar i Forbindelse med Helgendyrkelsen og med Troen paa, at Personlighedens Kraft stadig hefter ved de legemlige Rester. Helgenen var nærværende med sit Væsen, overalt hvor hans Relikvier gemtes. »Hvor Helgenben er jordet, flyr Djævle som fra Ild og utaalelig Straf«, siger en Kirkefader. Og »hvad er Helligmænds Ben og Kroppe andet end den Helligaands Bolig og Tempel«, skriver Povl Helgesen²⁾. Bedst er hele den Helliges Legeme eller den Del, der særlig havde lidt ved Martyriet, men selv den mindste Del ejer hele Legemets Kraft.

De første Kristne havde haft deres Samlingssteder paa Kirkegaardene og rejst Altre over Martyrernes Grave. Det næste Skridt blev at flytte en Martyrs Legeme ind i en Kirke og gravlægge det under Alterbordet. Da man blev klar over, at de Helliges Legemer uden Skade lod sig sønderdele, gik man over til at indrette en saakaldt Helgengrav i selve Alterbordet: der udsparredes et lille Rum, heri nedlagdes en Relikvie, og Rummet blev tildækket med en Stenplade. Relikvien bestod oftest af en Benstump, hyllet i Silke, vedlagt en Pergament-

strimmel med skriftlig Bevidnelse, det hele beskyttet af en Blykapsel. En Biskop maatte ikke indvie et Alter, hvis der ikke var nedlagt en Relikvie i det.

Foruden Helgengravene i Altrene havde de fleste Kirker og Klostre i katolsk Tid andre Relikvier, ofte store Samlinger, til hvis Opbevaring der krævedes et eget Kapel. Alle Relikvier blev indesluttet i Gemmer, de smaa i Æsker af Elfenben eller Metal, mens der til de større udførtes kostbare Skrin af ædle Metaller, belagt med Emaille og indlagt med Ædelstene, eller særligt formede Relikviarer: Buster til Hoveder og armlignende Gemmer til Opbevaring af Armknogler. Fremstillingen af Relikviegemmer har haft stor Betydning for Kunstindustrien.

En Splint af Kristi Kors var en Relikvie i en Klasse for sig selv og skulde alene blandt alle Relikvier dyrkes med Røgelse og Knæfald, naar den var udstillet. Ellers var Relikvier Rester af Martyrer, hvoraf mange var begravet i Katakomberne, de underjordiske Begravelser uden for Rom. Disse blev formelig tømt for Skeletter, da Efterspørgselen efter Relikvier blev stærk.

I halvfemte Hundrede Aar har en af Danmarks dyrebareste Relikvier, den hellige Lucius' Hoved, staaet paa Højalteret i Roskilde Domkirke. Lucius var baade Roskilde Domkirkes og Roskilde Stifts Værnehelgen. Gennem dette lange Tidsrum har utalte Menneskers Sind været vendt mod Levningen af den hellige Mand i Haab og Tro, og den har været Genstand for stadig tilbagevendende højtidelig og ærefrygtfuld Dyrkelse.

Om Lucius siges det, at han blev Pave paa Grund af sin Lærdom og sin Iver for Kristendommens Udbredelse. Knap halvandet Aar beklædte han Sct. Peters Stol, da blev han grebet af Hedningerne og efter grusomme Pinsler halshugget. Det skal være sket i Rom den 4. Marts 255. Han blev begravet i Sct. Callistus' Katakombe uden for Rom; senere blev hans Ben sammen med andre Helliges af Paschalis, som var Pave fra 817¹), overført til Kirken San Cecilia i Rom. Herfra spredtes senere deres Ben til Kirker og Klostre; men det kosteligste af disse Relikvier, Lucius' Hovedskal, kom til Roskilde.

Paa Sct. Lucius' store Højtidsdag, hans Helgendag den 4. Marts, da han led Martyr døden, og hans Translationsdag den

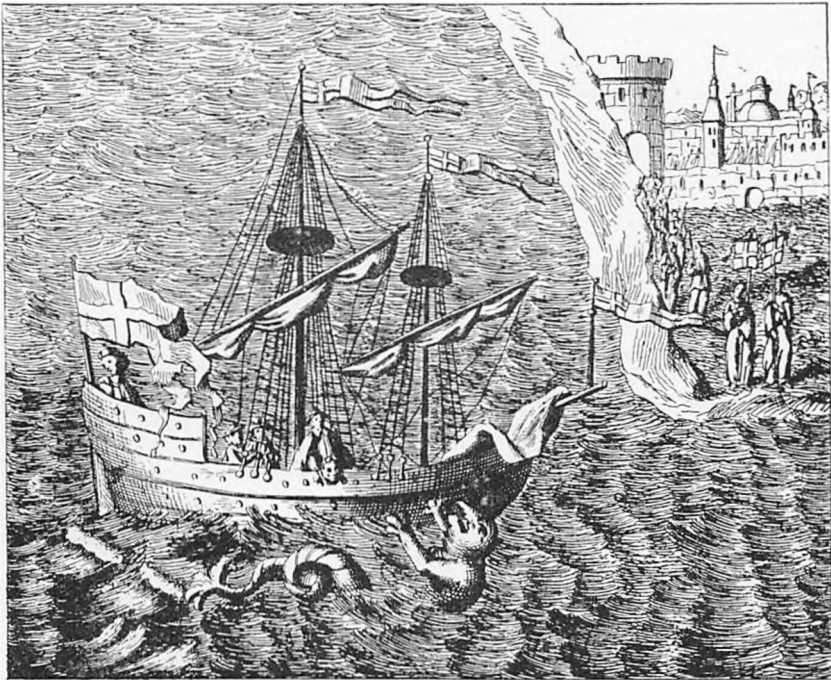

I hvert Fald tre forskellige Scener er samlet paa dette Billede. — I Baggrunden til venstre fares Lucius ud fra Rom til Bellerstedet. I Forgrunden henrettes han. Ovenover løfter to Engle hans Sjæl, afbildet som et Hoved i et Klæde, ind i Himlen. De fire Personer til højre er ujensynlig Tilskuere.

25. August, da hans Relikvie kom til Roskilde, oplæstes i Domkirken hans Legende paa Latin. Den begynder saaledes:

»Da den til Ære for den hellige Lucius grundlagte Kirke i Roskilde, som er den første blandt det danske Riges Domkirker og udmærker sig ved sin Størrelse, i Tidens Løb var bleven beriget ved Jordegodser og andre Gaver af forskellig Art, ønskede Befolkningen i det underliggende Stift at erhverve en særlig Skytspatron i Helgenes Tal, ved hvis Hjælp de saa meget lettere kunde finde Naade hos Gud«.

Det fortælles nu, at Bispem raadførte sig med Kapitlet, som udvalgte to Kanniker »lige udmærkede ved Guds frygt og Forstand« til at rejse til Rom og bede Paven udvælge en Værnehelgen for Stiftet og anmode ham om Relikvier af denne. De kom velbeholdne til Rom og blev venligt modtaget af Paven,

Efter middelalderlig Manér er to i Tid og Rum vidt adskilte Scener afbildet. — Først ses Miraklet i Store Bell; man nøjes med at vise 'Trollden Set. Lucius' Hoved. I højre Hjørne ses Relikviens Modtagelse ved Roskilde-Fjordens Bred. Byen i Baggrunden, som skal forestille Roskilde, er fri Fantasi.

som opfordrede dem til straks at gaa til den Kirke, hvor Relikvierne af de Hellige bevarede, og dér bede Gud vejlede dem til det rette Valg. De gjorde, som Paven sagde, og da de var hensunkne i Bøn, styrede Gud det saa, at den ene af dem, der stedse havde levet et helligt og gudsfrygtigt Levned, hurtigt faldt i Søvn. Han saa da i Drømme en smuk Mand i hvide Klæder, der aabenbarede sig som Martyren Pave Lucius og sagde, at Herren havde kaaret ham til Beskytter for Roskilde Kirke og Stift fra nu af og til Verdens Ende. Lucius bad Kannerne tage hans Hjerneskal, der blandt de mange Relikvier skulde kendes paa, at den var hvidere end nogen af de andre og udsprede en Glans lig Solens Straaler. »Før den hjem og bevar den med Ærefrygt og Omhu; den skal bringe Frelse ikke alene for dig, men for alle Sjællands Indbyggere«.

Da Kanniken vaagnede, fortalte han sin Fælle om Drømmen. De fandt let den be tegnede Hovedskal og begav sig paa Hjemvejen til Danmark.

I Store Belt havde der i mange Aar huseret en fæl Trold. Utallige Skibes Forlis havde den forvoldt og draget dem ned til sig i Dybet. Da Skibet med Kannikerne om Bord kom ind i Beltet, rejste der sig et voldsomt Uvejr. Efter gammel Skik blev der nu kastet Lod mellem de ombordværende, om hvem der frivilligt skulde ofre sig for de andres Frelse ved at springe over Bord til den rasende Trold. Loddet traf den Kannik, der havde Pave Lucius' Hoved. Han blev ikke grebet af Frygt, men bad blot Martyren staa sig bi. Derpaa tvættede han Relikvien i en Spand med Vand, paakaldte den hellige Trefoldighed og Pave Lucius' Navn, hældte Vandet i Havet og sprang selv over Bord. Men hvad skete? For alles Øjne vandrede han paa Havet i en hel Time og vendte uskadet tilbage til Skibet.

»Strax hørtes da Trolden udstøde et frygteligt Brøl: O, du Lucius, Kristi hellige Martyr! Hvi brænder du mig med glødende Braadde og jager mig fra min gamle Bolig, hvor jeg har draget Tusinder og atter Tusinder af Menneskesjæle til mig; ved den Glans, der omstråler dig, driver du mig ud i det yderste Mørke. Da lød for alle ombord den hellige Lucius' Røst, som sagde: »Du forbandede Djævel, vig did hen, hvor intet Menneske kommer, hvor alt er Forvirring og Rædsel; dér skal din Bolig være til evige Tider. — Med et heltigt Brøl forsvandt Trolden og viste sig aldrig siden. Skibet var frelst, og Kannikerne betraadte med deres hellige Skat i god Behold Roskildefjordens Bred. Under Lovsange til Herren for hans Martyrs overordentlige Undergjerning førtes Relikvien af Pave Lucius til den Kirke, hvis Skytshelgen han ved Himmels Forsyn var kaaret til at være.«

Senere blev den eventyrlige Hændelse i Store Belt af Folketroen overført til Isefjorden.

Hvornaar har Overførelsen af Relikvien fra Rom til Roskilde fundet Sted? Det nævnes ingen Steder direkte, og ingen af de Bisper, der kunde være Tale om, berømmes derfor. Det maa derfor antages, at Begivenheden er sket paa Domkapitlets For-

anledning, mens Sven Nordmand var paa Udenlandsrejse c. 1088. I Domkirken har Sct. Lucius' Hoved faaet sin Plads paa det fornemste Sted, paa selve Højalteret øverst i Højkoret. Hovedet har rimeligvis været indesluttet i en Buste, beklædt med forgyldt Sølv.

Sct. Lucius' Helgendage har været storslaaede Festdage. Fra alle Dele af Stiftet er Befolkningen talrigt strømmet til Roskilde for at bivaane Højtidelighederne i Domkirken, der paa de Dage blev fejret med den største Pomp og Pragt. I Koret holdtes en særlig Gudstjeneste, hvori Oplæsningen af Lucius-Legenden var et Led. Da det hele foregik paa Latin, har Menigmand maattet nøjes med Skuespillet, men det har ogsaa været en Lyst for Sanserne: Gejstlighedens pragtfulde Messeklæder, de straalende Lys, de latinske Hymner og Røgelsesskyernes bedøvende Duft. Efter Gudstjenesten blev Sct. Lucius' Hoved lagt i et Skrin af det pureste Guld, besat med Ædelstene, og baaet rundt i Kirken i stor Procession, i hvilken hele Roskildes Gejstlighed mod Bødestraf var forpligtet til at deltage.

Forud for Festdagene havde Sognepræsterne i Byerne paa Sjælland og paa Landet tilskyndet Folk til at komme til Domkirken i Roskilde, som til en Moderkirke. Alle i Stiftet burde komme paa Helgendagene for den hellige Martyr Lucius og give Almisser og Gaver til Kirken for derved at faa deres Synders Forladelse. I Biskop Lage Urnes Tid var det ensbetydende med 40 Dages Aflad.

Ogsaa ved særlige Lejligheder »naar Sygdom brød ud, Krig begyndte, Uvejr eller anden Ulykke rasede«, blev den hellige Relikvie af Pave Lucius lagt i det kostbare Guldskrin og baaet i højtidelig Procession. »Med Bøn og Sang priste Kleresiet og Borgerne i Roskilde deres store Skytspatrons og hellige Martyrs Velgerninger; thi der staar skrevet: Herren vil høre de Fattiges Klage og de Nødlidendes Bønner¹⁾.«

For Roskilde By, og ikke mindst for Domkirken, har Tilstedeværelsen af den dyrebare Relikvie været af stor Betydning. Ved en bestemt Lejlighed har den været til uvurderlig Gavn for Kirken. I 1282 overgik der den nuværende Domkirke en betydelig Brand; ikke alene Tagværket gik op i Luer, men Ilden maa ogsaa have raset i dens Indre. Da Rygtet om Bran-

den næste Aar naaede til Rom, blev der herfra udstedt en Aflads-Bulle, underskrevet af ikke mindre end ti fremmede Bisper, bl. a. en svensk, en tysk og en portugisisk. Det hedder i Brevet: »at da Sanct Lucii Kirke i Roskilde ved et ulykkeligt Tilfælde var næsten helt afbrændt tilligemed alle sine Sager og Prydelser, og den ikke ved egne Midler kunde istandsættes, hvis ikke trofaste Christne rakte den en hjælpsom Haand, bede Biskopperne indtrængende Alle, hvem Gud har givet Evne dertil, om for deres Synders Skyld at yde Bidrag til Kirkens Istandsættelse. De love Aflad baade til alle dem, som selv ville arbejde med paa Kirkens Bygning og til dem, som for at øve Bod eller for Fromheds Skyld ville besøge Kirken paa den hellige Jomfrues, St. Lucii, St. Andreas Apostels, den hellige Niels, Bekjenderens, den hellige Marie Magdalenes Festdag eller ved dens Indvielse«¹⁾.

At netop en Pave var Kirkens Værnehelgen, har uden Tvivl i høj Grad bidraget til, at et saadant Afladsbrev har kunnet udgaa fra selve Hovedsædet for den katolske Kirke.

Mirakelhistorier har været en vigtig Bestanddel i vore middelalderlige Forfædres aandelige Næring. Det var da ogsaa Miraklet med Trolden, der hastigt spredte Lucius' Ry over hele hans Stift og uden for dette. For ogsaa andre Steder blev hans Helgendage fejrede med Pomp og Pragt, bl. a. i Vor Frue Kirke i København, som var saa heldig at eje en af Martyrens Tænder, rimeligvis en Gave fra en Roskilde-Bisp. Tanden samt et Stykke af Lucius' Pallium og af den Messeskjorte, han havde baaret ved sin Martyrdød, opbevaredes i Kirken i et Billede af ham. Ogsaa Graabrødre Kloster i Roskilde, der var saa overvældende rigt paa Helgenlevninger, ejede en Lucius-Relikvie. Dagen før hans Helgendag skulde Universitetet holde en Messe med latinsk Prædiken i den nu forsvundne Sct. Clemens Kirke i København. I de fleste af Landets Hovedkirker, bl. a. dem i Lund, Odense og Slesvig, hvorfra vi har Lucius-Messer, er hans Helgendag blevet fejret. Endelig var et Kapel under Ribe Domkirkes store Taarn indviet til Sct. Lucius, og han blev Rygens Værnehelgen, saa snart denne Ø var lagt under Roskilde Bispestol. Paa Forhaand skulde man tro, at adskillige Kirker paa Sjælland havde været indviet til ham;

med Bestemthed ved vi det kun om Sortebrodrernes Kirke i Holbæk, som man mener er anlagt fra Sortebrødre Klosteret i Roskilde. Naar ikke flere Kirker har været indviet til Lucius, har Grunden vel været den, at der ikke kunde skaffes flere Relikvier af ham.

Middelalderen igennem har det gyldne Gemme med Lucius' Hoved straalet fra Højalteret, som stod øverst oppe i Domkirkens Højkor. Store Summer maa være ofret til denne Helligdom; ikke mindst, naar Folk laa paa deres yderste, har de i Sjæle-nød tænkt paa deres Stifts Hovedhelgen med en Gave. Vi ved det fra Biskop Lage Urnes Testamente, hvori han befaler sin usle, syndige Sjæl bl. a. til Pave Lucius og betænker hans Relikvie med en Pengesum.

I ældre Tid var der rundt om i Domkirken Billeder af Lucius. Blandt de nu forsvundne skal her kun nævnes et Glas-maleri i nordre Korsarm og et stort i Træ udskaaret Billede, som var udstyret med megen Pragt; ved Reformationen blev det en Stridens Genstand mellem Dombherrerne og Reforma-torerne. Bevaret endnu til vor Tid er det træskaarne Billede paa Endestykket mod Vest af den søndre Række Korstole, det store Kalkmaleri i Sct. Birgittes Kapel, hvor Lucius træder Uhyret under Fod og endelig det enestaaende Billede uden paa Oluf Mortensens Vaabenhus, malet paa en Kobberplade.

Paven er afbildet i Kirkefyrstens rige Skrud, ikklædt en pragt-fuld Guldbrokades Korkaabe, om hvis Mønsters Skønhed vor Afbildning kun giver et ringe Indtryk. Paa det glorieomgivne Hoved bærer han den trekronede Pavetiara; Kronerne betyder, at Paven ejer den højeste verdslige Magt, højere end Kejseres og Kongers. I sin højre Haand holder han det tredobbelte Pavekors, mens den venstre ringbesatte bærer Evangeliebogen. Til venstre for Figuren ses Domkirkens Vaaben, til højre en biskoppelig Mitra, en Bispestav og Familien Ravensbergs Vaaben, ligesom paa Mindetavlen over Biskop Johan Jepsen Ra-vensberg i Domkirkens Midtskib. Billedet, hvortil der ikke findes Mage her i Landet, er et af Domkirkens interessanteste Kunst-værker. Det sidder paa en udsat Post og har lidt en Del, sik-kert ikke mindst ved en Restaurering. Tiden har irret Kobberet og blegget Guld og Farver, saa man flere Steder knap kan se

hvad der er Ir, og hvad der er Farve. Guldets skønne, dæmpede Gløden i de varme mørke Farver er af en fortrinlig Virkning, og man forbavses over det Liv og det Lys, der straa-ler fra det mærkelige, gamle Billede. — Det er gengivet over Begyndelsen af dette Kapitel efter Tegning af J. Kornerup.

Paa den Højaltertavle, som blev rejst i Domkirken 1498, saas Billeder af Lucius og de andre Hellige samt de to her gengivne Scener af hans Legende. Selve Altertavlen blev solgt som Skrammel ved den berygtede Auktion i 1806; forinden var dog en Del af dens Billeder blevet aftegnet. Foruden Højalteret har der i Domkirken været endnu et særligt Alter, viet til Lucius; hvor det har staaet, og hvordan det har set ud, vides ikke. Til dette sidste Alter knyttedes senere Sct. Lucii Gildet. Ogsaa i den gamle Litteratur har Lucius sat Spor; foruden den latinske Legende kendes der en Vise paa Dansk, forfattet i sen katolsk Tid.

Da Reformations-Røret kom, fik Kapitlet travlt med at værne Lucius-Relikvien mod Overlast. Grev Kristoffer af Oldenburg havde kort og godt forlangt udleveret alt, hvad der var tilbage i Domkirken af Guld og Sølv med Undtagelse af nogle faa Kalke. Vi har et Brev fra Poul Helgesen fra 1534, hvori han paa Kapitlets Vegne svarer Greven. Først klager han over, at Kirkens Midler er stærkt formindskede; alligevel vil Domherrerne for at vise deres Imødekommenhed stille 16 Kalke og nogle andre Sølvgenstande til Grevens Raadighed; men saa, fortsætter Poul Helgesen, »er der af Kirkens Skatte nu ingen tilbage uden den i en forgyldt Sølvkapsel af drevet Arbejde indesluttede Hovedpande af den hellige Martyr Lucius, denne Kirkes og det hele Stifts store Skytshelgen; men ligesom Min- det om ham i Nutiden skattes højt og helligt, saaledes ønske vi, at det ogsaa i Fremtiden maa blive bevaret iblandt os, og vi kunne ikke tro, at selv den grummeste Fjende, endsige I, vor offentlige Beskytter, vil kunne berøve os, hvad der minder om hin dyrebare Helgen«. — At Kirken ikke havde andre Kostbarheder tilbage var dog mildest talt Usandhed.

Der har øjensynlig i Kirken oprindelig været to forskellige Gemmer til Lucius' Hoved: det kostelige Skrin af pureste Guld, besat med ædle Stene, som brugtes ved de store Proces-

sioner, og dernæst den just nævnte forgyldte Sølvkapsel. Dette Gemme, hvori Hovedet har været udstillet paa Højalteret, har rimeligvis haft Form som en Buste.

Om Grev Kristoffer var skikkelig og lod Domkapitlet beholde Sølvkapslen, ved vi ikke, men selve Hovedet forblev i Domkirken endnu godt et Hundrede Aar. Det er vistnok sammen med nogle andre Antikviteter i 1665 blevet afleveret til Kunstammeret, hvorfra det senere er kommet til Nationalmuseet. Her kunde man

tidligere i en Montre se Hovedet bedækket med en Hue eller Kalot af gult, meget fint vævet Silketøj. Mønstret i det bestaar af smukt slynget Løvværk, hvori ses parvis Hjorte og Egern. Silketøjet synes at være fra Slutningen af 1100-Tallet.

I 1899 skrev Digteren Thor Lange¹⁾ i et københavnsk Blad en Artikel om gamle Relikvier, hvori han bl. a. slog til Lyd for, at Lucius' Pandeskål blev overladt til Ansgarskirken. Dette gav Anledning til Forhandlinger med Nationalmuseet og Kultusministeriet, og i 1908 fik Sct. Ansgars Kirke, de danske Katolikkers Domkirke i København, Relikvien overladt, ikke som Ejendom, men til Opbevaring.

»Da Sct. Ansgars Kirke havde faaet Kraniet overladt — Huen blev paa Museet — foreslog Biskop v. Euch Vikariatets Præster,

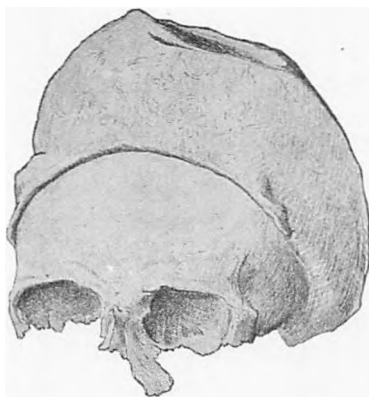

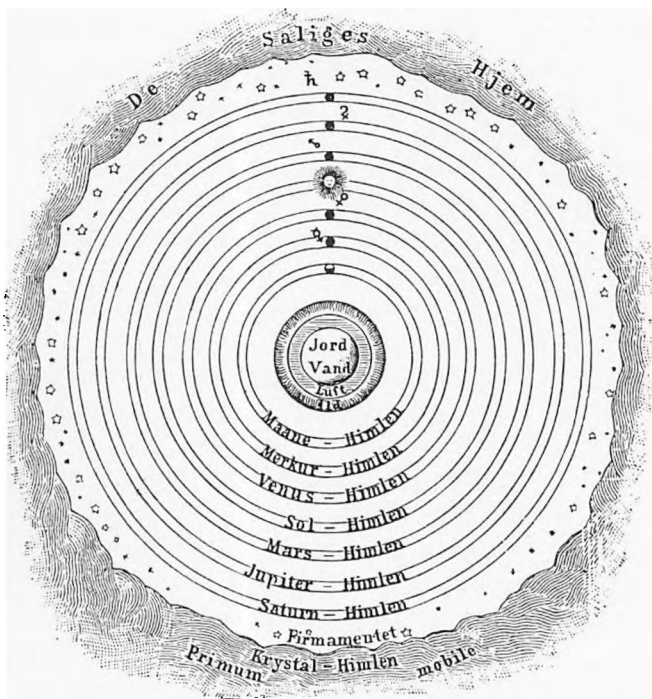
Sct. Lucius' Hovedskål og Busten i Sct. Ansgurs Kirke.

at der uden offentlig Indsamling, ved fælles Hjælp skaffedes Midler til at lade fremstille et Relikvieskrin. Biskoppen lod derefter Skrinet udføre som en tiaraprydet Pavebuste af Træ og forgyldt Tombak med Ansigt af rent Sølv. Heri gemmes nu den dyrebare Relikvie, det 1700'aarige Kranium af Pave-rækkens 22. Pave, der blev Værnehelgen for Roskilde Domkirke og hele Sjællands Stift¹⁾«.

Paa Billedet er Kraniet anbragt foran Busten, for at man kan se Størrelsesforholdene, normalt har det sin Plads inde i Busten; Tiaraen er til at løfte af. Paa Busten staar der: Sanctus Lucius I pontifex maximus, patronus ecclesiae catholicae Roskildensis, d. v. s. Pave Lucius I, Beskytter for den katolske Kirke i Roskilde.

En anatomisk Undersøgelse af Hovedskallen har vist, at den har tilhørt en tresaarig Mand. Ogsaa München og Prag vil hævde, at de begge ejer Lucius' Hoved. Men hvem tør tvivle om, at det, som har været i Roskilde Domkirke i næsten 600 Aar, er det rigtige.

DEN LUKKEDE VERDEN

Christi Kødvordelse gjorde det muligt for Menneskene at stige op til det himmelske Borgersamfund, idet den fjernede den Følelse af Skam, som Menneskenes Ophøjelse maatte fremkalde hos Englene.

Anders Sunesen: Hexaëron.

Middelalderens Verden var paa een Gang lille og stor, dens Verdensbillede og Livssyn et fint udbygget, aandeligt System, forankret i materiel Tvang: den, der ikke var døbt, kunde ikke tage Arv; Skaanske Lov siger: »Høj-Mand (Hedning) maa ej arve«. Dette Verdensbillede var overskueligt og ligetil, næsten intimt — med Hvile for Aand og Sjæl. Der kendtes ingen nedtrykkende Tro paa en Jord som et usselt Fnug, ingen svimlende Forestillinger om et vældigt, iskoldt Verdensrum med Stjernesystem bag Stjernesystem i ufattelig Fjernhed. Ingen Relativitets-Teorier ætsede Sjælen tom.

Gennem to middelalderlige Bøger, Dantes storladne Digt

»Den guddommelige Komædie« (c. 1300) og den ejendommelige Folkebog »Lucidarius«, faar vi et godt Billede af Middelalderens Verden¹⁾. Baade i ligefrem og i overført Betydning er Jorden Verdensaltets faste og ubevægelige Midtpunkt, hvorefter et kunstfærdigt System af Kredse er bygget op. Inderst inde er de fire Elementer: Jord, Vand, Luft og Ild, udenom hvælver sig saa de ti Himle eller Sfærer, først Planet-Himlene eller de syv gennemsigtige Krystal-Sfærer. Paa disse er fæstet: Maanen, Merkur, Venus, Solen, Mars, Jupiter og Saturn. Dernæst følger den faste Fiksstjerne-Himmel (Firmamentet) med Dyrekredsens tolv Billeder, saa kommer den første bevægelige Himmel (primum mobile), som er Englenes Hjem, og slutte­lig Empyrium eller Ild-Himlen — Guds Bolig. Her troner Jomfru Maria, omgivet af salige Aander, og over hende den treenige Gud i al sin Herlighed.

Mens Jorden staar stille, drejer alle de ni første Himle eller Sfærer rundt inden i hverandre, men med forskellig Hastighed. Hver Himmel frembringer under Omdrejningen sin egen Tone, »som det var den ædleste Violin«²⁾, men Tonerne kan ikke opfattes af de menneskelige Sanser; alligevel er Sfæ­rernes Musik Moder til den jordiske. De ni Himle bevæges af de ni Englekor, som er: Serafer, Keruber, Troner, Herredømmer, Fyrstendømmer, Magter, Dyder, Ærkeengle og Engle.

Med Jorden tænkes der kun paa den østlige Halvkugle: Europa, Asien og Afrika. De middelalderlige Kort, de saakaldte Hjulkort, tegnedes som en Cirkel med Jerusalem som Centrum, og uden om laa saa den gamle Verdens kendte Lande — alt efter Ordet: Dette er Jerusalem; midt iblandt Folkene har jeg sat det og Landene trindt omkring det³⁾. — Først tænkte man sig Jorden som en flad Skive, senere i Middelalderen som en Kugle.

Med til Jorden hørte Helvede og Skærsilden. Helvede sænker sig som en uhyre Tragt ned i Jorden, midt under den østlige Halvkugle, saa Tragtens nederste Punkt ligger i Jordens Centrum, lige under Jerusalem og Bjerget Zion. I Tragtens Dyb sidder den vældige Lucifer fængslet. Han har tre Ansigter: et sort, et luerødt og et blegt og blaat, et Billede paa Syndens tre Hovedarter: Sanselighed, Vold og Forræderi.

Dommedags-Scene. Kalkmaleri fra Christian I's Kapel, efter Tegning af C. O. Zeuthen.

En ofte forekommende, meget karakteristisk, middelalderlig Fremstilling. Kristus sidder paa Regnbuen og støtter Fødderne paa Jordkloden; fra hans Mund udgaar Liljen og Sværdet. Ved hans højre Haand knæler Maria, hans Moder, ved venstre Døheren Johannes, begge bedende for Menneskeheden. Op af Gravene stiger de Døde. Billedet illustrerer Ordet i Matthæus XXV: Kommer hid, min Faders Velsignede! arver det Rige, som har været Eder beredt. fra Verdens Grundvold blev Ingt. — — Gaar bort fra mig, I Forbandede! til den evige Ild, som er beredt Djævelen og hans Engle.

Ovenover Lucifers Fængsel ligger der »Kreds« ved »Kreds«, den ene stadig større end den anden; her straffes paa det forfærdeligste de forskellige Syndere, hver paa sin Maade. Helvede fremkom, da Lucifer, den faldne Engel, blev styrtet ned fra Himlen; han faldt paa den nyskabte Jord, men denne gav forfærdet efter, og Helvedes-Tragten dannedes.

Den Jord, som var flygtet, skød sig op som et Bjerg paa den anden Side af Jordkloden og dannede Skærsilden (Purgatoriet). Renselsens eller Skærsildens Bjerg hæver sig af Havet og er inddelt i »Kredse«, som stadig aftager i Størrelse og til sidst foroven ender i en skøn, blomstersmykket Slette, det jordiske Paradis. I disse »Kredse« lutres de angrende Syndere; Straffene er mildere end i Helvede, og her er Haab om Naade. Ved de Efterlevendes Bønner og ved Sjælemesser blev de forpinte Sjæles Gang gennem Skærsilden lettet. Fra det jordiske

Paradis var der Indgang til de ti Himle, det himmelske Paradis' forskellige Trin, som skænkede de Salige stigende Grader af Lyksalighed for til sidst at lade dem indgaa til Herrens Herlighed, i selve Guds Bolig, Empyrium. Denne sidste Himmel lukkede sig som en Skal om Altet; uden for den var Intet.

I denne indkapslede Verden var Mennesket sat, kun paa en midlertidig Prøve. Livet var en Pilgrimsgang mod det hinsidige. Det materielle skulde foragtes, at Sjælen ikke blev bundet til denne Verdens Ting. Munken var Middelalderens Ideal. For Mennesket gaves der kun to Veje: enten Vejen til evig Salighed eller til evig Fordømmelse. — Den første kunde ikke naas uden Kirkens Hjælp. Paa den yderste Dag aabnes alle Grave, og de Døde gaar frem for deres Dommer. I Østen sidder Kristus, af hans Mund udgaar Liljen og Sværdet, til højre samler sig de Salige under Liljen, til venstre, under Dommens Sværd, de Usalige.

Dybt, uafrysteligt havde Kirken, Guds Stat paa Jorden, forankret denne Tro i hver eneste Levende: enten evig Glæde eller evig Kval. Denne Tro gav vel Menneskene en Mening med Tilværelsen, og trods megen Sjæleangst gjorde den dog Opholdet hernede let for den enkelte. Kirken sørgede jo for det vigtigste; blot der sørgedes for den. Dette er Baggrunden for Kirkens uhyre Magt i Middelalderen og samtidig for Forstaaelse af Middelalderen selv.

Middelalderens Verden var paa een Gang lille og stor. Aandens Verden hernede var dengang større, baade i overført og bogstavelig Forstand. Romerkirken havde næsten naaet — i hvert Fald i større Udstrækning end nogensinde senere — at virkeliggøre en aandelig Internationalisme.

BISPEN

Biskoppen er et Billede paa Kristus,
hvem alle skal lyde.

Ignatius.

Middelalderens Biskop var for en Fyrste at regne; man taler om Bispe-Hoffet. Bispnen holdt egen Vaabenmagt og havde befæstede Borge. Bispnen, der saa godt som altid var adelig, stod i Rang over alle Rigets Stormænd, paa Linie med Kongens Frænder.

I Bispnens Kirke, Domkirken, var hans Sæde saa fornemt som noget: hans Stol, Cathedra, er en Trone under en fyrstelig Baldakin, anbragt paa Evangeliesiden mod Nord, øverst oppe i det allerhelligste, i Højkoret tæt ved Højalteret.

Bispnen er iklædt et særligt Skrud og bærer særlige Tegn paa sin høje Værdighed. De, der stedes for Biskoppen, knæler ned og faar undertiden Lov at kysse Ametysten i hans Ring.

Ordet Biskop afledes af det græske episkopos, som nærmest betyder Tilsynsmand. Sprogligt er der derfor intet til Hinder for, at ogsaa den Tilsynsførende i den protestantiske Kirke benævnes Biskop; dog er det i høj Grad vildledende, thi denne beskedne Embedsmand har kun yderst faa Berøringspunkter

med Fortidens katolske Kirke-Fyrste. Man forsøgte sig ogsaa efter Reformationen med Superintendent, men Ordet var vel for halsbrækkende.

De fem biskoppelige Værdighedstegn har alle sindbilledlig Betydning. Bisperingen er et Hæders- og Troskabstegn, Sindbilledet paa Bispens Troskab mod Kirken eller paa hans Ægteskab med sit Stift. Bispestaven, Krumstaven, er et Sindbillede paa Hyrdeembedet. Den blev i gotisk Tid overordentligt rigt udstyret; en saare enkel, men meget sjælden Stav fra Roskilde Domkirke er bevaret, den er af Elfenben og Narhvaltand og stammer fra 11—1200-Tallet. Bispekorset bæres paa Brystet som Tegn paa Bekendelsen af den kristne Tro; det skal være af Guld eller forgyldt Sølv, besat med ædle Stene, og rummer som Regel en Relikvie. Bispehuen, Mitraen — den funkende Milra — er af straalende Guldmør, kostelig baldyret og besat med Klenodier. Den er et Sindbillede paa Bispens kongelige og ypperstepræstelige Værdighed. Mitraen nedstammer rimeligvis fra den jødiske Ypperstepræsts Hovedbeklædning.

Bispen bærer ligesom Præsten over Skuldrene en Stola (el. et Orarium), et Baand i Dagens liturgiske Farve, og med ibroderede Kors; mens Stolaen hos Præsten lægges over Kors paa Brystet, hænger hos Bispen dens Ender frit ned. Til Bispens Dragt hører særlige Sko og særlige Handsker, de sidste med gylden Forsiring paa Overfladen, ofte en Guldblikplade besat med Ædelstene.

Som Regel var det kun Adelige, der kunde blive Bisper; de mest kendte Undtagelser foruden Roskilde-Bispen Oluf Mortensen var Odense-Bispen Jens Andersen Beldenak og Aarhus-Bispen Bo Magnussen Porse, som var en Borgersøn fra Roskilde.

Men hvad hidtil er nævnt, er kun det ydre. — Bispedømmet var den Hovedhjørneste, hvorpaa Middelalderens Kirke hvilede. Uden Bisp, ingen Kirke. Derfor oprettes der Bispedømmer, saa snart en Mission har vundet Fodfæste i et Land. Bispen er nemlig den eneste, som kan udføre alle hellige Handlinger, den eneste, som har den fulde Indvielse, Bispevielsen, den, hvorpaa hele det katolske Præstedømme (Hierarki) er opbygget.

Naar Bispen var valgt og Valget stadfæstet af Paven, blev han indviet af Ærkebispen eller af Bisper, der selv var indviet af tre Biskopper. Ved at Bisper saaledes har indviet Bisper, lige tilbage til Apostlene, sikres Bispens Arvtagen af det apostolske Embede, og den ærværdige Tradition tilbage til Oldkirken opretholdes. Yderligere befæstes Systemet, ved at Paven, Biskoppen af Rom, er Apostelfyrsten Peters retmæssige Arvtager, Biskoppernes Biskop, Kristi Stedfortræder paa Jorden.

Gennem sin Indvielse har Bispen faaet den betydningsfulde Magt til at indvie Præster, som derved bliver Medlemmer af Gejstlighedens udvalgte Stand, i Modsætning til Lægfolket.

Bispen salver og kroner Konger. Bispen indvier Kirker, Altre og Kirkegaarde. Bisperne er direkte de store Stiftskirkers Bygherrer.

Bispen skal ved store Højtideligheder læse Messen i Stiftskirken og undertiden prædike; ogsaa ved Visitationer læser han ofte Messen.

Bispen undersøger en vordende Helgens Forhold og stiller Forslag til Paven om hans Helgenkaaring.

Bispen er ikke alene hele Stiftets gejstlige Herre, men i høj Grad ogsaa dets verdslige. Denne vældige Magt er ham sikret gennem den gejstlige Domsmagt, som efterhaanden blev meget omfattende. Under Bispens Domsmagt kom lidt efter lidt, ikke

Biskop Niels Jepsen Ulfeldt. Bispens Billede er, for at vise hans pragtfulde Skrud, udnaget af den sjældne Messinggravplade, som tidligere fandtes i Domkirken (se Illustrationen længere fremme). Derfor er der anbragt en Gravkalk over hans korslagte Hænder.

alene alle kirkelige eller Kirken vedkommende Sager til at ligge, først og fremmest alle Ægteskabssager, men desuden al »grov Synd«, og hans Domsmagt omfatter baade gejstlige og verdslige Personer. Bispem bliver desuden en Slags Højesteret, idet enhver Lovovertræder efter den borgerlige Retsforfølgelse maa underkaste sig Bispens gejstlige, ellers fik han ikke Fred med Kirken, og det var Betingelsen for at blive i Landet.

En meget vigtig Del af Bispens Gerning blev øvet gennem Visitatserne ude i Sognene; ved disse holdtes der ogsaa Ting og Rettergang. Samtidig gav de Bispem væsentlige Dele af hans Indkomst, idet han fik Lejlighed til at indkassere sin Ret til Gæsteri, ligesom de idømte Bøder tilfaldt ham.

Der er fra Roskilde Stift bevaret et Reglement for en Visitats; det findes i Forbindelse med Bispens Jordebog fra 1370 og giver os ikke blot et Billede af en Bispevisitats, men adskillige Træk, som indirekte belyser Tiden. Det begynder saaledes:

En Biskop bør visitere sine Sogne for at rette og forbedre, saa ofte som det er nødvendigt for Kirkerne eller Undersaatterne, og det ud af Kærlighed med skyldig Ydmyghed og Hensynsfuldhed, ikke med Jagthunde og Falke, ikke med stor Stads eller med ødsel og paafaldende Levemaade, men med ærbart og nyttigt Selskab, der ikke gør for store Fordringer, for at Kirkerne ikke skal besværes for meget, og ikke Undersaatterne ved bekosteligt og umaadeholdent Gæsteri skal nødes til at pantsætte eller sælge Kirkens Bøger eller andre Prydelser; idet faa Timer fortærer, hvor der ellers kunde være tilstrækkeligt for en lang Tid. Han skal ved Visitats være en Fader og en Hyrde og ikke en Lejesvend eller en Tyrant¹).

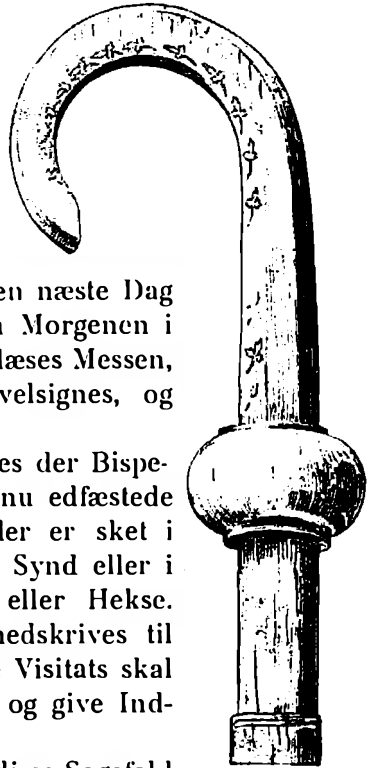
Haarde, men sikkert ikke overflødige Ord. Det maa undertiden ved Bispehofferne have været vanskeligt at holde sig Verdslighed fra Døren; ogsaa andensteds tales der om Jagthunde og Falke. Forskrifter mod bekosteligt og umaadeligt Gæsteri var maaske heller ikke unødvendige, naar Biskop Niels Skave paa sine Visitats ser synes at have optraadt med et Følge paa 200 væbnede Svende. Abbeden paa Antvorskov beklager sig over, at en saadan Visitats har kostet Klostret 30 Gylden; det svarer vel nu til et Par Tusinde Kroner.

Reglementet siger i øvrigt, at Bispem først skal visitere og rette paa sig selv og sit Domkapitel, først derefter skal han berejse sit Stift.

Den første Dag i et Sogn skal Bispem visitere Præsten og hans Virksomhed — og her kommer straks det pinlige Spørgsmaal: Cølibatet. Den næste Dag skal Sognefolkene være samlede om Morgenen i Kirken. Først prædiket der, dernæst læses Messen, ofte af Bispem selv, Kirkegaarden velsignes, og der holdes Konfirmation.

Naar dette er fra Haanden, afholdes der Bispe-ting (Synode). For Bispem fremfører nu edfæstede Synodevidner, hvilke Forbrydelser der er sket i Sognet, om nogen lever i aabenbar Synd eller i Vranglære, om der er Spaakoner eller Hekse. Nogle Sager ordnes straks, andre nedskrives til senere Behandling. I Tiden til næste Visitats skal Synodevidnerne være paa deres Post og give Indberetning til Bispem.

De fleste Straffe bestod i Bøder, og disse Sagfald udgjorde en stor Del af Bispens Indtægter. En meget uheldig Ordning, som blev noget bedre, efter at Absalon fik de sjællandske Bønder til at vedtage den saakaldte sjællandske Kirkelov, hvorved Bønderne indgik paa ogsaa at svare Bispetiende — i Forvejen var der Præste- og Kirketiende — mod at »Retten« blev mindre haard fra Bispens Side, det vil vel sige, at Bøderne blev formindsket. Indførelse af Tiende bliver dog kun til Fordel for Bisperne og styrker i høj Grad deres Magt. — Princippet: Bøder til Fordel for Dommeren kan let misbruges, men alligevel har den gejstlige Jurisdiktion haft sine gode Sider, idet den har medvirket til at skabe en mere menneskelig Retsopfattelse. Bispem dømte efter kirkelige Grundsætninger, efter kanonisk Ret, og det er Kirkens Fortjeneste, at den prøver paa at skabe lige Ret for Smaa som for Store.

Krogen af Bispestaven i Roskilde Domkirke; den er af Elfenben. Selve Staven er en Narhvaltand (et Enhjørningshorn).

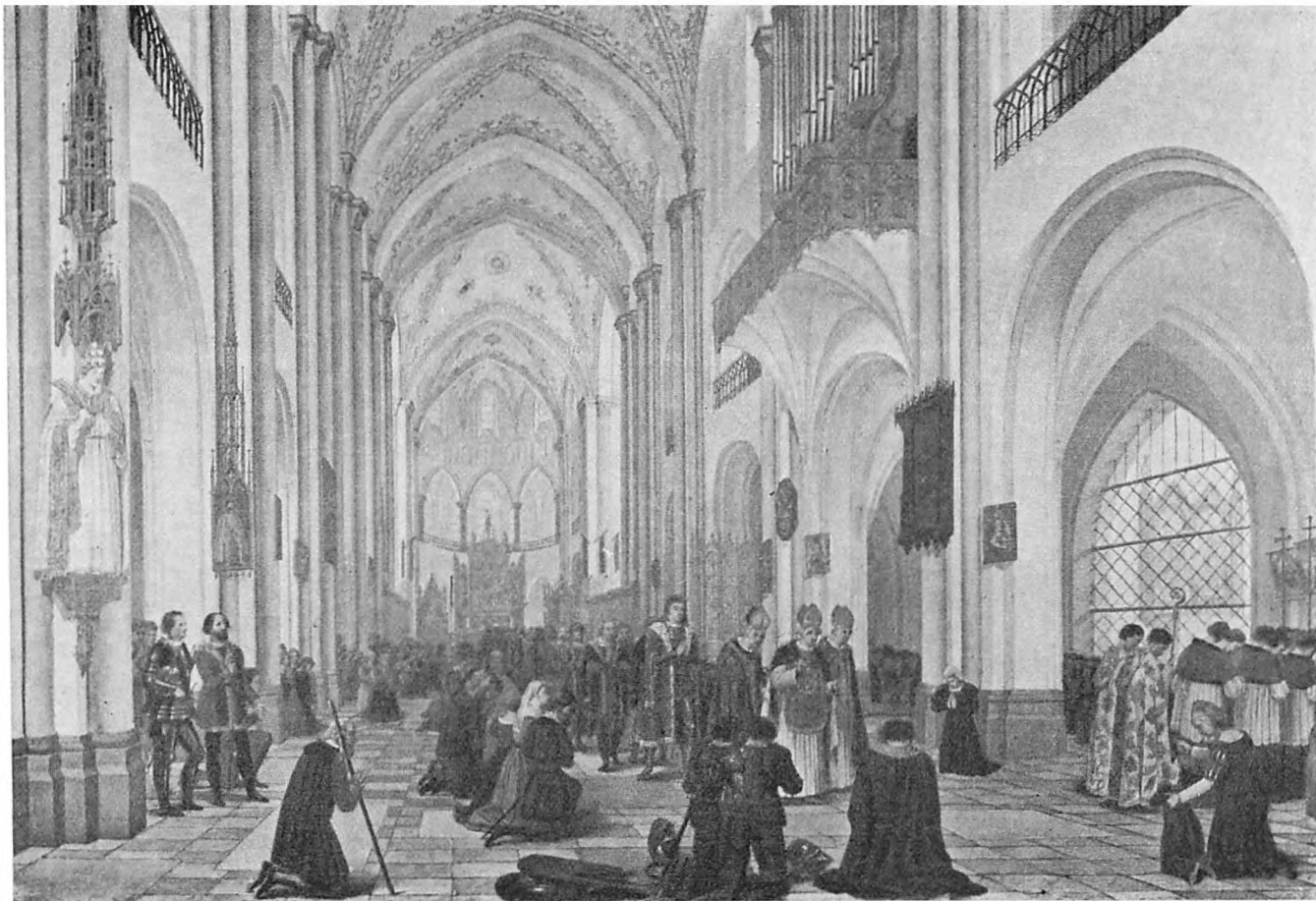
Der er bevaret et Stykke af Roskilde Bispernes Domsbog for Aarene 1291—99, der viser, at det var meget følelige Bodsgeringer og Straffe, der idømtes. Der var saa mange Sager, at Bispen maatte have Medhjælpere, saakaldte Officialer; disse boede ofte paa de biskoppelige Hovedgaarde og var samtidig Godsforvaltere. Undertiden holdt i store Stifter Biskoppen selv op med at udøve Retten og overlod dette til en af Domkapitlets Prælater eller Embedsmænd.

Bispen kan ændre, oprette og besætte kirkelige Embeder,

Indvielsen af Hellig Tre Kongers Kapel i Roskilde Domkirke.

Efter Maleri af H. C. D. Martens fra 1821.

Billedet er fri Fantasi; men Begivenheden, det skildrer, er historisk og Rammen om denne ikke uden Interesse. Det viser os en middelalderlig Biskop i en af sine Funktioner. 1464 (eller maaske snarere 1462¹) indviede Roskilde-Bispen Oluf Mortensen det af Christian I og Dronning Dorothea stiftede Hellig Tre Kongers Kapel. Der har ved den Lejlighed sikkert fundet en Procession Sted, men vi ved intel om den. Maleren tænker sig Optøget paa Vej gennem Kirken; dets forreste Del er med Kirkefaner og Bispens Slav naaet frem til Kapellet, mens Processionens Kerne endnu ses i Hovedskibet. Forrest gaar Roskilde-Bispen, ledsaget af to andre Bisper, og bag dem Kongen — vel var Christian I høj, men næppe en slig Kæmpe. — Kunstneren har forsøgt at forestille sig Domkirken efter Midten af 1400-Tallet; med Rette er der hverken Prædikestol eller Stolestader, derimod kan der godt have været et Orgel. Der er rigtigt opstillet tre Altre øverst oppe i Højkoret, men de har nok set anderledes ud og ikke været til at se nede fra Kirken paa Grund af Tværmuren, der adskilte Korpartiet fra Hovedskibet. Man savner Sidealtre; der er kun viist et i tredje Bueaabning til højre, men der har sikkert staaet et i hver af Bueabningerne op mod Pillernes Vestsider. Paa Pillen længst til venstre er anbragt en Lucius-Figur med et fint udskaaret, gotisk Træspir oven over; dette og et tilsvarende Spir hører dog med til Kannikekørets Udstyr. I øvrigt har Kunstneren hist og her anbragt gotisk Inventar. En uundgaelig Fejl ved Billedet er dets Belysning; Domkirken havde i Middelalderen farvede Ruder, der har gjort dens Indre halvdunkelt. — Maleriet har mere end Kuriositets-Interesse, det er et smukt Arkitekturbillede, og Staffagen er udført med behersket Fantasi. Billedet, som ejes af Statens Museum for Kunst, er yderligere værdifuldt for os ved dets Forsøg paa at genskabe Domkirkens middelalderlige Indre. Det viser os endelig, hvor smukt Kirkerummet virker, naar det er hvidkalket, og naar den nuværende Altertavle og Stolestaderne tænkes fjernet.

og han kan oprette nye Kannikestillinger og Værdigheder ved Domkapitlet.

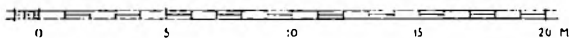
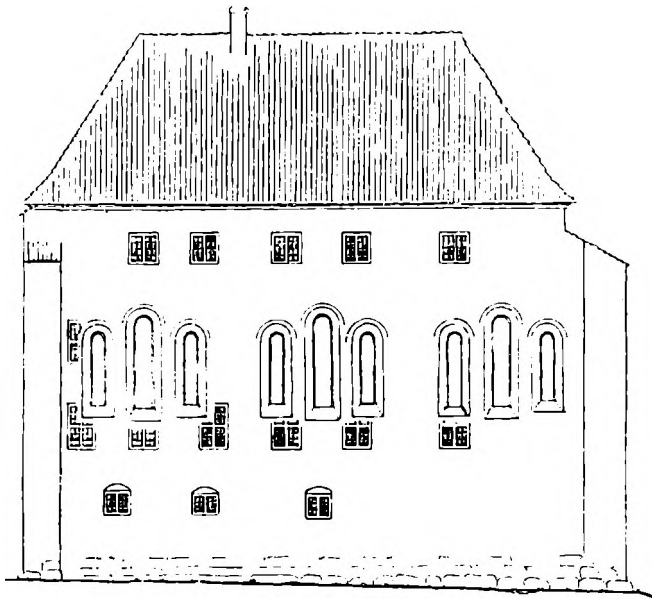
Bispen skal sørge for Præsternes Oplæring, ofte fra de er Børn. Arbejdet overlader han til Domkapitlet; men han har Ansvaret, skal føre Tilsyn og maa ofte ved personlige Gaver opretholde Skolen. Det var i Særdeleshed Bispen, som sørgede for, at de unge kom til Udlandet for at videreføre deres Studier, og hertil er medgaaet meget betydelige Beløb.

Endelig er Bispen Stor-Administrator. Han var i de fleste Tilfælde selv stor Godsherre, hertil kom saa Bispestolens betydelige Gods, Mensalgodset. Over sin Privatejendom havde Bispen naturligtvis fri Raadighed, over Mensalgodset skulde han aflægge Regnskab, men havde Ret til at omlægge Godset gennem Køb og Salg og ved Mageskifte. For det meste søges Godset samlet om Bispestolens Hovedgaarde, fra disse foregik saa Tiendecoprævning og anden Administration. Alt det har krævet stor praktisk og administrativ Dygtighed, og den har adskillige Bisper besiddet.

I Roskilde-Bispens Jordebog fra 1370 er alt Bispestolens Gods i Sjælland, paa Møn og paa Rygen optegnet; i samtlige Herreder, ja, i de fleste af Stiftets Sogne ejer den noget. Jordebogen viser, at Bispestolen dengang ejede 2600 Bøndergaarde paa Sjælland. Denne Godsmængde voksede i Løbet af 1400-Tallet, saa at ved Reformationen hver fjerde sjællandske Bondegaard tilhørte Bispestolen. Hertil kommer over 30 store Herregaarde paa Sjælland. Her skal nævnes Bistrup ved Roskilde, Hjortholm ved Furesø, Gjorslev, bygget af Peder Jensen Lodehat, Svenstrup, Tølløse, Ellinge (nu Løvenborg), Hørbygaard, Borreby, Braadegaard (nu Holsteinborg), Paddeborg (nu Sparresholm), Dragsholm, hvis Kerne endnu er et romansk Bispeslot, og Saltø. Adskillige af disse var stærke Fæstninger, som f. Eks. Bistrup og Hjortholm, hvor Bisperne ofte opholdt sig. De eneste Middelalder-Borge, der er bevaret paa Sjælland, er de to Bispestotte Gjorslev og Dragsholm. Næst Kongeborgene var Bispernes Fæstninger de anseligste, langt anseligere end Adelsens. Perlen blandt alle Besiddelserne var dog København, Borgen og Byen.

Borgen Bistrup har ligget paa den høje Banke Syd for Sct.

Hans Hospitals Vaskeri. Den har været stor og statelig, opført af røde Munkesten og med Tage af grønt, glasseret Tegl, som har lyst og blinket i Solen. Ved Udgravninger er der fundet store Kampestens-Fundamenter samt Mur-Rester.

Dragsholms Sydfløj.

Ved Undersøgelser er der fundet Spor af romanske Vinduesgrupper; disse er indtegnede paa Muren. Motivet til dem er hentet fra de tredobbelte Vinduer i Roskilde Domkirkes Koromgang. Midtvinduerne er ikke mindre end 4,5 m høje; bagved har der været en stor Sal. I Dragsholm er der Rester af et romansk Slot fra e. 1200, som ikke har været mindre end flere af de samtidige (tyske Kejserpaladser!).

Borgbanken har senere faaet Navnet »Absalonsbakke«, fordi man har gættet paa, at Absalon skulde have bygget

Borgen; herom vides dog intet. Bistrup nævnes første Gang 1277.

Efter Blodgildet i Roskilde gav Kong Valdemar Fiskerlejet Havn og Halvdelen af det omliggende Herred til Absalon. Paa en Holm mellem Sjælland og Amager byggede han en lille Borg. Nitten Aar senere, 1186, skænkede Absalon det hele til Roskilde Bispestol. København voksede hurtigt og blev for Bispestolen en meget værdifuld Besiddelse, som Kongerne ofte rakte Haand ud efter. Stridighederne mellem Konge og Bisp gik ofte haardt ud over Byen.

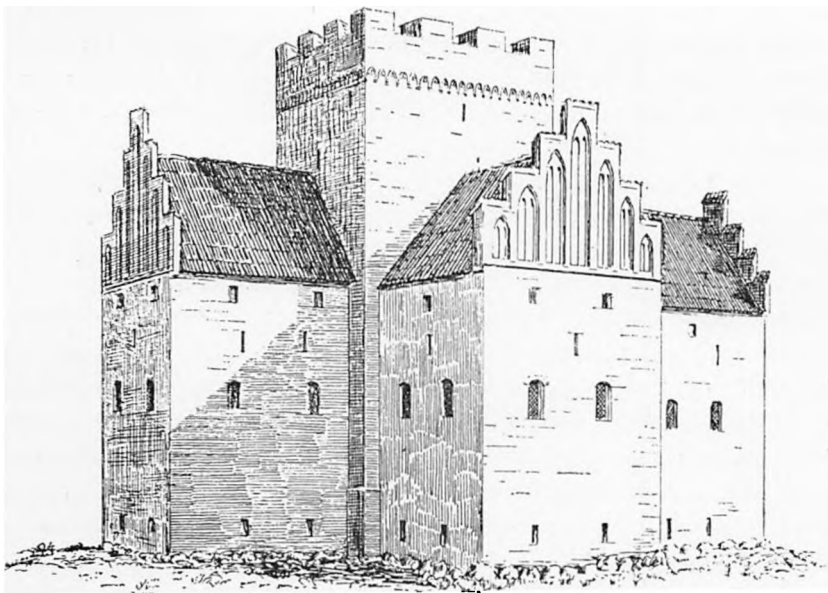
Som Roskilde-Biskop havde Jacob Erlandsen 1254 givet København dens første Stadsret. 1294 blev den fornyet af Biskop Johan Kræg, der tilføjede en Del skrappe Bestemmelser, som irriterede Borgerne. Det kom til aabent Oprør, som Bispens Hærmagt slog ned, og Borgerne maatte bøde dyrt.

Under Opløsningen i Christoffer II's Tid sad Holstenerne inde med København. For at medvirke til Rigets Samling overlod Biskop Johan Nyborg Byen til Valdemar Atterdag, som saa fik Holstenerne paa Porten. Mens Kongen besad København, blev den erobret af Lybekkerne, plyndret og delvis ødelagt, og Borgen nedbrudt til Grunden. By og Borg rejste sig dog atter. Efter Kong Valdemars Død kom København igen tilbage til Bispestolen, men det skulde ikke vare længe, før Byen for stedse gik tabt. Efter Biskop Peder Jensen Lodehats Død 1416 inddrog Erik af Pommern med den Stærkeres Ret København under Kronen. Flere af de følgende Bisper — lige til Reformationen — protesterede og forsøgte at faa Byen tilbage, men forgæves. Den prægtige Besiddelse, som Roskilde-Bisperne havde haft i mere end 250 Aar, var og blev tabt.

Foruden de nævnte Besiddelser ejede Bisperne en Fjerdedel af Roskilde By. Det var den nordøstre Fjerding, d. v. s. alt hvad der ligger Nord for Algade og ned mod Stranden, regnet fra Sct. Laurentii Kirke til Røde Port. Grænsen i Vest gik fra den gamle Latinskole Vest for Domkirken og ned til Stranden. Med til Bispens Fjerding hørte: Vindeboderne, hele Sct. Ibs Sogn og Distriktet uden for Røde Port ind til Bymarken.

Hvis man paa Roskilde Bispestols Gods vilde anlægge Enevoldstidens Maalestok for et Lensgrevskab, hvortil der oprindeligt krævedes 2500 Tdr. Hartkorn, kunde der være oprettet henimod 20 Grevskaber af den vældige Godsmængde, Roskilde-Bisperne raadede over¹⁾. De var de rigeste af alle Nordens Prælater, overgik Ærkebispens i Rigdom og havde i deres Landomraade endog mere Gods end Kongen. Roskilde Stifts aarlige Kornindtægter beregnedes ved Reformationen til 13,000 Tønder. Hertil kommer, hvad ikke lader sig udmaale, den Indkomst, Gæsteri-Retten ved Visitatser repræsenterede og de betydelige Indtægter af Bøder ved den biskoppelige Jurisdiktion.

Til alt dette maa søjes den Magt og Indflydelse, Roskilde-Bisperne har ejet ved i mange Tilfælde at være Kongernes Kanslere eller Rigets øverste Kanslere, og var de ikke det, sad de dog sammen med de andre Bisper i Rigsraadet. Heller ikke skal det overses, at adskillige Bisper havde været Kongernes personlige Kapellaner, inden de satte Mitraen paa deres Hoved.

Bisp Peder Jensens Gjørlev fra c. 1400, efter Rekonstruktion af Chr. Axel Jensen.

Til Gjørlevs Grundplan, det latinske Kors med een lang og tre korte Arme, kendes intet Sidelystykke hverken herhjemme eller i Udlandet. I Modsatning til sædvanlig middelalderlig Skik har Stueetagen været den fornemste, med store og pragtfulde Sale, overdækket med høje, elegant profilerede Hvalvinger, endnu bevaret i Taarn og Nordfløj. Over Taarnrummet ligger fem Stokværk: det flade Tag er 25 m over Jorden. Endnu ses paa Taarnet en spidsbuet Gesims af enestaaende Finhed og en Madonnafigur af Kridtsten under en gotisk Baldakin!).

Da Københavns Universitet langt om længe blev oprettet, blev Roskilde-Bispen dets Kansler og ledende Mand.

Trods alt sad Bisperne ofte daarligt i det og var forgældede; de maatte nemlig i senere Middelalder betale en stor Afgift til Pavestolen for at faa dennes Stadsfæstelse, og ogsaa paa anden Vis stilledes der store økonomiske Krav til dem.

Vi ejer fra Middelalderen en fængslende, men samtidig ikke saa lidt naiv Skildring af en Biskop, nemlig en kortfattet Levnedstegning af den bekendte Viborg-Bisp Gunner, skrevet af en Cistercienserbroder i Øm Kloster ved Mossø. Denne Biografi giver os i Almindelighed et Nærbillede af en Biskop og smaa intime Indblik i Sider af Fortidens Liv, som ellers svigtes af Historien²⁾.

Det siges først om Gunner, at han blev udpeget til Biskop, fordi han var værdig for Gud og Mennesker til at overtage

et saa betydeligt Sjælestyre og hære den biskoppelige Hue. Det hedder videre, at han saare ofte selv forelæste Menigheden Guds Ord, og naar han forrettede Messen, prædikede han ogsaa selv.

Biskop Gunner plejede at holde to store aarlige Fester med megen og kostbar Pragt, den ene paa Maria Himmelfartsdag den 15. August, den anden ved Herrens højhellige Fødselsfest. Til den første blev adelige Herremænd med deres Fruer indbudt. »I Julen havde han altid hos sig fire Provster og flere af de højere-staaende Klerke foruden Munke, Priorer og Præster. Alle sine store og smaa Tjenere lod han da faa nye og prægtige Klæder og gjorde sig al Umage for, at de ikke skulde savne noget nødvendigt. I Julehøjtiden brugte han den gode Skik at sende alle sine Løbere og ridende Svende, hver med to Heste, som Bud efter sine Venner og Præsterne rundt om i Stiftet for at have lutter ansete og ædelbaarne Mænd om sig. Skønt hans Folk fra »Lille Juleaften« og hele Festtiden igennem levede højt, hørte man blandt dem kun ærbar Tale, aldrig et uhøvisk Ord«. Han taalte ikke Kiv og Trætte og fandt sig aldrig i, at nogen ved hans Hof holdt Jagthunde eller Falke. »Mindst een eller to Gange om Aaret indbød han alle Viborgs Borgere og beværtede dem ærefuldt med kostelige Spiser og herlige Drikke, saa at de hele Aaret kunde blive ved at fortælle deres Folk om hans prægtige Anretning«. Personlig var Bispens altid yderst maadeholden med Øl og Vin og streng mod sig selv, han hvilede aldrig mellem Maaltiderne, men studerede, skrev og dikterede eller holdt Afregning med sine Fogeder.

Paa sine Visitatsrejser saa han altid nøje efter, om Præsternes Kirkeklæder og Alterdugene var rene, og om alt andet, der hørte til Gudstjenesten, var i tilbørlig Stand. Var det ikke i Orden, blev Præsterne straffet strengt baade med Pengebøder og anden Bod. Sad han til Doms, var han streng over for Manddrabere og lod sig ikke formilde. Men overfor Kvinder, der i Søvn havde ligget deres Børn ihjel, var han mild og medfølelse, han vilde ikke »volde de stakkels Kvinder Graad paa Graad«. Skulde han modtage Penge i Sagefald, var han altid overbærende og mild; og dog havde han og hans Folk stedse nok at leve af, tilføjer saamænd den gode Munk.

Naar Kongen udbød Leding, anvendte Gunner saa stor Omhu paa dem af sine Folk, som han maatte stille til Hæren, at han sørgede for »fuld Mands Vaaben og pansrede Krigsheste til hver enkelt«. —

Dette var et Par Uddrag af Skildringen af Viborg-Bispen Gunner, ham, der spillede Hovedrollen ved Udarbejdelsen af Kong Valdemars jydsk Lov.

Det Idealbillede af en Biskop, Munken tegner, kan ikke have haft almen Gyldighed, Bisperne har været mere almindelige Mennesker, og der har vel nu og da været skrøbelige Kar imellem dem, men de fleste af vor Middelalders Bisper kan der intet siges paa. Paa Bispestolene har siddet en Række af Landets bedste Mænd, evnerige Folk, til hvem der blev stillet store Krav. De har lagt Ryg til, men ogsaa villet smage Magtens Sødme. I ældre Middelalder er der intet Eksempel paa, at Bisper har forsømt deres Pligt; først ved Tidsalderens Slutning begyndte Dekadencen.

— — —

Hvornaar blev Roskilde Bispesæde? Der hersker nogen Uenighed derom, da nogle Forfattere¹⁾ anser en lærd engelsk Biskop, Godebald, som Sven Tveskæg førte med til Danmark, for den første Roskilde-Bisp og derfor ansætter Bispestolens Oprettelse til c. 1012. Andre betragter Godebald som en ikke stedbunden Missionsbisp — foruden i Danmark har han ogsaa missioneret i Sverige og Norge — og regner Gerbrand for den første egentlige Roskilde-Bisp; disse sidste henlægger derfor Bispesædets Grundlæggelse til c. 1020, til Knud den Stores Tid. De første Roskilde-Bisper har haft baade Sjælland og Skaane under sig; men paa Sven Estridsens Tid kommer Delingen, og der oprettedes to Bispesæder i Landsdelen Øst for Øresund, nemlig i Lund og i Dalby; det sidste forsvandt dog ret hurtigt.

Efter Navnet anser man Gerbrand for at have været Tysker, men han har opholdt sig i England, i hvert Fald blev han bispeviet her af Ærkebispen af Canterbury. Dette var en Fornærmelse mod Ærkebiskop Unwan af Hamburg-Bremen, hvorunder Danmark var henlagt. Paa Rejsen til Roskilde blev Gerbrand derfor taget til Fange af Unwan og slap først fri efter at have anerkendt Lydforholdet til Bremen.

Der har ialt været 34 katolske Roskilde-Bisper. 12 af dem havde oprindelig tilhørt Roskilde Kapitel. 12 var Kanslere. 3 blev Ærkebisper. En halv Snes har deltaget aktivt i Krige og næsten lige saa mange laa i Strid med Kongerne, 2 faldt i Krig og 1 døde efter Saar i Krig. 3 er døde i Udlandet og blev begravet dér. Man ved, at 14 af Bisperne fik deres Hvilested i Roskilde Domkirke, men mon ikke endnu flere af dem er begravet her? Der er kun 4 Biske-Gravsten i Behold i Domkirken, nemlig over Peder Jensen Lodehat, Oluf Mortensen, Johan Jepsen Ravensberg og Niels Skave. I Sorø Kirke ligger endnu Johan Krag's Gravsten. Jens Andersen Lodehats ligger paa Domkirkepladsen, men med anden Indskrift. Biskop Olufs Gravsten og Messingpladen over Niels Jepsen Ulfeldt kendes fra Tegninger. — Naar en Biskop var død, blev han gravsat med stor Højtidelighed. Han lagdes paa Baare, iført hele sit pragtfulde Bispeskud (se Billedet S. 157), og over de korslagte Arme anbragtes en Gravkalk, tildækket med en Disk. Absalons Gravkalk er af Sølv.

Biskop Jacob Erlandsens Segl, det ældste af de bevarede Roskilde-Bispesegl, indleder dette Afsnit. Bispens selv ses afbildet paa sit Højsæde. Afsnittet afsluttes med Roskilde Stiftsmærke, Korset med Sct. Peters Nøgler, der hentyder til Pavehelgenen Sct. Lucius. Dette Segl benyttede Bispens sammen med sit eget paa Dokumenter, der angik Stiftet.

DOMKAPITLET

*Cella quasi coelum sit, qua coelien cernas.
Thomas Aquinas.*

Lad din Celle være dig en Himmel, hvori
du skuer de himmelske Ting.

Stiftsstadens store Bispekirke har flere Benævnelser; den kaldes baade Katedral og Domkirke samt af ældre Forfattere Mønster. Det sidste er afledet af det latinske monasterium, Kloster, d. v. s. det Kloster, hvori tidligere den til Kirken knyttede Gejstlighed boede; Benævnelsen er fra Klosteret overført til selve Kirken. I Domkirke er første Del af Ordet det latinske Ord domus, Hus, egentlig domus episcopi, Bispens Hus. Katedral kommer af det latinske cathedra, det biskoppelige Højsæde i Kirken.

I Domkirke-Gejstlighedens Kloster, som var sammenbygget med Kirken, forelæstes daglig et Kapitel af den hellige Skrift. Benævnelsen Kapitel gik først over til at betegne Stedet, hvor det forelæstes, og overførtes dernæst til de Personer, der samledes her. Saaledes forklarer man, at en Domkirkes Gejstlighed fik det mærkelige Navn: Kapitel eller Domkapitel. Medlemmerne af et Kapitel kaldes Kanniker, Domherrer eller Korherrer. Kannik kommer af det latinske vita canonica, regelbundet Liv.

Domkapitlerne blev i Løbet af Middelalderen meget betyd-

ningsfulde, kirkelige Institutioner, som greb dybt ind i hele Samfundslivet. Over en Mængde vigtige Omraader rakte deres Indflydelse, og store Rigdomme samledes under dem. Roskilde Domkapitel har altid været det største og rigeste i Danmark.

Kapitlernes Medlemmer var højtansete og lærde Mænd, ofte udgaaet fra Landets ældste og rigeste Adelslægter. Fra Kannikernes Kreds er en lang Række betydelige Bisper udgaaet, og fra den hentedes undertiden Mændene til Landets Regering.

Saa mægtige var Domkapitlerne, at de som de eneste Institutioner inden for den katolske Kirke overlevede Reformationens store Ragnarok i halvandet Hundrede Aar eller mere.

Omkring 1020 bliver Roskilde Bispestol oprettet. Kong Haralds Trækirke blev Bispekirke og maa som Følge deraf have faaet en talrigere Gejstlighed; meget tyder paa, at denne har bestaaet af 8 Medlemmer. Efter Tidens Skik er der vel ved Kirken blevet bygget et Hus, et Kloster af Træ¹⁾, til disse Mænd, som har udgjort det første og ældste Roskilde Domkapitel; selve Betegnelsen benyttes dog først efter 1200.

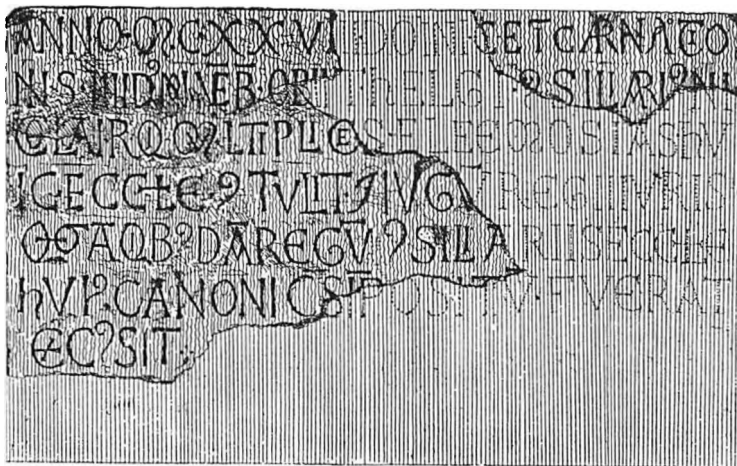
Da Trækirken afløstes af Sven Nordmands Fraadstens-Domkirke, blev der i Forbindelse med denne bygget et Stenkloster for Kannikerne, og samtidig blev deres Antal forøget til 15.

Hvordan det gik, da vi fik Teglstens-Katedralen, er ikke godt at sige. Enten er Nordfløjen af Fraadstens-Klosteret bleven bevaret, eller der er blevet bygget et nyt Kloster af Tegl. Der er fremsat den Tanke, at den gamle Latinskole, som laa ved Domkirkens nordvestre Hjørne, oprindeligt kan have været Kloster for Kapitlet²⁾.

Engang i 1200-Tallet er Kapitlets klosterlignende Fællesliv med fælles Bolig og fælles Maaltider blevet ophævet, og Kannikerne har bygget sig Huse, saakaldte Residenser, ude i Byen, dog helst saa nær Domkirken som muligt.

Der er, mærkeligt nok, bevaret to synlige Minder fra det roskildensiske Kannikesamfunds ældste Dage, nemlig Helges Mindetavle og Signetet til det ældste Kapitels-Segl; det sidste er omtalt S. 135 og afbildet S. 125.

Et yngre Kapitels-Segl, brugt fra Slutningen af 1300 og lige til Reformationen, indleder dette Afsnit. Det bærer paa Latin Omskriften: Roskilde Domkapitels Forretnings-Segl. I Seglet

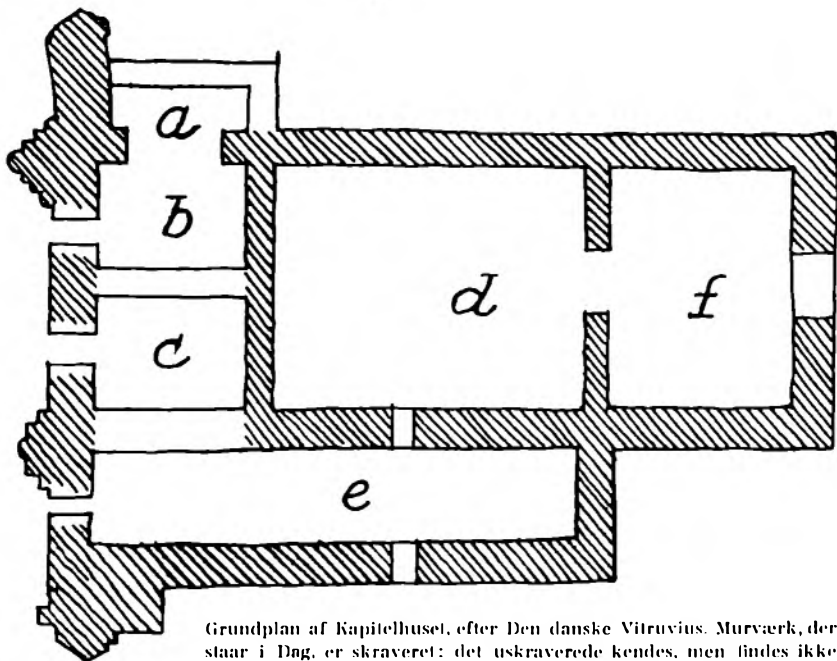
Helges Mindetavle.

ses den hyppigst forekommende, middelalderlige Fremstilling af Treenigheden: Gud Fader siddende paa Regnbuen, bærende sin korsfæstede Søn og over denne Helligaanden i en Dues Skikkelse. Signetet til dette Segl er bevaret.

De bevarede Rester af den lille Mindetavle af blaa Kalksten er indmuret i Væggen i det forreste af de to større Rum i Kapitellhuset (nu Præsternes Værelse eller Sakristiet). Den maa engang have siddet i denne Bygning¹⁾ og er efter en omtumlet Tilværelse vendt tilbage hertil. Tavlen er i sin Tid udført for i Taknemlighed at mindes Kong Niels' Raad («Minister») Helge, som døde 1128. Inden den blev itubruddt, havde man afskrevet dens Indskrift. Denne fortæller om Minister Helges Fortjenester af Kirke og Kapitel: at han gav Domkirken mange Gaver og tilintetgjorde den kongelige Rets Aag, som tidligere var blevet lagt paa Kirkens Kanniker.

Tavlen er det ældste Minde i sin Art i Danmark; den er saa gammel, at dens oprindelige Plads antagelig har været i Kannikernes Kapitelsal i Fraadstensklosteret ved Sven Nordmands Kirke.

Indskriften maa forstaas saaledes, at Kapitlets Gods, og rimeligvis ogsaa Domkirkens, helt eller delvis er blevet befriet for Byrder til Kongen. Det har altsaa været et ikke ringe Gode,

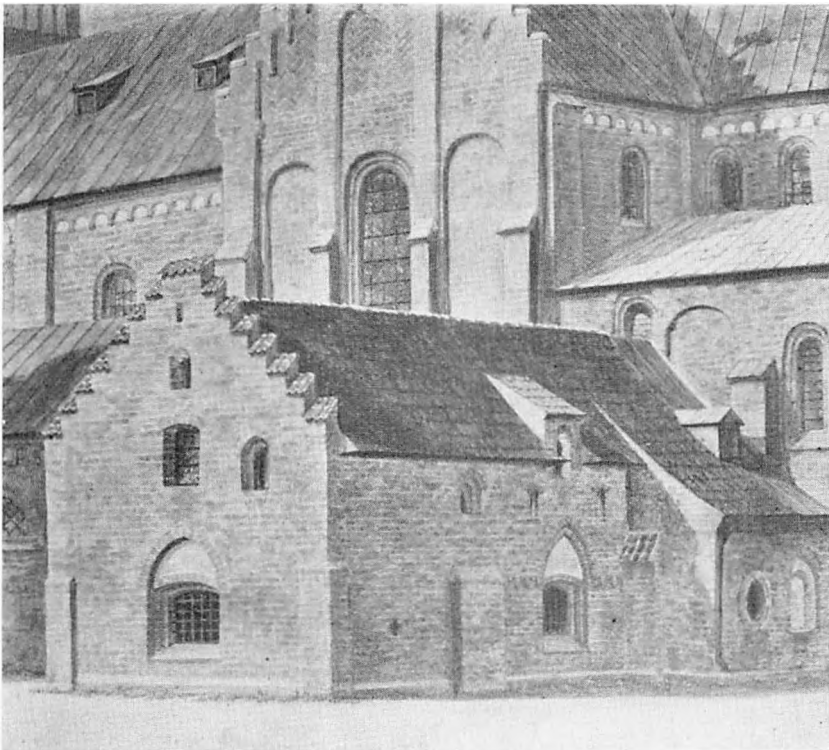

Grundplan af Kapitelhuset, efter Den danske Vitruvius. Murværk, der staar i Dag, er skraveret: det uskraverede kendes, men findes ikke mere. Murstykkerne til venstre er selve Domkirkens Mur: Stykket, der stöder op til Skillerummet mellem *b* og *c*, er ligesom dette nu nedrevet. I Sakristanens Hellig *a* fandtes det hemmelige Gemme i selve Domkirkemuren til venstre for Indgangen, mens Skorstenen var lige overfor til højre i det korte, nu nedrevne Murstykke.

Helge har udvirket for Kirke og Kapitel — nok værd at mindes paa en Tavle.

Indskriften er bleven opfattet som indirekte vendt mod nogle af Kong Niels' Forgængere, maaske Knud den Hellige og Erik Ejegod, som Roskilde-Krøniken bedømmer saa haardt. Man har derfor fremsat den Gisning, at denne Krønikes Forfatter ogsaa skulde have forfattet Indskriften paa Helges Mindetavle¹⁾.

Til disse ældgamle Minder fra Kapitlets første Dage slutter sig et betydningsfuldt fra en noget senere Tid, selve Kapitelhuset ved Domkirkens Sydside²⁾. Inden for dets snævre Mure maa i Aarhundredernes Løb en Masse vigtige og dybt indgribende Afgørelser være blevet truffet. Her har Bispjevalgene fundet Sted, her er Raadmøderne blevet afholdt, og her er den gejstlige Domstol bleven sat. Et Sted i Huset har Kapitlet haft Arkiv og sikkert Opbevaringssted for Kostbarheder³⁾; et af Rummene i overste Etage hedder endnu Brevkammeret. Da

Kapitelhuset for sidste Restauring. Efter Akvarel fra 1846 af Heinrich Hansen.

For Istandsættelsen i 1859 var Huset teglhængt, ved Restauringen fik det Zinktag og blev forsynet med en Granitsokkel i Lighed med Domkirkens, samtidig blev Pladsen uden om afgrænset noget; dette har bevirket, at Kapitelhuset nu er højere og slankere end paa dette Billede. Længst til højre ses den ved Restauringen nedrevne Udbygning.

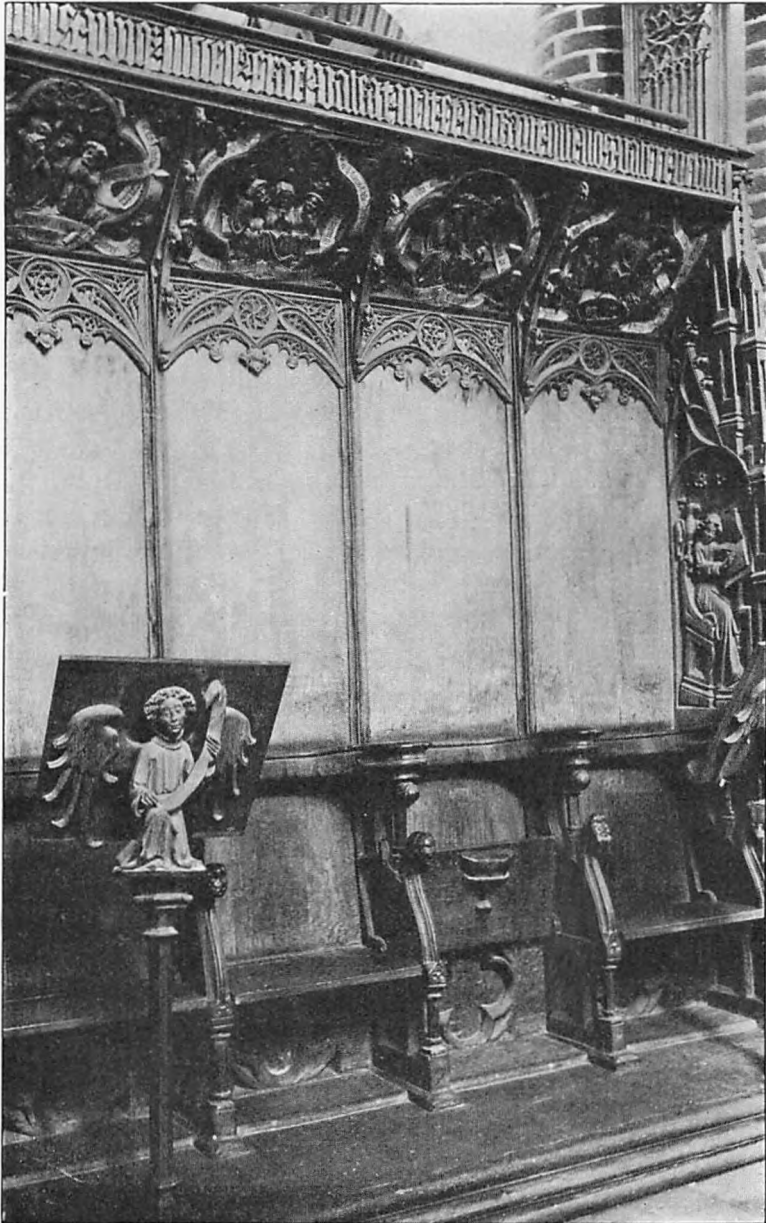
de onde Tider for Gejstligheden kom med Reformationen, blev Domkirkens rige Skatte i Guld, Sølv og Ædelstene: Relikviegemmer, Monstranser, Alterkalke o. s. v., indmuret i Kapitelhuset eller skjult i hemmelige Rum mellem Gulv og Hvælvingskapper, for alligevel senere at falde i Hænderne paa guldgridske Konger.

Det gamle Kapitelhus, som nu synes een Bygning, er Resultatet af en ret indviklet bygningshistorisk Udvikling, som har strakt sig fra 1200-Tallet til Nutid. Først har der været en lille enetages Bygning fra c. 1250, bestaaende af nuværende Præsteværelse (*d*) og den lille Forstue Nord for denne (*b* og *c*).

Ved Ombygnings-Arbejder i dette Aarhundrede har man fundet Spor af dette det ældste Kapitelhus' Sydgavl, et meget ejendommeligt og fint Stykke Murværk. Næste Stadium har bestaaet i at forlænge Huset i Syd med nuværende Skriftestue (*f*); det maa være sket engang i 1280'erne. Saa har Udviklingen af Kapitelhuset staaet stille til lidt ind i 1400-Tallet, da man har bygget den øverste Etage paa og tilføjet den lille, halvtags Tilbygning imod Vest (*e*). De seneste Ombygninger af Kapitelhuset er foretaget i nyere Tid, da man byggede den saakaldte Dronningetrappe; den stod færdig inden Kong Christian IX's Bisættelse i Februar 1906. Arbejdet var netop sat i Gang med Henblik paa kongelige Begravelser, fordi det ved Dronning Louises Bisættelse i 1898 havde vist sig at være livsfarligt for ældre, stivknæede Personer at benytte de gamle Trapper. Naar Følget ved en kongelig Begravelse kommer fra Palæet, over Absalonsbuen ind i Domkirken, maa det benytte Kapitelhusets Trapper for at komme ned paa Kirkegulvet.

Ved Begyndelsen af 1800-Tallet¹⁾ blev Kapitelhusets forskellige Rum benyttet paa følgende Maade: *a* og *b* var Landsdommer Ehms og *c* Magister Paulins Gravsted. Disse Rum havde dog kun Halvdelen af deres nuværende Loftshøjde, idet der var indmuret Hvælvinger; oven paa disse fandtes et Carcer (Fængsel). Baade *d* og *e* blev benyttet som Materialhus og *f* var Kirkens Blystøberi. I Middelalderen skal *a* og *b* have været Bolig for Sakristanen²⁾, den Person, der tog sig af Kirkens Kostbarheder. Da Udbygningen *a* i 1859 blev nedrevet, fandt man en gammel tilmuret Skorsten. Under Grevens Fejde og i Tiden derefter havde denne Skorsten og et andet tilmuret Rum været Gemmesteder for nogle af Kirkens Kostbarheder. Sikkeret deraf havde Udbygningen faaet Navnet »Mønten«, og ikke fordi der her, som det sagdes, var blevet udmøntet Penge.

Ud over Kapitelhuset og Helges Mindetavle rummer Domkirken adskillige Minder fra Kapitlets senere Tid. I første Række er der hele det stort anlagte Kannikekor med de 46 Kannikestole, dernæst Prælatstolen, Kantorens Stol og Kapitlets store Brevskab. Disse sjældne og mærkelige Inventarstykker afbildes her. Kannikekorets Indretning vil blive omtalt senere i Forbindelse med Domkirken.

Parti af Kannikestolene i nordre Række, et dygtigt og fantasirigt Arbejde — Sandstensgotik overført i Egetræ. — Sæderne er til at slå op, da Kannikerne alle og længe ad Gangen skulde staa op under Gudsstjernerne, men den lille Konsol under Sædet (=Misericordie), d. v. s. Barmhjertighed) og de højtsiddende «Hovedkæm» ydede dog nogen Understøttelse. Armklæbene ender i eventyrlige Hoveder af Mennesker og Fabelvæsener. Foran Stolerækkerne er fordelt fire Læsepulte, der bæres af Evangelisternes Sindbilleder; her ses Mathæus' Engel. Over Bagklædningen er der Scener fra det nye Testamente og øverst paa Baldakinen en latinsk Indskrift med gyldne Bogstaver. Paa Endestykket sidder Evangelisten Johannes og skriver i en Bog, paa Stoler ryggen bag ham hans Sindbillede Ørnen. — Kannikestolene dateres i Indskrifter til 1120.

Et Domkapitels Virksomhed var omfattende og mangeartet. I første Række skulde Kannikerne forrette en Række specielle Gudstjenester i Domkirkens Kor, de syv kanoniske Tider eller Tidebønner, og desuden afholde de daglige Messer, i hvert Fald paa nogle Festdage, samt deltage i Aartider (Sjælemesser) og Processioner. Herom vil der nærmere blive fortalt i et særligt Afsnit.

Kapitlet vælger Bispen, ofte blandt sine egne Medlemmer; kun hvis der ikke var en kvalificeret, stemtes der om udenforstaaende. Under en Bispe-Vakance var det Kapitlet, som styrede Stiftet.

Kapitlet havde Selvbestemmelsesret og kunde give Regler for sine indre Forhold; disse blev lovfæstet i Statutter. Det besatte de fire høje Værdigheder inden for Kapitlet.

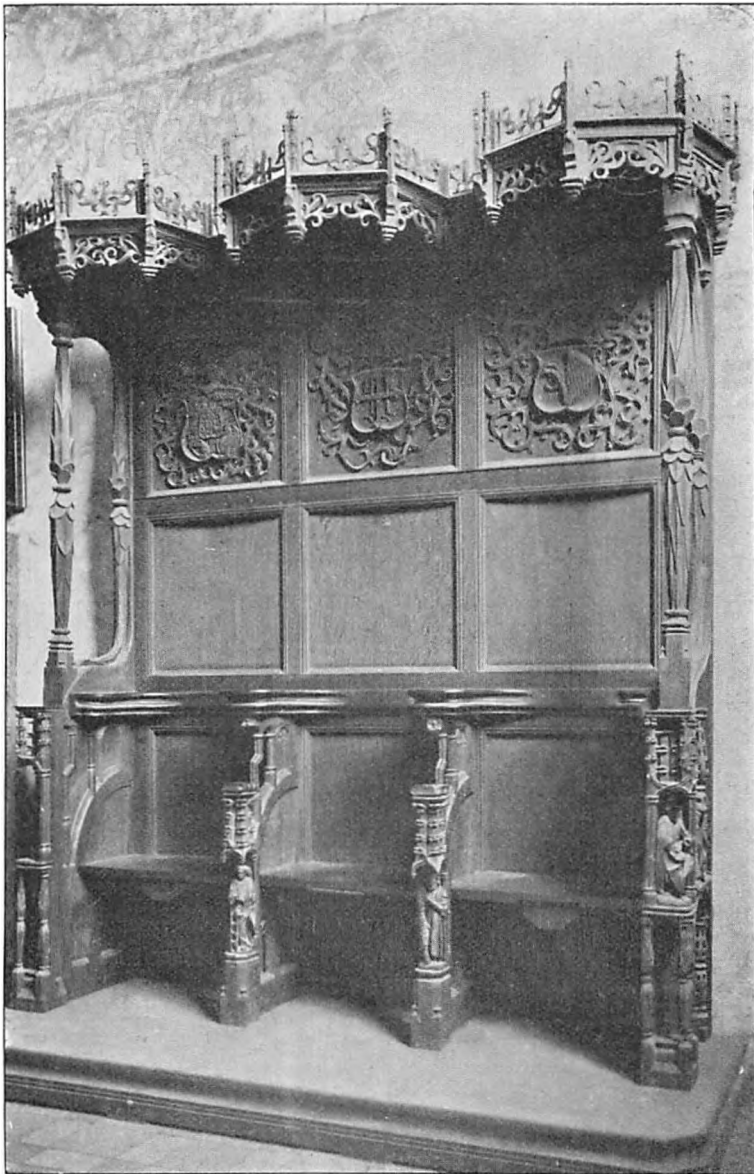
Til at begynde med var Kapitlet Bispens Raad, men det udviklede sig efterhaanden til, at Raadet blev det bestemmende, saa Bispen maatte søge Kapitlets Samtykke i alle vigtigere Sager. Det førte til, at Kapitlet, før Bispen blev valgt, lod ham underskrive en formelig Haandfæstning med ikke uvæsentlige Indskrænkninger af hans Myndighed.

Kapitlet forvaltede ikke alene sit eget Gods, men krævede Kontrol med Domkirkens og Bispestolens samt med Stiftsgodset, d. v. s. Kirkernes Tiende. Der er Eksempler paa, at Bisper ligesom lidt ængstelige roser sig af at have efterladt Bispegodset rigere, end de modtog det; og en Aarhus-Bisp maa pænt staa til Regnskab over for sit Kapitel for en Gæld, han havde paadraget sig paa en Romerrejse¹).

Et Minde fra Domkapitlernes Tid lever i Udtrykket Kapitelstakst, den Takst, der af Kapitlerne sættes paa Kornydelseerne til Kirken og dens Embedsmænd.

Endvidere fik Prælaterne, Kapitlets højeste Embedsmænd, undertiden Andel i den Jurisdiktion, Bispen udøvede i Stiftet, og dermed i dens Indtægter (Bøderne).

En ikke uvæsentlig Del af Kapitlets Virksomhed bestod i Uddannelse af Præsterne og i at holde Pogeskole for de vor-dende Præster. Ligesom vi maa gaa ud fra, at Kapitlet i Roskilde er blevet organiseret samtidig med Bispestolens Grundlæggelse, maa vi slutte, at en af Kapitlets første Gerninger har

Lage Urnes Stol, som den kaldes, fordi den bærer hans Vaabenmærke, Ornekloen, sammen med Stiftsmærket og Danmarks Riges Vaaben. Dette bemærkelsesværdige og smukke Stykke Møbelkunst fra Begyndelsen af 1500-Tallet er et senere Sidestykke til Kannikestolene, men dets baldakinprydede Sæder er tydeligt nok beregnede til endnu mere højtstaaende Personer. Stolen er af samme Slags som Prælatstolen i Lunds Domkirke¹⁾ og maa have afgivet Sæder for de tre af Prælaterne; Dekanen, Domprovsten og Erkelegnen, og have haft sin Plads paa Sydsiden i Højkoret lige overfor Bispens Sæde.

bestaaet i at oprette en Katedralskole for Drengene, som skulde være Præster. Katedralskolerne stod i nær Forbindelse med Kapitlerne, som til Dels bekostede dem, havde det overordnede Tilsyn med Undervisningen og sammen med Bispem valgte Skolens Rektor, sædvanlig blandt Kannikerne¹⁾.

Naar de vordende Præster var ordinerede, blev de et Par Aar ansat i Domkirkens Kor, hvor de skulde deltage i Kannikernes Gudstjenester for at dygtiggøre sig til Præstegerningen ude i Sognene. Efter endt Læretid skulde Bispem holde en Afgangsprøve. Hver Kannik var forpligtet til at underholde en Præste-Lærling. Da disse ofte maatte gøre Tjeneste for Kanniker, som var forhindret, blev de kaldt Korvikarer, til Adskillelse fra de fast ansatte Præster ved Sidealtrene, som benævnes evige Vikarer.

Sammen med Kanniker og Korvikarer deltog i Kortjenesten ogsaa Korskolarer²⁾. Det var ældre Disciple fra Latinskolen, som snart skulde afslutte deres Skoleuddannelse. De var undergivet Kantorens Ledelse og undervistes af ham i Korlæsning og Korsang. Skolarerne var ved Tjenesten ikklædt lange, hvide Kapper af linned Tøj. Man kender ikke Tallet paa de Skolarer, som gjorde Kortjeneste; deres Uddannelse endte med Præstevielse, og derefter fulgte saa Tjenesten som Korvikarer. Skolarerne i Kor og Kapeller fik fuldt Underhold.

Foruden Kanniker og Korvikarer var der ved Domkirkerne en tredje Slags Præster, Alterpræsterne, de saakaldte evige Vikarer³⁾. De udgjorde et Samfund for sig med egne Statutter; det stod nok under Kapitlet, men havde dog nogen Selvstændighed. Vikarerne holdt deres Møder i Vikariehuset, som laa ved Domkirkegaardens sydvestre Hjørne, Nr. 37 paa Kortet Side 73. Her tilrettelagdes deres Tjeneste, alt under Kantorens Overopsyn.

Ved Kapitlerne har der allerede fra ældre Tid været efter Forholdene ikke ubetydelige, i hvert Fald kostbare Biblioteker af haandskrevne Bøger. Hvert Haandskrift repræsenterede en lille Formue. Vel nærmest ved et Tilfælde er en af Roskilde Kapitels Bøger⁴⁾ bevaret; den findes paa Det kgl. Bibliotek. Det er et Manuskript fra 1400-Tallet, en Foliant i et samtidigt Bind af rødt Kalveskind med store Messingknapper for at

Biskop Niels Skaves Stol. Saadan henævnes dette respektable Stykke Snekkerarbejde fra c. 1500, fordi det bærer Bispens Vaabenmærke. Pentagrammet eller Marekorset, et magisk Tegn og Sindhilledet paa Verdensaltet. Møblet er en Slags lukket Degnestol med et bevægelig Sæde til højre og en Skraapult til venstre; under denne er der 5 Skabe, hvoraf det med det store Fyldingsmonster er til at aabne inde fra Stolen. I Skabene kan der opbevares Bøger og Nodehefter. Dette taler for, at Stolen har været benyttet af Læreren, blandt Kannikerne, af Kantoren og maaske ogsaa af Succentoren, og derfor haft sin Plads et Sted i Kannikekoret, rimeligvis i dets vestlige Del. Møblet har gode Beslag og Løuse. Dets Udskæringer nøjes ikke med de arkitektoniske Forbilleder, ogsaa Gotikens Plantemotiver blomstrer over Pultens Endestykker.

undgaa Slid. Det bestaar af en Samling lægevidenskabelige Afhandlinger af forskellige Forfattere, ikke Original-Manuskripter, men Afskrifter, vel nok foretaget i et Kloster enten i Italien eller Sydfrankrig. Bogen har ingen Titel, den kaldes efter Ejer-Paaskriften: Liber ecclesiae Sancti Lucii Roskildensis (Roskilde Sct. Lucii Kirkes Bog). Den er skænket til Domkirken af Kong Christian I's og Dronning Dorotheas Livlæge, Polakken Magister Nicolaus Senior, imod at der blev holdt en Sjælemesse for ham.

Indirekte kan vi faa et Indtryk af, hvad Roskilde Kapitels Bibliotek har indeholdt. Der er nemlig bevaret to Lister over Bogudlaanene fra Aarene 1459 og 60. De viser, at der naturligvis har været mest Teologi, men at Filosofi og Jura ogsaa maa have været godt repræsenteret. Kannikerne skulde have Kendskab til kanonisk Ret, og Listerne viser, at fem til seks af de Roskilde-Domherrer har drevet juridiske Studier. Derimod er der efter Listerne kun een Kannik, som har givet sig af med at studere medicinske Bøger.

Disse Biblioteker tyder paa, at Kapitlerne, før vi selv fik Universitet, ogsaa har taget sig af de unge Gejstliges videregaaende Uddannelse og virket som videnskabelige Højskoler. Kannikerne har sikkert efter Tur skullet holde teologiske Forelæsninger. Nok rejste adskillige unge Danske til udenlandske Universiteter for at studere, men det blev dog kun faa af de mange. Kapitlernes Universitetsgerning har derfor været af stor kulturel Betydning.

Det var ikke enhver givet at blive Medlem af et Kapitel. Det skulde i første Række være velstuderede Mænd, undertiden krævedes der Universitetsgrader, og disse kunde længe kun erhverves under aarelangt og kostbart Ophold i Udlandet. Det var derfor mest rige Mænds Sønner, der kunde gøre sig Haab om at blive Indehavere af de eftertragtede Kannikedømmer. Langt de fleste Kanniker var yngre Sønner af Adelslægter, der paa denne Maade fandt et standsmæssigt Underhold. Paa den anden Side har dog denne Tendens hos Adelen til at lade deres Sønner blive Gejstlige, paa Grund af Colibatet bevirket, at mangt et Skud paa en adelig Stamme er visnet; dette maa have været en medvirkende Aarsag til den gamle danske Adels Hændøen¹⁾.

Kapitlets store og prægtige Arkivskab maa oprindelig have haft sin Plads i Kapittelhuset. Den underste og største Del af Møblet er delt i 3 Skabe med tofføjede Døre; i hvert Skab er der Plads til 8 rummelige Skuffer. De bærer som Paaskrift Navne paa Præbender og Kapeller og har rummet Adkomstbreve paa disses Herligheder. Den øverste Del med de 6 mindre Døre har elegante, gotiske Ornamenter, som er fantasirigt varieret: de træder frem paa rene blå og røde Baggrunde. Beslag og Lause er godt Smedearbejde. Foruden Indskrifter i Feltet yderst til højre, der kort og godt beretter paa Latin, at dette Arbejde er gjort 1473, er der paa Dørene tre Vaabenmærker: Stiftsmærket, Rebergernes og Quitzowernes Vaabener. I Aaret 1473 var der blandt Kannikerne en Reberg og to Quitzower, alle tre eller to af dem man have skænket deres Kapitel det kostbare Skab¹⁾. Det er heldigvis velbevaret og kan den Dag i Dag staa for os som et Sindbillede paa Roskilde Domkapitels Rigdom.

Det økonomiske Grundlag for Domkapitlerne var Besiddelse af fast Ejendom i By og paa Land. Kongerne har i den første Tid skænket Gods til Kapitlerne; men hovedsagelig var det Bisperne, som sørgede for at opretholde og udvikle dem. Det er nævnt, at Biskop Sven Nordmand skænkede saa meget Gods, at Kapitlets Medlemstal kunde udvides fra 8 til 15; her-til kom senere yderligere 21, saaledes oprettede Jens Grand, mens han var Domprovst i Roskilde 6 Præbender, saa der ialt var 36 Præbender.

Ved et Præbende forstaaes en bestemt afgrænset Godsmængde, af hvis Afkastning en Kannik lønnes. Præbenderne var af forskellig Størrelse. Var man saa heldig at blive indvalgt i et Kapitel, maatte man begynde nede fra med det magreste Præbende for efterhaanden at rykke op til de mere indbringende. Flere Steder, bl. a. i Roskilde, hed det første meget betegnende

Roskilde-Kantoren Olavs' Gravsten. Den sjældne og smukke Sten, der ganske stammer fra 1300-Tallet, henligger i Sct. Birgittes Kapel. Den er af gullandsk Kalksten, bredere ved Hovedenden end ved Fodenden; et Stykke af dens synes afbrudt. Stenen er tagformet med en c. 25 cm høj, flad Hygning, hvorpaa Indskriften er udliggende. — Ved Hovedenden ses to Drønehoveder, fra hvis Gab udgaar kraftigt formet, gotisk Lovværk.

Dørens Præbende. Præbenderne havde som Regel Navne efter de Landsbyer, hvor det meste af deres Gods var beliggende, f. Eks. Gadstrup, Vindinge, Osted og Ledøje Præbender. Til en Række af dem var annekteret en Landsbykirke, hvis hele Indkomst sammen med Sognekaldets Indtægter tilfaldt Kanniken, imod at han lønnede en Vikar til at forrette Præstegerningen. Endnu efter Reformationen havde Roskilde Domkapitel Kaldsret til 17 Kirker paa Sjælland, og deriblandt var flere Købstadkirker, bl. a. Holbæk og Slagelse. Ogsaa Sidealtre og Kapeller var annekteret til Præbender, saaledes i Roskilde Domkirke 3 Altre og alle Kapellerne, undtagen Sct. Andreas'.

Foruden Præbenderne var der det saakaldte Fællesbord (mensa), en ikke udparcelleret Godsmængde, i hvis Afkastning et vist Antal Præbender havde Andel. Og endelig var der Uddelingerne (Distributionerne). For at sikre, at Gudstjenesterne blev værdigt udført, og at tilstrækkelig mange Kanniker mødte frem, var det saa viseligt indrettet, at der efter Gudstjenesterne blev foretaget Pengeuddelinger til de deltagende Gejstlige, i første Række Kannikerne. Residens eller Bolig hørte for det meste ikke med til Præbendet, men

var en Tilgift, man opnaede efter Alder.

En Del af et Kapitels mange forskellige Forretninger blev udført af dette i sin Helhed, mens andre var fordelt paa de enkelte Medlemmer. Een Kannik forestod Domskolen, een

havde Tilsyn med Kirkens Kostbarheder, een førte Protokol over Kapitlets Forhandlinger, to styrede Domkirkens Økonomi, een Kapitlets Fællesgods o. s. v. Bispnen havde Ret til at udtage to Kanniker, der skulde arbejde som Embedsmænd i hans Kancelli.

Der var nok for ærgerrige Sjæle at stræbe efter blandt de almindelige Kanonikater, og saa var der desuden de fire store Prælaturer, meget betydelige Stillinger, som kun Mænd, rige paa Evner eller Mønt og Indflydelse, naaede op til. Fra disses Kredts udgik Bisperne og undertiden Kongernes Kanslere. Kapitlets Værdigheder eller Digniteter, de fire Prælaturer, var: Dekanetet, Domprovstiet, Ærkedegnedømmet og Kantoratet. De er her nævnt efter deres Rangfølge inden for Roskilde Kapitel; den var nemlig ikke alle Steder den samme.

Dekanen var Kapitlets Formand, han kaldte til Møde og førte Forsædet, varetog Regnskabssager og repræsenterede Kapitlet udadtil. Provsten eller Domprovsten (præpositus) ledede Kapitlets indre Forvaltning. Ærkedegnens Forretninger var i Almindelighed af juridisk Art. Kantorens Virksomhed lod sig lettest afgrænse; den bestod nemlig i Ledelse af Domkirkens Gudstjenester og i Uddannelse af de unge Præster. Meget afhang af Kantorens Dygtighed, for Domkirkens Gudstjenester skulde være Forbilledet for al anden Gudstjeneste i Stiftet. Kantorens Embede var saa omfattende, at han var forpligtet til at holde og lønne en fast Medhjælper eller Stedfortræder (Succentoren). Da Kantorens Stilling maatte forudsætte særlige musikalske og pædagogiske Evner, havde borgerlig fødte Kanniker Muligheder for at opnaa denne Værdighed. De andre Prælaturer var saa godt som altid beklædt af adeligt fødte Kanniker. — Det behøver næppe at bemærkes, at Nutidens Stillinger som Domprovst og Kantor slet ikke svarer til Middelalderens.

Domprovst Peder Saxsens Segl, fra 1300-Tallet. Foroven ses den hellige Lucius, som to Engle løfter ind i Himlen; nedenunder knæler Domprovsten, iført gejstlig Dragt med Hætte som paa en Munkekutte.

Kannikerne bar den sædvanlige hvide Præstekappe. Om Vinteren havde de over denne en lang, sort Korkaabe og paa Hovedet en Myts, som hang langt ned over Skuldrene; om Sommeren bar de dog kun en lille Præstebaret. Hertil kom til højtidelige Lejligheder Korkaaberne, som var forfærdiget af kostbare og prægtige udenlandske Stoffer¹).

Alle disse Kanniker, Korvikarer, evige Vikarer, Skolarer og andre Medhjælpere udgjorde en hel Vrimmel. Det er ikke let at sige, hvor mange Personer, der var knyttet til Domkirken. Men Tallet maa ligge omkring halvandet Hundrede. De fire Prælater iberegnet var der 36 Kanniker, hertil kom saa lige saa mange Korvikarer. Det angives, at der har været 60—70 Altre, maaske med tilsvarende Antal Alterpræster. Lægges hertil Korskolare og andre Medhjælpere, naar man til et samlet Antal af op mod to Hundrede.

Kapitlets Medlemmer har altid helst villet bo Domkirken saa nær som muligt. Engang maa der have været en Mængde Residenser eller Boliger for Prælater, Kanniker og Alterpræster. Efter Reformationen, da kun faa af disse Stillingers Indtægttagere boede i Roskilde, fik de tomme Boliger Lov at forfalde og gik hastigt til Grunde²). I 1569 nævnes der endnu 8 Gaarde, der hørte til Præbender eller Kapeller.

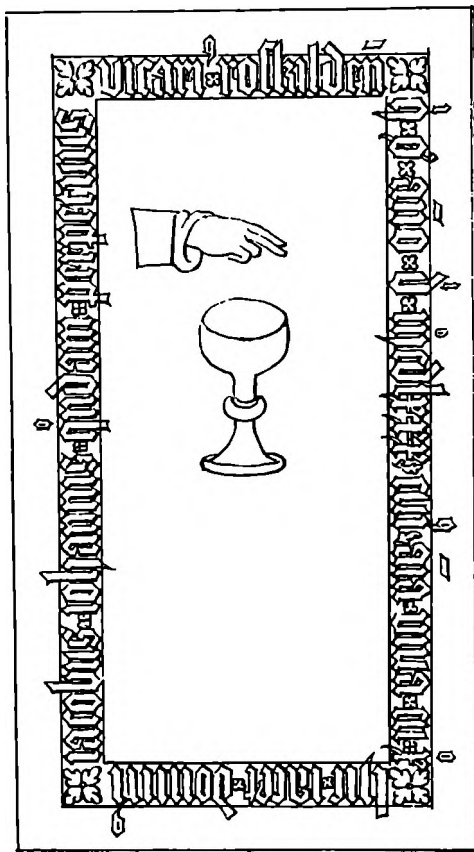
Kantoren, Dekanen og Domprovsten har boet tæt Nord for Kirken. Domprovste-Residensen har rimeligvis ligget paa den samme Grund, hvorpaa Nutidens Domprovstegaard staar. Øst for Regenssti har Dekanen haft sin Bolig. Kantorens Residens maa være forsvunden snart efter Reformationen, da der kun tales om Kantor-Haven, dér hvor nu Meiercrones Stiftelse ligger.

Ærkedegnens Bolig har ligget Syd for Domkirken, oprindelig tæt op ad denne. Da Kirken brændte i 1282, udbrød Ilden i Ærkedegnens Køkken; samtidig brændte der flere Kannikeboliger. Det samme var Tilfældet ved den anden store Domkirkebrand i 1443, da gik alle Kannikerresidenser paa tre nær og Alterpræsternes Bolig op i Røg, siges der; men der skal vel nok underforstaas, at det var dem, der laa nærmest Domkirken. Ærkedegne-Gaarden er rimeligvis brændt og derefter genopført længere væk fra Kirken, lidt sydligere for denne, ved Nr. 38 paa Kortet Side 73. I 1475 udlaantes Huset til

Dronning Dorothea til Beboelse for Livstid¹). Det er forstaaeligt, at Dronningen gerne har villet bo her tæt ved Hellig Tre Kongers Kapel, som Kongen og hun havde stiftet, og hvor Kongen fik sin Grav. Senere opgav hun dog denne Bolig for at tage Ophold i den af hende selv byggede Dronninggaard paa Hjørnet af Algade og Sct. Pederstræde (se S. 70); her døde hun efter at have været Enke i 14 Aar og blev begravet i sit Kapel.

I Ærkedegnens Gaard blev Duebrødre Hospital indrettet, da det omkring Midten af 1600-Tallet blev flyttet ind til Byen. Da der i 1842 blev gravet Grund til Katedralskolens nu forsvundne Gymnastikhus, fandt man svære, røde Mure og en gammel Kælder, sikkert Rester af Ærkedegne-Gaarden²).

Ikke alene om Prælaterenes Residenser ved vi Besked, men ogsaa om Kannikers og Alterpræsters. Succentoren boede først ved Fondens Bro, senere fik han Bolig Nord for Lille Maglekildestræde, dér hvor nu Skolegade 5 ligger³). Alterpræsten ved Hellig Tre Kongers Alter byggede sig, som tidligere omtalt, et Hus paa Bondetinget, nuværende Nr. 4, og endnu i 1830'erne laa der en anden Alterpræste-Residens i Sct. Olgade,

Gravsten over Alterpræsten Jacobus Johannis (Jakob Hansen), † 1480. — Denne karakteristiske, middelalderlige Gravsten ligger i Korongangen. Paa Midtfladen ses Kalken, over hvilken Herrens Haand er velsignende udstrakt; denne Fremstilling findes paa i hvert Fald endnu to gejstlige Gravsten i Domkirken. I andre Tilfælde optages Midtfløjet af den Aftodes adelige Vaaben.

nuværende Nr. 10¹). Da Katedralskolen i 1842 blev opført, fik et gammelt Hus, vistnok en tidligere Kannikebolig, Støtte mod dens østre Væg; paa en senere Tegning af Skolen ses tydeligt Mærker paa Muren af det i Mellemtiden nedrevne Hus²). Ogsaa det toetages Stenhus, der laa i Domkirkegaardens nordøstre Hjørne, det senere Gymnasium og Konventhus, antages at have været en Kannikebolig. Endvidere ved vi, at Biskop Oluf Mortensen lod opføre et Stenhus ved Maglekilde til den Kannik, der skulde bestyre Sct. Birgittes Kapel. Det var dog næppe denne, men en anden Residens, man stødte paa i 1838 ved Omsætning af et Gærde i Sct. Søren's Stræde (senere Fiolstræde, nu Weysegangen); det var en Bygning paa c. 8×13 m med hvælvede Kældre, hvoraf endnu noget var tilbage. Endelig har utvivlsomt ogsaa det Munkestenshus, hvis Kældre og Grundmure blev fremgravet i Provstevænget i 1942, været Bolig for en Kannik.

Dette er kun nogle faa synlige Spor, som Tilfældet har spillet os i Hænde. Man kan roligt gaa ud fra, at en Mængde andre i Tidens Løb er blevet borttryddet, uden at der er blevet lagt Mærke til dem; thi engang maa det i Roskilde have vrimlet med Huse for Domkirkens talrige Præsteskab. De har i høj Grad været med til at give Byen dens særlige Præg.

I Forbindelse med Roskilde Domkapitel maa nævnes to Bøger, Pater Alfred Ottos Doktordisputats fra 1933: »Liber daticus Roskildensis, Roskilde Gavebog og Domkapitlets Anniversarieliste« og Lektor ved Roskilde Katedralskole J. O. Arhnings Disputats fra 1937: »Roskilde Domkapitels Historie I, Tiden indtil 1416, med Allrenes og Kapellernes Historie«.

Ved et Domkapitel fandtes fra ældre Tid en saakaldt Liber daticus (Datobog eller Gavebog). Det var en stor Pergamentsbog, inddelt i Rubrikker, een for hver Dag i Aaret; i disse indførtes ved deres Død Personer, der havde gjort sig fortjent af Domkirken ved at skænke denne eller Kapitlet Gaver, som Regel Jordegods, eller havde stiftet Altre i Domkirken, hvilket var Betingelsen for, at der kunde afholdes Aartid eller Aarsmesse (anniversarium) for vedkommende. Notitsen indeholdt som Regel kun Personens Navn i Forbindelse med Bemærk-

ningen »døde« samt nærmere Bestemmelse om Aarsmessen.

I Roskilde Domkirke maa der fra tidlig Tid have været en Gavebog; 1274 anlagdes en ny, og til denne overførtes Notitser fra den gamle. I opmod to Hundrede Aar eksisterede denne nye Gavebog ved Domkirken, og mange hundrede Notitser er af forskellige Hænder blevet indført i den. — Mærkværdigt nok standser den op omkring 1450. Dette betydningsfulde Manuskrift maa efter Kapitlets Ophævelse være kommet til København og er rime-

ligvis gaaet til Grunde ved Branden 1728, som fortærede saa mange andre uerstattelige Bogskatte. Heldigvis havde slittige Samlere forinden gjort Uddrag af Gavebogen, først Roskilde-Munken Peder Olsen, dernæst Odense-Lægen og Historikeren Cornelius Hamsfort samt Arkivaren Thomas Bartholin. Denne sidste, som var født i Roskilde 1659, har gjort sig i høj Grad fortjent ved at tage Afskrifter af en Række Kilder til Middelalderens Historie, som senere er forsvundne; hans Afskrifter fylder 25 Foliobind og opbevares i Universitetsbiblioteket i København.

Alfred Ottos Disputats er et Forsøg paa af de nævnte Afskrifter at rekonstruere en Del af den oprindelige Gavebog. Naar Rekonstruktionen kun giver os et Brudstykke, er det ikke

Detaille af Gravsten over Kanniken Hans Henriksen, som desuden var Økonom for Duebrødre Hospital, hvor han døde 1562. — Den store Sten ligger Side om Side med Biskop Peder Jensen Lodehats i Karoengangen. Nederst er der et Mandshoved med Hængelaas for Munden — Tavshedens (Dødens) Sindbillede. Denne ejendommelige Fremstilling i Forbindelse med de gentagne Afleveringer til Kongerne af Kostbarheder fra Kirken, som fandt Sted efter Reformationen, har givet Anledning til Dannelsen af et folkeligt Sagn. Det fortælles, at Hans Henriksen forraadte for Kongen, at Duebrødre Hospital havde overmaade fede Indtægter; til Straf for, at han saaledes ikke holdt ren Mund, »have Munkene efter hans Død straffet ham ved denne Afbildning«. I en ældre Udgave af Sagnet skal det være Kannikernes Indtægter, der blev forraadt, og Kannikerne, der hævnedes sig¹⁾.

Dr. Ottos, men Gavebogens egen Skyld; i denne har nemlig adskillige Notater kun været indført med Dato men uden Aar, og disse ufuldstændige Oplysninger, som vi kunde have faaet meget ud af, har ikke interesseret de gamle Afskrivere. I Domkirkens gamle Manuskript har der sikkert været over tusinde Notater. Dr. Ottos Rekonstruktion omfatter kun 237 Notitser om Dødsfald samt Meddelelser om nogle faa kirkelige Begivenheder af anden Art, men Bogen er dog af stor Værdi for Domkirkens og Roskildes Historie. Vi ser af den bl. a., hvor forbavsende mange af Domkirkens Gejstlige der har været Magistre, d. v. s. har studeret i Udlandet; vi ser ogsaa, at Side om Side med Gejstlighed og Adel begynder Borgerskabet at naa til Anseelse og Rigdom, saa de kan anskaffe sig Aarsmesser, og endelig sporer vi det tyske Element i vort Borgerskab. — I Dr. Ottos Bog er de gamle Gavebogs-Notitser gengivet paa deres oprindelige Latin, men Bogens Tekst og de mange værdifulde Noter er paa Dansk¹).

Det andet Værk er J. O. Arhnungs Bog om Roskilde Domkapitel indtil 1416. Det Aar døde Biskop Peder Jensen Lodehat, og fra da af gik det tilbage med Bispestolens Magt. Denne Bog er ikke mindre værdifuld end Dr. Ottos, men det er betydeligt lettere at forklare, hvad den gaar ud paa; Titlen siger det til fulde. Oprindeligt havde Stiftsskriver, Dr. Johs. Lindbæk begyndt at foretage Indsamlinger til en Kapitlets Historie, men han blev afbrudt ved en alt for tidlig Død. Allerede i 1922, Aaret efter at J. O. Arhnung var kommen til Roskilde, besluttede han sig til at tage dette Arbejde op. I Virkeligheden begyndte han fra Grunden af med Gennemgang af det store Kildemateriale, og for at have Stoffet ved Haanden afskrev han hele Domkapitlets Arkiv, henved 1600 latinske Breve, som ligger i København. Efter aarelangt minutiøst Arbejde, ved Siden af en krævend Skolegerning, lykkedes det Arhnung at fuldføre det første store Bind og med dette Værk ærefuldt at erhverve Doktorgraden. Det er første Gang, at der er blevet foretaget en saa grundig Udredning af et dansk Kapitels Historie. Dr. Arhnungs Arbejde er en uundværlig Haandbog for alle, der beskæftiger sig med vor Middelalders og særlig med Roskildes Historie. Foruden Kapitlet behandles de før 1416 stiftede

Kapeller og Altre, ligesom der er Afsnit om Domkirkens Formue og Administration, om dens Inventar (Alterprydelser og Relikvier), om Gudstjenester m. m.

— — —

Hen mod Reformationen fik ogsaa Domkapitlerne Opløsnings Aand at føle, og det saa det forslog noget. Christian II fik omkring 1520 Pave Leo X til at udnævne Diderik Slagheck til Dekan i Roskilde; herfra gik hans hæderkronede Livsbane over Ærkebispes stolen i Lund til Baalet paa Gammeltorv i København. Dog kan Osen fra dette Baal hverken udviske Mindet om de Aandens Stormænd, der har været knyttet til Domkirken, eller om de mange Prælater og Kanniker, der i Middelalderens bedste Tid har udfyldt deres Hverv som gode Mænd og kun øget den gamle Kirkes Ære. Mange af dem har fundet deres Hvilested i Domkirken, blandt hvis Grave Kapitler endnu den Dag i Dag er rigt repræsenteret, ligesom vi i Domkirkens Gavebog finder en lang Række Navne paa Mænd, om hvem der engang har staaet Glans, men som nu forlængst er glemte. Eksempelvis vil her helt eller delvis blive afbildet fem Gravsten

Gravsten over Kanniken Severinus Olai (Søren Olsen), † 1564. — Ornumenterne er i Renaissance-Stil, Indskriften med gotiske Bogstaver. Den fortæller bl. a., at Afdøde var Velgører mod Katedralskolen. Øverst ses en Dødnings, der holder et Timeglas og er omsnoet af en Slange. Sindhillede paa Døden. Til Stenen er knyttet et Sagn. Det fortælles, at Kanniken, forinden han begav sig paa en Udenlandsrejse, overlod sin Datter en Sum Penge, som hun i Tilfælde af hans Død skulde give til de Fatte. Faderen døde, men Datteren lod for Pengene forfærdige en kostbar Guldkæde. Da hun lagde den om sin Hals, forvandlede den til en Slange, der end alt, hvad hun førte til sin Mund, saa hun omsider omkom af Sult og blev begravet under denne Sten¹⁾.

over gejstlige Personer, som har haft Tilknytning til Domkirken. I sit Værk »Danske gejstlige Sigiller« anfører Henry Petersen op mod halvandet Hundrede Segl, der har tilhørt Prælater, Kanniker og Vikarer ved Roskilde-Kirken; som Eksempel er paa S. 183 et Domprovste-Segl gengivet.

Domkapitlerne vedblev at bestaa en Tid efter Reformationen, men de havde mistet deres kirkelige Betydning¹⁾); med en af dens Hovedopgaver, Tidebønnerne, var det vel forbi. En Del af Præbenderne blev bortforlenet til Adelsmænd som personlige Gunstbevisninger fra Kongen. Blandt Ihændehaverne af Roskilde-Prælaturer finder vi som Ærkedegn Rigsraad Niels Kaas, der var Medlem af Formynderregeringen for Christian IV, og som den sidste Dekan Lensmanden paa Roskildegård, den lærde Jørgen Seefeldt, hvis kostbare Bibliotek Corfitz Ulfeldt ranede. Blandt Roskilde-Kanniker paa den Tid træffer vi Folk lige fra den berømte Teolog, Dr. Niels Hemmingsen til Christian IV's tidligere Kammertjener, den senere Tolder i Helsingør, Hans Pedersen. De ligger begge begravet i Domkirken.

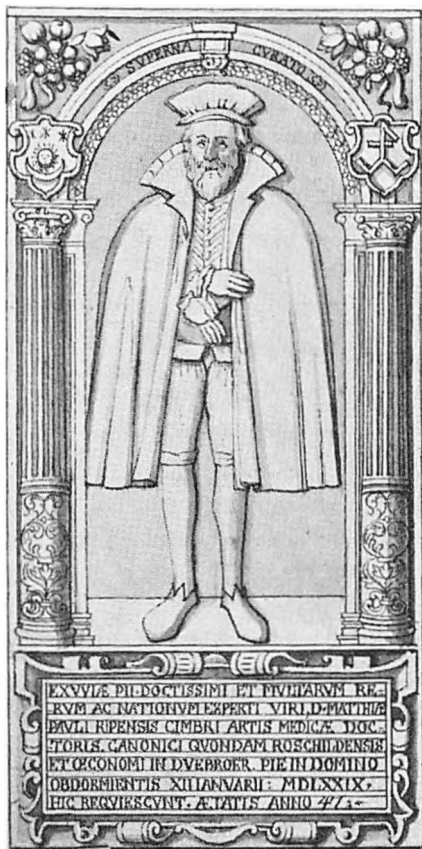
Nogle af Præbenderne blev tillagt de nye Embedsmænd, saasom Bispnen, Provsten, den teologiske Lektor eller Professor, Katedralskolens Rektor og Byens Sognepræster. Disse Mænd udgjorde, hvad der var til Rest af Kapitlet, og varetog dets tiloversblevne Funktioner, som bestod i at efterse Domkirkens Regnskaber og være Domstol i Ægteskabssager. Et Minde om Kapitlet som Domstol lever i Udtrykkene Tamperret og Tamperdage, som kendes fra de ældre Almanakker. Tamperdagene (af Latin quattuor tempora, de fire Tider) er fire katolske Fastedage, og paa dem behandlede Kapitlet Ægteskabssagerne.

Helt kvit og frit fik man nu ikke de gode Indtægter. Indehaverne maatte forpligte sig til at underholde ialt 108 Disciple paa Latinskolen. Dekanen skulde underholde 4, Domprovsten, Ærkedegnen og Kantoren hver 2. De mindre Præbender og Vikariater, der ikke alene kunde magte een Dreng, gik i Kompagni²⁾).

For at faa de mange gode Stillinger ved Domkirkerne krævedes der i Middelalderen Kundskaber og Uddannelse og for

at beklæde dem — Arbejde. Anderledes efter Reformationen; man har nu Indtrykket af, at Prælaturer, Kannikedømmer og Vikariater blot betragtes som en Samling fede Ben, hvorom den dertil bestemte Inderkreds uhæmmet har kappedes. Adskillige uværdige har faaet Stillinger; nogle af disse har dog fundet god Anvendelse, saaledes har Kobberstikkeren Albert Haelwegh, hvis Slægt har Tilknytning til Roskilde, haft Indtægten fra et Vikariat i Roskilde Domkirke; da han døde i 1673, arvede hans Svoger, den bekendte Maler Abraham Wuchters, Vikariatet¹⁾.

I 1556 blev det paalagt Kannikerne i Roskilde, at de skulde aflægge deres katolske Dragt, Røckelinen (den hvide Præstekappe) og Korkaaben²⁾. Det skal være Andreas Barby, som foranledigede dette. Han var en tysk Adelsmand, som blev Christian III's Kansler og i denne Egenskab overvældet med Forleninger og andre Gunstbevisninger, bl. a. blev han forlenet med Domprovstiet baade i Roskilde og i Viborg samt med Sct. Clara Kloster i Roskilde; senere overdrog Kongen ham Selsø Gods. Afholdt kan man ikke sige, han var, men Roskilde Katedralskole mindes ham som Velgører. Han ligger begravet i Roskilde Domkirke, og hans Gravsten er bevaret³⁾.

Gravsten over Kanniken, Dr. med. Matthias Pauli (Mads Poulsen), Økonom i Duebrodre Hospital, † 1578. — Den fortrinligt komponerede og smukt udførte Gravsten, der ligger i søndre Korgang, er i ren Renaissance-Stil og udgaaet fra den dygtige Roskilde-Mester Hans Malers Værksted. Saa vidt vides findes der ikke Afbildninger af Roskilde-Kanniker fra Middelalderen, men her er altså en fra Tiden efter Reformationen.

Det tog dog sin Tid at faa Bugt med saa dybt rodfæstede Institutioner som Domkapitlerne. Saaledes overlevede Roskilde-Kapitlet Reformationen i næsten halvandet Hundrede Aar, men til sidst fik Enevælden det helt udslettet. Det er næsten sindbilledligt, at det ældgamle Kapitelhus ved Roskilde Domkirke nu ligesom dukker sig ved Foden af Enevoldskongernes storslaaede Mausoleum, Frederik V's og Christian VI's Kapel. I Middelalderen var det anderledes, da var en Tid Kapitelhuset Domkirkens eneste Tilbygning; først lidt efter lidt kom Bispers og Adelslægters Kapeller og senest de kongelige Mausoleer. — Domkapitel og Domkirke hørte uløseligt sammen, og det er ikke godt at sige, hvem der mest gav Glans og Magt til hvem.

I Aarene 1670—71 bortsolgtes Roskilde Domkapitels Gods, og den 650 Aar gamle, tidligere saa betydningsfulde Institution var hermed faktisk ophørt at eksistere. Kapitlet gjorde nok et Forsøg paa at holde sig i Live, men forgæves; fra 1681 maa det betragtes som endeligt afgaaet ved Døden. Dets sidste tiloversblevne Virksomhed, at være Tamperret, blev det nu berøvet og henlagdes under Universitetets Styrelse. Naar Holberg i »Mascarade« lader Henrik arrangere Tamperret, siger han i Stævningen: »Rector og Professoribus giøre vitterligt, at for Os har ladet indstevne — — —«.

Hvad der blev af de disponible Præbender, er vanskeligt at sige; i flere Tilfælde blev de udlagt til Ryttergods eller anvendt til Lønning af den staaende Milits. I et af sine satiriske Digte siger Thomas Kingos rebelske »Stifsøn«, Jakob Worm¹⁾:

Hvor mangt et Provesti, hvor mangt et Kanikdømme,
Hvor mangt Kapitel maa til Ryttergods henrømme,

— — —

Det som til Alterbog og Bibel fordem laae,
Til Sadel og Pistol, til Rytterhest maa gaac.

DET LÆRDE ROSKILDE

*Rosa pura, rosa mundi,
Decus carum Dacine.*

*Rene Rose, du Verdens Rose,
Danmarks herlige Pryd.*

I Middelalderen var man naaet forbavsende langt i aandelig Internationalisme, hele Europa udgjorde saa at sige een eneste lærd Republik; dette skyldtes Romerkirken og Latinen. Inden vi selv havde faaet Universitet, var det ikke ualmindeligt for Danske at rejse til Udlandet for at studere. De fleste tog Vejen til det berømte Pariser-Universitet for »at finde Vidsoms Perle«¹⁾, bl. a. fordi der i Seinestaden fandtes et særligt Kollegium, hvor de danske studerende kunde bo, Collegium Dacicum, oprettet 1275 af Roskilde-Kanniken Peder Arnfast, som selv havde studeret i Paris og baade var Magister i Filosofi og Doktor i Teologi. I Tidsrummet 1300—1450 har Roskilde af alle danske Stifter de fleste Pariserskolarer og langt de fleste Magistre²⁾.

Mærkeligt vil det i et nutidigt Øre lyde, at en dansk Mand var Kannik baade ved Sct. Lucii Kirke i Roskilde og ved Notre Dame i Paris, og at en anden Dansker foruden at være baade Lunde- og Roskilde-Kannik ogsaa var Rektor for selveste Pariser-Universitetet. Ikke desto mindre gjaldt det første for Erik Menveds Kansler, Magister og Doktor Morten Mogensen, og det sidste for Magister Macharius Magnussen; begge havde de i sin Tid studeret i Paris.

Morten Mogensen, som var Kongens Sendemand i Rom under Processen mod Jens Grand og opholdt sig dér i flere Aar, har under sit latinske Navn Martinus de Dacia eller Martinus

Dacus vundet sig et Navn i den internationale Videnskab som Forfatter af et filosofisk-grammatisk Skrift paa Latin, som findes i Haandskrifter rundt om i europæiske Biblioteker. Martinus stiftede Altre i Domkirkerne baade i Slesvig og i Roskilde samt Aartider (Sjælemesser) for sig selv baade i Notre Dame og i Sct. Lucii; Alteret i Roskilde-Kirken var indviet til hans Navnehelgen Sct. Martin. Han døde 1304 og blev begravet i Notre Dame. Hans Død er antegnet baade i Notre Dames og i Roskilde Domkirkes Gavebog¹). I denne sidste læses ogsaa²): »I det Herrens Aar 1368 døde Magister Macharius, Roskilde Ærkedegn, efter kort i Forvejen at være vendt hjem fra Universitetet i Paris; han gav Kannikerne 16 Ørtug Jord i Skyld i Testrup til at højtideligholde hans Aartid for.« — To Aar før var han bleven valgt til Rektor for Pariser-Universitetet og endte altsaa som Indehaver af Ærkedegne-Værdigheden i det ene af sine Kapitler.

En tredje Roskilde-Kannik fra anden Halvdel af 1200-Tallet, Petrus de Dacia med Tilnavnet Philomena (Nattergal), har efterladt sig matematiske, astronomiske og medicinske Skrifter, der har været kendt rundt om i Europa.

Som de mest kendte Pariserklerke (Folk, som har studeret i Paris) med Tilknytning til Roskilde kan nævnes Bisperne Eskild, Absalon, Peder Sunesen, Jacob Erlandsen og Oluf samt Domprovsterne Anders Sunesen og Jens Grand, de senere Ærkebiskopper; men der har været adskillige flere, der dog ikke har formaaet at hævde deres Navn i Historien.

Da i denne Forbindelse Lærdom og litterær Produktion vejer stærkest, skal af disse Stormænd kun Anders Sunesen nærmere omtales. Han var Søn af Absalons Fætter Sune Ebbesen til Knardrup, studerede Teologi i Paris, Romerret og Kirkeret i Bologna, gæster rimeligvis ogsaa Rom og fortsætter sine retsvidenskabelige Studier i Oxford; derfra vendte han tilbage til Paris, hvor han tog Magistergraden og blev Universitetslærer. 1194 vendte han hjem og blev Domprovst i Roskilde for 1201 at blive Absalons Efterfølger paa Ærkebispesædet. Hans Værker, dels juridiske, dels teologiske, hvorved han vandt europæisk Berømmelse, er alle paa Latin, men desuden har han skrevet nogle smukke Mariahymner. Han har bearbejdet

~~Mod medicina et p[ro]p[ri]a s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o
h[ab]e[n]t[ur] s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o~~

- 1 Salgamu est sicut & calidum & h[ab]et q[uod] dicitur
q[uod] dicitur q[uod] si h[ab]et s[er]u[ti]o m[en]te & c[on]d[ic]ion[em] e[st]
m[en]te s[er]u[ti]o i[n] ore t[er]m[in]e m[en]te s[er]u[ti]o d[ic]it[ur]
c[or]p[or]e e[st] e[st] e[st] & d[ic]it[ur] s[er]u[ti]o d[ic]it[ur] s[er]u[ti]o
- 2 m[en]te s[er]u[ti]o d[ic]it[ur] q[uod] d[ic]it[ur] d[ic]it[ur] q[uod] q[uod] q[uod]
d[ic]it[ur] s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o
- 3 s[er]u[ti]o d[ic]it[ur] q[uod] q[uod] s[er]u[ti]o m[en]te s[er]u[ti]o
s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o
c[or]p[or]e s[er]u[ti]o d[ic]it[ur] q[uod] q[uod] s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o
h[ab]e[n]t[ur] s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o
s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o
s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o
s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o
s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o s[er]u[ti]o

Første Side af Harpestrængs latinske Urtebog, efter et Haandskrift fra 1400-Tallets Slutning i Uppsala Universitetsbibliotek.

skaanske Lov og tilføjet Forklaringer og historiske Oplysninger; men mest kendt er hans store religiøse Digt Hexaëmeron (d. v. s. Skabelsens seks Dage) paa over 8000 Verslinier. Det omhandler dog langt mere end Skabelsen, idet ogsaa andre bibelske og teologiske Emner tages under Behandling. Digtet blev meget berømmet, »en Helligdom fuld af himmelske Skatte« kalder Sakse det. I 1927 udkom i Ringkøbing en lille Bog, betitlet: En Gengivelse paa Dansk af de 950 første Vers af Andreas Sunesøns latinske Læredigt Hexaëmeron ved Henrik Sprechelsen. Dette Navn er blot et Skjul og Bogens Fortale bevidst Vildledning; Oversætteren er en nulevende Roskilde-Mand¹⁾.

Det var Anders Sunesen, der under Slaget ved Lyndanis paa Korstoget til Estland knælede med oprakte Arme og nedbad Sejr for de Danske — og Dannebrog dalede ned fra Himlen. Det smukke Sagn nævnes her, fordi bl. a. Roskilde-Munken Peder Olsen har bevaret det for os.

Nogle Roskildeklerke havde gennem deres Pariser-Ophold faaet saadan Smag for det fremmede, at de blev den meste Tid udenlands; her kan nævnes Magister i Retsvidenskab, den pavelige Kapellan Wilhelm Craak. — Af helt internationalt Tilsnit var Jacobus Nicolai eller Jacobus de Dacia, som blev Forstander for den engelske Nation (Studenter-Organisation) ved Pariser-Universitetet, hvortil ogsaa Skandinaverne hørte. Rimeligvis i Paris kom han i Forbindelse med en meget fremstaaende fransk-engelsk Dame, Lady Mary of Pembroke, Grundlæggeren af Pembroke College i Cambridge. Hun skaffede 1366 Magister Jacobus et Embede i Kapitlet ved Universitetsbyens Bispesæde Ely, rimeligvis som Belønning for et latinsk Mindedigt over hendes afdøde Ægtefælle, Jarlen af Pembroke. Gennem Jacobus fra Roskilde er Danmark repræsenteret blandt Middelalderens lærde Versificatorer¹⁾.

Mens vi opholder os ved Pariser-Universitetet, skal der mindes om, at Biskop Jacob Erlandsen i sin Fundats for Helligaandshuset i Roskilde — en Stiftelse, som baade tog sig af svage og trængende samt af Latinskoledisciple — bestemte, at naarsomhelst der blandt dem var to egnede, skulde de sendes »til Paris eller andetstedshen til et højere Lærdomssæde«, og at Stiftelsen skulde udrede Udgifterne²⁾. Tidligere end Paris havde Hildesheim været Studiested for danske Klerke, senere træffer vi dem i Padua, Bologna, Oxford, Heidelberg, Greifswald og flere Steder.

Hvor mærkelige og betydelige de omtalte Mænd end har været, er de langt fra alle blevet i den Grad alment kendte herhjemme som Lægen Henrik Harpestreng. Det er hans danske Forfatterskab, der har fastholdt hans Berømmelse gennem 700 Aar, for om ham selv ved vi med Sikkerhed kun, at han var Kannik i Roskilde og døde 1244. Man kender ikke hans Fødested; efter hans Sprog vil nogle gøre ham til Sønderjyde, andre til Sjællænder. Vist er det, at han maa have studeret i

Udlandet. Man ved, han har virket som Læge for Erik Plovpenning, da han bl. a. har efterladt sig nogle Aareladeregler for Kongen. Henrik Harpestreng har udøvet et ikke ringe Forfatterskab. Bedst kendt er en Urtebog skrevet paa Dansk; den omtaler en Række Urter og fortæller, hvorledes og mod hvad de skal benyttes som Lægemedler. Bogen har derfor ikke alene medicinal-historisk Interesse, men ogsaa botanisk, da den for første Gang nævner en Række danske Plantenavne. Han har desuden forfattet forskellige Lægeskrifter, maaske ogsaa en større Lægebog, mens en saakaldt Stenbog, der omhandler mineralske Lægemedler, særlig Ædelstene, og en Kogebog ikke skyldes ham, skønt de ofte findes i gamle Harpestreng-Haandskrifter. Foruden de danske Bøger, som længe har været kendt og findes i Afskrifter rundt om i Norden, er der i de senere Aar blevet fremdraget et Par paa Latin, nemlig en Urtebog og en Bog om Afføringsmidler; det sidste Værk bærer Forfatternavnet Henricus Dacus, som næppe kan betegne nogen anden end Harpestreng.

Henrik Harpestreng repræsenterer det bedste indenfor Tidens aandelige Kultur, og han er ikke i nævneværdig Grad befængt med raa Overtro. Han var den eneste betydelige danske Læge i Middelalderen. Af de lægevidenskabelige Værker fra den Tid er hans de eneste i de nordiske Sprog, som bærer Forfatternavn; det betyder noget, naar man erindrer, at den meste af Middelalderens litterære Produktion er navnløs.

I Roskilde Domkirkes Gavebog staar antegnet¹⁾, at den 2. April 1244 døde Kanniken, Magister Henrik Harpestreng, som tilførte denne Kirke mange Almisser saavel i Livet som i Døden.

I sin »Liber daticus Roskildensis« har Dr. Alfred Otto fremdraget en versificeret Gravskrift, som Harpestreng antagelig selv har affattet, rimeligvis til en Mindetavle i Roskilde Domkirke. Baade fra Formens og Indholdets Side er den dygtigt gjort og vidner om den fine Dannelse, Kirkens Mænd dengang besad. Digtet fandtes oprindeligt i et gammelt Haandskrift i Sorø Kloster, som er gaaet til Grunde, men det kendes gennem en Afskrift. Digtet aftrykkes her i Dr. Ottos Oversættelse til dansk Prosa og med hans oplysende Bemærkninger sat i Parentes²⁾:

Dødens ubarmhjertige Lov afslutter Livets Aarrække, den kommer til alle med frygtindgydende Magt.
 Der findes ingen Udvej til Flugt, ej hjælper Borge eller Byer, Kongeriger eller Rigdom.
 Til ingen Nytte er den gejstlige Værdighed, Forældrenes berømte Stamtavle, Verdens Glans, Berømmelse eller Ære.
 Ej heller hjælper de hellige Love (Kirkens Love), de syv frie Kunster (Videnskaben) og Justinians stolte Lov (den verdslige Lovgivning).
 Døden tager ikke Hensyn til Menneskets Person, den er lige hensynsløs mod alle og stiller samme Betingelser for alle.
 Modgiftens Værn (Medicinen) forsinker Dødens Skridt, men til sidst sejrer dog den, der var stærkere end Kunstens Hjælp (Lægemidlerne).
 Jeg, der (som Læge) saa ofte har overvundet Døden, men nu bliver overvundet af ham, viser derved, at alle maa dø.
 Det har vore Stamforældre været Skyld i, hvis Synd (Arvesynden) Efterkommerne maa bøde for.
 Hvem du end er, Kære, for ikke i Evighed at dø, flygt til Livet, Gud er Vejen og Livet.

Til Roskilde Domkapitel har sikkert ogsaa den mærkelige Mand været knyttet, som har skrevet vor ældste Danmarks-kronike. Den bærer Navnet Roskilde-Krøniken (Chronicon Roskildense) og er det første Forsøg paa at skrive en sammenhængende Danmarks Historie. Forfatterens Navn kendes ikke, hvorfor han benævnes Anonymus Roskildensis (den navnløse fra Roskilde). Man har som Forfatter udlagt Roskildebispen Eskild, den senere saa navnkundige Ærkebiskop, eller en ham nærstaaende Mand¹⁾. Den lille Bog, som i almindeligt Tryk kun fylder en Snes Sider, maa være skrevet i Roskilde. Den omhandler Tiden mellem 826 og 1138 og er vel derfor afsluttet c. 1140. Omtalen af Begivenhederne er yderst kortfattet; men Bogen er spillevende, dens lidenskabelige og stærkt personlige Domme over Personer bringer Læseren midt op i Tidens Strid. Anonymus havde den Skæbne at holde paa den forkerte Hest, paa det Parti, som tabte i Borgerkrigene. Magnus Nielsen, Knud Lavards Morder, som for Saksø er »det navnkundigste Eksempel paa Troløshed«, er for Anonymus »Danmarks Blomst«. Sejrherrens Historieskrivere satte Roskildemanden i Skygge, og deres Synspunkter blev længe de

raadende. Først i aller-nyeste Tid har Roskilde-Krøniken helt vundet Anerkendelse, og det lille Skrift anses nu for visse Tidsafsnits Vedkommende for den bedste Kilde. Roskilde-Krøniken er bevaret, bl. a. gennem en Afskrift af den flittige Roskilde-Graabroder Peder Olsen. Den er oversat to Gange, af Morten Bredsdorff i 1883 og af Jørgen Olrik i 1898¹⁾).

Et andet lille historisk Skrift er Sagnkrøniken om Lejrekongerne, som er forfattet paa Valdemarkstiden og sikkert i Roskilde. Den omhandler den hedenske Tid og er maaske tænkt at skulle benyttes som en Indledning til Roskilde-Krøniken, hvorved der vilde være tilvejebragt en mere fuldstændig Danmarks Historie. De Sagn, der fortælles, bl. a. om Roar, Helge og Rolf, er vel for en væsentlig Del indsamlet paa Roskilde-Egnen. — Lejrekroniken findes oversat i Jørgen Olriks »Krøniker fra Valdemarkstiden«.

Men nu selve Saxo Grammaticus? Kan ogsaa han henregnes til det lærde Roskilde? Med Sikkerhed ved vi meget lidt om vor store Krønikeskriver, vor Middelalders største Skribent, en af de største i Europa; endnu strides der om, hvem han var, eller hvad han var. Der er dog i hans Krønike meget, der tyder paa, at han har haft nær Tilknytning til Roskilde og til Roskilde-Kirken²⁾ — selv om vi maaske ikke med Christiern

Saksens Grav.

Paa Væggen ovenover hænger Biskop Lage Urnes Mindetavle over Saksen; under denne ses Rester af et Kulkmaleri, som har hørt til et Sidealter.

Pedersen tør sige, at Sakse »var født i Sjælland hos Roskilde af fribaaren Slægt¹⁾«, eller med en moderne Forfatter kan tale om hans Faders sjællandske Gaard nær Baldersbrønde og Roskilde²⁾). Ikke alene forraader Saksens Værk et detailleret Kendskab til Roskilde-Kirken, dens Forhold og dens Mænd, Sakse maa ogsaa paa anden Maade have følt sig knyttet til Domkirken, maaske været ansat ved den, siden han har faaet sin Grav her. En smal Gravsten uden ringeste Indskrift, beliggende i nordre Korgang, angives at dække over Saksens Hvilested.

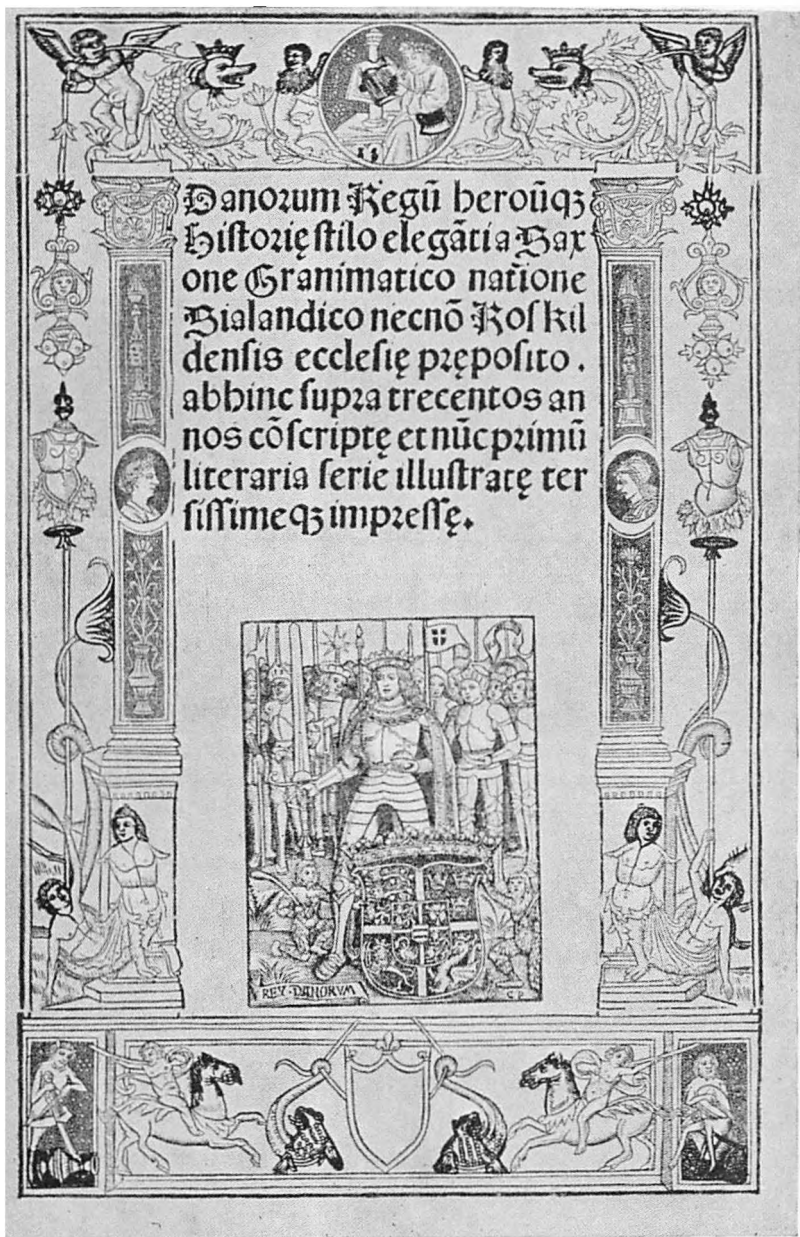
En Overlevering vil vide, at Sakse ligger begravet i Roskilde Domkirke. I nordre Korgang har Biskop Lage Urne opsat en Mindetavle over ham med en latinsk Indskrift. — Den nuværende Tavle stammer fra en Fornyelse i 1728³⁾.

Hvorfor skulde Overleveringen ikke i det store og hele tale Sandhed? — Det har næppe været paa maa og faa, naar Bispnen lod den veltalende Vægtavle opsætte over den tavse Sten i Gulvet. Kun vanskeligt kan man tænke sig, at den Mand — som Danmark ogsaa maa takke for, at Saksens Bog om Danernes Bedrifter, *Gesta Danorum*, er bleven bevaret — at han vilde være med til at opretholde en urigtig Tradition.

Uden Lage Urnes Opmuntring og uden hans økonomiske Støtte havde Lunde-Kanniken Christiern Pedersen, den gamle Roskilde-Skolar, næppe i 1514 faaet Saksens Værk trykt i Paris. I Bekostningen deltog ogsaa Ærkebiskop Birger i Lund⁴⁾); kun hans Autoritet gjorde det muligt at fremskaffe et Sakse Haandskrift til Brug for Christiern Pedersen.

Den smukke Pariser-Udgaves Titel lyder: *De danske Kongers og Heltens Historie*, skreven i pyntelig Stil for over 300 Aar siden af Saxo Grammaticus, en Sjællandsfar og Provst ved Kirken i Roskilde, og nu for første Gang oplyst ved Register og omhyggeligt trykt.

Christian II havde givet sin kongelige Bemyndigelse til Bogens Trykning og befalet, at en saa stor Mands Arbejde skulde trykkes af en lærd og kyndig Bogtrykker; det blev den ogsaa. For at præge Bogen som et nationalt Værk er der paa Titelbladet anbragt et Idealbillede af Kongen af Danmark med to knælende Vildmænd, der holder de tre nordiske Rigers

Titelbladet til Pariser-Udgaven fra 1514 af Saksøes Danmarks-Kronike.

Vaabenskjold. Øverst i Rammen ses et lille Billede, som skal forestille den laurbærkronede Forfatter ved hans Pult.

Bogens første Blad bærer Lage Urnes heldbringende Navn, for at benytte Christiern Pedersens eget Udtryk i det Brev til Bispen, han har ladet trykke som en Art Dedikation¹⁾.

To Gange, i 1833 og i 1858²⁾, er Graven under den smalle Sten bleven undersøgt, dog uden Resultat; den synes ødelagt af yngre Begravelser. Ved Udgravninger i Kirken i 1891--92³⁾ har man ud for Døren fra nordre Korgang ind til Kannikekoret fundet en muret Grav af ældre Form med Rum til Hovedet; den indeholdt Skelettet af en meget høj Mand. J. Kornerup antyder, at her er maaske Sakses Grav. Om vor store Krønikeskriver er lagt til Hvile her eller har hvilet i den nu tomme Grav, er ikke afgørende; vigtigere er den ældgamle Tradition om, at Sakse ligger begravet i Roskilde Domkirke; saa længe den ikke er afkræftet, vil den leve.

Gang paa Gang er det blevet diskuteret, om Sakse har været enten Gejstlig eller »Hirdmand« eller maaske snarest begge Dele⁴⁾. Dog det er ret underordnet; det, som det kommer an paa, har Grundtvig givet Udtryk i sine »Roskilde-Rim«⁵⁾:

Uden dig vi maatte skue	Uden dig man skulde tro,
Danmark som en Myretue	At i Sjællands favre Lunde
Under Norrigs Kæmpfjeld,	Ingen Blomster trives kunde,
Uden dig man skulde mene,	Men kun Eg hos Bøgen gro,
At i Nord kun mellem Stene	Ja, at aldrig Nattergale
Sprudled Aandens Kildevæld,	Slog i Sjelunds Sommersvale.

Endelig maa nævnes Peder Laale, hvis Navn staar paa den berømte Ordsprogsamling fra Middelalderen, en af vore tidligst trykte Bøger. Egentlig ved vi slet ikke noget om Peder Laale, men han maa have levet i Slutningen af 1300-Tallet, og en Tradition vil vide, at han var Provst i Roskilde; han har dog snarere været Lærer ved Latinskolen og til Brug for denne forfattet sin Bog. Hans Samling omfatter godt 1200 versificerede Ordsprog paa daarlig Latin. Til dem er føjet tilsvarende danske Sentenser; nogle af disse er blot Oversættelser, men de fleste er gamle folkelige Talemaader eller Ordsprog. Hvor barbarisk og knudret dens Latin end er, har Bogen dog i lang Tid været benyttet som Lærebog i Latin-

skolerne. Drengene hadede den grundigt; først senere opdagede ogsaa de bestemmende, at den ikke duede til at lære Latin efter. Christiern Pedersen kalder den noget Skarn, skønt han selv engang havde ladet den genoptrykke i Paris, og Christian II vilde se den brændt af Bøddelen. Senere var Bogen længe upaaagtet; men nu er alle klare over, at vi i Peder Laales danske Ordsprog ejer et uvurderligt kulturelt Monument, et enestaaende Bidrag til Forstaaelse af vort Folks oprindelige Sind og Tankegang¹).

Da man intet ved om Peder Laale, har Fantasien haft frit Spillerum. Efter Navnet har man ladet ham stamme enten fra Lolland, Langeland eller Halland og skiftevis begravet ham i Halmstad Kirke eller i Roskilde Latinskoles nederste Klasse, hvor Disciplene ved at træde paa hans Gravsten kunde hævne sig paa ham. Det lyder lidt mærkeligt, men H. H. Skaaning skriver i 1614 i sin Udgave af Peder Laale: Og vises endnu denne Dag en liden Ligsten udi den ene Lexse²).

Ligesom kun lidt af Middelalderens litterære Produktion er bevaret til Nutiden, er ogsaa kun faa Navne overleveret os. De Navne, der endnu kan tale, vil dog give os et lille Indtryk af det lærde Roskilde dengang, af Gejstlighedens høje Danelse og af en aandelig Internationalisme, som ikke mere kendes.

Det er det lærde Roskilde, der har faaet den gamle Digter til begejstret at gribe Pennen og udraabe Byen til Danmarks herlige Pryd — decus carum Daciae.

BORGERKRIG OG FRÆNDESTRID

Men eftersom den gamle Fjende (Djævelen) altid ligger paa Lur og altid ser skævt til de retfærdiges Gerninger, saa udsaaede han en saa stor Tvedragt blandt Danerne, at hverken Præsteskab eller Menighed har været stedt i større Trængsel, lige siden Kristendommen slog Rod i Danmark.

Roskilde-Kroniken.

Den 12. Marts 1096 fødtes i Roskilde Erik Ejegods og Dronning Bodils yngste Søn, den senere Knud Lavard. — Kun enkelte Punkter i hans Levnedsløb skal her berøres. — Da det var kommet til Uvenskab mellem Hertug Knud og hans Fætter Magnus, Kong Niels' Søn, og S sammensværgelsen mod Knud var en Kendsgerning, blev han af Magnus under Venskabs Maske indbudt til Julegilde hos Kong Niels i Kongsgaarden i Roskilde 1130. Det var ved denne Lejlighed, at Magnus tre Gange skal have forsøgt at komme Knud til Livs.

En Gang, da de sad ved Bordet, drog Magnus pludselig sit Sværd, men de sammensvorne gjorde Tegn til ham, at det rette Øjeblik ikke var kommet. Knud blev forundret, mens Magnus mumlede noget om, at der var kommet Fugt i Skeden, og han blot vilde se, om Sværdet var blevet rustent. En anden Gang lavede Magnus og hans Mænd efter Aftale Tumult for at støde Knud ned, naar han gav sig til at mægle, men Anslaget slog fejl. Tredie Gang Magnus skal have forsøgt Snigmord var, da han og Knud gik og talte alene sammen i »en Klostergang«; dermed kan kun menes Korsgangen til Kanknikernes Kloster Nord for Domkirken¹). Da Knud efter Julegildet brød op fra Roskilde, skal Kong Niels, som kendte de sammensvornes lumske Planer, have byttet Ring med Knud, fordi han troede, der i Knuds Ring var skjult en beskyttende Talisman.

Den 7. Januar 1131 blev Knud Lavard myrdet af Magnus Nielsen i Skoven ved Haraldsted. Efter Mordet red de sammensvorne under jublende Sang tilbage til Roskilde; men en af Danmarks Fornedrelses-Tider, Borgerkrigen, var indledet. Først et kvart Aarhundrede senere skulde Riget genrejses ved den myrdede Hertugs Søn, Valdemar, som var født otte Dage efter Faderens Død.

Knud Lavards mishandlede Lig blev midlertidigt bragt til Haraldsted Kirke. Hans Fostbrødre, Skjalm Hvides Sønner, og hans Venner vilde føre ham til Roskilde. Herom hedder det i Helgenberetningen om Knud Hertug: Mangfoldige Grunde maatte rigtignok tilskynde dem til at bringe det hæderkronede Lig til Roskilde. Denne By var nemlig udmærket fremfor andre, idet den var stadfæstet som Bispesæde; og saasom den var beriget med det dyrebare Lægeme af Fædrelandets Værnehelgen (Pave Lucius) og udset til at rumme Gravsteder baade for Fyrster og Bisper, tyktes den Stormændene at være mest værdig dertil. Dog følte de sig i deres Frygt for Voldsherskeren nødsagede til at opgive den Tanke, der i første Øjeblik var kommet frem hos dem. Da de saa, at de ikke kunde faa deres Ønske opfyldt, bar de ved Guds Styrelse Helgenens jordiske Levninger til Ringsted¹).

Sakse lader »Voldsherskeren«, hvormed menes Kong Niels, være den frygtsumme og lader ham forbyde, at Knuds Lig føres til Domkirken, da han var bange for, at der derved vilde fremkaldes en Rejsning i Roskilde mod ham og Magnus.

Knud Lavard blev stilsfærdigt begravet i Benediktinerne Fraadstenskirke i Ringsted, den, Biskop Sven Nordmand i sin Tid havde bygget. Denne Begravelse fik Følger baade for Ringsted og for Roskilde. Den bevirkede, at Kong Valdemar lod den lille Kirke i Ringsted nedrive og rejste den herlige Murstenskirke som Begravelsessted for sin Far og for sin Slægt. For Roskilde Domkirke, der med Harald Blaatand havde faaet sin Indvielse som de danske Kongers Gravkirke, betød det en længere Afbrydelse af denne Funktion. Først da Dronning Margrethe 1413 stedtes til Hvile i Koret, blev Traaden atter knyttet.

Frændestriden og Borgerkrigen, som her kun skal omtales, hvor den berører Roskilde, aabnes med, at Erik Emune, Knud

Lavards Broder, rejser Oprør mod Niels og Magnus, mens Knuds anden Broder, Harald Kesja, slutter sig til Kongen.

Sakse fortæller, at Harald Kesja byggede Haraldsborg tæt Nord for Roskilde¹⁾ for derfra at volde Byen Skade. Haraldsborg, Kongernes gamle Borg ved Roskilde, hvor Harald nu sad som Kong Niels' Mand, er dog rimeligvis ældre. Sakse levner ikke Harald Kesja Ære for to Skilling, »han kastede sig ud i den værste Skam og Skændsel; Rov og Ran var al den Id, han bød sine Tjenere øve, hans Trælles SysseL var Stimandsfærd«. Efter at Omegnen var udplyndret, kom Turen til Roskilde, hvis Borgere maatte døje meget ondt. Om Natten sneg Haralds Folk sig ind i Boderne og stjal Varerne, mens andre af dem satte »Gæsterne« deres dragne Knive for Struben. Med Gæsterne menes de tyske Købmænd og Haandværkere i Roskilde, hvoraf der ikke har været saa faa. Ved Haralds Voldsdaad kom Byen fra stor Velstand i yderste Nød og Armod. Til sidst blev det dog Sjællænderne og Roskildenserne for broget, de tog det stjaalne Gods tilbage og gik saa haardt frem mod Harald, at han maatte fortrække til Søs.

Da vi igen træffer Harald Kesja, har Bladet vendt sig; nu sidder han fast i Sadelen paa Haraldsborg, og for bedre at kunne støtte Kong Niels befæster han Borgen yderligere²⁾. Snart efter, i 1133, lagde Erik Emune sig om Borgen med en anselig Hær. Da han indsaa, at han intet kunde udrette mod den stærke Befæstning, henvendte han sig til Tyskerne i Roskilde og lærte af dem at bygge en Blide (Kastemaskine); for vi var, siger Sakse, endnu kun Børn i Krigskunsten og kendte lidet til sligt Værktøj. Det første Kast med Bliden gik for kort, Slyngestenen naaede ikke engang Volden, og oppe paa Borgen haanlo Mandskabet. Næste Gang gik det bedre, nu var Bliden blevet spændt strammere, en tung Sten susede gennem Luften og knuste med et vældigt Brag et Trætaarn. Dette havde været saa kunstigt indrettet, at det kunde drejes om en Midtakse, for at Besætningen kunde skyde i alle Retninger gennem eet og samme Skydehul — en meget tidlig Forløber for Nutidens drejelige Pansertaarne.

Efter denne Forskrækkelse var Harald bleven mør. Om Natten brød han ud gennem Befæstningen mod Søsiden, hvor de

belejrende ikke passede saa godt paa. Sine Heste lod han hejse ned over Voldens Skrænt, Mandskabet og han selv fulgte efter til Fods. Da Flugten endelig blev opdaget, var Harald snedig nok til selv at lade sine Mænd raabe »Stop Harald«, saa Erik Emunes Folk blev vildledte. Ved denne List lykkedes det ham at undfly i Nattens Mørke.

Men Krigslykken ændredes atter. Aaret efter blev Erik Emune slaaet ved Værebros, han maatte forlade Sjælland og senere flygte ud af Landet. Nu saa det igen galt ud for Roskilde. Kong Niels brød ind i Byen, udplyndrede den og lod alle tyske Mænd gribe for senere at overlade dem til Harald Kesjas Forgodtbefindende. Til Straf for, at de havde hjulpet Erik Emune med Bliden, lod Harald dem skamskænde ved at skære Næsetippen af dem. Da en af Tyskerne saa Kniven nærme sig, skreg han op: »Spar dog en Mand, som kender sin Læst«. Harald troede, det var en lærd Mand, der kendte den hellige Læst (Bibelen), og lod Bøddelen holde inde. Snart blev det dog opklaret, at det var Skomagerlæsten, Manden forstod sig paa, men Harald morede sig over det snilde Kneb og lod ham slippe.

Denne Historie kunde let have faaet yderst alvorlige Følger for hele Landet. Den tyske Kejser satte sig nemlig i Bevægelse med en Hær for at støtte de betrængte Folkefæller i Roskilde. Kong Niels bad om Fred og betalte den dyrt; han maatte, foruden at give en stor Bod, anerkende Kejseren som Danmarks Lensherre. For Danmarks Selvstændighed en yderst farlig Handling. Frygten for, at Niels og Magnus var ved at spille Riget i Kejserens Haand, har maaske fremkaldt den overraskende politiske Drejning, Ærkebiskop Asser foretog. Han og med ham Skaaningerne forlod med eet Kongepartiet og sluttede sig til Erik Emune. Den direkte Følge deraf blev det blodige Nederlag 2. Pinsedag 1134 ved Fodevig i Skaane, hvor Eriks pansrede Ryttere fejede Niels' Bondehær væk. Magnus faldt og med ham 60 Præster og 5 Bisper, blandt dem Bisp Peder af Roskilde.

Mens Roskilde-Krønikens Forfatter¹⁾ udbryder, med Genklang af Dommedagssalmen *Dies irae*, i høje Klageraab: »Vé hint grufulde Aar og hin bitre Dag, Dødens Dag, Mørkets

Dag, fuld af Jammer, tung af Graad! Vé hin Dag, da Magnus dræbes, Danmarks Blomst knækkes«, saa bemærker Saxe¹⁾ køligt, »at denne Sejr kun lidet skyldtes Menneskenes Styrke, men var Herrens Hævn for den hellige Mands Mord«. Den hellige Mand er naturligvis Knud Lavard. — Kong Niels undslap med Nød og næppe fra Slagmarken, for ikke længe efter at blive dræbt af Hertug Knuds Gildesbrødre i Slesvig, som vilde hævne deres Oldermænd.

Erik Emunes næste Skridt var at tage sin Broder Harald Kesja og hele hans Familie til Fange. Harald selv og otte af hans Sønner blev henrettet — tidligere havde Erik Emune ladet to drukne, og een var falden ved Fodevig. Kun Sønnen Oluf undslap til Sverige, for senere i Erik Lams Tid som Tronkræver at gøre Indfald paa Sjælland. Han blev nok slaet af Roskilde-Bispen Ricco ved Bydinge Aa i Nordsjælland og maatte flygte, men kom snart efter tilbage. Mens Ricco opholdt sig paa en Gaard ved Ramløse Nord for Arresø, skjulte Oluf og hans Mænd sig om Natten i Nabolaget. Tidlig om Morgenen fandt han ved at lytte sig frem efter Messesangen Vej til Gaarden, hvor Bispen var, og lod sine Mænd begynde at opbryde Døren. Riccos Kammersvend forsøgte at forsvare Indgangen, men blev dræbt paa Tærskelen. Nu afbrød Bispen sin Messe og greb til Vaaben, mens hans Klerke hobede Dynere og Hynder op for at forskanse Døren, som næsten var sprængt. Da det gik Oluf for langsomt med at slippe ind, satte han Ild paa Huset. Ricco søgte nu Forhandling og stak i Tillid til givet Løfte Hovedet ud af Døren, men blev straks hugget ned — vistnok i 1141²⁾). Senere blev Oluf, som Roskilde-Krøniken kalder et Uhyre med mange Hoveder, fældet i et Slag i Skaane.

I den følgende Tid (1146—1157) optræder Erik Emunes Søn, Sven Grathe, Magnus Nielsens Søn, Knud, og Knud Lavards Søn, Valdemar, som indbyrdes stridende Tronkrævere. Paa den Tid, omkring 1147, var det, at Sven Grathe omgav det hidtil ubefæstede Roskilde med Vold og Grav for her at have et fast Tilholdssted. Han indsatte Absalons Farbroder Ebbe Skjalmsen til Befalingsmand³⁾). Ikke længe efter blev Roskilde overrumplet af Knud, og Ebbe Skjalmsens Gaard lagt i Aske.

-Radulf, Kong Svends Mand, slaar Venderne, som vil plyndre Roskilde-, saadan henævnes dette kuriøse Stik fra 1639 af den nederlandske Kunstner Crispin de Pas, som arbejdede for Christian IV. — Vistnok alt paa Billedet er saadan, som det ikke saa ud i 1153.

Under Tronstriden blev Kampen mod Venderne forsømt, derfor stiftede en Mand ved Navn Vetheman¹⁾ i 1151 i Roskilde et Broderskab til Værn mod de mange Sørøvertog. Roskilde-Brødrene, som Sammenslutningen kaldtes, tog selv de Skibe, de fandt tjenlige, uden Ejerens Samtykke; dog gav de ham en Ottendedel af Byttet i Leje. Kneb det med Penge til Udrustningen, skød Borgerne i Roskilde sammen mod at faa det halve af Byttet. Før Roskilde-Brødrene stak til Søs, skriftede de for en Præst deres gamle Synder, og efter at have udstaaet Kirkeboden nød de den hellige Nadver, som om de allerede var paa Dødens Tærskel; de tænkte, de vilde have Lykken mere med sig, naar de inden Kampen højtideligt havde vundet Guds Naade. De medførte saa lidt som muligt, blot Vaaben og Føde, og Søvn fik de kun siddende med Haanden paa Aaren. De gik altid forsigtigt til Værks og sendte Spejdere forud, derfor var Sejren dem altid let, naar de kæmpede mod Fjenden. Byttet blev delt ligeligt mellem Førerne og Mand-

skabet. Fandt de kristne Fanger i de Skibe, de tog, gav de dem Klæder og sendte dem hjem til deres eget. Det var en ny Jomsvikingestat, ordnet i Kristenheden, siger en Forfatter¹⁾). Roskilde-Brødrenes Flaade var aldrig større end paa 22 Skibe, og med dem tog de efterhaanden 82 Venderfartøjer. Broderskabet udgik først fra Roskilde, men snart vandt det Tilslutning næsten over hele Sjælland og blev stort og stærkt, og det holdt ikke inde med Kampen, før der atter var skaffet Danmark Fred for Venderne.

Man kan vanskeligt tænke sig, at hele Vethemans Flaade til Stadighed har ligget paa Roskilde Fjord; den bedste Del af Aaret har Hovedstyrken sikkert holdt til ved Køge Bugt og under Amager.

I 1153 forsøgte Venderne et større Kup mod Sjælland²⁾, vel bl. a. for at gøre det af med Roskilde-Brødrene. Fra en usædvanlig stor Flaade gjordes der Landgang ved Køge Bugt. Allerede tidligere var Landet her blevet hærget, denne Gang gjaldt det Roskilde. Tidspunktet syntes gunstigt, for Spejdere havde meldt, at Byen laa i dyb Fred, og at Kong Sven Grathe var langt borte. Dette sidste passede nu ikke, Kongen havde blot været sent oppe og sov fast.

Hastigt naaede Vendernes Fortrop, der havde særligt rappe Heste, frem mod Roskilde. Til at begynde med blev de opholdt en Tid af en dristig Dansker ved Navn Radulf, han var godt ridende og legede Kispus med Venderne. Derved vandt han Tid; efterhaanden naaede flere og flere af Kongens Ryttere frem, og endelig viste Sven selv sig paa Skuepladsen. Det endte med et vældigt Nederlag for Venderne, som i vild Flugt søgte ned til deres Skibe. En Masse Fodfolk druknede, mens en Mængde Ryttere »i deres Kvindeskræk« sturtede med deres Heste og alt ned af Klinterne og knustes mod Stenene. Det maa have været Mosede Klint. Den afgørende Kamp stod ved Karlslunde³⁾; der er ved Karlslunde Strand⁴⁾ rejst en Mindesten for disse Begivenheder.

Ikke alene Venderne var haarde ved Landet omkring Køge Bugt. Det var sikkert de samme Egne, der havde været haardt hærget under Harald Haarderaades Hærtog mod Danmark. Herom sang Skjalden Valgard⁵⁾ til Kongens Pris:

Ilden brændte i Gaarden
grumt søndenfor Roskilde.
Krigerske Konge Luen
lod fælde Husene.

Landets Mænd laa faldne,
Frihed Hel dem røved'.
Lede lod du foran dig
mange Kvinder til Skibene.

BLODGILDET

I Gryet
 naaede Absalon, siden Valdemar
 fra Blodnatten i Roskilde
 til Bryden i Ramsø.
 Han hjalp dem begge paa Vej
 til at genrejse Riget.

Saadan staar der skrevet paa den isskurede Flade af den smukke Sten, som er rejst i Vejsvinget ved Ramsømagle By¹⁾. Thorkild Gravlunds Indskrift er ligetil og enkel, men samtidig fyldt med Skønhed og Styrke. I Gryet! I dobbelt Forstand var det et Gry: Solen var ved at løfte sig over Dagen den 10. August 1157, men samtidig gryede det mod Dag og Dags Gerning i Danmark.

Blodnatten i Roskilde skulde danne Afslutningen paa de frygtelige Ufredens Aar, den ulykkelige Borgerkrig og Frøndestrød, hvor tre Prinser, alle direkte Efterkommere af Sven Estridsen, deres fælles Oldefader, revs om Danmarks Trone.

Hen paa Sommeren 1157 saa det ud til, at Striden foreløbig skulde ende med Forlig. Riget blev efter Aftale mellem Tronkræverne delt i tre Dele: Jylland — Øerne — Skaane, Hal-

land og Bleking. Valdemar valgte Jylland, Sven fik de øst-danske Lande og Knud Øerne. Som en Bekræftelse paa Overenskomsten vilde Knud i Kongsgaarden i Roskilde afholde et stort Gæstebud, som skulde forme sig som et festligt Tre-Konger-Møde.

Vi har ganske godt Kendskab til disse Begivenheder, især er Gæstebudet i Roskilde, som vakte vældig Opsigt, skildret meget indgaaende. Først og fremmest har Sakse berettet derom i sin Danmarks-Krønike. Af andre Kilder er der Sven Aggesen, den islandske Knytlinga-Saga og den tyske Præst Helmolds Krønike, endelig er der en ikke meget kendt Folkevisen om Blodgildet.

Med Absalons gode Mand Sakse i Spidsen har Historikerne hidtil været enige om at fæste Niddings-Navnet paa Kong Sven. Sakse er fast overbevist om, at Sven længe har pønset paa at rydde sine to Medbejlere af Vejen, og at Overfaldet i Roskilde var planlagt forud. I de senere Aar er der kommet Folk, som har begyndt at pille ved den ældre Opfattelse af Sven, Knud og Valdemar. Og de har ikke saa lidt at bygge paa. Forsøger man at være saa neutral som muligt og se bort fra det vedtagne, naar man ikke til det Resultat, at Sven blot var en Nidding, mens Knud og Valdemar var Engle. Det har været højt Spil om Magten, og ingen af de tre har skyet mindre fine Midler. Men nu er det jo altid saadan, at den, der vinder, bliver den store, mens Nederlagets Mand ofte kan føje Skam til Skade.

I de første Dage i August samledes saa Kongerne Valdemar og Sven med deres Mænd som Gæster hos Kong Knud i Roskilde. Det var straks lidt mærkeligt, at Sven havde »betydeligt Mandskab med sig, alle hans Mænd vare brynieklædte og saa bedækkede af Jern, som man kunde see en Isflade«, siger Sagaen¹).

Gildet paa Kongsgaarden skulde være stort. I tre Dage gik det løs med vældigt Opbud af Mad og Strømme af Øl og Vin. Naar Madbordene var taget bort, gik Bægrene flittigt rundt. Ud paa Aftenen den tredje Dag var mange af Mændene saa trætte af Drikkeriet, at de foretrak at se paa de Sportsøvelser, som Kong Svens Mænd morede sig med paa Pladsen uden for

Kongsgaardens Huse, i Stedet for at hænge over Bægrene. Der var derfor kun faa Mennesker i det Hus, hvor de tre Konger opholdt sig. Her var der tændt Lys og Skodderne lukket for Vinduerne. Valdemar og Knud sad ved hinandens Side paa en Bænk, og Valdemar var optaget af at spille Skak med en anden Mand. Sven har vel ogsaa været Tilskuer ved Spillet.

Alt syntes at forløbe roligt og fredeligt. Da kom pludselig Ditlev og et Par andre af Svens Mænd ind ad Døren. Ditlev vinkede ad Sven, som kom hen til dem, og nu stod de en Tid og hviskede sammen. Lidt efter gik de ud, og Kong Sven søgte over i et andet Hus. Da han var vel af Vejen, kom Ditlev og hans Kammerater igen ind i Huset, hvor Knud og Valdemar sad. Valdemar var stadig optaget af Spillet, men Knud anede med eet Uraad, hastigt bøjede han sig hen over Valdemar og kyssede ham. Forundret spurgte Valdemar, hvad der dog gik af ham. Hertil svarede Knud blot: Det vil du snart faa at se!

Nu blottede Svens Folk deres Sværd; de var fuldt bevæbnede, mens Knud og Valdemar, der ingen Ufred havde frygtet, var vaabenløse. Hastigt springer Valdemar op, slukker Lysene, river Kappen af sine Skuldre og vikler den om højre Arm for at kunne væрге sig mod Hug i Hovedet. Med al sin Kraft kastede han sig frem mod Ditlev, saa haardt, at de begge brasede omkuld i Døren. En anden af Svens Mænd huggede efter Valdemar og saarede ham i Laaret og Tommelfingeren. Nogle af Valdemars Mænd var nu kommet til, og mens de dækkede for ham, lykkedes det Valdemar at komme paa Benene. I eet Sæt var han ude af Døren. Udenfor var der en Mand, som greb fat i hans Bæltekvaster for at holde ham tilbage, men han opnaaede kun at rive dem af.

For ikke at rave rundt i Bælgmørke og hugge helt hen i Blinde blev Skodderne slaaet fra; men det var blevet helt mørkt udenfor. Nu var ogsaa Ditlev kommen paa Benene og huggede ud efter Knud, som haardt saaret i Hovedet segnede døende om, ind over Arnestedet.

Mens alt dette tildrog sig, havde Absalon opholdt sig et andet Sted i Kongsgaarden. Her fik han at vide, at begge Kongerne var dræbt. Han gik straks over i Huset -- Svens Mænd havde nu forladt det -- og vilde lede efter Valdemar; han

Mindestenen ved Ramsomagle.

fandt ham ikke, men derimod den haardt saerede Knud. Absalon tog sin Skindkaabe af, rullede den sammen og lagde den under Knuds Hoved. Et Øjeblik efter udaandede Kong Knud.

Da Absalon vilde gaa ud, havde Svens Mænd taget Stilling uden for Døren med blottede Sværd. I Flokken var der en Slægting af Absalon ved Navn Aslak, som kendte ham, og truede sine Kammerater med Døden, hvis de rørte ham. Paa den Maade slap Absalon bort.

Beretningen her om Blodgildet er nærmest bygget paa Knytlinga Saga, som virker bedst og ædrueligst. Sakse er efter Sædvane mest optaget af Absalon. I hans Fortælling er der et Par Enkeltheder, som paa en mærkelig Maade bringer os det gamle Roskilde helt ind paa Livet. Sakse fortæller, at da Absalon kom ud af Døren, stødte han paa væbnede Mænd, men han værdigede dem ikke et Ord til Svar paa alle deres Spørgsmaal og navngav sig ikke. Paa denne Maade slap han bort. Midt paa Broen, fortæller Sakse, mødte Absalon Kong Svens

Mand Radulf. Denne, vor gamle Bekendt fra Venderslaget, angreb dog ikke Absalon, men svor paa, at han ikke havde Del i det skete. Med Broen tænkes der rimeligvis paa den med Træ eller Sten brolagte Gade mellem Kongsgaarden og Domkirken, nuværende Skolegade, for lidt efter hedder det, at Absalon naaede frem til den søndre Dør i Korsgangen i Klosteret ved Domkirken. Han har vel villet søge Ly i Klosteret, men støder paa nogle af Kong Svens Folk, som vil dræbe ham. Her lader saa Sakse Aslak optræde som Absalons Redningsmand.

Saaledes vilde Lykken ej helt røve Danmark dets Genrejnings Haab, men holdt sin Haand over Rigets vordende Støtte, slutter Sakse sin Beretning om selve Blodgildet.

Absalon slap ud af Byen og vandrede i Nattens Mørke ud til Ramsø Torp. Han søgte ind hos en Bryde, som blev yderst overrasket ved at se den høje Herre komme alene uden Følge og blev meget forfærdet, da han hørte, hvad der var hændet i Roskilde. -- En Bryde er en Gaardbestyrer eller Forpagter for en Stormand; Gaarden i Ramsø har vel tilhørt et Medlem af Hvideslægten, for Absalon og Valdemar har regnet med, at de kunde faa Hjælp dér.

Da Ramsø-Bryden var kommen sig af sin Forskrækkelse, fik han trukket sin bedste Hest frem, og paa den red Absalon til sin Søster Ingefred og hendes Mand Peter, der boede i Borup, og derfra videre til sin Moder i Fjenneslev.

Ogsaa Kong Valdemar søgte, kun ledsaget af tre af sine Mænd, ret Syd ud af Roskilde, ned mod Ramsø. Skønt han knapt kunde støtte paa det saarede Ben, asede han sig frem. Bedre gik det, da hans Mænd fik skaffet en Hest til ham. Det var næppe helt tilfældigt, at Valdemar fandt samme Sted hen i Ramsø som Absalon. Her fik han egnskendte Folk til at vise sig Vej til Hvidernes Gaard i Fjenneslev, hvor han fik sit Saar plejet og forbundet.

Ved Esbern Snares Hjælp dækker Valdemar sig en Tid paa Sjælland og faar saa endelig Skibslejlighed til Jylland. Senere satte Sven efter ham med en Hær, men led Nederlag paa Grathe Hede ved Viborg den 23. Oktober 1157. Kong Sven tog Flugten, blev fundet i et Krat og dræbt.

Beretningerne ender med, at Valdemar lod Hovedpersonen i Blodgildet, Ditlev Edlarsen, gribe og henrette. Sakse siger, at da Ditlev skulde til det, teede han sig kvindagtigt med Graad og Veklage og viste, at han i en Mands Krop husede en Kærlings Sjæl.

»Efter dette Slag fik Kong Valdemar Enevælden over hele Danmarks Rige, og han var en meget vennesæl Konge«, siger Sagaen ¹).

— — —

Næppe nogen anden Begivenhed i vor ældre Middelalders Historie har været saa betydningsfuld som Dramaet i Roskilde Kongsgaard Sct. Laurentii Aften 1157²). I første Række førte det til Fred i Landet og til Rigets Samling; tre Smaakonger vilde have betydet Danmarks Udslettelse og Smaarigernes fuldstændige Afhængighed af Tyskland.

Kong Valdemar har været fyldt med Taknemlighed mod Forsynet for sin Frelse Blodnatten; han siger selv: »Guds Miskundhed svigtede ikke, men frelste mig, da ingen kom mig til Hjælp, og udrev mig mægtigt af de bevæbnede Hænder³)«, og ikke mindre følte han sig Tak skyldig over for sine to Fostbrødre, Absalon og Esbern Snare, for den Hjælp, de havde ydet ham.

Tidligt om Foraaret 1158 holdtes der i Roskilde en Synode, et stort Kirkemøde. Her mødtes Kongen og Stormændene med de fleste af Bisperne med Ærkebiskop Eskild i Spidsen. Paa dette Møde lovede Kongen, at han vilde oprette et Kloster. Han skænkede senere hertil af sit Arvegods en Landsby i Himmerland; her opførtes det bekendte Vitskøl Kloster. Ikke længe efter har han overdraget Absalon Havn og Esbern Snare Kalundborg.

Gaverne til de to Hvide-Brødre var store og betydningsfulde; de Steder, de fik overdraget, laa nemlig ved Landets vigtigste Forbindelseslinier. Paa Bakkedraget ved Bunden af Hærvig rejste Esbern sin Borg, Kalundborg, Begyndelsen til Slottet, for at værne den direkte Overfart mellem Sjælland og Jylland og give Tryghed for den fremspirende Købstad ved Borgens Fod. Og her byggede han den enestaaende femtaarnede Kirke. Ved Byen Havn rejste Absalon, paa en Holm i Løbet

mellem Sjælland og Amager, Borgen Havn til Beskyttelse af Forbindelsen med Skaane og til Værn mod Venderne. Borgen har vi maaske et Billede af paa Københavns ældste Segl fra 1275; her ses en lille Bygning i Korsform, i Lighed med Kalundborg Kirke, med et kraftigt Taarn over Korsskæringen, uden om den en Ringmur med svære Hjørnetaarne. Rester af Borgen og særlig af den prægtige Ringmur af hvidgraa Kridtsten fra Stevns Klint er bevaret under Christiansborg Slot. Om Borgen, som Absalon grundlagde 1167, siger Sakse, idet han tænker paa Venderne, at dette ringe Virke blev Landet til stort Værn; men i dens Ly voksede ogsaa Flækken Havn op til at blive Købstaden København og senere Landets Hovedstad, ligesom Borgen blev den Kærne, hvorefter de skiftende Slotte er spiret frem. Over dette Afsnit (S. 212) er Københavns ældste Segl anbragt.

Kong Valdemars Gave til Absalon omfattede Byen Havn og Halvdelen af det omliggende Herred, som dengang hed Støvnæs. Den anden Halvdel, den nordlige Del, var tidligere af Sven Estridsen skænket til Roskilde Domkirke. Herredet benævnes nu Sokkelund efter det Sted, hvor Tinget holdtes, en lille Lund Syd for Buddinge.

Inden længe skulde hele Sokkelunds Herred komme til at ligge under Gejstligheden, for 1186 skænkede Absalon Havn, By og Borg, med dens Tilliggende til Roskilde Bispestol, som beholdt denne værdifulde og vigtige Besiddelse lige til 1416. I mere end 200 Aar har Roskilde-Bispestol ejet København.

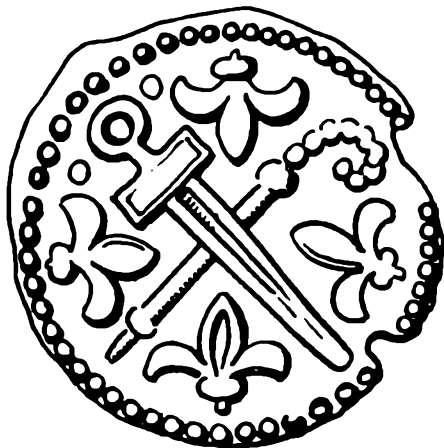

Under Valdemarerne oplever Danmark en Storhedstid: nye Købstæder grundes, Torper (Udflytterbyer) anlægges i Tusindtal, og inden for vore nuværende Grænser rejses i disse Aar op mod 1500 Stenkirker. Baggrunden herfor maa søges uden for Landets Grænser. I 1100-Tallet sættes et vældigt, tysk Fremstød i Gang Øst for Elben ind i de slaviske Østersø-Lande. Disse erobres, fortyrkes, og talrige nye Købstæder grundlægges. Mens Østersøens Sydkyst tidligere, gennem Venderne, havde været en Trusel mod Danmark, blev den nu en økonomisk Løftestang. I de nye tyske Byer kunde danske Bønder finde god Afsætning for deres Produkter og til Europas Priser. Det

gav rigeligt med Penge til Landet, hvad man ikke før havde kendt til.

En anden og endnu større Rigdomskilde var Sildefiskeriet, som i udstrakt Maalestok blev drevet ved de danske Kyster og særlig ved Østersøkysten og i Øresund. Danskernes Overflod skyldes, siger Historieskriveren Arnold af Lybeck¹⁾, »det Fiske, som aarlig gaar for sig i Skaane, og hvortil Købmænd fra alle omboende Folk iler med deres Guld og Sølv og andre Kostbarheder; thi for Silden, det lille Dyr, som Danskerne ved Guds Gavmildhed faar for intet, giver de det bedste, de ejer, ja tilmed mangan Gang i Skibbrud deres Liv«. Til de berømte Sildemarkeder ved Skanør og Falsterbo søgte i stort Tal ikke alene Købmænd fra de tyske Østersøbyer, men ogsaa Englændere og Hollændere. Her var der en kolossal Omsætning, og de sølvglinsende Sild gav Sølv i rigeligt Maal i Danskens Pung. Han fik Raad og Lyst til af de fremmede Købmænd at købe Varer, han ikke før havde kendt. — Med Handel og Penge følger Kultur. Danmark var nu for Alvor begyndt at blive indlemmet i Europas Kulturverden.

Østersø-Byerne gav nok Danmark Indtægter, men vi blev afhængige af de tyske Købmænd, Hansaen. Denne havde længe et økonomisk Overtag og saa godt som al dansk Udenrigshandel i sin Haand. Anlæggelsen af Lybeck i 1143 gav i første Række den blomstrende Handelsby Slesvig et Dødsstød. Denne By havde været et Mellemlid i Handelen mellem Vest- og Øst-europa. Skibe kom fra Rusland, over Visby paa Gotland, til Byen ved Slien. Herfra var der kun c. 15 km's Transport over Land til Floden Trene og ad denne og gennem Ejderen Sejlads til Nordsøen. Og omvendt naaede vesteuropæiske Varer over Slesvig frem til Østersølandene. Elben og Lybeck overtog hastigt Slesvigs og Ejderens Rolle. For at komme uden om Hansaens Kontrol skabes der i disse Aar, hvor Omlandsfarten Skagen rundt endnu ikke var bleven almindelig, en ny Handelsrute tværs over Danmark, fra Ribe til Skanør. I første Række var denne muliggjort ved Venderens Nedkæmpelse og ved Anlæg af Borge som Nyborg paa Fyn og Taarnborg ved det senere Korsør, samt Absalons Borg ved Havn. Denne Rute har været de Byer til Gavn, den berørte. Og blandt dem Roskilde.

FÆDRELANDETS FADER

Nævner vi *Danmark*, da hviker vort Hjerter hans Minde,
thi i dets Navn er for evigt hans Navn sluttet inde,
Fjern er hans Færd,
dog er han mere end nær;
lever i Sjæl og i Sinde.

Axel Juel.

U sminket siger Tyskeren Helmold os — i sin »Slavekrønike« — Sandheden, set paa Baggrund af Frændekrigens Splitelse: det er kun Borgerkrig, de viser Styrke i, og han fortsætter: hjemme er de stridbare nok, men udadtil ukrigerske¹⁾.

Vetheman og Radulf var kun enlige Lysglimt, ellers havde Venderne frit Spil. Vel en Trediedel af Danmark havde de lagt øde, og tilmed var Landet efter Borgerkrigen i materiel og aandelig Opløsning.

Der skulde et Genis Styrke til at genrejse Riget. Og den havde Absalon. Med sin Fasthed, sin Selv-Disciplin og sin Evne til at sætte det private til Side for det Almene fik han atter vakt de samme Egenskaber i sine Landsmænd. Derfor kalder Sakse ham — og ikke den omskiftelige, den »bølgende« Valdemar — for Fædrelandets Fader. — I een Person forenede Absalon Statsmanden, Kirkehøvdingen, Krigeren og Kulturpersonligheden.

Som Statsmand gjorde han Danmark for en Tid til Østersøens Herre, hævede Riget til en Stormagts Stilling og frigjorde

det for den tidligere Lensafhængighed af den tyske Kejser.

Som Kirkehøvding underbyggede han — uden Brud med Kongemagten — Kirkens endnu ikke fæstnede Stilling. Han er med at føre Danmark fra et Barbarland over til at blive en Middelalder-Stat. — Som Kriger var han, siger Knytlinga Saga, en af de største Helte, som Danmark nogensinde har frembragt. — Absalons rige Indsats for vor Kultur er omfattende og alsidig. Her skal kun noget nævnes.

Det var Absalon, der satte Sakse i Gang med at skrive »Danernes Bedrifter«, og han har for sin Samtids Vedkommende selv været den vigtigste Kilde. Straks i sin Fortale siger Sakse: Efterdi alle andre Folk har for Skik at sætte en Ære i navnkundig Id og frydes ved Fædrenes Minde, saa kunde Danernes Ærkebiskop Absalon ikke udholde, at vort Fædreland, for hvis Hæder hans Hjerte altid brændte, skulde savne slig Navnkundighed og herligt Eftermæle.

Det er sandsynligt, at Absalon ogsaa har faaet hin ukendte Roskilde-Klerk til at skrive den lille Lejrekrønike, der dog er som en Draabe Ferskvand i Sammenligning med Saksessalte Hav.

Flere af vore Landsbykirkers Tvilling-Taarne skyldes Absalon: Tveje-Merløses og Pjenneslevs og vel ogsaa de, der engang har prydet Kirke Hyllinge Kirke. Gadstrup Kirke, som Absalon skænkede til Vor Frue Kloster i Roskilde, er rimeligvis

Gadstrup Kirkes smukke Døbefont, prydet med Palmetter og Treblude.

rejst af ham, ligesom Inventaret vel er skænket af ham. Endnu er bevaret den prægtige, her i Øst-Sjælland enestaaende Døbefont¹⁾, der er udført af en Mester, som har arbejdet for Hvide-slægten. Hans Værksted har leveret Fonte særlig til Kalundborg-Eggen; ligesom de store Søjlefødder i Fjenneslev Kirke, en Base i Vordingborg og Fodstykket under den store Søjle i Hellig Tre Kongers Kapel ved Roskilde Domkirke utvivlsomt er udgaaet derfra.

I Roskilde er Absalons Navn først og fremmest uløseligt knyttet til den nuværende Domkirke samt til Vor Frue Kloster, som han fornyede, berigede og skaffede en dansk Helgeninde.

Efter længere Tids Undersøgelser kunde Arkitekt C. M. Smidt i 1928 — 800-Aaret for Absalons Fødsel — meddele det betydningsfulde Resultat af sine Undersøgelser, at det er Absalon, der i 1170'erne har grundlagt den sjællandske Domkirke. En dansk Bygmester, som maa have medvirket ved Klosterkirken i Sorø, har paabegyndt Roskilde Domkirke, hvis nederste østlige Del slutter sig nøje til visse Partier i Sorø-Kirken²⁾.

Blodgildet og Grathe Hede laa bagude. Nu gryede det i Danmark, nu skulde der gøres lang Dags Gerning. Ved Konge- og Kirkemagts forenede Kræfter skulde det ske af Valdemar og Absalon i Fællig. Kort efter Grathe Hede lod Valdemar i Jylland slaa nogle Brakteater eller Huulpenge, der er som et Symbol paa den Samdrægtighed, som skulde frelse Landet. Een viser Konge og Bisp overfor hinanden; en anden Sværd og Krumstav lagt over Kors. Denne sidste er i tredobbelt Størrelse gengivet foran dette Afsnit.

Som Grundlag for sit Værk skulde Absalon have et fast Staasted, der maatte sikres ham en betydningsfuld Stilling inden for Kirken. Lejligheden kom snart. I April 1158 døde Biskop Asser i Roskilde.

Netop i Blodgildets By havde disse Aar været bevægede. Allerede fra Kong Niels' Tid hører vi om de mange Tyskere, der som Købmænd og Haandværkere havde slaaet sig ned i Byen og sikkert ikke været nemme Konkurrenter. Vi har hørt om Tyskernes Deltagelse i Borgerkrigen ved Haraldsborgs Belæjring, om Harald Kesjas brutale Fremfærd mod dem, som

Absalons Gravsten fra 1506 i Sorø Kirke.

bragte hele Landet i yderste Fare. Nu kom Blodgildet. Den Mand, der ihjelslog Knud og nær havde taget Valdemars Liv, var en Tysker. Kong Sven Grathe havde haft en ikke ringe Forkærlighed for det tyske og samlet en Del Tyskere om sig. Roskilde havde været ladet med Uro; maaske har Kong Svens Fald endelig udløst den. I hvert Tilfælde kom det til heftige Tumulter i Byen; Borgerskabet lod det gaa ud over Tyskerne, adskillige af dem blev dræbt og andre forjaget. Som altid gik man for vidt, man overfaldt ogsaa Kongens Møntmester, røvede hvad han ejede og jævned hans Hus med Jorden. Han var Tysker, men det var mange Møntmestre herhjemme dengang.

Denne grove Krænkelser gjorde Kong Valdemar vred, og han rykkede mod Roskilde med en Hær. Borgerne bad i god Tid om Naade og fik den mod at betale en Bøde. Valdemar vilde alligevel ikke helt lægge sig ud med Byen; noget vigtigere forestod, nemlig Bispevalget.

Saa snart Valdemar var kommen til Roskilde, begav han sig til Kannikernes Gaard ved Domkirken, vel nok Klosteret, hvor Valget skulde finde Sted. For nogle Dage siden havde næppe nogen Kannik skænket Absalon som Bispeemne en Tanke. Men nu dukkede den pludselig op.

Det blev et højst mærkeligt Bispevalg. Kongen vilde nok paa en Maade respektere Kannikernes Ret til at vælge Bispen, men alligevel! Sakse har fortalt os om det¹⁾.

Kong Valdemar begyndte med at holde en Tale, hvori han bemærkede, at selv om han syntes at have en vis Ret her i denne Kirke, som hans Forfædre havde grundlagt og udstyret, saa vilde han dog ikke gøre sig skyldig i ulovligt Valgtryk eller Brud paa gammel Hævd, da han vel vidste, at Gejstligheden havde Ret til at vælge Bispen uafhængigt af Kongen. Hans Nærværelse skulde derfor ikke forhindre dem i at vælge frit, sluttede han. Og de gejstlige takkede ham paa det bedste for hans Fromhed og Retsind.

Derpaa begyndte Valget. Kannikerne havde udpeget tre ansete Mænd som deres Kandidater og søjede nu som den fjerde Absalon til. De gjorde det for hans Manddoms Skyld, siger Sakse karakteristisk nok; men det maa vel ogsaa have vejet, at han var Pariserklerk, en af de første danske, og præste-

viet. Nu traadte Valdemar til igen og bød, at der skulde foretages skriftlig Afstemning paa den Maade, at hver af de fire Kandidaters Navne blev skrevet paa en Side i en Bog. Kannerne skulde da skrive deres Navne ved den, de vilde stemme paa, »thi Valdemar mente, at Valget gik ærligst til, naar ikke Tungen, men Haanden først røbede den enkeltes Ønsker«.

Resultatet blev — det ikke helt overraskende — at alle som een stemte paa Absalon, der derved var udvalgt Biskop i Roskilde. Klerkene har sikkert indset, at de ikke kunde faa nogen bedre Mand end Absalon, og at netop hans nære Venskab med Kongen kunde blive af Betydning for Kirken.

Nu satte han sig vel fredeligt til Rette i sin Bispegaard i Roskilde? Nej, det hverken vilde eller kunde han. Sakse siger:

Straks efter sit Valg lagde han for Dagen, at han var fuldt saa vel Viking som Biskop og skøttede lidet om at røgte Troen i Ro og Mag her hjemme, naar den stod paa Spil histude. Det er jo ogsaa fuld saa god en Gudsdyrkelse at slaa Troens Fjender paa Flugt som at tage Vare paa Kirketjenesten. Bispegaarden lod han mestendels ligge jævnet med Jorden, thi for ret at værne Land og Rige med trygge Vagthold laa han altid paa Udkig ude ved Søen; ofte havde han for Skik at søge Husly under Skovens Løvtag, og just paa dette ringe Bo rejste han Fædrelandets Hus af Gruset.

Saa følger den lange Række af Hærtog, som Sakse og Knytlinga Saga har kastet en Glans over, der aldrig vil falme. Fra det dristige Anfald ved Boeslunde kort efter Bispevalget, over de mange berømmelige Venderslag, der kulminerer med Arkonas og Rygens Erobring og sluttede med den straalende Søsejr 2. Pinsedag 1184 over Pommerns Hertug. Sejren medførte, at baade dette Land og Mecklenburg maa aflægge Lensed til den danske Konge.

Det er ved Beretningen om denne Sejr, at Sakse løfter sin Røst med en oratorisk Vælde, endnu stærkere end sædvanlig: »— dette var altsaa den Dag, da Fjendernes Flaade fuldstændig blændedes af den Glans, der udstraalede fra Absalon, og enten maatte fly eller gaa til Grunde, den Dag, der gjorde Ende paa de mange Rædsler og saa mange Farer for dem,

der færdedes paa Søen, befriede Sjællands Havne og Østersøen for Sørøvernes ulykkesvangre Angreb, nødte de vilde og grusomme Barbarer til at bøje sig under Aaget og gjorde vort Fædreland, der hidtil knap nok havde kunnet værge sin egen Frihed, til Herre over Venden«. — For nylig er disse magtfulde Ord blevet sammenholdt med den store Præfatio til Indvielse af Paaskekærten i den katolske Gudstjeneste Paaske-lørdag Morgen¹).

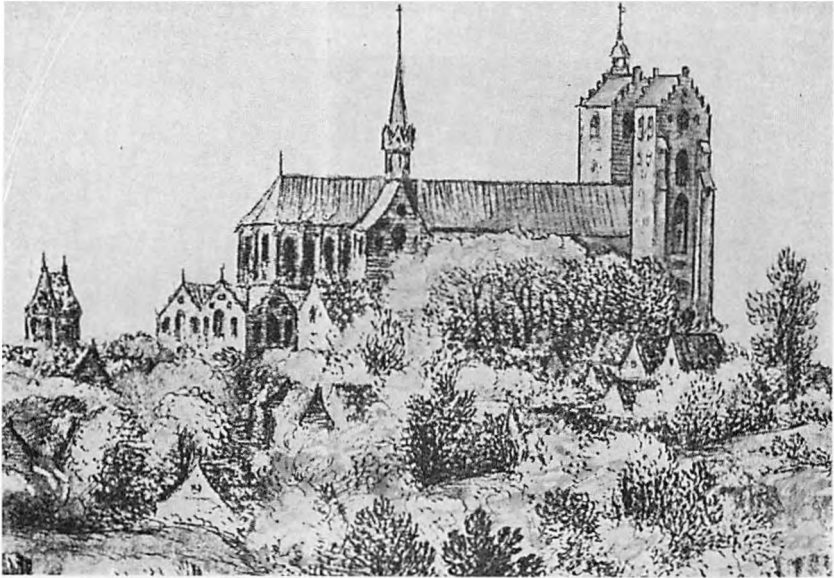
Sakse har overleveret os et forunderligt levende Træk fra Venderkrigene²). Det er haard Vinter. Skibene ligger i Havn paa Sjælland. Absalon skal ride til Roskilde i Forretninger. Der provianteres til næste Togt, og nogle Bønder er med fulde Læs af Levnedsmidler paa Vej ud til Skibene — uvilkaarligt tænker man sig dem liggende i en Aamunding ved Køge Bugt. Vejen var bundløs af Ælte. Det frøs, Is og frossent Ælte satte sig saa tykt paa Fælgene, at Hjulene ikke var til at rukke. Mandskabet lod Vognene staa, læssede Byrderne paa Hestene og gik selv ved Siden af, men den frosne Jord hang fast ved Støvlerne, saa Mændene knap kunde flytte Benene. I det samme red Absalon forbi og sagde, at det gjorde ham ondt, de maatte døje saa meget i Landets Tjeneste; men de svarede, at det var værre at sidde lænket som Træl paa Toften i en Venderskude, saa den Møje var de ikke kede af, men glade for.

I den Esse, der hedder Vendland, fik Absalon Danmark lutret. At Historien indebærer en skarp Ironi er en anden Sag: ved at sønderslaa de slaviske Vender var vi Danske med til at bane Vej for Tyskerne til Østersøen og dermed for Hansæns Handelsvælde i den følgende Tid.

Efter at Absalon 1177 var bleven valgt til Ærkebiskop i Lund, fik han af Paven særlig Tilladelse til at fortsætte som Biskop i Roskilde. Han beklædte Bispestolen til 1191, da han overlod den til sin unge Slægtning Peder Sunesen.

Til Roskildes Historie vil Absalons Navn altid være knyttet. Blandt de berømmelige katolske Roskilde-Bisper er han den største. Selv har han med Domkirken sat sig det stolteste Monument.

Du høje Axel med Bispestaven!
Advar os for Udslettelsens Døm
og vis os, hvorfra vor Frelse kom.

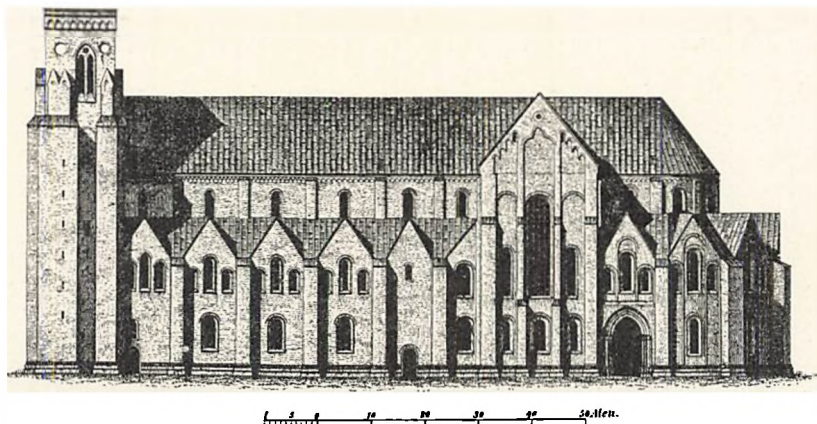

TEGLSTENS-KATEDRALEN

I af sin ædle Simpelhed er Roskilde Domkirke et af Nordens mærkeligste Mindesmærker fra Middealderen og en af Danmarks dyrebareste Helligdomme.

Jacob Kornerup.

Hvor storslaaet Fraadstens-Basilikaen end har maattet forekomme den Tid, der havde skabt den, nogen lang Levetid fik den ikke. Alt som Bispestolens Magt og Rigdom øgedes, maatte Fraadstens-Kirken synes for ringe en Ramme om det rige kirkelige Liv ved Landets fornemste Bispesæde. Mens Absalon beklædte det, blev Beslutningen taget: der skulde i Roskilde rejses en storslaaet Katedral af det nye Byggemne, Teglstenen, og i Størrelse og Skønhed skulde den overgaa alle Landets Domkirker. At Bispens Ven, Kong Valdemar, just var i Færd med i det nære Ringsted at afløse et lille Fraadstens-Hus med den stolte Sct. Bendts Kirke af Teglsten, har uden Tvivl været en medvirkende Aarsag. Ogsaa udadtil skulde Bispestolen vise, at den var Kongemagten fuldt jævnbyrdig — om ikke mægtigere.

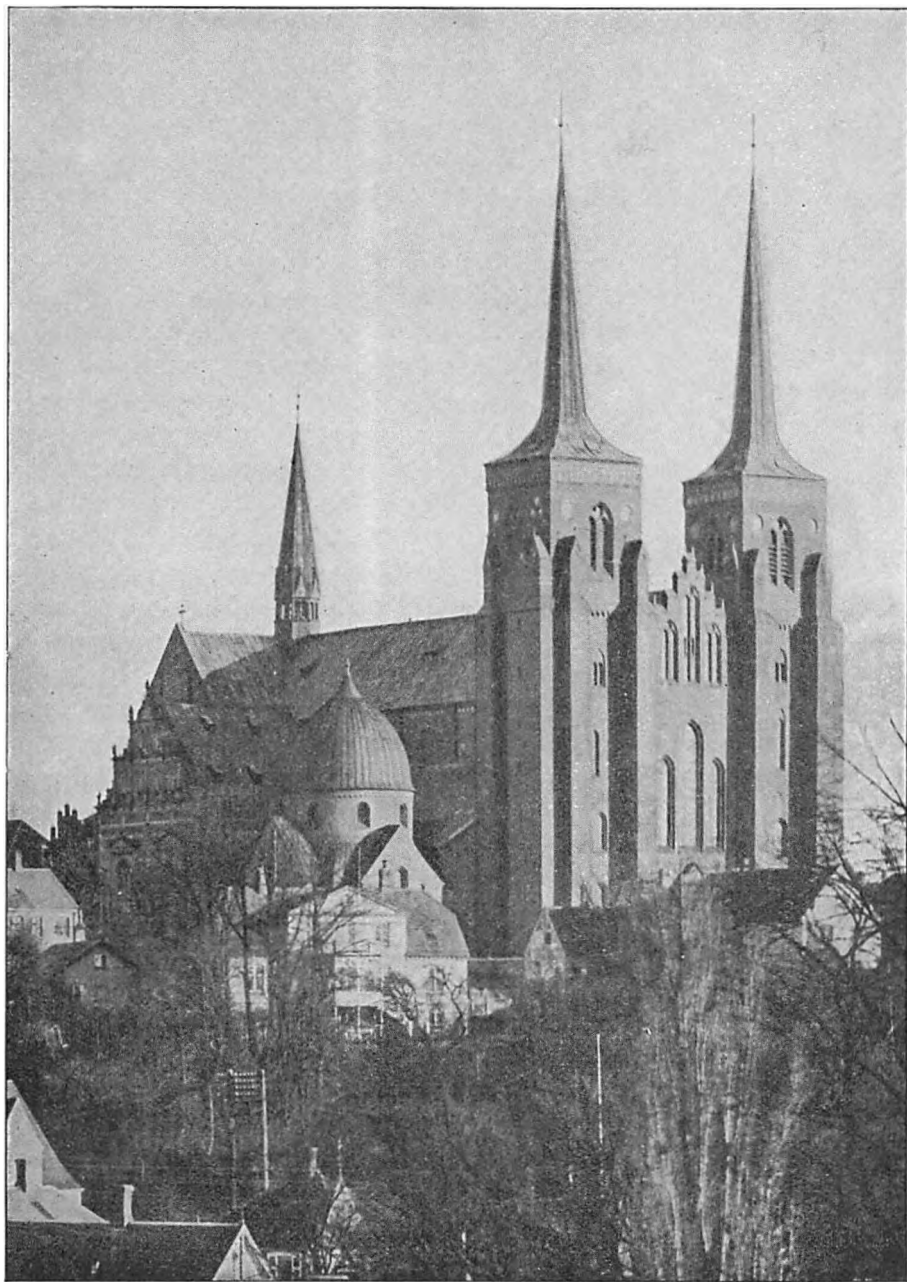
Rekonstruktion, der viser Domkirken efter dens Fuldførelse, med Spidsgavle over Kor og Sideskibe, men uden Tilbygninger.

Efter de seneste Undersøgelser er det Absalon, der er Grundlæggeren af Roskildes tredje Domkirke og har ladet dens Opførelse paabegynde i 1170'erne.

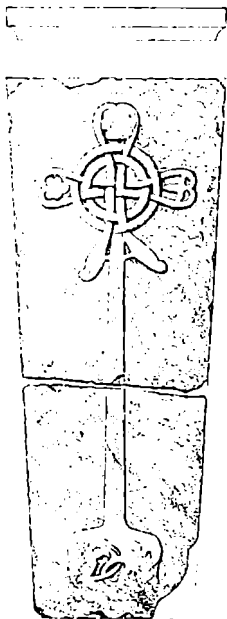
Med franske Katedraler, de ypperste Blomster af Tidens Bygningskunst, som Forbilleder skulde Absalons Bispekirke bygges, men med dansk Bygmester, der havde gjort Studier i Frankrig. Absalon har set den østlige Del af det storslaæde Korparti rejse sig, men hans Efterfølgere tilkommer Æren for Resten af Kirken. Den kan først være bleven fuldført i Løbet af 1200-Tallet.

Tidligere har det været den almindelige Opfattelse, at Absalons Efterfølger paa Roskilde Bispestol, Peder Sunesen, havde begyndt at lade Murstens-Domkirken bygge omkring Aar 1200, og at han havde faaet Inspirationen paa sin Rejse til Frankrig. Selv om Peder Sunesen ikke har paabegyndt Arbejdet, har han indlagt sig stor Fortjeneste af det fortsatte Byggeri ved at tilføre det værdifulde Elementer fra fransk Arkitektur.

Det er den dengang nye Stil, Gotiken, der har givet Roskilde Domkirke dens stolte Rejsning, de højt løftede Hvelvinger og de gennembrudte Mure — hele det store lysaabne Rum med de dybe Perspektiver. Og det er Gotiken, der har frembragt det beundringsværdige Korparti. Over det nederste Stokværks tunge, romanske Søjler løfter Korgalleriet sig luftigt og let med

Roskilde Domkirke, set fra Nordvest.

En smuk og ejendommeligt Grønssten, rimeligvis fra 1200-Tallet. I svagt Relief er udhugget et Kors, der har slaaet Rod og lever. — Liljer, Naadens Sindbillede, blomstrer i dets Arme.

gotisk Elegance — ja dumdrigt: usandsynlig tynde Søjler bærer dets Hvælv.

Den samme Kirke som i Dag, men dog en anden. En rank og smækker, gotisk-præget Bygning med en prægtig Krone af Spidsgavle over Sideskibe og Koret rundt, dog uden de slanke Spir og ogsaa uden en eneste Tilbygning.

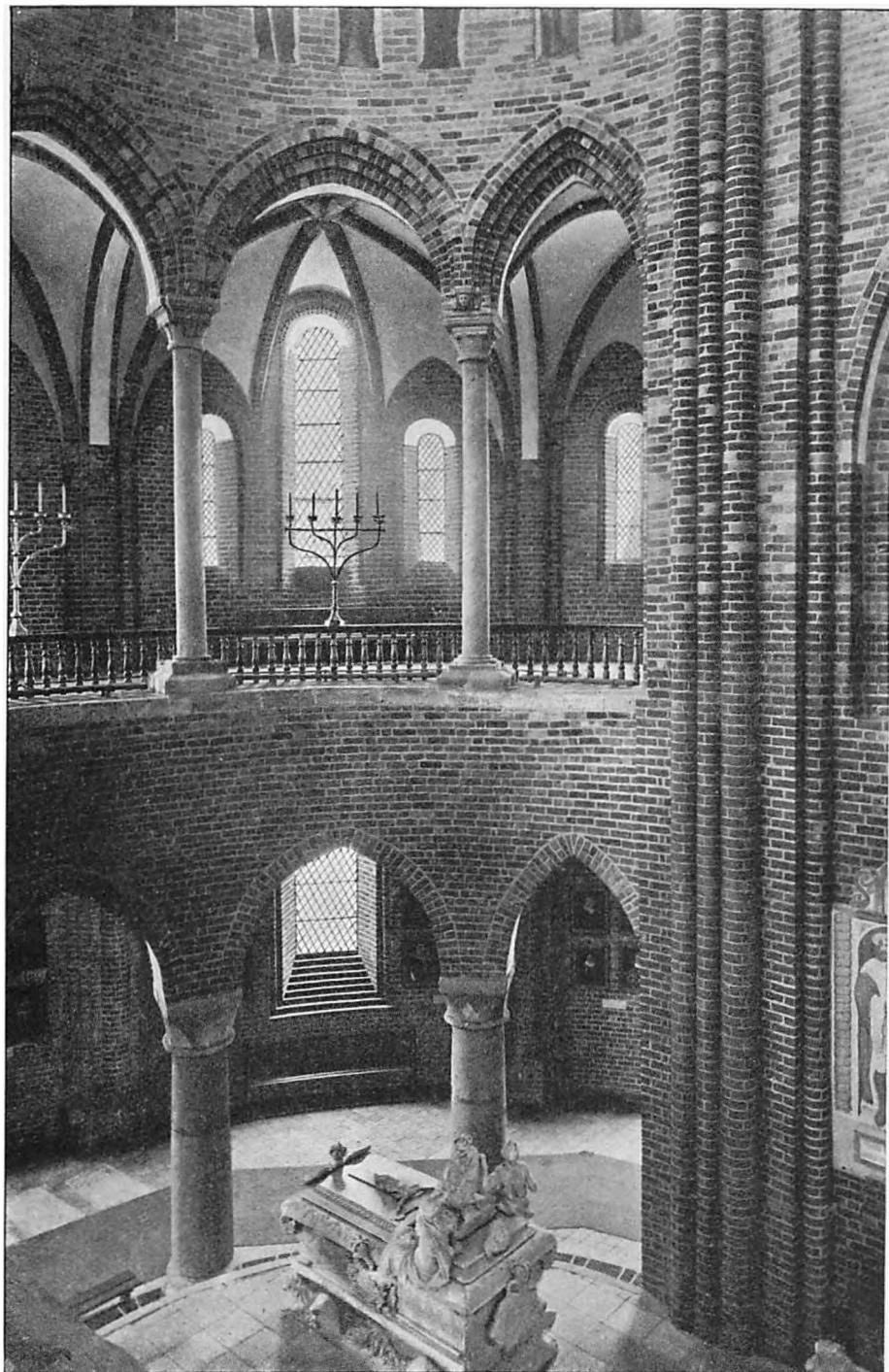
Roskilde Domkirke — vor første og anseeligste i Teglsten, overhovedet vort betydeligste Bygnings-Monument fra Middelalderen¹⁾ — er den mest fransk-paavirkede af vore Kirker. Dens Forbilleder er især Katedralerne i Tournai og Arras, men i sin enkle Udformning er den ægte dansk, saa nøgtern nordisk, at den »rigtige« Gotik maaske næppe vilde vedkende sig dem.

Egentlig Gotik kender vi ikke herhjemme, blot en kølig og ædruelig Form, en nøjsom Murstens-Gotik. Vort hjemlige Byggemne, Teglstenen, tillader ikke den fulde gotiske Luftighed, formaar ikke at gøre en Façade til et feagtigt Spind i Sten, at forvandle Mure til Kniplingeværk og Spir til Blomsterstande. Vor skikkelige Mursten

lader os blive ved Jorden.

Roskilde Domkirke kan derfor ikke kaldes en gotisk Katedral. Den ejer nok i sit Indre noget af Gotikens Luftighed og Højtstræben, dens opadløftende Uro. Det rigtige gotiske sursum corda, opløfter Hjerterne, sik den i det Ydre først, efter at Gotiken var stødt fra Højsædet, da Renaissance-Fyrsten Christian IV gav den de himmelstræbende Spir.

Næppe stod Domkirken færdig, før en heftig Brand overgik den paa den hellige Bernhards Dag, den 20. August 1282. Roskilde-Munken Peder Olsen fortæller, at hele Kirken brændte udvendig og indvendig og blev ynkeligt ødelagt. Ilden kom fra Stegerset i Ærkedegnens Gaard, som altsaa maa have ligget i alt for farlig Nærhed. Kirken blev genrejst, og det er fortalt,

Domkirkens Korparti.

Gravsten over Niels Keldsen,
Borger i Roskilde, og hans
Hustru, fru c. 1350.

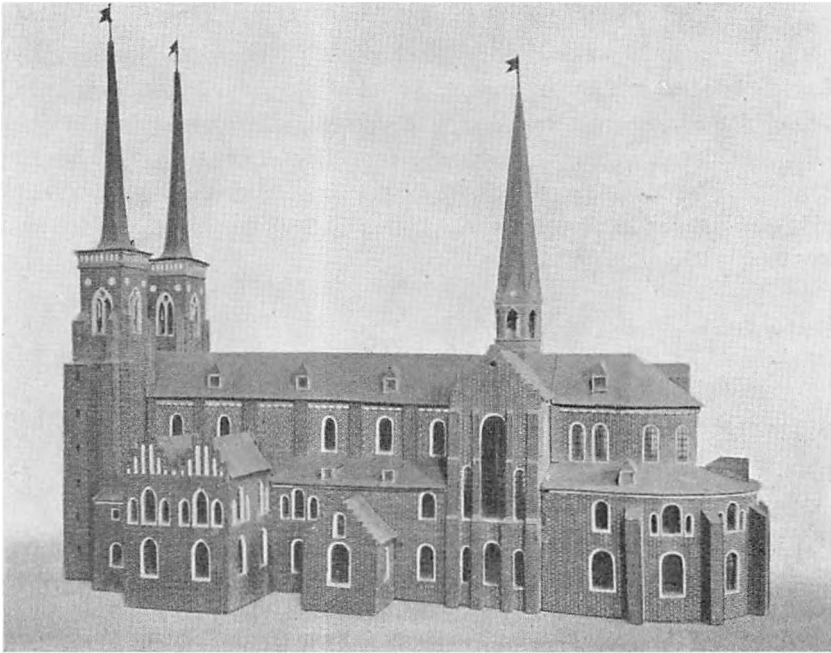
hvorledes dens Værnehelgens Anseelse hidrog dertil.

Før Reformationen kom der ialt ti Tilbygninger til Domkirken. Domkapitlet bygger Kapitelhuset. Bisperne tilbygger tre Kapeller og tre Vaabenhuse, Adelige to Kapeller og Kongen eet. Tre af disse Tilbygninger er senere nedrevet og erstattet af to nye. Flere af de andre er blevet berøvet deres oprindelige Prydelser; for uden Tvivl har de alle haft højt rejste Gavle, smykket med Blændinger og med Kantakker eller med Pinnakler, dekorative Smaataarne som paa Oluf Mortensens Vaabenhuse og Christian I's Kapel. Som et mærkeligt rigt, gotisk Sprinkelværk, saa vidt Teglstenen formaar at skabe det, er Domkirken fremtraadt med sin Spidsgavl-Krone og sine mange rigt smykkede Tilbygninger. — Maatte blot engang Domkirkens nu saa fattige Korparti

atter blive iklædt sit straalende Diadem af Gavle og nogle af dens Tilbygninger genvinde deres tabte Herlighed.

Mens Kapitelhuset er en Institution helt for sig selv, og Vaabenhuseene er bygget dels af praktiske Hensyn, dels for at smykke Kirken, skyldes Kapellerne — baade de 6 tilbyggede og de 4, der blev indrettet inden for Kirkens Mure — Omsorgen for deres Grundlæggere; her skulde de stedes til Hvile, og her skulde der holdes Messer for deres Sjæle.

Rækken af Tilbygninger, næst efter den ældste Del af Kapitelhuset (1), aabnes med Vor Frue Kapel (2), som blev grundlagt af Biskop Oluf 1310. — Tallene i Parentes henviser til Planen over Domkirken før Reformationen. — Vor Frue Kapel har ligget, hvor Frederik V's Kapel nu staar, og var en anselig Bygning paa 10 × ca. 8,5 m. Der lagdes Gods til Kapellet, som skulde bestyres af en præsteviet Kapellan. Hver Dag skulde han fremsige en Messe ved Kapellets Alter, hvori var

Model fra 1700-Tallet af Roskilde Domkirke, set fra Syd.

Til venstre Hellig Tre Kongers Kapel, midt for Vor Frue Kapel, nedrevet 1772. Kapitelhuset er mærkeligt nok udeladt.

nedlagt Relikvier af Maria Magdalene, Apostlen Andreas og den norske Martyrkonge Olav. Tre Gange om Ugen skulde der, hvis ikke netop en Helgen fejredes, læses en Messe for Bispens Forgængere, hans Forældres Sjæle og hans egen. Kapellanen skal antage en god Skolar, som har Lyst til at lære noget, til at bistaa sig i Kapellet, og skal derfor yde ham fornødent til Livets Ophold. Den ene Latinskoledreng bliver senere til flere ved Hjælp af nye biskoppelige Gaver »til Underhold og Føde for fattige Skolarer, for at de saa meget mere kunde vie sig til Skolegang og tjene den Almægtige i Roskilde-Kirkens Kor og i den hellige Jomfrues Kapel«¹⁾.

Hver Nat skal der i Kapellet brænde en Olielampe. Der henlægges særligt Gods til Vokslys og til Olie; af disse Beløb skal der ogsaa paa Bispens Aartid uddeles Penge.

Kapellet var indviet til Guds og Jomfru Marias Ære, deraf

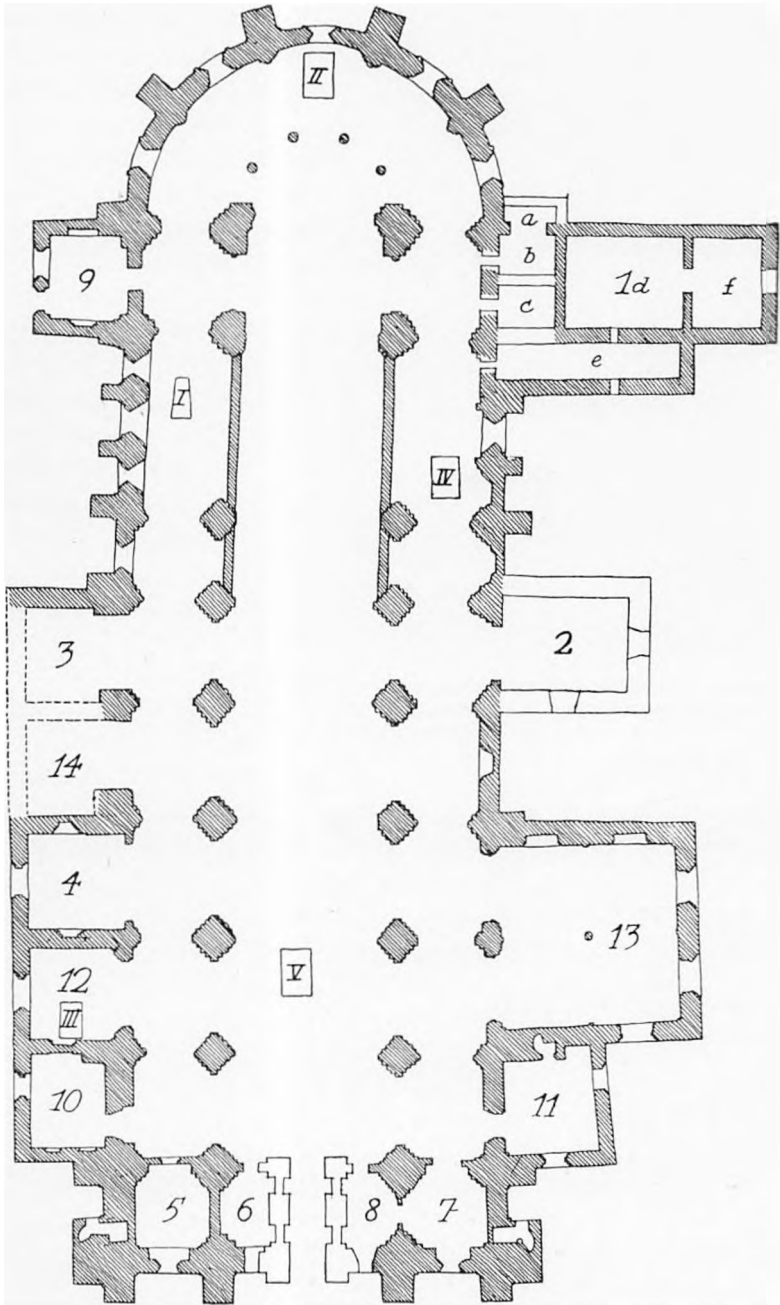
Grundplan over Roskilde Domkirke før Reformationen.

Endnu staaende Murværk er skraveret. Nu forsvundet Murværk, hvis Forløb kendes, er fuldt optrukket. Det vides ikke, om de i 1868 nedbrudte Mure, der afgrænsede Krabbes og Hahns Kapeller, var opført til disse, eller om de stammede fra Middelalderen. Hvor Christian IV's Kapel nu staar, har der tidligere været to Kapeller (3 og 14); deres antagne Grundrids er indtegnet med punkterede Linier. Tilbygninger og Kapeller nævnes saa vidt muligt i Tidsfølge.

1. Kapitelhuset.
2. Vor Frue Kapel, grundlagt 1310 af Biskop Oluf (her staar nu Frederik V's Kapel).
3. Sct. Laurentii Kapel, grundlagt 1384 af Biskop Niels Jepsen Ulfeldt (her staar nu Christian IV's Kapel).
4. Sct. Andreas' Kapel, grundlagt 1387 af Medlemmer af den adelige Slægt Lunge.
5. Sct. Sigfrids Kapel, grundlagt 1405 af Biskop Peder Jensen Lodehat (senere Slægten Trolles, nu Dronning Anna Sophies Kapel).
6. Sct. Cathrines Kapel (eller Vor Frue og Sct. Cathrines Kapel) grundlagt 1406 af Ridderen Jens Andersen til Gl. Estrup (senere det nu nedlagte Krabbes Kapel).
7. Bethlehems Kapel, grundlagt 1411 af Dronning Margrethe (nu Kra-gernes Kapel).
8. De 10,000 Ridderses Kapel, grundlagt 1423 af Biskop Jens Andersen (senere det nu nedlagte Hahns Kapel).
9. Nordøstre Vaabenhus eller Oluf Morten-
sens Vaabenhus.
10. Nordvestre Vaabenhus.
11. Sydvestre Vaabenhus.
12. Sct. Birgittes Kapel.
13. Hellig Tre Kongers eller Christian I's Kapel, grundlagt 1459 af Christian I og Dronning Dorothea.
14. Cathrine Nielsdatters Kapel, grundlagt c. 1470 af den adelige Enke Cathrine Nielsdatter (her staar nu Christian IV's Kapel).

Alle byggede og grund-
lagte af Biskop Oluf Mor-
tensen, vel nok i hans
Bispetid 1461—1485.

- I. Sakses Grav.
- II. Biskop Peder Jensen Lodehats Gravsten.
- III. Biskop Oluf Mortensens Gravsten.
- IV. Biskop Niels Skaves Grav.
- V. Biskop Johan Jepsen Ravensbergs Grav.

Kalkmaleri i Sct. Birgittes Kapel. „Jeg opskriver dem, der kommer for sent og gjør rundt og sladrer., oplyser Djævelen paa Skrifthaandet. — Truslen er vendt mod Præsterne.

Navnet den hellige Jomfrues Kapel eller Vor Frue Kapel. Tidligere fandtes der i Domkirken end ikke et Alter til Marias Ære. Kappellets Indtægter sammenlægges senere med et Kannikedømmes. — Kanniken, som fik Præbendet og Kappellet, skulde bo i Roskilde, og til Residens for ham købte Biskop Oluf af Borgeren Peder Gaas en Gaard Nord for Sct. Hans Kirke. Kanniken skulde altid holde en Kapellan; en af dem skulde besørge Gudstjenesten i Kappellet. — Da Biskop Oluf døde i 1320, blev han begravet i sit Kapel.

Hvad der her er anført om det kirkelige Liv, der knytter sig til Vor Frue

Kapel, gælder i store Træk de øvrige Kapeller.

Sct. Laurentii Kapel (3) er stiftet 1384 af Biskop Niels Jepsen Ulfeldt. Det laa, hvor Christian IV's Kapel nu staar. Her blev Stifteren begravet under et prægtigt Messing-Gravmæle. Senere jordedes ogsaa Biskop Lage Urne her.

Sct. Andreas' Kapel (4) ligger mellem Christian IV's og Sct. Birgittes Kapel og har en Tid været forvekslet med Sct. Laurentii Kapel, indtil den rette Sammenhæng blev klarlagt af J. O. Arhning i hans Doktordisputats. Det er stiftet c. 1387 af tolv Medlemmer af den adelige Slægt Lunge, som var beslægtet med Biskop Niels Ulfeldt. Det var indviet til Gud, Jomfru Maria, Apostlen Andreas og Johannes Døberen, og dets Kalkmalerier fra 1511 viser Billeder af disse. Da Lungerne uddøde paa Mandssiden c. 1480, gik Kappellet over til Slægten Bille.

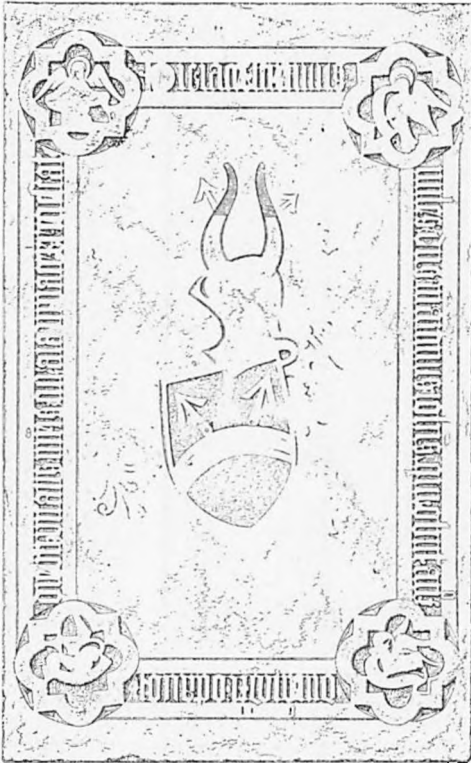
Kalkmaleri i Sct. Birgittes Kapel.

Den Korsfæstede bøjer sig ned for at omfavne den hellige Bernhard af Clairvaux¹⁾. Ovenover til venstre ses lidt af det fantastiske Løvværk, hvormed Hvælvings-Kopperne er fyldt. Indskriften øverst til højre »S. Augustinus« hører til et Billede ovenover. Nederst til højre ses et lille Stykke af en Christophoros-Fremstilling. — Ogsaa Billedet S. 41 er hentet fra Sct. Birgittes Kapel.

Sct. Sigfrids Kapel (5) er grundlagt 1405 af Biskop Peder Jensen Lodehat, som ønskede »ved en lykkelig Handel at ombytte forgængeligt Gods med evigt i Haabet om en Høst paa hundrede Fold«²⁾. Kapellet blev indrettet i nordre Taarnrum; en senere tilmuret Dør førte ind til Vindeltrappen i Taarnet. En med Biskop Peder samtidig Roskilde-Dekan fik Lov at indrette et Bibliotek i Kapellet. Her blev Biskop Peder Jensen Lodehat begravet.

Sct. Cathrines Kapel (6) eller Vor Frue og Sct. Cathrines Kapel er grundlagt 1406 af Ridderen Jens Andersen til Gl. Estrup; han var Drost under Valdemar Atterdag. Det laa Syd for Sct. Sigfrids Kapel, altsaa i Krogen mellem nordre Taarn og Kongeporten.

Bethlehems Kapel (7) er stiftet 1411 af Dronning Margrethe

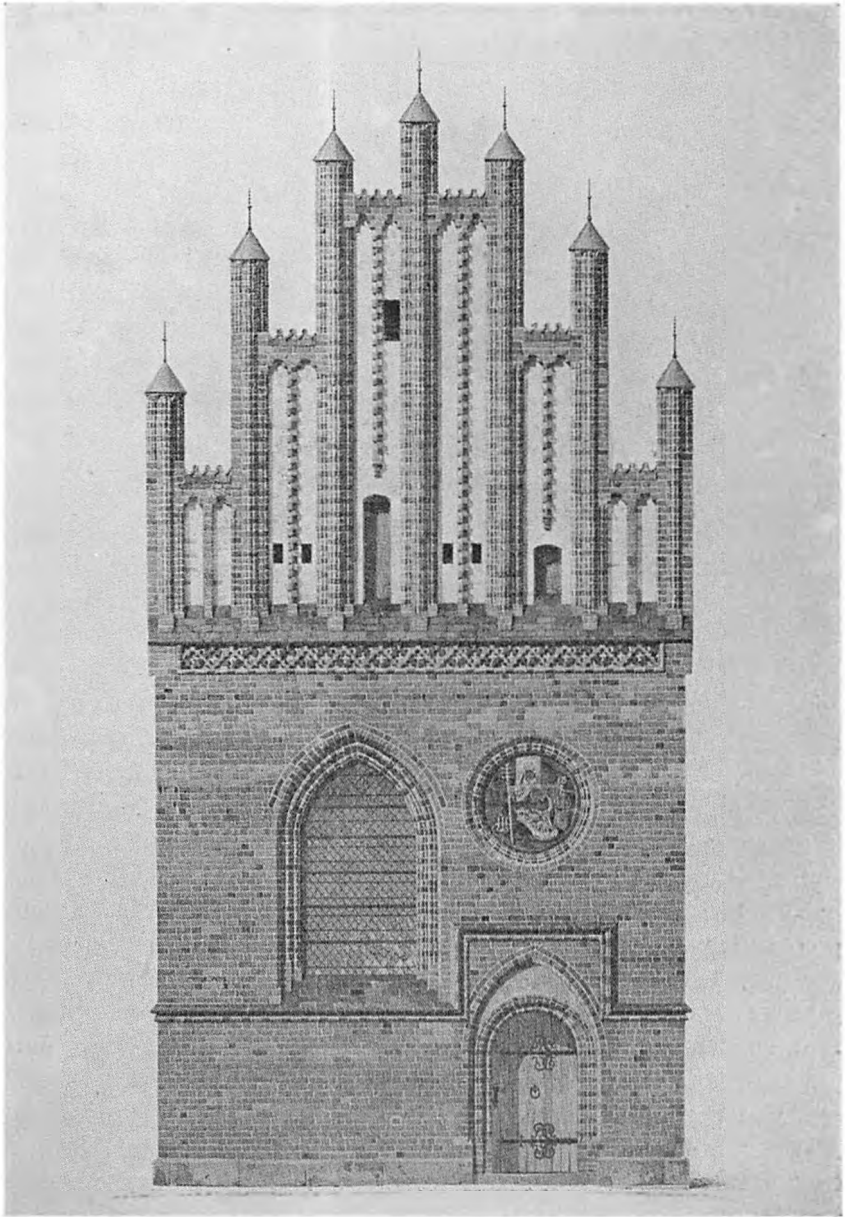
Gravsten over Ridderen Morten Jensen Gyrstinge, død 1450. — Paa Midtfladen ses Gyrstinge-Vaabenet, i Hjørnerne Evangelistmærkerne.

for Ridderen Abraham Brodersen. Det skulde indvies til Vor Frue og hedde Bethlehem, »vor Frue og hendes Søn, som i Bethlehem født var, til Lov og Ære og fornævnte Hr. Abrahams Sjæl til Ro og Naade«. Domkapitlet skulde her hver Dag lade holde »evig Messe evindeligt indtil Dommedag«¹⁾ og desuden en Aartid. Kapellet, der findes i søndre Taarnrum, er smykket med malede Ornamerter fra Dronning Margrethes Tid; den gamle Adgang fra Taarnets Vindeltrappe er senere bleven tilmuret.

Det var en Begivenhed af meget stor Betydning for Domkirken, da Dronning Margrethes Kiste i 1413 førtes hertil fra

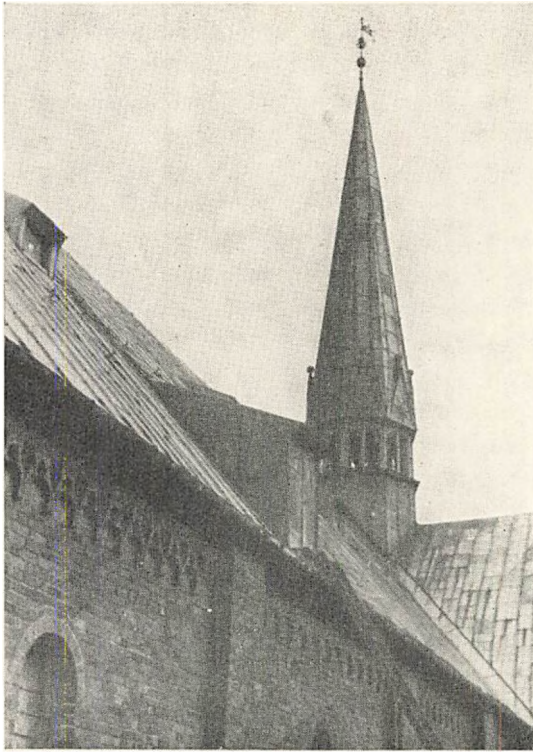
Sorø. Med Harald Blaatand var Domkirken bleven kongeligt Begravelsessted; vel kom nok nogle af de senere Konger til at hvile andelsteds, men først da Knud Lavard blev gravlagt i Ringsted, og hans Slægt fik Gravkirke her og senere i Sorø, skete der en langvarig Afbrydelse. Da Dronning Margrethe blev overført til Roskilde, blev en ældgammel Tradition genoptagen og har ikke siden været alvorligt brudt.

I første Række medførte Dronningens Begravelse i Domkirken en storslaet Ændring og Udvidelse af Kannikekoret paa Biskop Jens Andersens Bekostning; det fuldendtes 1420. Tre Aar senere stiftede han De 10,000 Ridderes Kapel (8). Det laa Nord for Bethlehems Kapel, altsaa i Krogen mellem søndre

Oluf Mortensens Vaabenhus.

To af Domkirkens mange Oluf Mortensen-Minder: Tagrytteren og yderst til venstre under Højkirkens Tag den fine Gesims, helt afvigende fra den oprindelige.

Taarn og Kongeporten. Her blev Bispens begravet.

En Foraarsdag, den 14. Maj 1443, udbrød der pludselig Ild i Domkirken. En Forfatter¹⁾ skriver, at det var Vaadeild, men giver ellers ingen nøjere Oplysninger. Ilden raserede Tagenes og Taarnenes Træværk. Kirkens malede Ruder sprængtes, Klokkerne styrtede ned, og Tagenes Blydække smeltede i Heden. Blyet løb i Strømme ud over Højkirkens Mure og faldt som en tung Plaskregn ned paa Sideskibets Hvælvinger. — Endnu ses her overalt Stænk af Bly.

Et endnu tydeligere Bevis paa Ildens Hærgen stødte man paa under de store Reparationsarbejder i 1859. Da man nedtog Kapperne af de fem Hvælvinger over Korgalleriet, fandt man oven paa disse en Masse Bly, som i smeltet Tilstand var løbet ned i Hjørnerne og havde udfyldt disse. Blyet blev samlet sammen, og dets Vægt udgjorde tre Skippund, d. v. s. 480 kg. Ved samme Restaurering fandtes der Brudstykker af de malede Ruder i Vinduesfalsene i Korgalleriets Vinduer. Senere er der i Hulrum under Gulvet i anden Etage i Kapitellhusets vestlige Tilbygning fundet Rester af de gamle Glasmalerier²⁾. Intet, der har hørt til en katolsk Kirke, maa bortkastes, men skal bevares inden for dens Mure.

Et Par af de vestlige Hvælvinger er maaske blevet beskadiget ved Ildebranden, men over Koret maa de have holdt Stand, for ellers vilde Dronning Margrethes Sarkofag og Kannikestolene være blevet ødelagt.

Mon ikke det ergaaet med denne Brands Opstaaen som med den foregaaende, for samtlige Kannikeresidenser med Undtagelse af tre og alle Alterpræsternes Boliger brændte. Fra Domkirken har Ilden uimodstaaeligt bredt sig til selve Byen. En af de gamle Beretninger siger, at Størstedelen af hele Ros-

kilde brændte; en anden nævner syv Sogne. Da Byen var opdelt i tretten Sogne, stemmer de to Beretninger godt overens.

Al den Gru, der skjuler sig bag de nøgterne Ord, kan man vanskeligt forestille sig; men man aner Magtesløsheden over for Ilden i en sammenklumpet, gammel By med mange Huse af Træ og endnu flere med Tage af Straa.

Men Byen har rejst sig igen, som saa ofte før og siden, og Domkirkens Taarne og Tage har atter løftet sig, maaske skønnere og rigere end forhen. Biskop Oluf Mortensen har Æren af at have genrejst Kirken, bl. a. har han ladet Toppen af nordre Taarn og et Stykke af Højkirkens Sydmur genopføre — smukke og særprægede Gesimser begge Steder fortæller

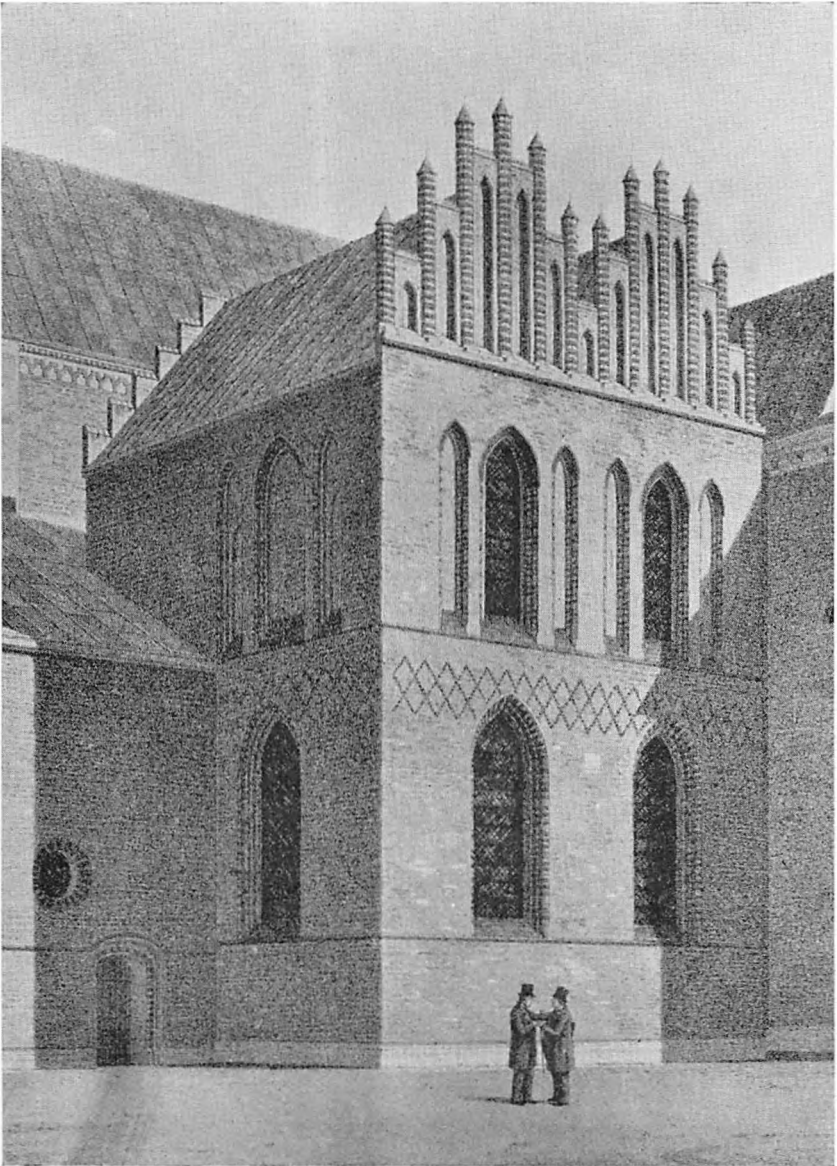
I hver af Gavlene over Tagrytterens Glambuller sidder der fantastiske Sole; de har engang straalet med Forgyldning.

herom; det er sikkert ogsaa ham, der har rejst den elegante Tagrytter over Korsskæringen. 1464 genindviede Biskop Oluf Domkirken, »bødt, forbedred, restaurered, kalked, maled og sat Spir og Tag paa, efterat den ynkelig tilforn var brendt«¹⁾.

Det ældste Roskilde-Prospekt (Side 45), som i hvert Fald er fra Tiden før 1635, da Domkirkens Taarne fik Spir, viser Kirken, som den, istandsat efter Branden 1443, maa have set ud i den sidste Del af Middelalderen og yderligere i hundrede Aar. Et Udsnit af dette Prospekt er anbragt over Begyndelsen af dette Afsnit.

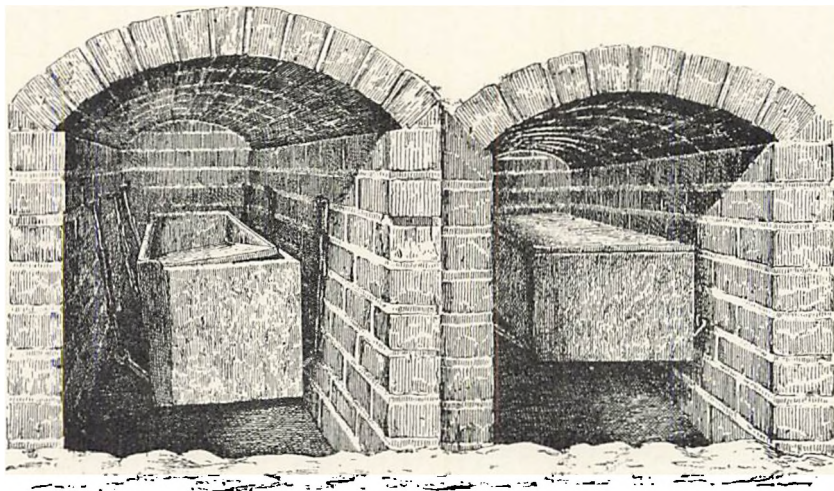
Biskop Oluf Mortensen har ikke alene gjort sig fortjent af Kirkens Genrejsning, men som en af dens største Bygherrer. Ham skylder vi de tre Vaabenhuse og det prægtige Sct. Birgittes Kapel, og han har sikkert haft stor Andel i Hellig Tre Kongers eller Christian I's Kapel. Det nordøstre Vaabenhus (9), som bærer Bispens Navn, er ikke alene den smukkeste af alle Kirkens Tilbygninger, men en af de skønneste Bygninger, vort Land ejer fra den gotiske Stils bedste Tid. Helt ud genial er Anordningen af Vindue, Dør og Billed-Blænding. Taget har oprindeligt været belagt med grøntglaserede, flade Tegl; endnu toner grønne og brune glaserede Sten i herligt dæmpede Farver frem rundt omkring i Bygningens sjældent levende og farverige Mure. I de smaa Prydtaarne er der indrettet tolv murede Fuglereder. Motivet til dem er den smukke Tanke, at Fuglene skulde omsvæve Kirken og bo i Fred i dens Mure. At vore fjedrede Medskabninger ikke er romantisk anlagt, er en anden Sag; Rederne staar nemlig tomme.

Det nordvestre Vaabenhus (10) er nu næsten helt skjult bag Christian IX's Kapel. Det sydvestre Vaabenhus (11) havde oprindeligt to hvælvede Stokværk. Det øverste Hvælv er ødelagt og hele Huset skamferet; maatte det blive oprejst af sin Fornedrelse og atter blive den Pryd for Kirken, det engang maa have været. Forbavsende velbevaret i det Indre er Sct. Birgittes Kapel (12), indviet til den svenske Helgeninde Birgitte af Vadstena. Mere end noget andet Rum i Domkirken udstraaler det en ejendommelig »Middelalder-Stemning«; det skyldes mest den rige Udsmykning med Kalkmalerier. Her blev den højtfortjente Biskop bisat.

Hellig Tre Kongers eller Christian I's Kapel.

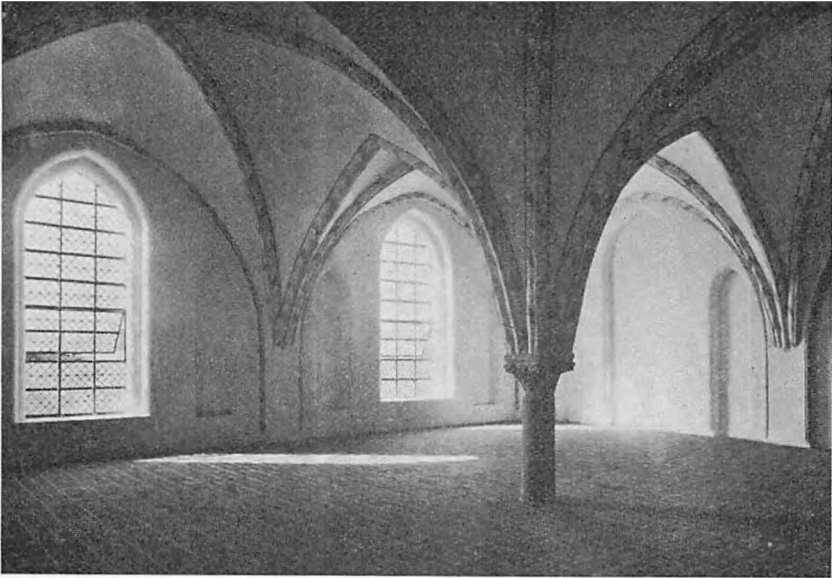
Hellig Tre Kongers (13) eller Christian I's Kapel er det ældste kongelige Kapel ved Kirken, en meget anselig og monumental Bygning, c. 14 m i Kvadrat, med to hvælvede Stok-

Christian I's og Dronning Dorotheas Grave.

værk. Det nederste var bestemt til Begravelse for Kongen og hans Efterfølgere, og her skulde der holdes Sjælmesse for dem. Det øverste, den saakaldte Riddersal, var Samlingssted for et af Kongen stiftet fornemt Broderskab paa 50 Medlemmer, der som Tegn bar en gylden Kæde; fra dette Broderskab er Elefantordenen udgaaet. Gravkapellet blev rigt udstyret med prægtige Kalkmalerier, udført rimeligvis af en Roskilde-Kunstner¹⁾.

Kapellet er stiftet 1459 af Christian I og Dronning Dorothea »de hellige Trefoldighed, Jomfru Marie, Sancte Anna og de hellige tre Konninge besynderlige, med alle Guds Helgene til Lov og Ære«²⁾, og blev indviet 1464 af Oluf Mortensen sammen med den istandsatte Domkirke. Paa Billedet Side 161 har Maleren Martens skildret Begivenheden. Kapellet var rigt udstyret med Gods, dets Indkomster udgjorde mere end 1000 Tdr. Korn. Vel saa man ogsaa i Middelalderen paa Gods; men nok saa vigtigt var det alligevel, at de kongelige Stiftere, »paa det at Gudstjenesten maa desyndermere forøges«, havde hidført sjældne Relikvier, saasom »den nedre Deel, som er Kjævebenet af

Riddersalen i Christian I's Kapel.

S. Annæ Hoved med nogle andre Helligdomme, som ere et kosteligt Stykke af det hellige Kors og et Mirakel af vor Herre Jesu Christi Blod og Sakrament, udi en Kalk og ligger en Christal udover«¹⁾) — altsaa intet mindre end noget af Kristi Blod, opbevaret i en Kalk med Krystallaag. Paa sin Romerrejse fik Kongen af Paven flere Kostbarheder og Relikvier, som han overgav til sit Kapel. Der nævnes saaledes: Den gyldne Rose, en speciel pavelig Udmærkelse til fyrstelige Personer, en gylden med Diamanter besat Rose, gjort vellugtende ved Røgelse og Salver; dernæst et gyldent Kors med et Stykke af det hellige Kors' Træ, et Guds Lam og et Spir (Scepter), begge af Guld.

Den kostelige Sct. Anna Relikvie var velbegrundet, da det ene af Kapellets tre oprindelige Altre var viet til Marias Moder; de andre var Højalteret og et Trefoldighedsalter. Senere fik Kapellet yderligere to Altre; det første var et Alle Sjæles Alter, stiftet af Enkedronning Dorothea, det andet et Johannes Evangelists Alter, stiftet af Kong Hans. Til det første af disse Altre har maaske hørt et af Dømkirkens berømte Klenodier,

»Dronning Dorotheas gyldne Tavle«. — Der var Plads nok i Kapellet til de mange Altre; de store Monumenter kom jo først efter Reformationen.

Kong Christian I og Dronning Dorothea blev begravet i deres Kapel under yderst beskedne Former. Deres simple Fyrretræskister skjuler sig i et Par snævre, underjordiske Hvælvinger, hvor de er ophængt i Jernlænker, for at ikke Fugtigheden fra Jordgulvet alt for hurtigt skal fortære dem. Kongens ubalsamerede Lig er nedlagt i Rughalm — som enhver gammel Bondes. Ingen Grave »kunne tænkes mindre kongelige og mere skjulte, uagtet de dække Støvet af tre Rigers Beherskere, af Stamforfædrene for et Kongehus, hvis Afkom gjenfindes paa de fleste europæiske Throner«, skrev en Historiker for et Hundrede Aar siden¹⁾. — Ogsaa Christoffer af Bayerns Grav er et Sted i Kapellet, »men uden Monument og Gravskrift«²⁾.

Den sidste Tilbygning til Domkirken før Reformationen var Cathrine Nielsdatters Kapel (14), stiftet af en adelig Dame ved dette Navn, Enke efter Jens Pedersen (Present) af Vollerup i Vester Flakkebjerg Herred. Det maa være bygget før 1470, for dette Aar blev Fru Cathrine begravet i Kapellet, som har ligget, hvor Christian IV's Kapel nu staar.

Man ved ikke, hvornaar Domkirken har faaet sit berømte Figurspil Kirsten Kimers og Peer Døver. Efter deres Dragter menes Figurerne at være blevet til i Tiden 1480—90. Kirsten og Peer er to kirkelige Bedeklokke-Slagere. Oprindelig skulde i Domkirken dertil bestemte Personer slaa med Hamre paa knebelløse Klokker for at bekendtgøre Tidspunkterne for Kantikernes Gudstjenester. Senere blev de levende Klokkeslagere afløst af mekaniske Figurer, der var sat i Forbindelse med et Urværk; for at fortsætte Traditionen skal Figurerne slaa med Hamre paa knebelløse Klokker, det gør de ogsaa i Domkirken. Først fra 1800-Tallet er der Meddelelse om, hvor i Kirken Figurerne var anbragt, og først nu optræder Kirsten Kimers og Peer Døver i Forbindelse med Kirkens andet Figurspil Sct. Jørgen med Dragen, som menes at være blevet til omkring 1510—25. Denne sidste Gruppe maa opfattes symbolsk eller som Illustration til en Helgenlegende.

Den sidste af de katolske Bisper inden Kirke - Omvæltningen, Lage Urne, værner paa forskellig Maade om Kirken, han erstattede dens Blytage med Kobber og lod Kirken indvendig male med store og brogede Ornamenten. »Paafuglen est Du liig i Dine farver skjøne«, udbryder i 1600-Tallet en Besøgende¹). De fire Billeder paa Højkorets Piller af Kirkens Velgørere samt Mindetavlen over Saksens Grav

Kirsten Kimers og Peer Døver, rimeligvis den oprindelige Opstilling. Efter et Træsnit, tegnet af J. Kornerup.

skyldes som nævnt ogsaa Lage Urne. — En Meddelelse om, at Domkirken atter brændte i 1524²), kan ikke være rigtig, fordi der i Taarnene hænger Klokker fra 1511; ved en Brand vilde de sikkert være smeltet.

Domkirken blev ikke alene Gravplads for Bisper og Konger. I stort Tal søgte fornemme og velstaaende Personer efter Døden Beskyttelse under dens Tag og Andel i de Frugter, de talrige Messer maatte fremkalde. Skønt mange maa være forsvundet, ejer Domkirken stadig Landets rigeste Skat af middelalderlige Gravsten, lagt over Gejstlige, Adelige og Borgerlige.

Domkirkens Indre har i Middelalderen taget sig helt anderledes ud end i Dag. Hvor Kannikekoret begynder, rejste der sig en skjulende Tværmur. I Hovedskibet fandtes ingen Kirkestole; ogsaa Prædikestol, Orgel, Kongestol o. m. a. maa vi tænke fjernet. Fra Sideskibene var der aaben Adgang ind til Kapellerne. Overalt, hvor der var Mulighed derfor: i Sideskibe, i Korgangene og i Koromgangen — op ad Vægge og ved Piller — var der anbragt Altre, hvorved der holdtes Sjælemesser.

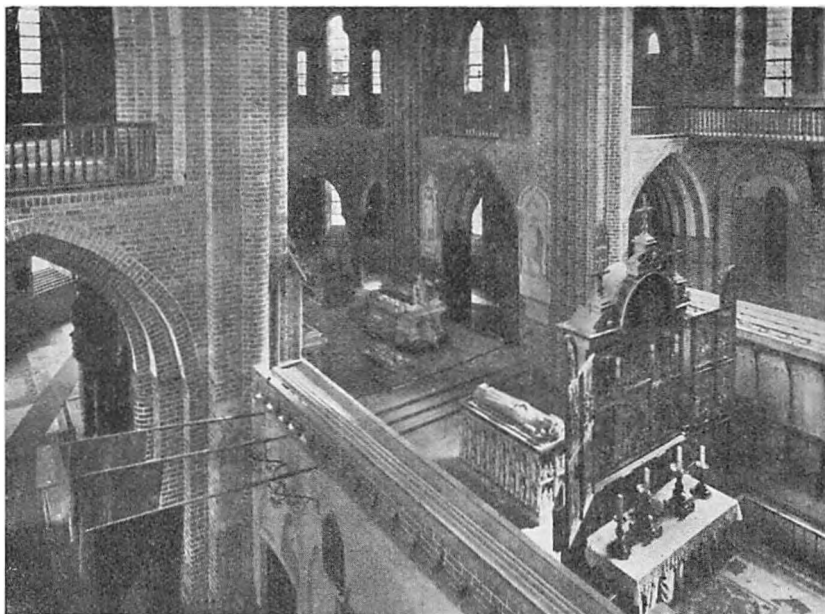
En 60—70 Altre taltes der i Domkirken, lige saå mange som i store udenlandske Kirker. Stemningen, Belysningen, Luften var en helt anden end i Dag. Gennem Vinduernes Glasmalerier fyldtes Rummet med et uvirkeligt, dæmpet Lys; selve de rigt farvede Ruder var som Kæmpesmykker af ædle Stene, et underfuldt Eventyr at se op i. Hist og her aandede Vokslensenes smaa, bævende Flammer, og altid laa der i Luften et fint Islæt af Røgelsesduftens Sødme.

Mærkeligst var dog Korpartiet, Kirkens »Allerhelligste«, dens levende Hjerte. Det var som sagt adskilt fra Kirkeskibet ved en Mur, og yderligere maa man tænke sig Murene langs Kannekorets Syd- og Nordside fortsætte hen til det østligste Pillepar, saa Højkoret ogsaa var delvis murhegnet. De to Kor, der vel havde samme Gulvhøjde og kun var adskilt ved et Trægitter, dannede rumligt en aflukket Helhed. En mystisk Helligdom i Kirkens store Mysterium.

Som Korene fremtræder i Dag, rummer de en højst mærkelig Blanding af Middelalder og senere Tid. Skal vi i Tanken forsøge at genskabe de middelalderlige Forhold, maa vi gaa radikalt til Værks: først befri Kannekoret for den store, stærkt forstyrrende Altertavle og dernæst uden Hensyn til de høje Enevoldsherskere fjerne de fire temmelig støjende Barok-Rokoko Marmor-Sarkofager og kun bibeholde Hertug Christoffers værdige Gravmæle. Derefter vil vi forsøge at skildre, hvordan de to Kor maa have set ud et halvhundred Aar efter Dronning Margrethes Død.

Øverst oppe i Højkoret, op mod de to østlige Granitsøjler, stod Højalteret (a) med en billedlig Fremstilling af Treenigheden samt med Kirkens fornemste Relikvie, dens Værnehelgen Pave Lucius' Hoved, indesluttet i en sølvbelagt Buste¹⁾. Desuden er vistnok paa Højalteret ogsaa en anden kostelig Relikvie bleven æret, nemlig Maria Magdalenes Haand, som Erik af Pommern havde deponeret i Kirken²⁾.

Højalteret var flankeret af to højst mærkelige Figurer (b), »meget store og høje«, som hang i Jernlænker ned foran de to næste Granitsøjler. De benævntes Sanct Cherubin og Sanct Serafin og var begge meget kunstfærdigt udskåret og malet, havde seks Vingler og var oversaaet ligesom med Øjne baade

Korpartiet, set fra øvre Omgang.

I Kannikekoret, bag den store Altertavle, som først 1691 blev anbragt her, ses Dronning Margrethes Sarkofag. I Højkoret, lige oven for Trappetrinene, ses Hertug Christoffers Gravnæle; dets oprindelige Plads har været længere til venstre, omtrent midtvejs mellem de to synlige Rokoko-Sarkofager.

paa Vinger og Bryst. Figurerne synes at have afbildet en Mellemting mellem det gamle Testaments Keruber og Serafer, Væsener, som har nøje Tilknytning til Gud, idet de dels bevogter hans Trone, dels lovpriser ham. Seraferne har seks Vinger: med eet Par skjuler de deres Ansigt, da intet levende Væsen tør se Gud, med et andet dækker de deres Fødder, og med det tredie Par flyver de, naar de skal udrette Guds Ærinde. Keruberne er overalt fulde af Øjne, de ser alt og er alvidende!). De to mærkelige Figurer var Genstand for megen Veneration. Saaledes skænkede Dronning Margrethe et stort Beløb til deres Istandsættelse, og for at der kunde brænde Lys ved dem og ved Højalteret.

Ved hver af de to østligste Murpiller, dem med Billederne af Sven Estridsen og Estrid, stod der et Alter indviet til Treenheden, det første (d) stiftet af Valdemar Atterdag for hans

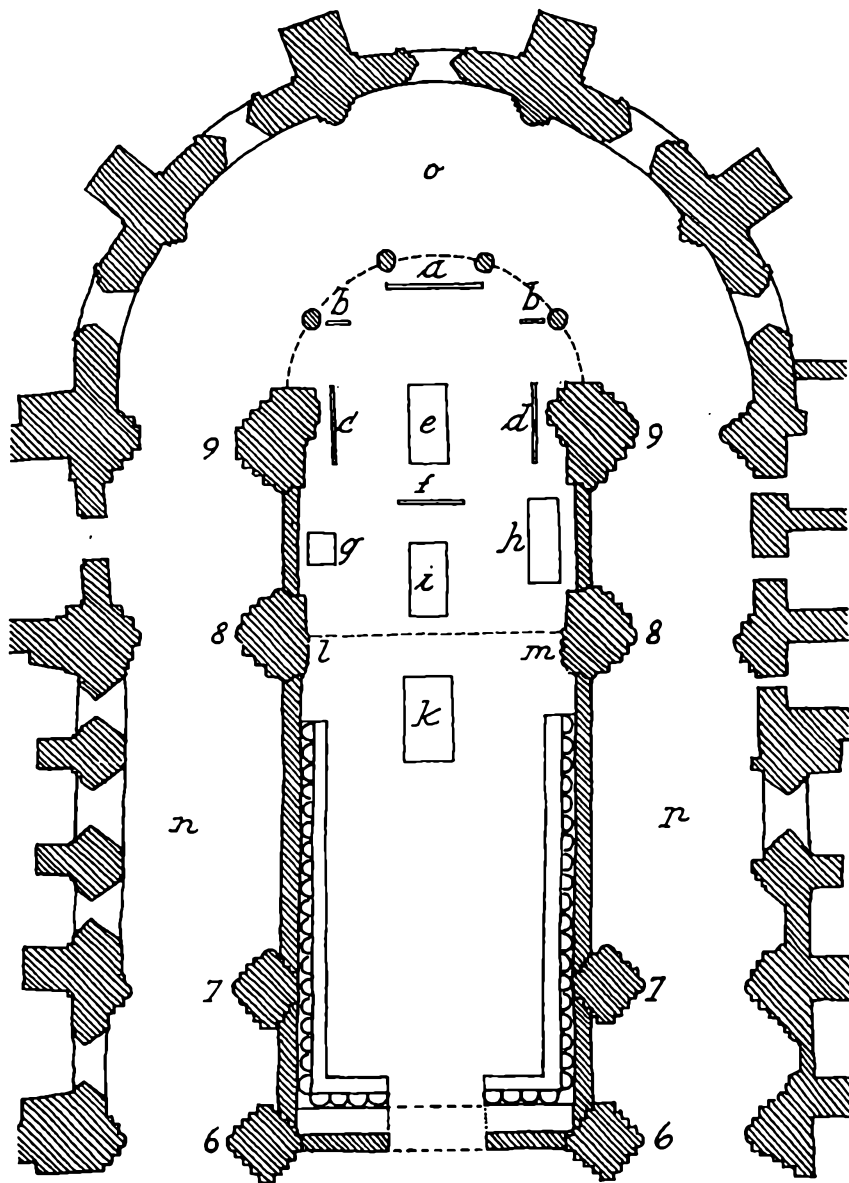
Rekonstruktion af Roskilde Domkirkes Korparti, som det antagelig har set ud c. 1450.

Paa Tegningen er der vist Mure mellem 8. og 9. Pillepar, for at danne Baggrund for henholdsvis Bispens Tronstol og Prælaternes Stol. Ligeledes er der ved 6. Pillepar indtegnet den Tværmur, som vides at have adskilt Koret fra Hovedskibet. De punkterede Linier mellem Tværmurens Stykker skal baade antyde Dørlukket og Pulpituret (Lektoriet) oven paa Muren. Den punkterede Bue mellem Korrundingens Søjler skal antyde et formentligt Gitterlukke.

Kannikestolene er anbragt ikke alene ved Kannikekorets nordre og søndre Vægge, men ogsaa ved Tværmuren i Lighed med, hvad der er Tilfældet i mange andre Kirker. Alt tyder paa, at de har været opstillet paa lignende Maade i Roskilde Domkirke. Inventar-Stykkerne og Begravelserne er indtegnet enten paa Grundlag af foreliggende Oplysninger, dette gælder a, b, c, og d samt delvis f og i, eller anbragt paa Pladser, der synes de rimeligste, dette sidste gælder e, g og h. Dronning Margrethes Sarkofag kan indtegnes med største Sikkerhed, da man maa gaa ud fra, at den altid har staaet paa samme Plads som nu.

- a. Højalteret.
- b. Kerub-Seraferne.
- c. Trefoldighedsalter, stiftet af Dronning Margrethe.
Ved samme Pille stod Skabet med Dronning Margrethes Kjole; paa Pillen hang der et gult Skjold med tre blaa Løver og nogle Hjerter, og højt oppe paa en Stage det Banner af graat Vadmel, som Albrecht af Sverige sendte Dronning Margrethe til Spot.
- d. Trefoldighedsalter, stiftet af Valdemar Atterdag for hans Søn Hertug Christoffer. Højt oppe paa samme Pille hang den Slibesten, Kong Albrecht sendte Dronning Margrethe for at haane hende.
- e. Hertug Christoffers Gravmæle.
- f. Den syvarmede Lysestage.
- g. Bispens Tronstol.
- h. De tre Prælaternes Stol.
- i. Biskop Jens Pedersen Jernskægs Grav.
- k. Dronning Margrethes Sarkofag.
- l—m. Trægitteret, der skilte mellem Højkor og Kannikekor.
- n. Nordre Korgang (Korsfløj).
- o. Koromgang.
- p. Søndre Korgang (Korsfløj).

Et Sted i Kannikekoret maa der have staaet en »Stol« for Kantoren. Kantor-Stolen og Prælat-Stolen, som nu findes i Domkirken, er begge

fra c. 1500, men der maa vel tidligere have været tilsvarende Inventar-Stykker. Der haves ingen Oplysninger om, hvorledes Roskilde-Bispens Tronstol har set ud.

Det smukke Kristushoved fra det store Korbue-Krueifiks.

unge Søn Christoffer, det andet (c) af Dronning Margrethe. Paa det sidste skal der have været et lille Billede af Dronningen selv, knælende for Treenigheden. Midt imellem disse to Altre maa Hertug Christoffer have været gravlagt under det endnu bevarede Gravmæle (e). Næppe noget andet Sted end ved dets Hovedende kan den store, syvarmede Lysestage (f) have staaet, sikkert af lignende Art som de mægtige Lyseklove i Aarhus, Ribe, Viborg og Lunds Domkirker, som vel skal minde om Lysestagen i Templet i Jerusalem. Ved »Estrids Pille« (9 c) stod et Skab med Dronning Margrethes kostbare Kjole; oven

over det hang et gult Skjold med tre blaa Løver og nogle Hjerter. Højt oppe paa Pillen var paa en Stage anbragt det Banner af graat Vadmel, som Kong Albrecht af Sverige havde sendt Dronning Margrethe til Spot. Paa Pillen overfor (9 d) hang Slibestenen, han ogsaa sendte hende.

Mellem disse to Murpiller og de to næste mod Vest (8), dem med Harald Blaatands og Bisp Vilhelms Billeder, maa paa Nordsiden Biskoppens baldakinprydede Tronstol (g) og paa Sydsiden de tre Prælaters Stol (h) have staaet (afbildet S. 177). Andre Steder kan man ikke med Rimelighed tænke sig de to »Stole« anbragt, og da de næppe har svævet frit omkring, maa man tænke sig, at de har haft Mure til Baggrund.

I Højkoret blev Christoffer af Bayern begravet 1448; siden blev hans Kiste flyttet til Christian I's Kapel. Samme Aar eller Aaret efter blev Biskop Jens Pedersen Jernskæg (i) gravsat i Koret imellem Lysestagen og Gitterdøren¹).

Højalteret med Treenigheden blev 1498 afløst af en gotisk

Fløjaltertavle med dobbelte Døre, to paa hver Side, paa disse fandtes foruden adskillige andre Billeder ogsaa de to, som forestiller Pave Lucius' Martyrdød og Troidens Fordrivelse ved Hjælp af hans Hoved (se S. 142 og 143). Alterskabet var inddelt i Rum, hvori der skal have staaet kostbare Figurer af Kristus og de 12 Apostle paa Størrelse som treaars Børn. Skribenterne er dog ikke helt enige om Kostbarhedernes Gevaltighed, om Figurerne har været af purt arabisk Guld eller blot af Sølv; den mest spendable Forfatter vil tilmed gøre Kristus-Figuren

Kristushovedet: øverst Hulrummet, hvori Guld-korsset laa gemt.

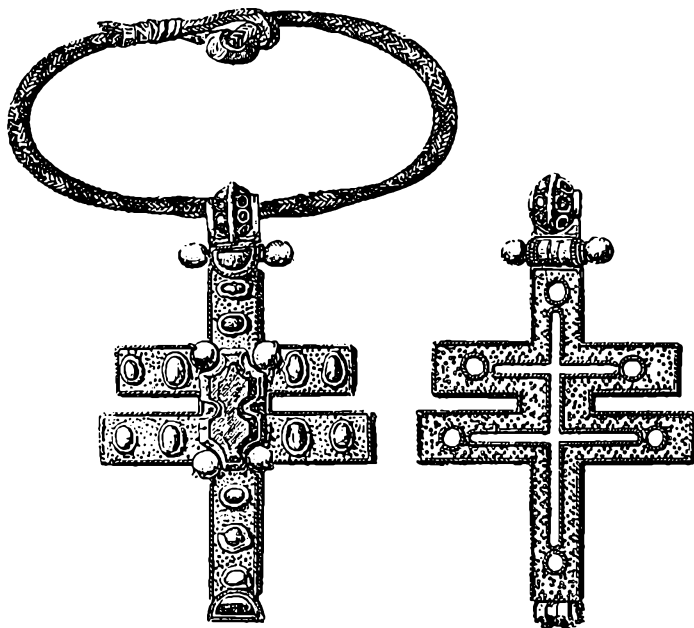
saa stor som en femtenaars Dreng. Et onskabsfuldt Sagn har beskyldt Erik af Pommern for at have taget disse dyre Sager med sig, da han forlod Landet; men fra Alteret kan han ikke have taget dem, da dette først blev opstillet adskillige Aar efter Kongens Bortrejse.

Mens selve det gamle Alter blev udskiftet, forblev de to mærkelige Vogtere, Seraf-Keruberne, paa deres Pladser; naar den nye Altertavles Fløje var slaact ud, maa de have svævet i deres Jernlænker over disse.

Vi har nu endt Gennemgangen af Højkoret og staar ved det Trægitter (l—m), som skille Højkor fra Kannikekor. Højt oppe over Gitteret hang der i Jernlænker ned fra Hvælvingerne et stort, luerødt forgyldt Krucifiks, som hvilede paa en Tværbjælke, med Indskriften paa Latin: Se, jeg dør for dig, min Søn, giv mig dit Hjerte¹). Paa Bjælken stod ved Krucifiksets højre Side en Maria-Figur, ved dets venstre Apostlen Johannes.

I 1806 blev Krucifikset solgt. Da Køberen vilde hugge det

til Brænde, fandt han i et Hulrum i Kristusfigurens Hoved et kosteligt Dobbeltkors af Guld, et fint byzantinsk Arbejde fra c. 1100. Det er rigt besat med farvede Stene, Perler og Filigran

Forside og Bagside af det prægtige, perlebesatte Guldkors.

og gemmer i sit Indre en Splint af Kristi Kors. Guldkorset, der er en af »de sjældneste og kostbareste Gjenstande, der hos os ere bevarede fra denne Tid«, kan godt være en Gave fra Kejseren af Byzans til Erik Ejegod, da denne var paa Pilgrimsfærd. Korset kom paa Nationalmuseet sammen med det itu-huggede Kristushoved, som dog ikke er mere ødelagt, end at man kan se, at Krucifikset har været et meget betydeligt Kunstværk fra Begyndelsen af 1200-Tallet¹).

Højkorets middelalderlige Indretning forblev urørt i lange Tider efter Reformationen. Saa stor var øjensynlig Respekten for den ærværdige Helligdom, at ingen i mere end halvandet Hundrede Aar vovede at lægge Haand paa den; først i 1689 dristede en Enevoldskonge sig til at krænke det gamle Kor. Hele dets Inventarium blev flyttet ud og stuvet til Side, for

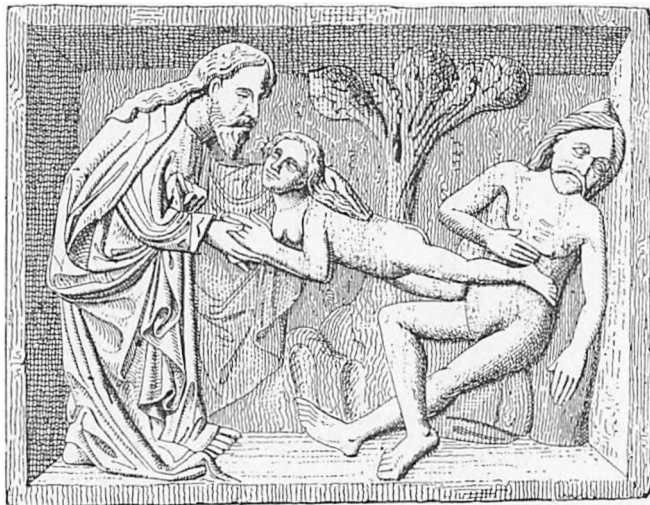

Kannikekoret med hele den nordre Række Kørstole og det ene af de elegant udskårne Træspir. Tværmuren stod, hvor Messing-Rækværket nu er.

godt hundrede Aar senere at blive smidt paa Auktionsbordet. Gulvet blev brudt op, for at der kunde mures en Krypt; det nye Gulv hæver sig som en Tribune, hvorpaa de kongelige Sarkofager optræder.

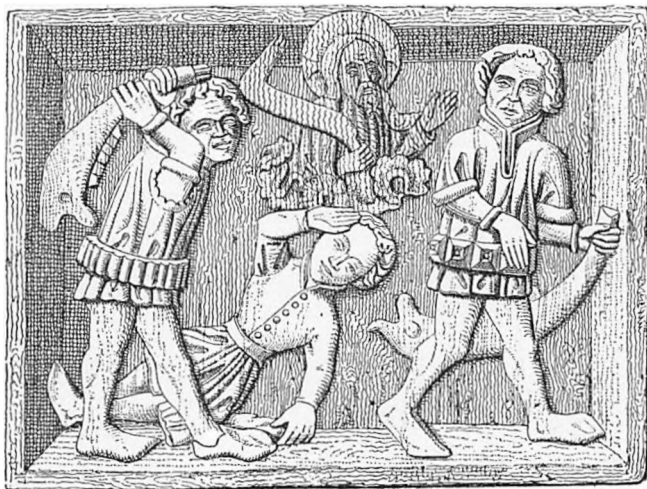
Kannikekoret, der i Dag staar som et værdifuldt Minde om

Kvindens Skabelse. — Her udtages ikke noget Ribben, men Eva drages
fiks og færdig ud af Mandens Legeme.

Roskilde Domkapitel, er at betragte som en hædrende Ramme om Dronning Margrethes Grav. Det er indrettet af Biskop Jens Andersen Lodehat i 1420. Den store Altertavle, der nu skjuler Dronningens Sarkofag, og for Synet skærer Koret i Stykker, gør det dog vanskeligt at forestille sig, hvor storslaet det hele Arrangement maa have virket i Middelalderen. Men ikke alene Altertavlen virker forstyrrende, ogsaa den uheldige Opstilling af Korstolene. I 1694 blev Kannikekoret omordnet som en Følge af, at Højkoret var blevet indrettet til kongelig Begravelse. Tværmuren ud mod Kirken blev revet ned og de 46 Korstole voldeligt presset ind paa de alt for korte Strækninger mellem 6. og 8. Pillepar, hvorved baade de rigt udskaarne Endestykker og de to Pryd-Spir næsten blev skjult af Murpillerne. Oprindeligt har de 4 vestlige Korstole i begge Rækker været drejet vinkelret ud paa Gulvet og hele Korstole-Systemet truk-

ket saa langt mod Vest, at de østre Ender har været helt frie af 8. Pillepar. Ved en saadan Opstilling var alle de fire smukke Endestykker synlige, og de slanke Træspir kom fuldt ud til deres Ret; de flankerede Kordøren og rejste sig over Tværmurens Midtparti, synlige næsten overalt i Kirken — »hvor

Kain ihjelslaar Abel og flygter med Mordvaabenet i Haanden. I Baggrunden Herren i en Sky, paa Skriftrullen man Forhandelsen over Kain have staaet.

mand i Kirken ganger, de som en Raritet i Kirken pranger⁽¹⁾. Stolerækkerne har været trukket saa langt mod Vest, at der kunde blive Plads til Døraabninger mellem Stolenes østlige Endestykker og 8. Pillepar.

De to meget smukke Spir hører til den fineste Gotik, Domkirken ejer; blot Skade, at de er trængt op i en Krog. Disse Udskæringer i Træ, der erstatter Udhugning i Sandsten, giver Beskueren en Anelse om de udenlandske Katedralers gennemsigtige Blomsterstands-Spir, hvor endog de øverste Korsblomster er omhyggeligt gjort; for selv om Menneskene nede fra Jorden ikke kan øjne dem, saa ser Gud dem.

I Middelalderens allersidste Tid har Biskop Niels Skaves Kantor-Stol, afbildet Side 179, haft sin Plads et Sted i Kannekoret.

Hovedindgangen til Koret, der vel den meste Tid har

været lukket med Døre, har foruden af Spirene været flankeret af Kannikestolenes højt rejste Endestykker med deres udskaarne Billeder, til højre Sct. Lucius og til venstre Hellig Knud Konge. I Middelalderen var nogle af Korstolenes Udsmykninger farvelagte. Omkring 1860 blev et tykt Lag graa

Joderne under Judas Makkabæus kæmper mod Syrerne, som bruger Krigs-Elefant, Dyret nederst til højre.

Oliefarve, hvormed Stolestaderne og deres Relieffer var over-smurt, fjernet; samtidig ødelagde man det meste af de gamle Farver.

Reliefferne over Korstolene er beskrevet af Julius Lange¹⁾, der regner dem for at høre til de betydeligste Skulpturværker fra Middelalderen i Danmark. Enhver kan se deres Ufuldkomnetheder, og rent kunstnerisk indtager de ingen høj Rang; men Billedskæreren har formaaet at give Udtryk for de forskellige Sceners sjælelige og dramatiske Indhold. Hertil kommer, at Billederne er af meget stor kulturhistorisk Interesse, ikke mindst gennem deres Gengivelser af Datidens Dragter og Brugsgenstande.

Bortset fra Skaberen, Kristus og Apostlene og en Del af Profeterne, som bærer lange, folderige Klæder, nedarvet fra den antikke Kunst, er alle de øvrige Personer klædt paa

efter Moderne i de første Tiaar af 1400'erne. Adam og Eva er afbildet nøgne, og da de ikke er født, men skabt, er de ikke udstyret med Navler; naar deres Køn ikke er nærmere betegnet, er det af Ærbarhed. — Udviklingen maa være gaaet

Kongernes Tilbedelse. — Kongerne bærer Samtidens Dragter. Profeten —
overst til venstre er Kong David.

hurtigt, for allerede deres Sønner Kain og Abel bærer Dragter fra 1400-Tallets Begyndelse. Kain har kort Jakke med det mærkelige lavtsiddende Bælte, Modens sidste Skrig dengang; disse Bælter var hos fornemme Folk rigt besat med kostbare Ædelstene. Han bærer Tidens lange, meget snævre Trikot-Hoser, hvis Ben ofte havde forskellige Farver og var saa snævre, at man maatte have Hjælp for at faa krænget dem af. — Paa Slagsscenen er Tidens Rustninger gengivet.

Der er en vis Forbindelse mellem flere af de to Billedræk-
kers Relieffer, idet Scener af det nye Testamente, der efter
teologisk Opfattelse skal svare til Begivenheder i det gamle
Testamente, er anbragt lige over for disse. Endvidere er det
nye Testaments Billeder forsynet med Skriftbaand, hvorpaa
er malet de gammel-testamentlige Profetier, der sættes i teo-

logisk Forbindelse med Billedernes Indhold. Selve Billederne er anbragt i Firkløver-Rammer, og uden for i alle fire Hjørner sidder det gamle Testamentes Forfattere og peger paa deres Visdomsord. Scenerne fra det nye er ikke saa dramatiske som de fra det gamle Testamente, men Ordningen med Rammerne og Skriftbaandene er ret dekorativ og levende.

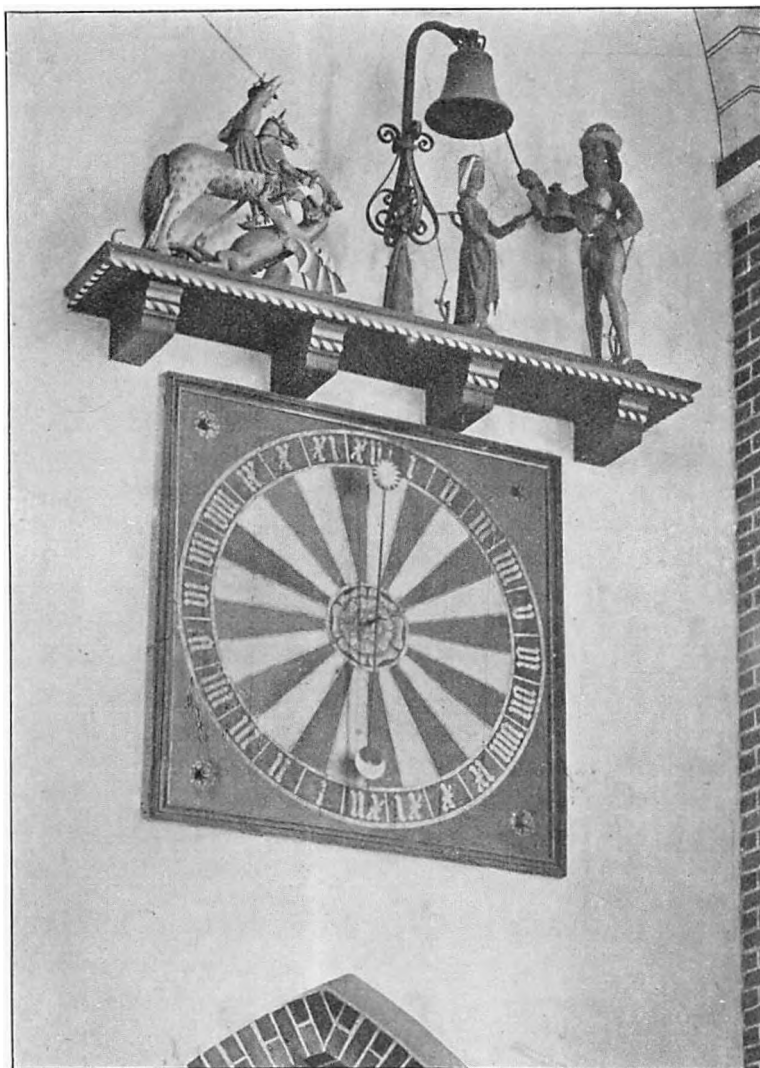
Oven paa Hegnsmuren ud mod Kirken og de 8 uddrejede Korstole har der været optømt et Pulpitur eller rettere et Lektorium. Heroppe fra er der i katolsk Tid nu og da blevet prædikeret for Folk, der havde forsamlet sig nede i Kirken. Lektoriet var saa bredt, at det senere i Tiden kunde afgive Plads til en Seng deroppe i Højheden. Lige til Koret hen mod 1700-Tallet blev omdannet, skulde der til Stadighed brænde Lys ved Dronning Margrethes Sarkofag, og to Latinskoledrenge skulde Natten igennem skiftes til at vaage og til at sove¹).

Paa Ydersiden af Hegnsmuren hang der over Døren et udskaaret, siddende Billede af den hellige Lucius, »over og over forgyldt«, og paa hver Side af dette var der hen langs Muren anbragt otte siddende Figurer, forestillende Treenigheden, Apostle og Helgener. Trods denne Udsmykning maa dog Tværmuren, set nede fra Kirkeskibet, have virket meget skæmmende.

— — —

Da Reformationen gik hærgende over Landet, blev Roskilde Domkirkes »Allerhelligste« sparet. I mere end halvandet Hundrede Aar laa det urørt bag sine Mure, mens et nyt kirkeligt Liv udfoldede sig udenfor. Domkirkens Hjerter bankede ikke mere; det var nu blevet et Aflukke ogsaa i Tiden, et mærkeligt Efterladenskab fra en helt svunden Kultur. En usynlig Tornerosehæk groede om Korene, mens Forfaldet hærgede de døde Minder: Altermalerierne skallede af, Alterdugene faldt i Pjalter og Forgyldningen gik af Sanct Serafin.

Mens Støvet faldt i det gamle Kor, havde en ny Tid holdt sit Indtog i Kirken. De mange Altre var brudt ned, deres Skatte dels røvet, dels skjult for at undgaa Rov; den latinske Messe var forstummet og de mange prægtigt iklædte Præster fordrevet. Nu forkyndte en enlig, sort antrukken Præstemand fra en Prædikestol Guds Ord paa Modersmaalet, og foran Alteret neden for det lukkede Kor modtog en Menighed Nad-

Sengotisk Urskive. Derover Set. Jørgen og Dragen,
Kirsten Kimers og Peer Dover.

veren paa luthersk Vis. Tiderne havde skiftet. Livet i Katedralen var nu et helt andet end tidligere. Dog stadig urokket rejste det gamle Kirkehus sig paa sit Bjerg, beredt til at møde nye Aarhundreder.

G U D S H U S

Lauda Sion Salvatorem,
Lauda ducem et pastorem,
In hymnis et canticis.

Thomas af Aquino.

Pris, o Zion, din Forsoner,
Pris i glade Jubeltoner Ham,
Din Hyrde og din Drot.

Nu ligger Domkirken fra Søndag til Søndag som en Byen ret uvedkommende Ting, et Mausoleum for Kongegrave, Ugen lang kun besøgt af Turister. Dagen igennem lyder fra Taarn og Spir — det søndre Taarn og den lille Tagrytter — Kløkketoner ud over Byen. Nogle agter maaske derpaa og benytter dem som Tidsangivelser, faa forbinder noget med dem.

Men gennem lange Tider, gennem Aarhundreder, var det anderledes. Da var Katedralen et levende Led i Byens, i Egnens, i hele Stiftets Liv, den store Medlever i Beboernes Ve og Vel, den mægtige Hjælper i det vigtigste af alt, deres Saligheds Sag. Religionens daglige Brød fik hver enkelt hjemme i sin Sognekirke; hele Tilværelsen fra Daab til Jordefærd gled gennem den. For alt hvad der maatte staa til Rest, for alt hvad der i øvrigt kunde gøres, blev der sørget i Stiftets store Kirke. Domkirken var noget helt for sig selv, ingen Sognekirke og derfor uden egentlig Menighed. Domkirken var Bispekirke, Gejstlighedens Kirke og viet særlige Formaal.

Som en stor, aandende og levende Organisme laa Katedralen dér, fyldt Døgnet rundt af et mystisk Liv — af Lys og Røgelse, af Sang og Læsning — et rytmisk, pulserende Liv af den hundredtallige Gejstlighed. Tidebønner blev bedt, sunget og læst Dagen lang — oprindelig ogsaa gennem Nattens

Timer — og Messeofret blev frembaaret. Selv de Døde kunde være trygge i deres Grave; for at lette deres Sjæle Vandringen gennem Skærsildens Pine læste Alterpræsterne Sjælemesser ved de talrige Sidealtre, og højtidelige Aartider blev holdt i det høje Kor. — I Domkirken vilde Lovsangen til Guds Ære aldrig aflade.

Og for at minde Menneskene derude i Dagens Travlhed om, at der blev vaaget og bedt for dem, talte Domkirken ved sine Klokker Dagen lang til dem. Ved de store Tidebønner klang begge Klokker i det lille Spir, ved de mindre Dagtider kun een. Og om Messerne mindede en af de store Klokker i søndre Taarn.

Enkelte Dage tog Klokkerne til at ringe mere end ellers. Domkirkens Porte aabnedes, og fra det store, halvdunkle Rum drog selve Eventyret ud i Dagens Lys — farvestraalende, guld-funklende Processioner med Kors og Faner, med Helligdomme under kongelige Baldakiner og Klerikers Skare i fantastisk skønne Skrud. Festligst de Dage, da Relikvien af Kirkens og Landsdelens store Værnehelgen blev baaren ud i sit gyldne Skrin.

Men Kirken var meget mere end dette. Den var i aller-egentligste Forstand Guds Hus, som gemte Gud selv, usynlig til Stede i den gennem Messen konsekreerede Hostie.

Den protestantiske Gudstjeneste er enkel og fattelig for alle; anderledes med den katolske, dens Hovedled, Messen, er i sig selv et Mysterium, der hverken kan eller skal fattes. Gudstjenesterne i en Domkirke i Middelalderen var saare komplicerede, et forunderligt Væv af mange Bestanddele, som vi kun til Dels er i Stand til at udrede.

Noget specielt for Domkirkerne frem for andre Kirker var de mange Gudstjenester, som Kapitlets Medlemmer var forpligtet til at afholde i Koret, de saakaldte Tidebønner eller kanoniske Tider. Folkeligt kaldes disse Bedegudstjenester for Korsang, og deraf har Stedet, hvor de holdes, faaet Navnet Kor.

I den første kristne Tid samledes Menighedens Medlemmer flere Gange daglig for at afsynge Davids Psalmer. Ind imellem blev der forelæst Stykker af Bibelen eller Beretninger om

Martyrerne og andre Helliges Levnedbeskrivelser. Alt dette blev senere forkortet og samlet i en Bog, en Tidebog eller et Breviar (forkortet Bøn), der skulde danne Grundlaget for disse Tjenester. De var efterhaanden gaaet over til kun at blive udført af Gejstlige, i Gejstliges Samfund, i Domkapitler og Klostre. Alle katolske Gejstlige er forpligtet til at læse de daglige Breviarbønner.

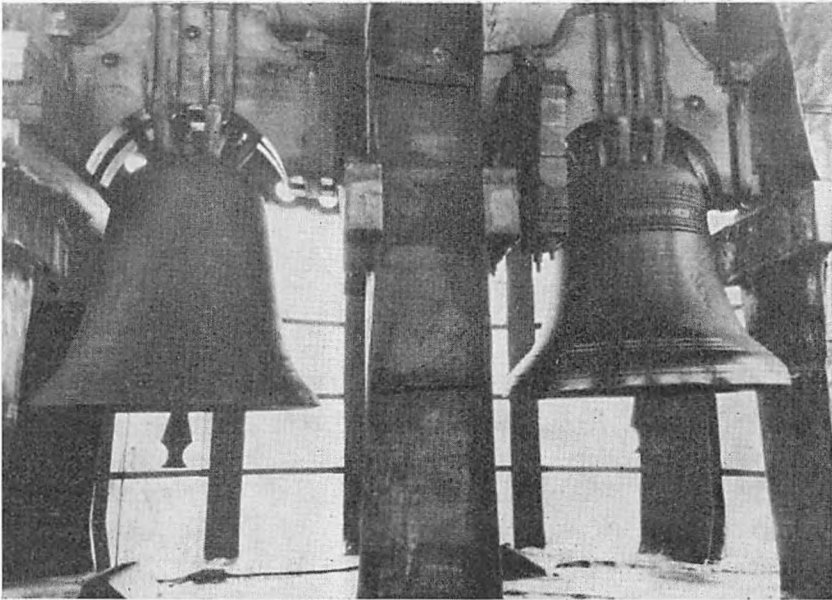
Allerede tidligt blev disse Gudstjenesters Tal fastsat til syv (syv Gange om Dagen priser jeg dig for dine Retfærds-Domme, Psalme 119, 164) og henlagt til bestemte Tider i Døgnet, deraf Navnene Tidebønner eller kanoniske Tider. Helt faste Regler for disse kan ikke angives, men følgende Tider opstilles almindeligt. Dagen regnes fra Kl. 6.

Matutin og Laudes (Morgenbønnen).....	Kl. 2 eller 3
Prim (ved den første Time, første egentlige Dagtid) .	Kl. 6
Terts (ved den tredie Time).....	Kl. 9
Sext (ved den sjette Time).....	Kl. 12
Non (ved den niende Time).....	Kl. 15
Vesper (ved den tolvte Time, Aftensangen).....	Kl. 18
Komplet (Aften- el. Nattebønnen, ved Sengetid).....	Kl. 21

Disse syv er de saakaldte Dagtider. Oprindeligt holdtes der ogsaa Gudstjenester om Natten, Nattesang eller Nocturner — først tre, senere een — som til sidst henlagdes til Morgenbønnen. Tre Nocturner udgjorde een Vigilie (Nattevagt), som senere blev Navnet paa de forberedende, gudstjenestelige Handlinger om Aftenen forud for en Festdag. — Matutin og Vesper var de fornemste af disse Gudstjenester, de øvrige fem Tider kaldtes Smaatider.

Tidebøn er en Bedegudstjeneste, som her paa Jorden træder i Stedet for Kristi Midlerforbøn i Himlen. Gudstjenesten ved Tidebønnerne bygger som sagt paa Breviaret og er en Blanding af Sang, Recitation og Bøn, alt paa Latin — fint udformede musikalske Kunstværker af stor Skønhed. Det vigtigste Led i Gudstjenesten var Lovsangene, hovedsagelig hentede fra Davids Psalmer, Psalteret; hertil kom saa Læsestykker af Biblen, Kirkefædrene og Helgenlegenderne, samt Bønner og Taksigelser.

Kannikernes fornemste Forpligtelse var oprindeligt at holde Tidebønnerne i Koret under Ledelse af Kantoren samt at for-

Klokkerne i Domkirkens lille Spir.

Til venstre den ældgamle Klokke, til højre den yngre, hvormed der ringes.

rette Messerne paa Søn- og Helligdage. Men i Tidens Løb traadte Korvikarerne i adskillige Kannikers Sted. Tilbage blev dog enkelte Festdage, hvor Kannikerne varetog Gudstjenesten, de særlige Kannikefester eller Kannikedage. I Korgudstjenesterne deltog ogsaa Korskolarene, og — paa Søn- og Festdage — Alterpræsterne. Paa de store Festdage var det Bispens Pligt at læse Messen, undertiden ogsaa at prædike.

Tidebønnerne har været holdt i Domkirken fra den ældste Tid; det siges jo udtrykkeligt, at Ulf Jarl blev dræbt ved Matutinen.

De gamle Breviarer eller Farebøger er gaet tabt, de var selvsagt haandskrevne. Der findes dog et Breviarium Roskildense, trykt 1517. Desuden kendes et Diurnale, en Bønebog, til Brug ved Roskilde-Kirken, trykt i Paris 1511 under Medvirken af Lunde-Kanniken Christiern Pedersen¹⁾.

De Gejstlige kaldtes til Tidebønnerne ved Klokkeringning, forskellig efter Tidernes »Størrelse«; ved Matutin og Vesper

skulde mindst to Klokker lyde, mens Smaatiderne maatte klare sig med een. Endnu den Dag i Dag lyder der til mærkelige Tidspunkter Klokkeringning ud over Roskilde fra en Klokke i det lille Spir over Domkirkens Korsskæring. Den ringer Kl. 10, 15, 17 og 19. Denne Ringning er utvivlsomt en Rest af den ældgamle Kalden til Tidebøn i Koret, blot er Tidspunkterne i Tidens Løb blevet forrykket. At Ringningen skulde være en Rekviem-Ringning for Dronning Margrethe, som en noget sen Tradition vil vide, kan næppe være rigtigt.

I det lille Spir hænger der to Klokker. Den nordre og mindre er uden Indskrift, men dateres efter sin Form til Tiden omkring 1150—1200. Den kan altsaa have hørt hjemme i Fraadstens-Basilikaen og kan fra ældgammel Tid have kaldt de Gejstlige til deres Pligter i Koret — nu er den tav. Det er den søndre Klokke, hvormed der ringes. Den bærer Indskriften: Dum trahor, audite, voco vos ad gaudia vitæ. Anno 1613. En lys og munter Forkyndelse: Naar jeg drages, lyt, jeg kalder Eder til Livets Glæde. Kun Middelalderen kan have sat en saadan Indskrift paa en Klokke, der kalder til Gudstjeneste; Ordene maa derfor være ældre end Aarstallet, som vel angiver en Omstøbning. Naar der hænger to Klokker i Tagrytteren, viser det, at de har været benyttet til Tideringning.

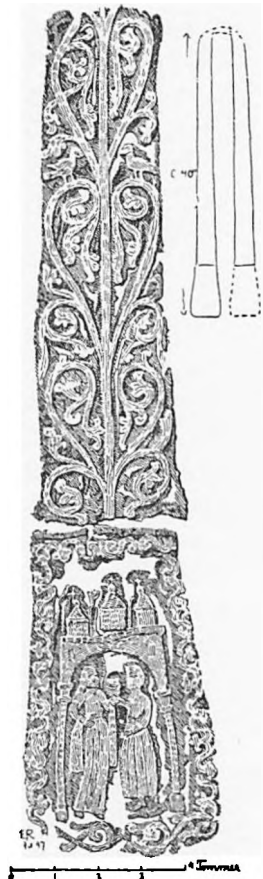
De kanoniske Tider var noget specielt for Domkirker, Kollegiatkirker (Kirker med Kapitel, men uden Bisp, f. Eks. Vor Frue i København) og Klostre, men alle disse Steder læstes naturligvis ogsaa den hellige Messe, den katolske Kirkes vigtigste Gudstjeneste. Messeofrets Formaal er Tilegnelse af de paa Korset vundne Naadeskatte for de enkelte Mennesker. Messerne holdes i Forbindelse med Tidebønnerne, er disses Kulmination. I de store Kirker var der sædvanligt en Fromesse, en stille eller læst Messe, og en Højmesse, som var en sungen Messe. Fromessen var knyttet enten til Matutin eller Prim og Højmassen til Terts eller Sext.

Mens alle Tidebønner og Højmesser blev holdt i det Gejstligheden forbeholdte, lukkede Kor, er det rimeligt at tænke sig, at Fromessen er bleven læst for de Mennesker, der til den Tid indfandt sig i Domkirken. Nogen Menighed havde den ikke, men Folk i Roskilde maa nu og da, ogsaa uden for de

store Festdage, der samlede By og Land, have søgt til Byens store Gudshus. Fromessen er vel bleven holdt ved det saakaldte Sognealter, som har haft sin Plads et Sted vestlig for Koret. Maaske er Fromessen den samme som den saakaldte Sakristanmesse, som angav Tiden, naar Alterpræsterne maatte begynde deres Messer ved de forskellige Sidealtre og i Kapellerne¹⁾.

Højmessens i Domkirken har ligesom i mange andre Kirker været afholdt i Tilslutning til den kanoniske Tid Sext (Kl. 12). Maaske er den Ringning, der endnu daglig Kl. 12 lyder fra søndre Taarn, et Minde om de middelalderlige Højmesser, ligesom Ringningen sammesteds fra Kl. 8 kan tænkes at minde om den gamle Fromesse. Ringningen Kl. 12 kan ogsaa være en Rest af den katolske Angelus-Ringning; fra alle Kirker ringedes der i Middelalderen til Angelus, til Bøn til Jomfru Maria, om Morgenens, ved Middag og om Aftenen.

Var Tide-Gudstjenesterne fine musikalske Kunstværker, gælder dette ikke mindst Messen, hvortil yderligere kom det dramatiske Element, der stadig gør den katolske Messe til en saa gribende Højtidelighed — selv for udenforstaaende. Formularerne, der benyttes ved Messen Aaret igennem — de følger Kirkeaarets store rytmiske Bølgen op og ned, er samlet i Missalet, som indeholder Bønner og Læsestykker af Skriften, samt Vers og liturgiske Sangpartier. Der er intet haandskrevet Missale bevaret fra Roskilde Domkirke, derimod et trykt fra 1510 fra Vor Frue Kirke i København, som sikkert har været nært beslægtet med Roskilde-Kirkens. Missalerne var gennem lange Tider haandskrevne, prentede med stor Kunstfærdighed, prydede med skønne Initialer og illuminerede med Guld og Farver.

Silke-Stola med Guld- og Solvbroderi, c. 1200. Stola'en er et baandformet Stykke, Præsten har over sine Skuldre under Altertjenesten. Denne Stola er funden i en Alterpræsts Grav i Domkirken.

Desuden fandtes der ved Kirkerne Haandbøger for Præsterne, Manualer, med Forskrifter paa Latin for Daab, Brudevielser m. m. Der findes et trykt Manuale fra 1513 for Roskilde-Kirken, d. v. s. Stiftet. Bogen er genoptrykt i Tyskland 1898¹⁾.

Messerne og Tidebønnerne indtog Førstepladsen i Middelalderens Gudstjeneste, men der blev dog ogsaa holdt Prædikener, ikke fra en Prædikestol — den kommer praktisk talt først med Reformationen, men fra en Læsepult, opstillet paa Lektoriet, Tribunen oven paa Tværmuren mellem Skib og Kor.

Ikke alene for de Levende blev der sørget i Domkirken, ogsaa de Dødes Tarv blev varetaget. Vi kommer her til det store Emne: Sjælemesser og Aartider, som spillede en saa enorm Rolle i Middelalderen. De maa ses paa Baggrund af Læren om Skærsilden, som er en Renselse af de Retfærdiges Sjæle i en Mellemtilstand efter Døden, saa de bliver skikkede til at indgaa i Paradiset. De Uretfærdiges Sjæle nedstyrtes straks i Helvedes Luer. De timelige Straffe, for hvilke der ikke i Livet var gjort Bod, maatte sones i Skærsilden; men Opholdet her kunde afkortes ved Hjælp af Sjælemesser.

Ved Gavebreve eller ved Testamenter bestemte Storfolk af begge Køn, at saa og saa meget af deres Gods skulde gaa til en Domkirke eller et Kloster til Afholdelse af Sjælemesser, for efter Døden at skaffe deres Sjæle »Hjælp og Trøst af den svare Pine, de ere skikkede udi for deres Synder«²⁾. Vilde man sikre sig ekstra godt, byggede man et Kapel til Kirken eller oprettede et Sidealter i den; i saa Fald skulde der afsættes tilstrækkeligt Gods til, at enten en Kapellan eller en Alterpræst kunde underholdes af dets Afkastning. Man stiftede Messer »til evig Tid«, eller man grundlagde et »evigt Vikariedømme«, hed det. Alt efter Gavens Størrelse skulde der holdes Sjælemesse daglig, hver anden Dag, een Gang om Ugen eller een Gang om Aaret, paa Dødsdagen.

I den katolske Kirke er den Døde ikke død, men stadig Medlem af de Kristnes Samfund. Derfor kommer enhver Messe ham til Gode; dog mente man, at de særlige Sjælemesser vilde være til mere Gavn for de ulykkelige Sjæle i Skærsilden. Hos Christiern Pedersen hedder det, »at naar et Menneske hører Messe og beder for de arme Sjæle, som ere i Skærsild,

Processions-Kors fra c. 1225.

Det smukke Kors er fundet under Gulvet i Domkirken; det er af Købber med Rester af ægte Forgyldning. Ved Enderne Evangelie-Mærkerne, i Midten Lammet med Sejrsfanen, Kristi Symbol. Kristus-Figuren, som senere er paasat, bærer Paaskriften 1483. Korset er her afbildet i lidt under halv Størrelse; det findes i Nationalmuseet.

da fonge de besynderlige Lædskelse i deres Pine deraf; thi at ingen Ting kan mer eller snarere hjælpe dem af deres Pine end lade sig Messe for dem eller at høre Messe og derover bede for dem⁽¹⁾. Ogsaa ved Sjælemesserne var det enten en læst eller en sungen Messe; den sidste varede længere og var mere højtidelig.

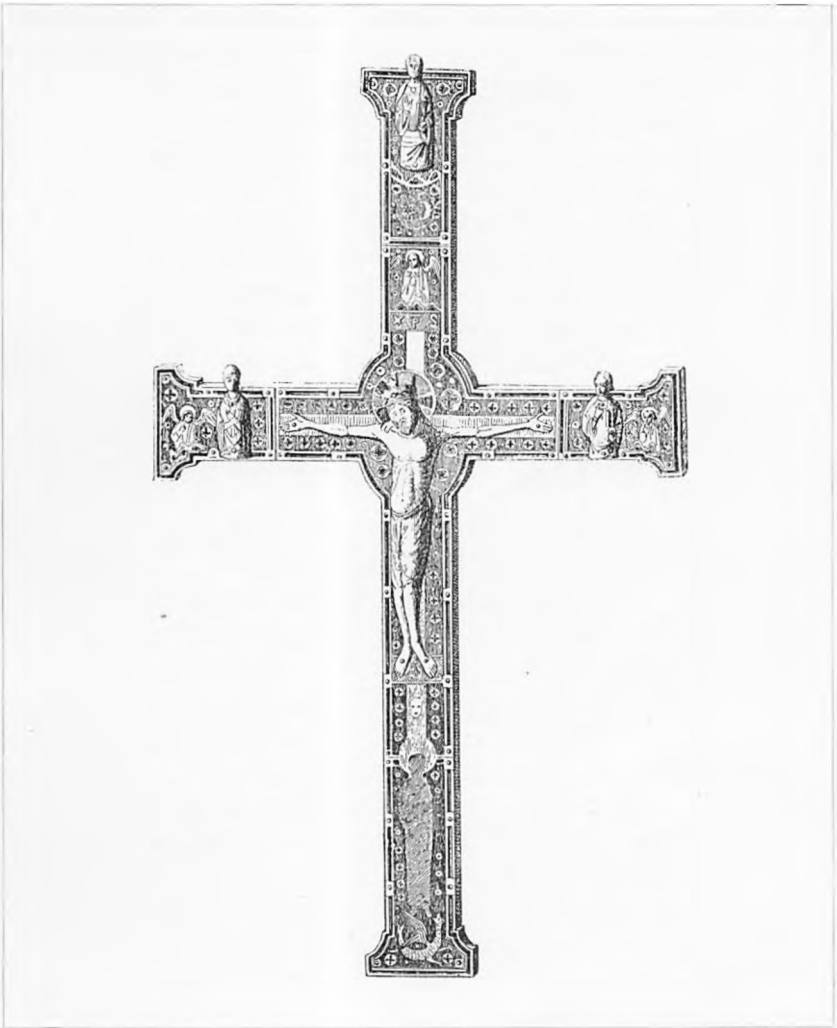
Messeformularerne skiftede efter Ugedagene. Man ihukom skiftevis den hellige Jomfru, Treenigheden og en eller anden Helgen og saa naturligvis den Afdøde og hans Slægt, undertiden ogsaa alle afdøde Troendes Sjæle.

Der blev med Tiden mange Altre i de store Kirker; for der maatte kun læses en Messe daglig ved hvert Alter. I Roskilde Domkirke var der omkring 60—70 Altre. Næppe ret mange af de store Kirker i Tyskland havde dengang flere²⁾.

Til Sjælemesserne var der knyttet en Aartid eller Begængelse (anniversarium), d. v. s. en særlig Højtidelighed paa Dødsdagen. Den indledes for det meste med Vigilie-Bønner Aftenen forud, for næste Morgen at kulminere i en særlig festlig Sjælemesse i Koret; den faldt sammen med en af de kanoniske Tider eller afholdtes efter en saadan. Højtideligheden sluttede undertiden med en Procession til Graven. I Forbindelse med Aartiden var der, for at sikre god Deltagelse, for det meste Uddeling af Penge til de Gejstlige, der deltog i Højtideligheden, desuden til Skolarerne, samt til de Fattige, fordi man troede, at disse sidstes Forbønner var særlig virkningsfulde. Undertiden blev de Gejstlige hespist, og der blev uddelt Mad og Øl til de Fattige. — Her skal et Par Eksempler anføres.

Ved Trinitatis Alteret³⁾ i Højkoret, stiftet af Valdemar Atterdag til Fordel for hans Søn, Hertug Christoffer, skulde der læses en daglig Messe og afholdes en Aartid med Pengeuddeling mellem de i Vigilierne og Messen deltagende Kanniker, som ogsaa skulde have et godt Maaltid. Til de Fattige skulde der uddeles 100 Brød, en Flæskeskinke og en Tønde Øl. Kongen havde allerede tidligere indstiftet to Aartider, for Dronning Helvig og for sig selv; de skulde begge bestaa af en Aftengudstjeneste — og Dagen efter — en Sjælemesse.

Højkorets andet Trinitatis Alter⁴⁾, stiftet af Dronning Margrethe, var viet til Faderen, Sønnen og den Hellige Aand. Ved

Alterkrucifiks fra c. 1200–1250.

I Nationalmuseet findes dette fine Stykke, som i sin Tid er kommet fra Roskilde-Egnen; det har rimeligvis staaet paa et af Domkirkens mange Altre. Korset er af Egetræ, dækket med Kobberplader, som er belagt med Guld og Emalle, et Arbejde fra den midlfranske By Limoges. Kristus-Figuren er plastisk udarbejdet i ægte forgyldt Kobber; paa dens højre Side Maria, paa venstre Johannes. — Det sjældne og smukke Krucifiks, der er c. $\frac{1}{2}$ m højt, kan ogsaa være brugt som Processions-Kors¹⁾.

dette skulde der holdes en sungen Messe lige efter Sakristan-
messen »hver Dag og til Dommen« (d. v. s. Dommedag); efter
Messen skulde der synges en Lovsang til Vor Frue. Ved Aar-
tiden skal de Kanniker, der deltager i Vigilierne Aftenen forud
og i Sjælemessen, dele et Pengebeløb, og Biskoppen skal
den Dag forpleje dem med Mad og Øl, det bedste han for-
maar. Peblingene skal have Fridag samt en Tønde Øl, 100
Brød og Mad dertil; samme Aften skal de synge en Lovsang
for Vor Frue ved hendes Alter i Domkirken.

I det af Biskop Oluf stiftede Vor Frue Kapel¹⁾ skulde der
hver Dag fremsiges en Messe og ved Aartiden uddeles Penge
til Kanniker, Vikarer, Skolarer og de Fattige. Desuden skulde
der een Gang om Aaret afholdes et Drikkelag for Kannikerne
enten hos Dekanen eller hos de Kanniker, der drager Omsorg
for Aartiderne.

Men nu de, der ikke havde Raad til at bygge Kapeller eller
stifte Altre eller i det hele taget til at betale noget videre for
Sjælemesser? Jo, dem var der ogsaa tænkt paa. Man slog sig
sammen i Gilder (Broderskaber). Disse Sammenslutninger stif-
tede saa for den fælles Kasse et Alter i Domkirken, hvor der
holdtes Messer for alle de afdøde Gildebrødre og Gildesøstre,
samt en Aartid i Koret. — Sct. Lucii Gildet, Knudsgildet og
Kalentegildet havde hvert et Alter i Roskilde Domkirke. Des-
uden var Lauges Mestres og Svendes ved deres Laugs-Skraa
forpligtet til to Gange aarlig at lade læse Messer ved et be-
stemt Alter.

For at hjælpe ogsaa de Sjæle, for hvilke der ad de her
nævnte Veje ikke maatte være stiftet Sjælemesser, blev der
tidligt indstiftet en Alle Sjæles Dag, paa hvilken der skulde
holdes Sjælemesser for alle Sjæle uden Undtagelse. Dagen
fejres 2. November.

Sjælegaver til Klostre og Kirker bestod af Gaard og Grund
i By og paa Land »med Ager og Eng, Skov og Græsgange,
Sø og øvrige Tilbehør løst og fast« eller af anden Herlighed.
Den ængstelige døende maatte dog ikke hensynsløst tilside-
sætte sine Arvinger til Fordel for sig selv. Arvingerne skulde
»dele med Kristus«, saa man maatte kun bortgive sin halve
Hovedlod til Kirken. Men alligevel var det Sjælegaverne, der

i Løbet af Middelalderen ophobede vældige Rigdomme ved Domkirkerne og berigede Klostrene. Senere var Adelens Begær efter at faa en Del af Sjælegaverne tilbage utvivlsomt med til at bestemme deres Stilling til Reformationen.

I Roskilde Domkirke har der været stiftet saa mange Sjælemesser, at der saa godt som daglig, undertiden vistnok flere Gange daglig, er blevet højtideligholdt Aartider i Koret¹). For ikke at løbe sur i alt dette, blev der ved Domkapitlerne ført Sjælemesse- eller Aartidebøger, hvori der ud for hver Dag i Aaret var noteret, for hvem der skulde holdes Begængelse. Roskilde Domkirkes Sjælemessebog »Liber Daticus Roskildensis« er omtalt i Afsnittet om Domkapitlet.

Endnu et vigtigt Led i Gudstjenesterne i Domkirkerne var Processionerne²). Ved dem kunde den katolske Kirke udfolde hele sin Pragt, naar Præsteskabet, iført det straalende Festskrud, gik i Optog med farverige Kirkefaner, Lys og forgyldte Processionskors, enten med en Helgenrelikvie eller med selve Herrens Legeme i en guldstraalende Monstrans, baaren under Baldakin.

Hver Dag blev Højmassen indledet med en Procession. Desuden var der højtidelige Processioner ved særlige Anledninger, saaledes paa Gangdagene om Foraaret, naar Præsterne gik ud i Markerne med Processionskors og Relikvier for at velsigne de kommende Afgrøder. I den senere Middelalder fandt Korsebyrden, som denne Skik kaldes, Sted den 25. April og i Ugen før Kristi Himmelfartsdag.

Endvidere var der Processionen paa Kirkegaarden kort efter Alle Sjæles Dag, den 2. November, for at opnaa Fred i Kirken og Riget og Velfærd for Kongen og Dronningen. Og fra Slutningen af 1200-Tallet er der den store Procession og Fest for den konsekreerede Hostie, Kristi Legemsfest. Paa denne Højtidsdag blev Monstransen baaren under Baldakin som en Konge og nu og da under Processionen hensat paa specielt rejste Hvilealte, ved hvilke der saa holdtes Andagter. Denne Fest fejredes paa Torsdagen efter Trinitatis Søndag. Undertiden blev Kristi Legemsdag yderligere festliggjort, ved at der blev baaret Fakler »foran Vorherre Jesu glørværdige og frelsebringende Legeme«³).

De mange Voksllys, som skulde bruges i Aarets Løb, blev indviet og velsignet ved Kyndelmisse, den 2. Februar, en særlig Højtidelighed, hvortil ogsaa var knyttet en Procession. Kyndelmisse kommer af det latinske candelarum missa, Lyse-nes Messe. I Slutningen af 1300-Tallet indstiftede Biskop Niels Jepsen Ulfeldt en daglig Procession uden for Koret til Ære for den hellige Jomfru og Martyreren Sct. Laurentius¹). Efter Processionen var der Uddeling af Penge til Deltagerne, og her-til havde Bispen afsat en usædvanlig stor Kapital.

Men de vigtigste af alle Roskilde Domkirkes Processioner var dog de paa Sct. Lucii' to store Højtidsdage, den 4. Marts og den 25. August, naar hans Hoved løftedes op af Alterbor-dets Sølvbuste og over i det guldfunklende Processions-skrin og med stor Højtidelighed blev baaret fra Kirken ud i Byen.

I Domkirkens store Rum, som nu ligger øde hen Ugen lang, har der tidligere til Stadighed udfoldet sig et mærkeligt Liv. Fra tidlig Morgen til Nattens Komme, hver Dag Aaret rundt, har Gudsdyrkelsen ikke afladet. Daglider og Messer har vekslet med Sjølemesser ved Sidealtre og i Kapeller samt med Begæn-gelser i Koret. Processioner har bevæget sig Kirken rundt, undertiden ogsaa ud af denne. En hundredtallig Skare af Kan-iker, Korvikarer, Alterpræster og Korskolarer samt andre Medhjælpere har Dagen lang været i Virksomhed. Gennem Luften, der var tung af Røgelse og flakkende belyst af Voks-lysenes spinkle Flammer, har Sang og Recitation uophørlig bølget — ihukommende Salmistens Ord: Jeg vil love Herren til hver en Tid.

SOGNEKIRKERNE

O, bone Laurenti, martir venerande per orbem;
renibus in nostris exstingue libidinis ignem.

O, gode Laurentius, du Martyr, der dyrkes over al Jorden,
udsluk i vore Nyrer Vellystens Ild.

I mere end 400 Aar, hver Morgen ved Daggry og hver Aften, har denne klosterlige Bøn om Befrielse for Kødets Lyst lydt ud over Roskilde, og endnu opsender den dybt rungende Fastenove-Klokke i Sct. Laurentii Taarn denne middelalderlige Anraabelse af en Helgen.

Selv om Domkirken nok stod Roskildes Indvaanere aaben, kom de dog aldrig til at føle sig hjemme dér, og det var heller ikke Meningen. Domkirkens Messe kunde nok løfte dem, og dens pragtfulde Processioner gyde Glans i deres Sjæle, men der manglede stadig noget. Til at udfylde det havde de deres egen lille Sognekirke; den var som et Hjem for dem, den Del af deres Tilværelse, de vanskeligst kunde undvære. Gennem Sognekirken pulserede Hverdagslivet. Her bares Barnet til Daaben og blev senere firmet. Her blev de unge viet til Livets Samliv, og her bragtes den Døde hen, forinden han stedtes til Hvile paa Kirkegaarden uden om sin Kirke, helst denne saa nær som muligt.

I Sognekirken frembares hver Dag for Alteret det ublodige Messeoffer, og i Alterets Tabernakel gemtes den ved Messen

indviede, konsekreerede Hostie. Gud var altid til Stede i sit Hus, det være sig nok saa ringe.

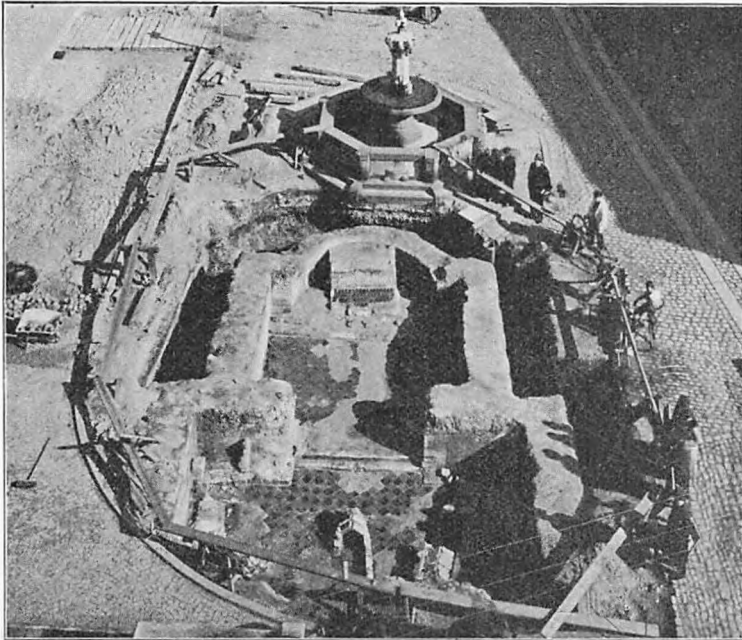
I deres Kirke søgte Sognets Folk i Skriftestolen Tilgivelse for deres Synder. Gennem Kirkens aabne Dør færdedes man Dagen lang, der faldt aldrig Støv paa dens Tærskel. Mennesker søgte til Kirken for ved Bøn og stille Andagt at vinde Fred i Sindet og Styrke til Dagens Strid. Forefaldt der noget ud over det dagligdags, det være sig godt eller ondt, saa søgte vel særlig Kvinderne til Kirken. Den var alles Hjem. Her fandt de, der havde mistet deres Moder, hende igen, blot en endnu rigere paa Kærlighed — Guds Moder.

Fra Sognekirken kaldte daglig Klokken til Messe og til Angelus-Bønner. Dybt betagende lød den, naar man i Sognet vidste, at nu rørtes den for en Menneskesjæl i Færd med at forlade det jordiske.

Men alligevel, 12—14 Sognekirker, som der var i Middelalderens Roskilde, maa synes os lidt vel rigeligt. Set paa Baggrund af den Tids Livssyn og det dermed forbundne Fromhedsliv vil en Kirke for hver 3—400 Mennesker dog ikke være for meget. Selv i ubetydelige Flækker var der mere end een Kirke, og Roskilde var med sine 4—5000 Mennesker efter danske middelalderlige Forhold en stor By.

Man kan nu om Stunder vanskeligt helt gøre sig et Begreb om, i hvor høj Grad det religiøse Liv har præget det gamle Roskilde. Et Blik paa Kortet Side 97 vil hjælpe os paa Gled. Der er allerførst Domkirke- og Bispegaard-Kvarteret, omgivet af vel op mod hundrede Kannike- og Vikar-Residenser, endvidere de fem store Klosterkomplekser og i Mellemmrummene har saa Sognekirkerne fundet deres Pladser — og det ikke beskedne og tilbagetrukne. Langs Hovedstrøget har der nok kunnet tælles syv Kirker, enten liggende helt ude ved Færd-selsaaren, i et Par Tilfælde ret generende, eller kun faa Skridt fjernet fra denne. Udtrykket »den katolske Kirkes Højborg«, som nu og da er brugt om Roskilde, er slet ikke for stærkt.

Om alle Kirkerne laa der Kirkegaarde, ofte vidtstrakte. Ikke saa sært, at man en Masse Steder i den gamle Bydel ved Gravning støder paa Menneskeskeletter. For at blive blot ved Hovedstrøget, er der jævnt fordelt paa Strækningen fra Heste-

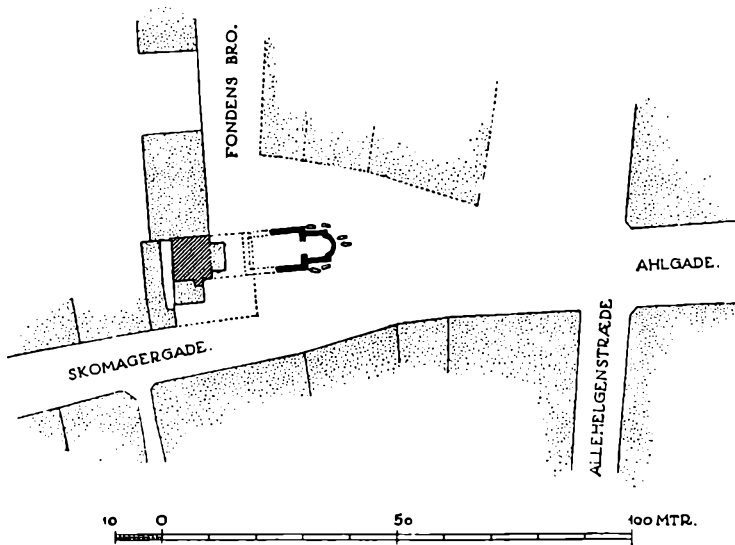

Udgravningen af Sct. Laurentii Kirke i Sommeren 1931, set oppe fra Sct. Laurentii Taarn.

torvet til ud for Sct. Pederstræde, fra Algade 50 til 20, med Tids Mellemrum fundet Grave og Skeletter; mellem Rosenhavestræde og Sct. Olsgade, helt op til Algade, er der ligeledes opgravet Menneskeben; ikke ret langt inde i Allehelgensgade ligger der Grav ved Grav; de findes i ikke ringe Tal paa Torvet omkring Kirkeruinen; endelig er der fremgravet Skeletter fra Sct. Budolfi Kirkegaard i alle de tre vestligste Gaarde paa Skomagergades Sydside.

I Rigsarkivet findes en Fortegnelse over Kirker og Klostre i Roskilde; den ansættes i Tid sædvanlig til 1536. Paa Listen er opført Domkirken, 8 Klostre og Stiftelser og 12 Sognekirker, nemlig: Sct. Laurentii, Sct. Budolfi, Sct. Morten, Sct. Hans, Sct. Olai, Sct. Peder, Sct. Paul, Sct. Mikkel, Sct. Nicolai, Alle Helgens, Sct. Dionysii og Sct. Ib. Hertil maa føjes Vor Frue Klosters Kirke, der ogsaa var Sognekirke, og Sct. Jørgensbjerg Kirke, da den lige saa meget var Kirke for Roskildes Spedalsk-

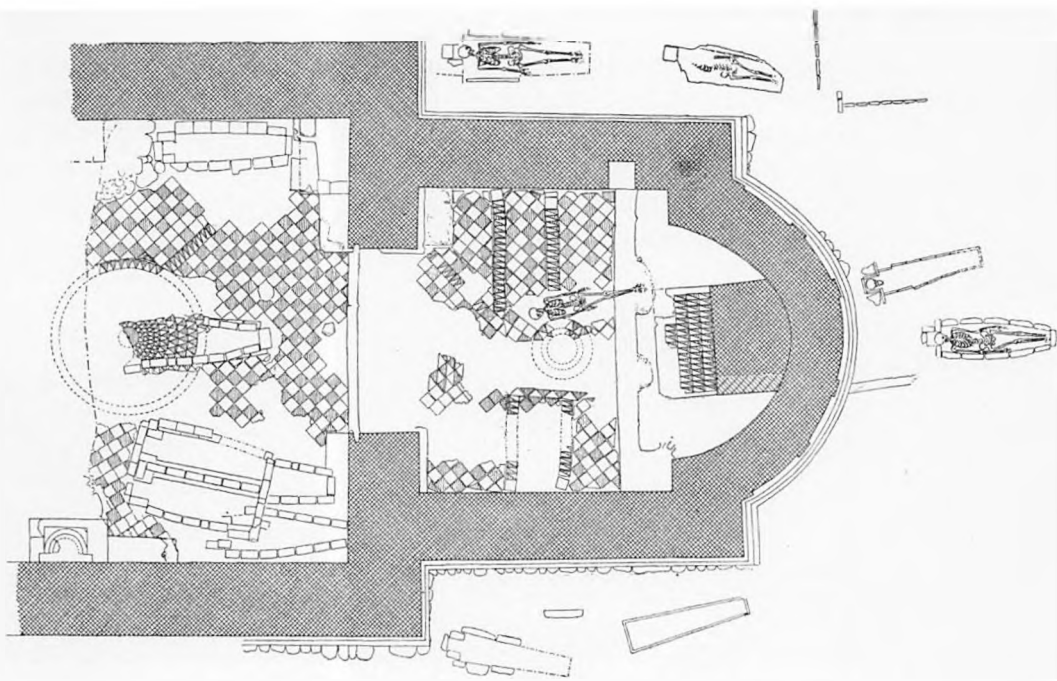
ST. LAURENTIUS I ROSKILDE.
SITUATIONSPLAN.

Den udgravede Del af Kirken er fuldt optrukken. Resten af den romanske Kirke og den gotiske Fortsættelse er punkteret. Taarnets Grundplan er skraveret. Den større punkterede Pirkant angiver Raadhuset fra 1735. — Planen viser Raadhustorvets gamle Grænser med de i 1908 nedrevne Huse Øst for Fondens Bro. Tegning af C. G. Schultz.

heds-Hospital som for det lille Fiskerleje. Skulde alle de Steder for Opbyggelse opregnes, hvortil der var offentlig Adgang, kunde godt Duebrødre Hospitals og de to Munke-Klostres Kirker medtages, samt de to Kapeller, vi kender, Rundkapellet i Byens sydøstre Udkant og Hellig Kors Kapellet ved Kilden af samme Navn.

En af Sognekirkerne, Sct. Laurentii, var siden 1253 henlagt under det nærliggende Helligaandshus. Alterpræsten ved Sct. Andreas' Kapel ved Domkirken var i hvert Fald henimod Slutningen af 1400'erne samtidig Præst ved Sct. Dionysii og Sct. Nicolai Kirker; maaske har Sct. Nicolai været Anneks til Sct. Dionysii. Under fire af Sognekirkerne har der foruden deres Bysogne ogsaa ligget Dele af Oplandet. Dette har rimeligvis fordelt sig saaledes: Sct. Ib har foruden den nordlige Del af Roskilde By haft den østre Del af det senere Sct. Jørgensbjerg

CTM 100 0 5 10 MTR.

Plan af Udgravningen. Nederst til venstre ses det Søjlefodsstykke, der viser, at Kirken er bleven overhvalvet. Tegning af C. G. Schultz.

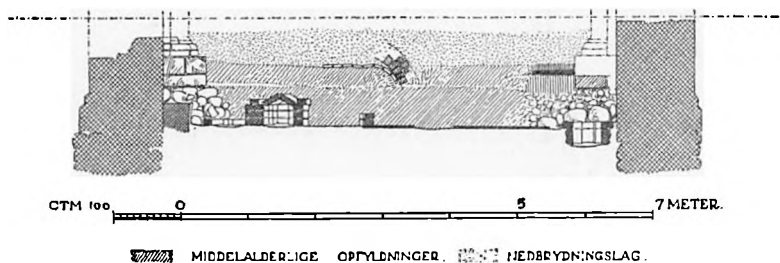
Sogn (Hedegaardene, Ladegaardsmøllen m. m.); til Sct. Peder har hørt Hedemøllen og Øde Hastrup; under Vor Frue laa Tjæreby, Kamstrup og Skalstrup; endelig har Alle Helgens haft Darup. De her nævnte Omraader har senere udgjort Vor Frue og Sct. Jørgensbjerg Sogne.

Af alle disse Kirker er kun Sct. Jørgensbjerg Kirke helt bevaret, Vor Frue (som senere skal omtales) er slemt skamferet, og af Sct. Ib staar kun Skibet. Af de øvrige 11 er der fundet saa tydelige Spor af 5 Kirker (Sct. Laurentii, Sct. Budolfi, Sct. Hans, Sct. Olai og Alle Helgens), at de med Sikkerhed kan stedfæstes. Resten kan kun med større eller mindre Sandsynlighed anbringes i Roskildes Byplan. — Tallene bag Kirkernes Navne paa de følgende Sider henviser til Kortet Side 97.

Da i Sommeren 1931 Torvet skulde omlægges, stødte man mellem Raadhustaaet og Springvandet paa gamle Murrester,

og til alles Overraskelse blev der udgravet en forbausende velbevaret Kirkeruin, Resterne af *Sct. Laurentii Kirke* (2). Man fandt hele Koret med Korrunding og godt Halvdelen af det oprindelige Skib. Det viste sig, at Kirkens metertykke Fraadstensmure endnu stod i en udvendig Højde af 1,70 m; Gulvet ligger 1,50 m under nuværende Jordoverflade. Paa Skibets og

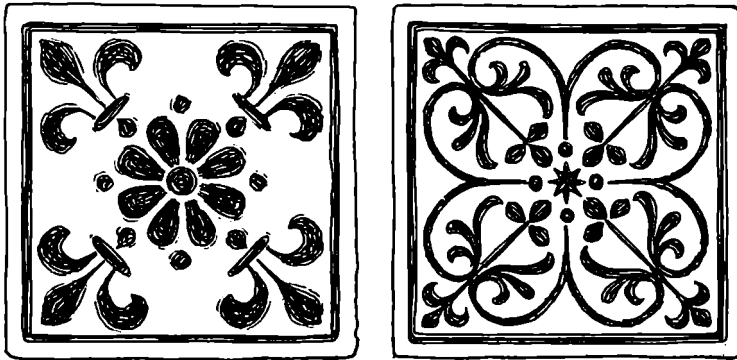
Tværsnit af Skibet. Nederst det ældste Gulv med en muret Grav, derover de to Opfyldninger, oven paa disse lidt af tredje Gulv. Øverst Nedbrydningslag, heri et Stykke Hvælving.

Korets Ydermure var der en smukt udformet Sokkel, og Korrundingen var opdelt af 5 Lisener (flade Halvsøjler).

Endnu mere overraskende var Kirkens Indre. Paa Murene fandtes Kalkpudsen endnu i stor Udstrækning, og i Korrundingen stod et ældgammelt, muret Alter af Fraadsten og Kridtsten, sikkert Kirkens oprindelige, kun berøvet selve Alterbordpladen. Mærkeligt og skønnest var Gulvene baade i Skib og Kor, lagt i Mønstre af Fliser af brændt Ler i forskellig Form og Farve, oprindelig hvide og dybsorte — nu røde og sorte. Baade i Skib og Kor var der smukke Rosetter og foran Alteret et »Tæppe« af smaa trekantede Flisestykker. Dette festlige og straalende Gulv, der øjensynligt er en Efterligning af italienske Kirkers Marmor- og Mosaik-Gulve, er »sikkert det prægtigste, der kendes fra dansk Middelalder«¹⁾. Fliserne til det antages at være importerede fra Nederlandene.

Fundet af denne smukke, mærkværdigt velbevarede Kirkeruin var en arkæologisk Begivenhed. Udgravningen foretoges af Nationalmuseet paa Roskilde Bys Bekostning, og Kirken blev ved Bistand fra mange Sider overdækket med Jernbeton. Den underjordiske Kirkeruin paa Torvet i Roskilde er enestaaende her i Landet, og har vist i øvrigt slet intet Sidestykke.

Sct. Laurentii Kirke er fra første Halvdel af 1100-Tallet eller maaske endnu ældre, da den maa betragtes som en »Datter« af Fraadstens-Domkirken, om hvis arkitektoniske Udsmykning den maaske kan give os et Fingerpeg (se S. 136). Det har været en romansk Kirke, bestaaende af Skib, Kor med fladt

Fliser fra det tredje Gulv i Sct. Laurentii Kirke. Tegning af P. Linde.

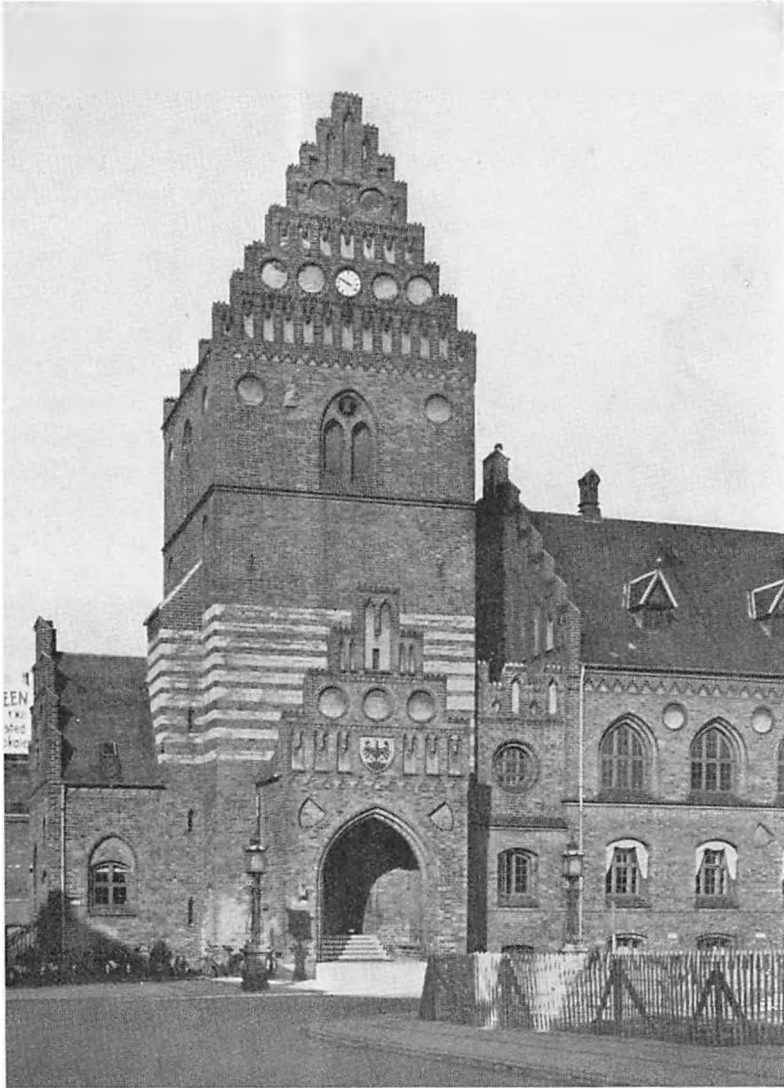
Bjælkeloft samt Korrunding; dens første Tagbelægning synes at have været »Bæverhaler«, flade i den ene Ende spidst til-løbende Tegl, sikkert Efterligning af Tagspaan. Denne vor ældst kendte Form for Tagtegl er vistnok, modsat Gulvfliserne, af hjemlig Oprindelse.

Sct. Laurentius Kirken frembyder adskillige Mærkværdigheder. Uden om har dens ikke særlig rummelige Kirkegaard ligget, vel nok hegnet med et Stendige. Alle Kirkegaarde svulmer, og deres Jordsmon højnes. Sct. Lars' Guds-Ager har været saa frodig, at dens Overflade i Løbet af et Hundred Aar eller saa er kommen til at ligge højere end Kirkegulvet. Hvad andet var at gøre, end at paaføre dette en halv Meter Fyld og lægge et nyt Gulv (Nr. 2), hvoraf dog intet er bevaret. Samtidig har man forhøjet Kirkens Mure og indbygget Hvelvinger af Munkesten; herom vidner bl. a. et Søjlefodstykke af Teglsten, der ses nederst til venstre paa Planen af Udgravningen. Henved en Menneskealder senere er Kirkegulvet yderligere blevet hævet godt en Snes Centimeter. Dette Gulv (Nr. 3) blev belagt med grønlig- eller brunlig-glaserede Teglstens-Fliser med

smukke, senromanske Mønstre i Relief; tilsvarende Fliser er fundet i Havdrup Kirke og paa Bistrup Borgbanke. Begge disse Gulve maa være lagt i første Halvdel af 1200-Tallet. Under de nye Gulve er der foretaget Begravelser i stensatte Kister eller i nu helt forsvundne Trækister, der ikke er sat dybere ned end paa det ældste Gulv, saadan som Udgravnings-Planen og Tværnittet viser.

Ikke alene Opfyldningen har bevirket, at Sct. Laurentius paa et saa tidligt Tidspunkt fik indbygget Hvælvinger. Kirkens Beliggenhed centralt i Byen, ved dens Hovedaare, samt ved Indgangen til den gejstlige Bydel har gjort den til den fornemste blandt Sognekirkerne, der i første Række skulde udsmykkes. Ejendommeligt har Kirken ligget, saa at sige lige i Færdselen, kun ved sit Kirkegaardsdige skilt fra Torvegadens Uro og Skarn.

De fleste af vort Lands Kirker er rejst i Valdemarstiden, Danmarks Storheds- og Rigdoms-Tid. I Løbet af 1400-Tallet gik en anden stor Kirkebygnings-Bølge over Landet: de gamle romanske Kirker fik indbygget Hvælvinger og blev udstyret med Taarne, Vaabenhuse og Sakristier. Forskellige Forhold havde gjort, at Sct. Laurentius i Roskilde allerede i Begyndelsen af 1200-Tallet havde faaet Hvælvinger; men den fik alligevel sin Part af den senere Middelalders Stor-Byggeri. Den blev ikke saa lidt forlænget imod Vest og fik omkring Aar 1500 sit prægtige Taarn, et af vore stolteste og rigest udsmykkede gotiske Taarne. Lyse Kridtstens-Baand slanker dets solide Krop, Kamtakker og et rigt udviklet Mønster af Blændinger løfter det op — giver det gotisk Rejsning. Den romanske Sct. Laurentius havde været 22 m lang, den fuldt udbyggede gotiske kom til at maale 36 m, Taarnet medregnet. Paa Taarnets Østside indsattes et c. 1 m højt Kridtstens-Relief af Kirkens Værnehelgen, afbildet over dette Afsnit. Dette ejendommelige Stenbillede blev senere betragtet som Byens Vartegn; det skulde den vandrende Haandværkssvend mærke sig og andetsteds kunne fremsøre som Bevis for, at han havde gæstet Domkirkebyen. I Taarnet ophængtes senere den prægtige Klokke, støbt 1515 af den berømte Klokkestøber Johannes Fastenove. Om den faar en ellers saare prosaisk Forfatter fra Rationalis-

Sct. Laurentii Taarn, nu Raadhustårnet.

mens Tid sig strammet op til at sige, at den har »en deilig Lyd, og er ikke ringe Ziir for Byen«¹⁾.

Sct. Laurentii Kirke siges at være nedreven enten 1531 eller 1537, det sidste Aarstal er dog det sandsynligste. Det skal have været Roskildeborgerne, som gjorde det, og deres Bevæggrund

Sct. Laurentius med Risten.
Kalkmaleri i Sct. Birgittes Kapel.

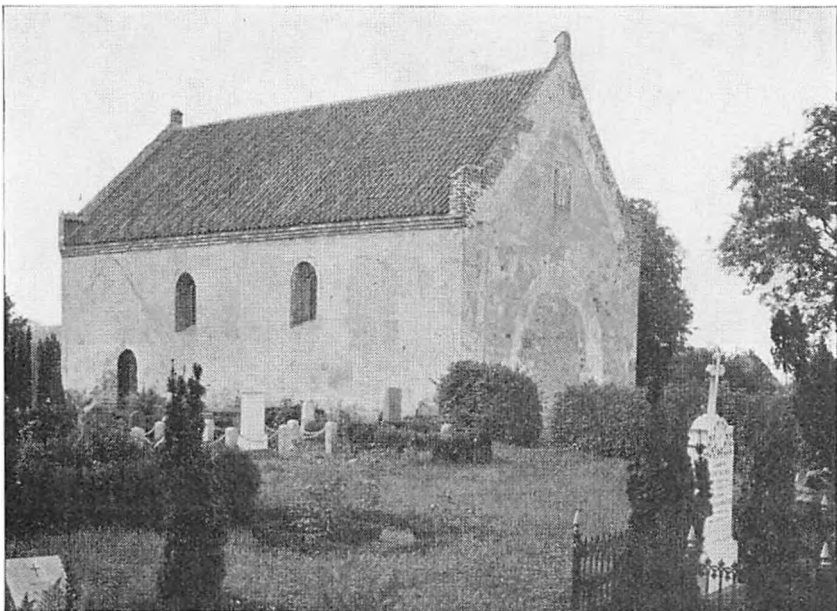
dertil har vel været at skaffe deres By en virkelig Torveplads. Paa det nye Torv blev efter Tidens Skik og Brug Byens Gabestok eller Kag opstillet; og her havde den sin Plads lige til c. 1770.

Ikke saa lidt af Kirkens Mure fik dog Lov at blive staaende og blev begravet i Kirkegaardens Muld. Det herlige Taarn blev helt bevaret som Byens Taarn. Og Kirkeklokken blev Byens Klokke, der nu skulde forkynde Dagens Komme og Nattens Frembrud.

Ved Nedbrydningen blev den vestlige Del af Kirkens Nordmur, som stødte op til Taarnet, skaanet for at indgaa som Led i et »Stenhus«, som rejstes her. I 1731 brændte det middelalderlige Raadhus paa Algade; man byggede da, men først 4

Aar senere, et nyt foran Sct. Laurentii Taarn med delvis Benyttelse af »Stenhuset«. Paa denne Maade kom en Del af Kirkens Mur, og slet ikke saa lidt endda, til at leve videre en rum Tid, lige til dette Raadhus i 1883 maatte vige for det nuværende. Nogen Tid før Nedbrydningen blev den gamle Murrest undersøgt, og samtidig afdækkede man et mindre Stykke af Kirkens ældste Del. Dette erindrede kun ganske faa, da den store Kirke-Udgravning blev iværksat i 1931, men selv ikke de anede, at der under Jorden paa Raadhustorvet skjulte sig en saa stor og velbevaret Ruin.

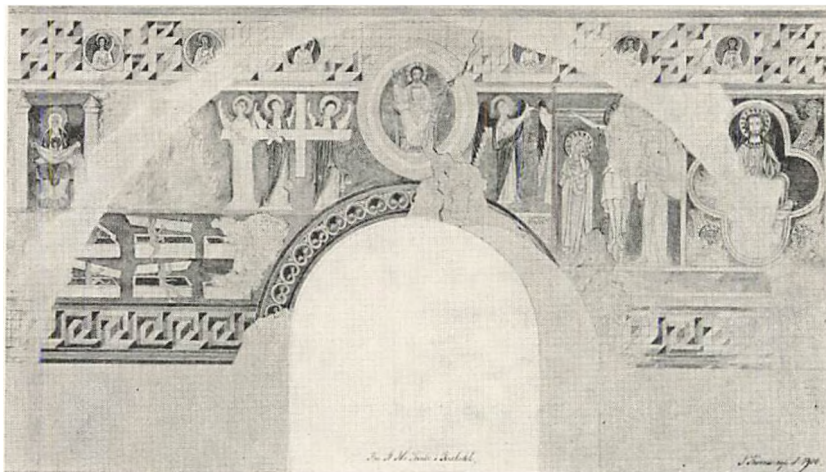
Kirken var indviet til den hellige Laurentius. Han var Diacon i Rom og led Martyrdøden Aar 258. Det fortælles, at Lau-

Set. Ibs Kirke efter Istandsættelsen, set fra Sydøst. I Østgavlen tegner den tilnurede Korbue sig som en mørk Skygge.

rentius lod sin Kirkes Kostbarheder uddele til de Fattige. Da saa Præfekten forlangte dem udleveret, bragte Laurentius ham nogle af de Fattige og sagde: »Se, her er Kirkens Skatte, som jeg bringer dig«. Præfekten lod Laurentius piske og bagefter levende stege paa en Jernrist over en sagte Ild. Legendens beretter, at Laurentius var saa standhaftig, at han selv bad om at blive vendt, da han var tilstrækkeligt stegt paa den ene Side. Laurentius blev en meget anset Helgen, til hvem mange Kirker og Helligkilder er indviet, blandt dem Lunds Domkirke, Kirken i Roskilde og Kilden ved Gershøj; alle, der hedder Laust, Lars eller Lorens, bærer hans Navn. Set. Laurentius' Taarer kaldes Stjernesked-Sværmen omkring hans Helgendag den 10. August. Natten til denne Dag er i Danmarks Historie plettet med Blod — fra Kongemordet i Roskilde 1157 og fra Erik Plovpenning's blodige Død paa Slien.

Set. Ib (11) har længe ikke været en levende Kirke; som Bygning har den dog aldrig været død, men talt Skønhedens og

Kalkmalerierne paa Østvæggen i Sct. Ibs Kirke. Den huede Aftegning er Sporet af Hvælvingerne. Akvarel fra 1900 af J. Körnerup.

Mindernes Sprog. De herlige, graa Fraadstens-Mure er gennem deres Materiale saa levende som noget, med skiftende Farver, med Lys og Skygge og fyldt med en hel Naturhistorie. Hele det ældgamle Hus er en underfuldt bevaret Rest af Fortids Roskilde, som bringer os Byens store Tid saa mærkværdigt nær. Her staar vi i en af de mange Sognekirker, som med sine fattige Rester af malerisk Udsmykning kan bringe os til at ane, hvilke Rigdomme Roskilde dengang har ejet.

Sct. Ibs Kirke maa være bleven til i første Halvdel af 1100-Tallet eller maaske tidligere. Oprindeligt var der kun et fladloftet Skib og Kor, begge rigt smykket med Kalkmalerier. Allerede i første Halvdel af 1200-Tallet blev de fire smaa, højt-siddende Vinduer erstattet med seks større og slanke, samtidig fik Skib og Kor spidsbuede Hvælvinger, og der blev tilbygget Taarn og Vaabenhus. Der er Spor af Hvælvinger paa Skibets Østvæg og Rester af Vægpillerne, der har baaret Ribberne. Et Par bemærkelsesværdige Enkeltheder er to smaa Nicher ved Syddøren; en af dem har rimeligvis været beregnet til et Vie-vandskar.

Sct. Ib led ved Reformationen ikke samme Skæbne som

dens Fæller, de andre Sognekirker; først omkring 1800 blev den nedlagt. Derefter var den Vaaben- og Krudtmagasin, og i 1808 Lazaret for de spanske Soldater, der laa indkvarteret i Roskilde og Omegn. I 1815 solgtes Kirken og Kirkegaarden ved offentlig Auktion. Køberen var Købmand Jacob Borch, der lod Kor, Taarn, Vaabehus og Hvælvingerne i Skibet nedrive for at kunne bruge dette til Pakhus. I 1884 blev Sct. Ib udfriet af denne Nedværdigelse og henlagt til de Landsbykirker, som bestyres af Stiftsskrivern i Sjællands Stift; men endnu i mange Aar fik Kirken Lov til at ligge hen i Forfald. Historisk Samfund for Københavns Amt tog i 1913 Initiativet til en Istandsættelse, men Tiden var endnu ikke inde. Da C. W. Westrup blev Stiftsskriver, tog han Planen op, og i 1924 var Istandsættelsen fuldført.

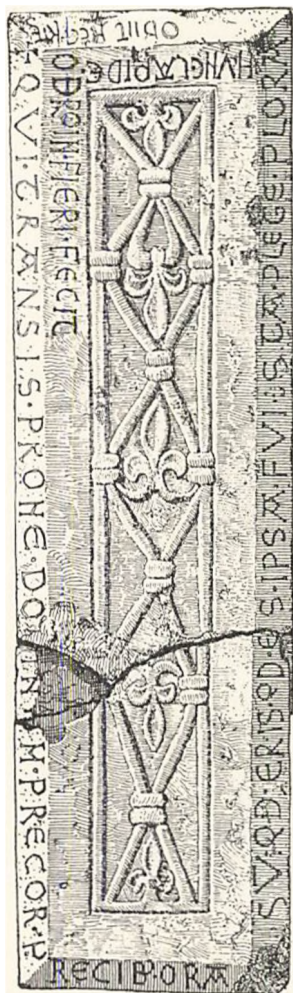
Nu ligger Sct. Ibs Skib istandsat nænsomt og smukt; men af dets gamle Pragt, Kalkmalerierne, er der desværre kun fattige Rester tilbage. Hvad der endnu for et halvthundrede Aar siden var at se, viser J. Kornerups Akvareller os; hans Gengivelse af Østvæggens Malerier bringes her.

Der er to Sæt Billeder, eet fra c. 1200 og eet fra c. 1250. Foroven og forneden er der smukke, slerfarvede, perspektiviske Borter, omkring Triumfbuen en elegant Palmetbort. I Midten sidder Kristus som Verdensdommer, til venstre staar tre Engle med et Kors, og yderst sidder Abraham med Lazarus i sit Skød; nedenunder er de Salige i Færd med at forlade deres

Sct. Ib, Kalkmaleri i Vordingborg Kirke. — I Hænderne holder han Vandringsstaven og en Rosenkrans. Paa Hatten ses Ibskøllen.

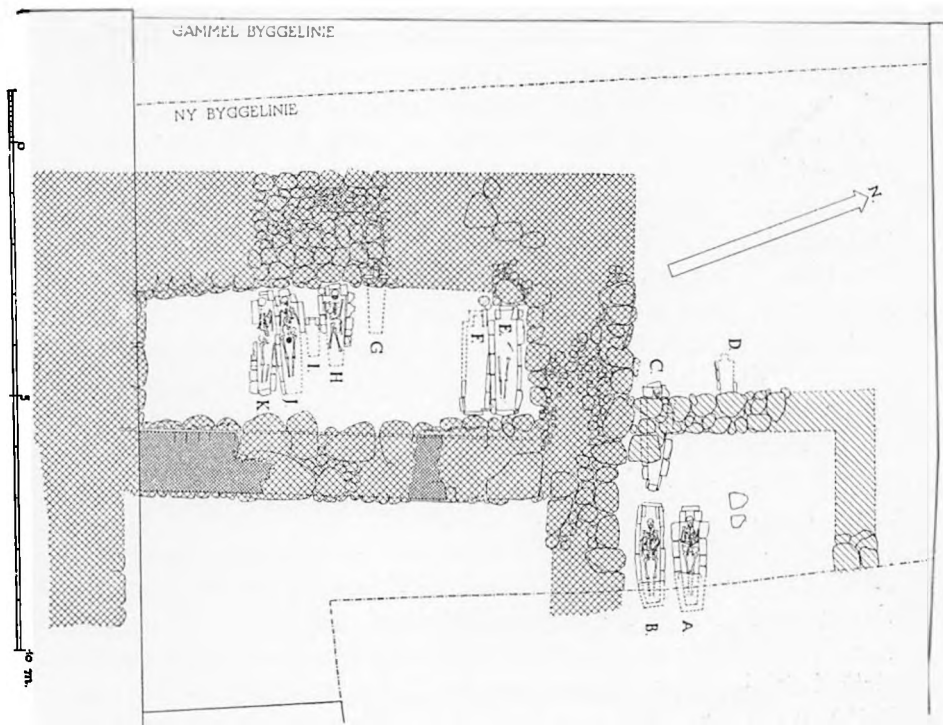
Gravsten fra Sct. Olai Kirke.

Grave. Til højre for Kristus ses en Engel; der har rimeligvis været to til og saa en Fremstilling af Helvede, som c. 1250 er bleven erstattet med en Korsfæstelses-Gruppe og et Kristus-Billede. Disse yngre Figurer har haft plastiske Stukglorier med smaa, ovale Fordybninger, hvori Lysenes Straaler kunde tilbagekastes.

Kirken er indviet til Sct. Ib eller Apostlen Jacob den Ældre; den folkelige Sprogform for Jacob er Jeppe eller Ib. Jacob blev, som den første Martyr blandt Apostlene, henrettet med Sværd i Jerusalem under en Kristenforfølgelse. Efter Legendens skal hans Lig paa et Skib uden Ror være kommet over Havet til Spanien, hvor han blev begravet i Domkirken i Santiago de Compostella; efter en anden Fortælling har han prædiket Kristendommen for Spanierne. Han afbildes som Vandringsmand med Stav, Pung og Taske og med Skaller af Kammusling paa Hatten eller paa Klædningen, eller blot med nogle af disse Ting. Sct. Ib var Pilgrimmenes samt de Søfarendes Helgen, dyrket overalt i Kristenheden, og Compostella et eftertragtet Valfartssted. Muslingeskallen er bleven Tegnet paa, at han, som bærer den, har gjort en Pilgrims-

rejse; den kaldes hos os Ibskal.

Sct. Olai Kirke (4) har slet ikke været saa ringe, som ældre Forfattere har villet gøre den. Da det gamle Olgade Nr. 8 i 1934 skulde udskiftes med det nuværende, stødte man efter kort Tids Gravning i Grunden paa kraftige Kampestensfundamenter, som fortalte, at her havde staaet et Hus ud over det almindelige. Gennem Fund af Grave blev det snart bekræftet,

Udgravningsplan over Sct. Olai Kirke.

at det var den gamle Sct. Olai Kirke, som man vidste skulde ligge omtrent ud for Palæstræde.

Paa Udgravningsplanen vises de fundne Kampestensfundamenter og de bevarede Rester af Fraadstens-Murværket (tæt Skravering); ved disses Hjælp har det været muligt at rekonstruere Taarnpartiets Omrids, den vestlige Del af Skibets Mure og et Stykke af en Tilbygning mod Nord. Taarnfundamenterne har været meget svære, c. $2\frac{1}{2}$ m brede, Skibets dog kun c. $1\frac{1}{2}$ m. Da Skibet har haft den anselige indvendige Bredde af c. $8\frac{1}{2}$ m, maa man slutte, at Kirken har været 40—50 m lang, svarende til de middelalderlige, romanske Kirkers sædvanlige Størrelse, og fyldte hele Rummet mellem Sct. Olsgade og Rosenhavestræde. Den har taget sig godt ud, den gamle Sct. Olai, med sine graa Fraadstensmure og sit højt rejste, kraftige Taarn. Fundamentet fortæller, at Taarnpartiet har

været meget bredt; Overdelen af det har sikkert været tvillingdelt. Sct. Olai Kirke har haft en god Beliggenhed, nær Algade og ved Sct. Olsgade, som førte Færdselen ind nordfra.

Kirken maa være opført omkring 1100. Rimeligvis i Tiden 1200—1250 har den faaet Hvælvinger; det fortæller de fundne Ribbesten og Dele af Halvsøjler. Igen i 1400-Tallet er der blevet bygget et Vaabenhus i Nord, og der er kommet nye og større Vinduer, festligt opdelt med gotisk Stadværk. Tilbygningen staar oven paa to gamle Grave og er altsaa yngre end selve Kirken. Sct. Olai blev nedlagt ved Reformationen, og Frederik II's Sammenlægning i 1570 af de tre gamle Stiftelser i Roskilde udslettede den, idet den øde Kirke blev givet til Duebrødre Hospital, som her frit kunde hente Sten og Tømmer til den Udvidelse, Sammenlægningen havde gjort nødvendig.

Baade i og uden for Sct. Olai var der mange Grave med eller uden Beskyttelse af Sten. Ialt fandt man 11 stensatte Grave med særligt Hovedrum, alle fra 1100'erne. I Grav *J* laa der under Skelettets Bækkenparti en lille Roskilde-Mønt fra Erik Glippings Dage (mærket paa Tegningen med en lille sort Prik), og i Grav *K* laa der om den Dødes Hals en forvitret, tynd Kæde, kunstfærdigt slynget af Sølvtraade.

Under Udgravningen fandt man en meget smuk Gravsten fra Midten af 1100-Tallet; den blev ført til Roskilde Museum. Dens Udsmykning, som bestaar af stiliserede Liljer omgivet af et Baand-Ornament, kendes ikke fra andre danske Gravminder fra romansk Tid. Den gribende og for Middelalderen saa karakteristiske Indskrift paa Latin lyder i Oversættelse: Du som med højet Hoved gaar forbi, jeg bønfalder dig: Bed til Herren. Jeg er, hvad du vil blive; hvad du er, har jeg selv været. Staa, læs og græd. — Yderligere er der løst nedkradset et »døde« og saa et ulæseligt Ord. Inde paa Pladen er indhugget: Denne Sten lod Odroin forfærdige. Stenen er lagt over en Kvinde, og Graven har rimeligvis været inde i Kirken.

Kirken var indviet til den norske Martyr-Konge Olav, om hvem der er Minder rundt om i hele Isefjord-Eggen. I Roskilde var han hædret med en anselig Kirke, og den Dag i Dag fastholdes hans Navn af den gamle Gade.

Udgravningen af Sct. Mikkels Kirke ved Lille Graabrødrestreæde.

Da der i 1935 blev gravet Grund til Bredgade 12—14, stødte man helt uventet paa to romanske Grave og et Kampestens-Fundament. Ældre Topografer havde aldrig omtalt en Kirke her, men nyere Undersøgelser synes at have godtgjort, at *Sct. Dionysii Kirke* (7) maa have ligget i Nabolaget. Kirken, der rimeligvis er nedbrudt kort efter Reformationen, var indviet til en Discipel af Apostlen Paulus, den hellige Dionysius, Biskop af Athen, som led Martyrdøden ved Halshugning; derfor afbildes han enten med sit afhuggede Hoved eller med sin mitraprydede Pandeskal i Haanden.

Ikke langt fra Graabrødre Kloster laa *Sct. Mikkels Kirke* (5). Da der i 1920 blev foretaget en Udgravning ved Lille Graabrødrestreæde bag »Roskilde Avis'« Ejendom, Algade 26, stødte man paa en Mængde store Kampesten og Nedbrydningslag samt paa 3 murede, middelalderlige Grave. Alt dette maatte tyde paa, at her havde en af Byens Sognekirker haft sin Plads. At det var Sct. Mikkels Kirke, kunde der næppe være Tvivl om, da man forud var nogenlunde klar over dens

Tøjrest med Broderi, fra Grav ved
Sct. Mikkels Kirke.

Kirkegaards Beliggenhed. I den ene af Gravene laa der nogle stærkt fortærede Rester af uldent Tøj med et Broderi af spinkel Guldtraad; det er rimeligvis Rest af en Stola, saa Graven har vel rummet en Gejstlig. Kirken, som blev nedbrudt 1575, var indviet til Ærkeenglen Michael, som efter middelalderlig Tro fører de frelste Sjæle ind i det himmelske Paradis og bekæmper Dragen, hvormed menes Djævelen. Ærkeenglen Michaels Dag er Mikkelsdag, den 29. September.

Fra adskillige Beretninger var man forud klar over, at *Sct. Budolfi Kirke* (8) har ligget ved Hjørnet af Skomagergade og Ringstedgade, og at dens Kirkegaard gik til det gamle Pugge-Pylsestræde. Gravninger har flere Gange bekræftet dette. Da Hjørneejendommen, Skomagergade 33, blev bygget 1765, fandt man ved at grave Brønd en Del murede Grave, og da der i 1912 blev lagt Kloak i Gaarden, stødte man paa en romansk Munkestensgrav. Ved samme Lejlighed blev der afdækket en Fraadstensmur, som var c. 1 m tyk og paa Ydersiden mod Nord havde en profileret Sokkel. Materialet viser, at Kirken rimeligvis er bygget i første Halvdel af 1100-Tallet eller maaske før. Senere fandtes et Stykke sydligere en anden Fraadstensmur parallel med den første, antagelig Kirkens Sydmur. Skibet har været 8 m bredt i indvendigt Maal. Tidligere var der ved Gravning til Kloak ude i Skomagergade fundet Rester af en Mur, maaske Kirkegaardens Hegnsmur. Præstegaarden laa Syd for Kirken; det er sikkert den, der ses ved 52 paa Resens Kort (S. 67), og ikke Kirken, som angivet i Teksten til Kortet.

Sct. Budolfi Kirke skal være brændt i 1523 og er i saa Fald

næppe bleven genrejst. Kirken var indviet til Sct. Botulfus, en hellig Engelskmand, som levede omkring 650. »Englands straalende Stjerne« kaldes han i en Klokkeindskrift¹⁾.

Sct. Nicolai Kirke (9) har ligget i Byens sydvestlige Del, hvor vides ikke med Sikkerhed, men meget taler for, at det har været i Karréen mellem Nicolaigade og Lamme-gade (10 og 11, Kortet S. 67), som begge er nedlagt, eller med andre Ord et Sted i Nærheden af Vandtaarnene. Baade i 1913 og i 1922 blev der her fundet ikke saa faa Skeletter,

uden Tvivl Begravelser fra en Pesttid, foretaget paa en nedlagt Kirkegaard. Yderligere blev der i 1944 ved Gravning af tyske Skyttegrave Vest for Vandtaarnene fundet et Skelet, paa hvis Bryst der laa en Ibskal, det kendte middelalderlige Pilgrimstegn. Kirken angives at være brændt 1523, men nævnes seks Aar senere i Biskop Lage Urnes Testamente. Dens Værnehelgen var den hellige Nicolaus af Myra i Lykien, de Søfarendes, Børnenes og Bagernes Helgen, en halvt sagnagtig Figur fra c. 300.

Naar det af ældre Forfattere siges, at *Sct. Mortens Kirke* (10) stod vesten for Domkirken, neden for Maglekilde Mølle, dér hvor Sct. Mortens Mølle ligger, kan dens Beliggenhed med ret stor Tilnærmelse bestemmes. I 1562 blev Tagstenene taget af Kirken, som rimeligvis snart efter er bleven nedbrudt. Under Pesten i 1711 blev der foretaget Begravelser paa Kirkegaarden; tredive Aar senere fik Mølleren i Sct. Mortens Mølle Lov til at udvide sin Mølledam ind over Kirkegaarden.

Kirken var indviet til Sct. Morten eller Sct. Martin af Tours, Galliens Apostel. Han var Søn af hedenske Forældre, men selv af et fromt Sindelag. Meget kendt er en Hændelse fra hans Ungdom, som ofte ses afbildet: En Vinterdag mødte han

Ibskal, funden paa et Skelet ved Vandtaarnene. Skallen er af en Jacobsmusling (*pecten Jacobæus*), der især er almindelig i Middelhavet og sydover; derfor er den sikkert hjembragt af en Pilgrim. — Hullerne viser, at den har været fastsyet.

en Tigger, som var halvt nøgen og stiv af Kulde; resolut skar Martin sin Kappe over og gav Tiggeren den ene Halvdel. Kort efter lod han sig døbe. Martin blev senere valgt til Biskop i Tours, han døde Aar 400. Hans Begravelsesdag den 11. November — Mortensdag — traadte efterhaanden i Stedet for den gamle hedenske Efteraarsfest og antog dennes Skikke (Mortensgaas, Mortenskringle o. s. v.).

I den nordre Del af Byen, paa Provstevængets blødt faldende Hæld, med frit Udsyn over Fjorden, laa *Sct. Hans Kirke* (3). Tomten af den blev funden ved en Udgravning i 1942 (se S. 90 f). Det viste sig at være en ret anselig Fraadstens-Kirke med Skib, Kor og Apsis samt Taarn, maaske af Tegl. Dens Grundrids er nu markeret med lave Jordvolde og Tomten fredet.

Der blev baade i og uden for Kirken fundet adskillige sten-satte Grave. Et stensat Hovedrum til en kisteløs Grav med indridsede gotiske Bogstaver blev optaget af Roskilde Museum. Af andre Fund skal nævnes: Ribbesten, bemalede Kalkpudsstykker og glaserede Gulvfliser, som kan give et Fingerpeg om Kirkens Udsmykning. Denne har næppe ladet noget tilbage at ønske, da Kirken laa i et fint, gejstligt Sogn, hvis fleste Beboere har været Prælater, Domherrer og Alterpræster.

Kirken har staaet efter Reformationen; den nævnes 1569. Hvornaar den er revet ned, vides ikke; den ses ikke paa Resens Kort fra c. 1670, men derimod Kirkegaarden, som under Pesten 1711 midlertidigt blev tagen i Brug.

Ikke langt fra Kirken udspringer *Sct. Hans Kilde*, som har sit Udløb ved Tuttesti. I 1834 blev den næsten 11 m dybe Kildebrønd oprenset og befriet for mere end 6 m Mudder og Dynd; i dette laa en Del middelalderlig Keramik, baade Skaar og hele Kar, det meste fra 1300'erne. Det sjældne og interessante Fund, som findes paa Nationalmuseet, er indsendt af en kendt Roskilde-Borger, Malermester, Byraadsmedlem H. J. Ehlers, som ogsaa paa anden Vis har gjort sig fortjent af Roskildes Arkæologi og Historie.

Alle disse Lervarers Tilstedeværelse viser, at *Sct. Hans Kilde* har været en Helligkilde, hvortil Syge valfartede. Det hørte sig til, at man brugte et helt nyt Lerkar til at øse det helse-

To store, ejendommeligt formede, farverige og dekorerede Kander fra
Sct. Hans Kildes Brønd.

bringende Vand op med, for enten at drikke det eller bade det syge Sted dermed. Bagefter blev Kanderne slaaet i Stykker og Skaarene kastet ned i Kildebrønden.

Efter Besøget ved Kilden har man søgt ind i en nærliggende Kirke eller et særligt dertil bygget Kildekapel for at ofre Pengegaver og takke for allerede indtruffen Helbredelse, eller for i Bøn at styrke Haabet om at blive rask. Naar Sct. Hans Kilde blandt Roskildes mange Kilder har været anset for hellig, er det sikkert, fordi baade den og den nærliggende Kirke var viet til Døberen, paa hvis Helgendag, Sct. Hans Dag, man troede Kildevandets Kraft var stærkest. — Da der ved Hellig Kors Kilde har staaet et Kapel, har i hvert Fald ogsaa denne Kilde været anset for hellig.

De stærkt forstyrrende Udgravninger til Bunkers i Sommeren 1944 bragte i Roskilde Arkæologien en ikke ringe Gevinst. Ved Gravning i Duebrødre Stiftelses Have i Allehelgensgade

Fra Alle Helgens Kirke. Et Stykke af Rundkirkens tykke Fraadstens-Mur. Den er bevaret i flere Skifters Højde; øverst oppe ses en Stump af Skraakant-Sokkelen, forrest den lige Afskæring til Indgangen og Anslaget til Døren.

stødte man paa murede Grave og faststaaende Fraadstensmurværk, der utvivlsomt maatte stamme fra *Alle Helgens Kirke* (6), som man vidste skulde søges paa disse Kanter. Ved en senere Udgravning, hvortil Roskilde By ydede økonomisk Støtte, lod Nationalmuseet foretage Undersøgelser, der gav det overraskende Resultat, at der har været to *Alle Helgens Kirker*, den ene liggende over den anden, nederst en anelig Rundkirke, øverst en »almindelig

lig« Kirke, men med tresidet Korafslutning. Ruinerne var ligefrem filtret ind i hinanden; det gjorde Undersøgelsen besværlig, men spændende.

Den øverste Kirke var meget forstyrret, dog fandtes der saa meget Fundament og Murværk, at Skibets Udstrækning kunde bestemmes og Korets ejendommelige Afslutning fastslaaes. Af den ældste Kirke er foruden løst Materiale kun Triumfvæggen indgaaet som en Del af den senere.

Da Rundkirken ligger dybere, var dens Ruiner bedre bevaret. Der var ikke alene Fundamenter, men ogsaa ret anelige Murrester, saaledes et ikke ringe Stykke af Skibets Mur, en solid Fraadstensmur med usædvanlig store Kvadre, der viser, at de er hentet i et endnu ikke udpint Stenbrud. I den ene Ende af Murstykket fandtes Anslaget til Norddøren.

Rundkirken maaler $11\frac{1}{2}$ m i indvendigt Maal, hvilket er

meget anseligt, da den største sjællandske Rundkirke, Bjernede, maaler 10 m. Endvidere er Kirken i Roskilde lige ved at have det største Rundkor blandt alle kendte danske Rundkirker. En stor Fundament-Sten i Kirkens Centrum synes at tyde paa, at Alle Helgens Kirke har haft svær Midtpille, saa den i sin Konstruktion har lignet de bornholmske Rundkirker. Den gamle Rundkirke i Roskilde, som maa være fra c. 1100, er rimeligvis bleven revet ned, fordi det har været vanskeligt og kostbart at vedligeholde dens Tagværk.

Fundet af en Rundkirke i Roskilde var en stor Tilfredsstillelse for Arkæologerne; de havde ligefrem savnet en saadan. Lige-

som adskillige »almindelige«, sjællandske Kirker er Døtre af Fraadstens-Domkirken, maa det antages, at der i Stiftsstadene ogsaa havde været et Forbillede for de sjællandske Rundkirker.

Hidtil kendes der 7 kirkelige Rundbygninger paa Sjælland. Der er først Bjernede Kirke; dernæst er der i Kirkerne i Selsø, Himlingøje og Hørve fundet Rester af gamle Rundkirker; endelig er der Ruinerne af et Slotskapel ved Søborg, samt af Alle Helgens Kirke og af Rundkapellet i Roskilde.

Der vides meget lidt om de to Alle Helgens Kirker; den sidste af dem omtales 1539 som nedlagt, men der er ingen Efterretninger om, hvornaar den er revet ned.

Den snævre og lave Præstedør i Sct. Jørgensbjerg Kirkes Kor. Da Pudsen udenom er hugget af, faar man et godt Begreb om en Fraadstens-Mur af store Kvadre. Saadan har Roskildes mange Sognekirker været bygget.

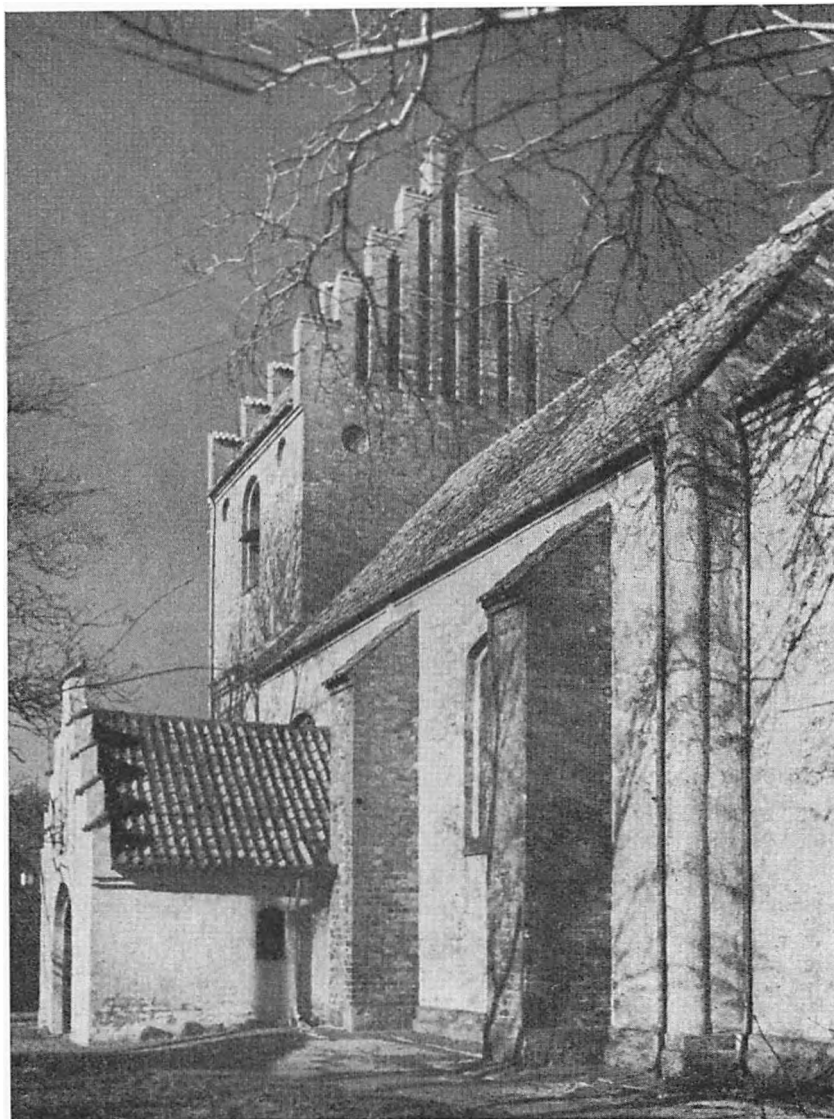
Kirken var indviet til Alle Helgener, hvis Festdag falder paa 1. November. Af Frygt for maaske at have glemt at give en eller anden Helgen en bestemt Festdag, var det fra gammel Tid forordnet, at der skulde højtideligholdes en almindelig Helgenfest den 1. November for alle Kristenhedens Martyrer og Helgener. Selv efter Reformationen beholdt man i mere end 200 Aar Alle Helgens Dag.

Især ved de senere Aars Udgravninger er det lykkedes med større eller mindre Sikkerhed at faa anbragt de fleste af Roskildes mange Sognekirker paa deres Pladser; tilbage staar kun *Sct. Peders* og *Sct. Pauls Kirker*, indviet henholdsvis til Apostlen Petrus og Apostlen Paulus. Deres Beliggenhed kan endnu ikke paavises; man kan end ikke blive enig om der har været to Kirker eller blot een, indviet til begge Apostlene. Det sandsynligste synes at være den Opfattelse, J. O. Arhning har fremsat i sine Undersøgelser over Sognekirkerne, foretaget for Nationalmuseets Kirkeværk. Den gaar ud paa, at der har været to selvstændige Kirker, og at *Sct. Peders Kirke* rimeligvis har ligget lidt østlig for Byen, mens *Sct. Pauls Kirke* maa søges et Sted paa den Grund, som nu indtages af Hestetorvet, der ikke er nogen middelalderlig Plads. At ville henlægge *Sct. Peders Kirke* til *Sct. Pederstræde* blot paa Grund af, at denne Gade en kort Tid (se Side 69) har baaret dette Navn, lader sig næppe gøre.

Nu og da nævnes de to Sogne, men om selve Kirkerne og deres Bygningshistorie vides næsten intet. Allerede i 1539 maa *Sct. Peders Kirke* være nedlagt.

Som omtalt Side 82 er der ved Jernbanen fundet Rester af en gejstlig Bygning, som antagelig har været et *Rundkapel* (18). Endelig er der *Hellig Kors Kapellet*, nævnt Side 81; det maa sikkert have været et Kildekapel.

Lidt uden for Roskilde, paa Bjerget ved Fjorden, er der meget tidligt, c. 1080, blevet rejst et anseligt og smukt Guds-hus, en ualmindelig slank Fraadstenskirke. Den var oprindeligt indviet til den ældre Søfarerhelgen *Sct. Clemens* (den yngre er *Sct. Nicolai*), senere til *Sct. Jørgen*, efter at Kirken, foruden stadig at være Sognekirke, ogsaa var bleven Hospitalskirke for de Spedalske i den nærliggende *Sct. Jørgensgaard*.

Set. Jørgensbjerg Kirke.

Den trekvartrunde Søjle fremtræder meget tydeligt paa Skibets sydøstre Hjørne; den halv-
runde midt paa Sydturen kan skimtes ovenover Stræbepillen ved Vaabenhuset.

Nogle Enkeltheder ved *Sct. Jørgensbjerg Kirke* (12) gør den enestaaende. Alle dens Yderhjørner er forsynet med c. 45 cm tykke Trekvart-Rundstave, ligesom der findes spinklere halv-runde Stave paa Midten af Skibets Langmure. Disse mærkelige Søjler forklares som Efterligninger af de runde Stave, der danner det konstruktive Skelet i stavbyggede Trækirker. Profilsten fra lignende Rundstave er fundet i Ringsted og maa henføres til den lille Fraadstenskirke, Biskop Sven Nordmand havde ladet opføre.

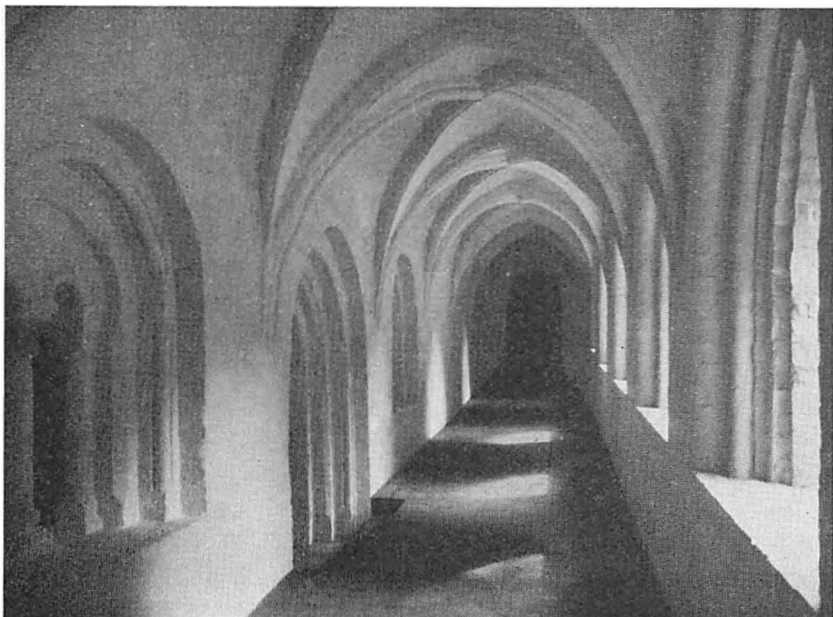
Desuden er der et Par Ejendommeligheder ved Kirken, som sikkert staar i Forbindelse med dens særlige Anvendelse som Gudshus for de Spedalske. Der er først to ikke almindelige Døre i Koret, een paa hver Side. Dernæst synes der nede i Taarnet at have været et hvælvet Rum med Indgang fra Nord, maaske beregnet til isoleret Opholdssted for de stærkt smittende Syge, naar de overværede Gudstjenesterne.

Ved Nationalmuseets Undersøgelse af Kirken i 1943 fandt man, efter at have udhugget den ydre Tilmuring af Kvindedøren, inde i Nichen indridset et Handelsskib fra c. 1350 med højt Agterkastel og en uforstaaelig Runeindskrift.

Mens Skib og Kor paa *Sct. Jørgensbjerg Kirke* er meget gamle, er Vaabehuset og det lidt tunge og temmelig lave Taarn begge sengotiske.

— — —

Alle Roskildes mange middelalderlige Sognekirker er, paa faa Undtagelser nær, forlængst forsvundne. Nu og da bringer en heldig Gravning Rester af et af de gamle Gudshuse frem i Dagen; en forunderlig og højtidsfuld Oplevelse for den Slægt i hvis Lod det falder at opleve det.

KLOSTRENE

— — Legems-Arbeide, boglig Kunst og Skolehold gik Haand i Haand med Andagtsøvelser, saa Brødrene, mens de forarbejdede deres egen Salighed, kunde haande lære og vise Barbarene, hvorledes Frihed og Lydighed, Himmel og Jord, Arbeide for Tiden og for Evigheden godt lod sig forene og farte da Velsignelsen med sig.

Grundtvig.

Munkevæsenet er en Hovedhjørnesten i Europas Kultur. Under Folkevandringens Ragnarok overvintrede den antikke Kultur i Klostrene for senere at være med til at genoplive Verden. Fra Benediktinerklostrene er England, Tyskland og Norden blevet kristnede. Ansgar var Benediktiner. Benedikts Munkeregul gør Munkevæsenet til en vældig Kulturmagt. Klostrene bliver de førende i Opdyrkning, i Agerbrug og Havebrug. De var Middelalderens Landbrugsskoler; det er saaledes Cistercienserne, der har indført Trevangsbruget. Kunst og Videnskab paa alle Omraader bevares og udvikles gennem Klostrene; Munke nedskrev Krøniker og afskrev Bøger, inden man kendte Bogtrykkerkunsten.

Meget stor er Klostrenes sociale og humanitære Indsats. De skabte Skoler, Børnehjem, Gæstehjem og Hospitaler, de sørgede for Gamle og Fattige. I en barsk Tid, fyldt med Elendighed, ydede Klostrene den eneste Hjælp. Deres sociale Forsorg blev afbrudt af Reformationen, for først i vor Tid at blive genopbygget. Det er ogsaa Klostrene, der har lært Middelalderen Organisation og Administration. — Langt vigtigere end alt dette er dog de mange Klosters utallige Tidebønner, et Kæmpe-Fond af Anraabelse for den ulykkelige Menneskehed.

Gennem de halvandet Tusinde Aar, der har været Klosterliv, er dette Gang paa Gang gaaet i Forfald, men atter blevet genrejst. Da Kristendommen var ved at visne i aandelig Tørke, opstod Frans, »Solen fra Assisi«, og »førte Verden frem som til en Foraarstid«. Frans skaber en frisk og levende Forkyndelse, vendt særlig mod de brede Lag. Tiggerklostrene bevarede for en Tid Verdensherredømmet for Kirken. Senere skulde det blive fra et Kloster, Reformationen udgik.

I et Land, som i fire Aarhundreder har været protestantisk, falder det vanskeligt helt at fatte Klosterlivet; men det er ensidigt kun at betragte dette under samme Synsvinkel, som Reformationens Propaganda anlagde. Klosterlivets vældige Indsats maa ikke overskygges af dets menneskelige Brøst.

I Roskilde stod Vor Frue Kloster først under Benediktinerenes Regel for senere at blive undergivet Cisterciensernes. De øvrige fire Klostre tilhørte Dominikanernes (Sortebrødrenes) og Franciskanernes (Graabrødrenes) Ordener; begge Ordeners Munkeklostre var Tiggerklostre. Om Klosterbygningerne i Roskilde ved vi meget lidt, da de alle er jævnet med Jorden. Som Regel var et Kloster et firelænget Anlæg i to Etager. Kirken udgjorde enten Nord- eller Sydfløjen. I alle Klostre var der en Konvent- eller Kapitelsal (Forsamlingslokale), et Refektorium (Spisesal) og et Dormitorium (en Sovesal, paa ældre Dansk Søvnehus), eller dette sidste var erstattet med Celler. I underste Etage dannede Korsgangen Forbindelse mellem de fire Fløje og omslutede Fratergården (Klosterhaven). — Over dette Afsnit er sat et Billede fra Korsgangen i Sortebrødre Kloster i Ribe.

Klostergrundene i Roskilde har været rummelige, vel gen-

Sortebrødre Kloster i Ribe, bygget i første Halvdel af 1400-Tallet.

Billedet viser en Del af Fratergarden og et Stykke af Klosterets Vest- og Nordfløj; over den sidste hæver Klosterkirken sig. Bag de spidsbuede Aabninger løber Korsgangen. — Dette Kloster og Karmeliter Klosteret i Helsingør er de bedst bevarede Klosteranlæg i Danmark.

nemsnitlig en god Hektar eller mere. Desuden har der tæt ved Byen været store Jordtilliggender.

Skulde det rent økonomisk gøres op, hvad Klostrene har betydet for Byerne, vilde det sikkert være de sidste, som stod med Overskudet. Hvad Munkene ved deres Tiggeri har høstet, kan ikke staa Maal med de Fordele, Klostrene har bragt Byerne. Til de rige Klostre er der fra deres Gaarde gaaet en Strøm af Landbrugsvare, hvoraf en stor Del nødvendigvis maatte afsættes. Hvem andre end Byernes Borgere skulde besørge det? Naar en Klosterorden holdt Provincialkapitel — vi kan vel kalde det Repræsentantskabsmøde, strømmede det til Købstaden med Repræsentanter fra hele Norden. Disse Møder blev betragtet som store Festsdage, der kaldte Omegnens Folk og fjernere boende til Byen. I den højt ansete Bispestad Roskilde har der ofte været afholdt Provincialkapitler.

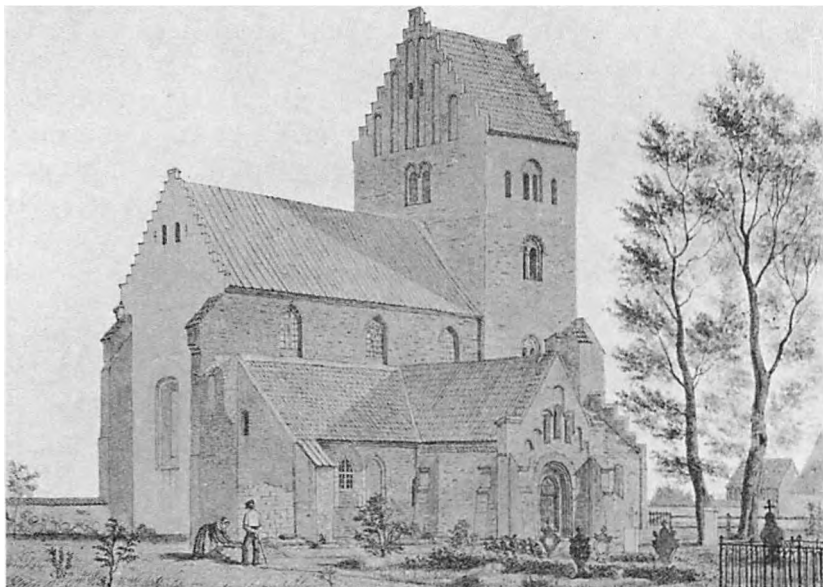
I Vor Frue Klosterkirke hvilede den hellige Margrethe fra Højelse, til hendes Skrin er der stadig blevet valfartet, ikke mindst paa hendes Helgendage.

Mon det ikke ogsaa har betydet noget, naar Dronninger havde faaet saa stor Yndest for et Kloster, at de af den Grund tog fast Ophold i Byen. Dronning Margrethe havde et Hus ikke langt fra Vor Frue Kloster for at være i Nærheden af Søstrene. Christian I's Gemalinde, Dronning Dorothea, der ogsaa ejede Gaard i Roskilde, interesserede sig baade for Vor Frues Søstre og for Graabrødrene. Og Erik Menveds Hustru, Dronning Ingeborg, blev til sidst selv Nonne i Roskilde.

— — —

Den store Bygherre, Biskop Sven Nordmand, rejste ikke alene Fraadstens-Domkirken i Roskilde, men byggede ogsaa i Byens sydlige Del en Sognekirke, som blev indviet til Vor Frue. Ogsaa denne Kirke var en treskibet Basilika. Smalle Bueaabninger mellem firkantede Piller aabnede sig fra Hovedskib mod Sideskibene. Materialet er hovedsagelig Fraadsten. Indvendig var nogle Partier muret i et smukt Siksak-Mønster, et gammelt romersk Skifte. — Tallene bag de i det følgende nævnte Bygninger henviser til Kortet paa Side 97.

Helt fornummet bag rød Munkestens-Skalmuring og delvis forvansket gennem mange Forandringer, staar dog den gamle

Vor Frue Kirke. Akvarel af J. Kornerup 1858.

Til venstre for Sideskibets Tag ses det gamle Højkirke-Vindue. Omkring dette og paa Sideskibets Østmur er Fraadstenskvaeder-Muren synlig. Det lille oprindelige Vindue i Sideskibet skimtes i Krogen mellem dette og Vaabenhuset.

Vor Frue Kirke (17) der endnu, den ældste Bygning paa Sjælland, en af Landets ældste Kirker, fra c. 1080. Kun ved svage Livstegn giver det gamle Fraadstens-Hus sig til Kende. I Krogen mellem Vaabenhuset og Sideskibets Mur titter et af de smaa, oprindelige Sideskibs-Vinduer frem, og oppe paa Sydmuren længst mod Øst vil man opdage et blindt Vindue med Fraadstens-Indramning; det har i sin Tid været Vindue i den dengang lavere Højkirke. Endelig er der nu og da Prøver fremme paa det smukke Mønster-Murværk i Kirkens Indre.

Til denne ældgamle Kirke blev der c. 1158 knyttet et Kloster for Benediktiner-Nonner, *Sct. Maria Kloster* eller *Vor Frue Kloster*. Baggrunden for dets Stiftelse var Krænkelsen af den strenge Bisp Vilhelms Grav i Domkirken. Havde Gravforstyrrelserne kendt noget til, hvad der skete, da denne Mands jordiske Rester første Gang blev flyttet, er det muligt, at de havde betænkt sig.

Biskop Asser var gaact til sine Fædre. De Mænd, som skulde tage sig af hans Begravelse, nemlig Domprovst Herman, Latin-skolens Rektor, Arnfast, og Landprovst Isak, lod nu Bisp Vilhelms Grav aabne for at stede Asser til Hvile her. Da man naaede ned til Bunden, fandtes Bispens Kaabe uskadt mellem hans muldne Ben. Da disse blev taget op, udgik der en mærkelig Vellugt fra dem som af »et Salighedens Salvegemme«. Nu tvivlede ingen paa, at den Mand, hvis Støv duftede saa sødt, maatte have vundet den himmelske Krone. Alligevel gravede man videre og stoppede Vilhelms Ben ned i den nederste Ende af Graven.

Straffen udeblev ikke. Domprovst Herman fik den onde Ild i Næsen, just som han sad ved et gejstligt Møde, som Absalon ledede. Angrebet var saa heftigt, at Herman end ikke kunde tale. Branden bredte sig, og tre Dage efter var han død. Ham skete hans Ret, siger Sakse, for han blev straffet paa den Legemsdel, hvormed han saa uskønsomt havde indsuget den hellige Duft. Ikke bedre gik det Rektor Arnfast. Han led af en alvorlig Mavesvaghed og var saa uheldig at tage forkert Medicin; dette medførte, at hans Lever brast, saa han brækkede den op i Stumper og Stykker. Arnfast indsaa, at hans Lidelser maatte være en Straf for hans Fremfærd mod Bisp Vilhelms Ben, og han lovede at gaa i Kloster og skænke alt sit Gods til dette. Men det var for sent, efter tre Maaneders haardt Sygeleje døde han. Da Provst Isak saa, hvordan det var gaet de to andre, blev han forfærdet og søgte ved en from Handling at afvende Straffen. Derfor stiftede han ved Vor Frue Kirke et Nonnekloster og gav det en stor Del af sit Arvegoods. Alligevel slap han ikke; han fik en langvarig Lungesygdom, der til sidst medførte Døden¹⁾.

Man maa gaa ud fra, at Vor Frue Kloster, som alle vore ældste Klostre, har fulgt den hellige Benedikts Regel; men en Snes Aar efter Oprettelsen, c. 1176, blev Klosteret af Absalon grundlagt paany med store Gaver og rimeligvis samtidig ændret til en Cistercienser-Stiftelse.

Absalons Gaver skal sikkert ses i Forbindelse med en Begivenhed, som fik stor Betydning ikke alene for Klosteret, men ogsaa for Roskilde By. Klosterets Kirke kom nemlig til at huse

en meget værdifuld Relikvie, intet mindre end Legemet af en dansk Helgeninde, den eneste, vort Land har frembragt, nemlig den hellige Margrethe af Højelse. Hun var af Hvidernes mægtige Æt, nær beslægtet med Biskop Absalon. Hun skulde have været kanoniseret; men Processen blev, ukendt af hvilken Grund, ikke gennemført. Officielt blev Margrethe altsaa ikke Helgeninde, men hun var kaaret hertil af Folket¹⁾.

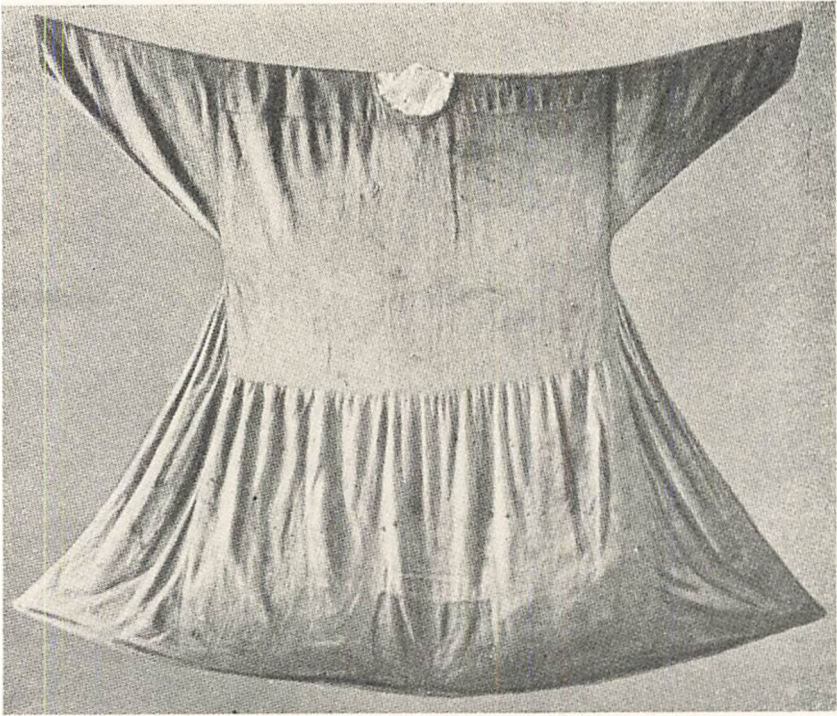
En lille Helgenlegende, som maa være forfattet i Roskilde c. 1200, fortæller, at i 1176 blev en Kvinde ved Navn Margrethe dræbt af sin Ægtefælle Herlog, der klynkede Liget op paa en Bjælke i deres Hus. Som Selvmorder blev Fru Margrethe begravet paa aaben Mark; men ikke længe efter godtgjordes hendes Uskyldighed ved natlig Glimten af Ild over Graven. Dette blev meldt til Biskop Absalon, som først ikke vilde tro derpaa, men da Rygtet mere og mere tog til, lod han Sagen undersøge af paalidelige Mænd. Efter at disse havde bekræftet, at Rygtet havde talt sandt, blev Herlog hidkaldt og maatte gaa til Bekendelse. Nu drog Absalon, omgivet af tætte Folkeskarer, ned til den ædle Frues Grav. Liget blev taget op, af tvættet og lagt paa Baare og med Ærefrygt ført til Roskilde. Med største Jubel ilede Folk af alle Klasser det hellige Tog i Møde. Foran Baaren bar man Vokskerter og Lamper, efter den fulgte Præsteskabet og Biskoppen under Hymner og Lovsange. Helgenindens Lig blev ført til Vor Frue Kirke, hvor der rejstes et mægtigt Gravmæle over hende, og hvor hun udmærkede sig ved mange Undergerninger²⁾.

Mange Pilgrimme valfartede til Margrethes Gravkirke i Roskilde og ofrede Pengegaver, og hendes Ry fik rige Folk til at betænke hendes Kloster i deres Testamenter.

Stedet, hvor Margrethe boede, benævnes enten Ølishøve eller Ølseye, som begge er gamle Navneformer for Højelse. Sct. Margrethe fik ikke alene sin Gravkirke i Roskilde, men paa det

Roskilde Vor Frue Klosters Priorindes Segl. Maria kaaret som Himmeldronning bærer Jesusbarnet og holder Lilje-Scepteret i højre Haand. Forneden knæler Priorinden.

•Sct. Margrethes Særk•.

Sted, hvor hun først var begravet, rejstes der et Kapel; dettes Beliggenhed kendes ikke.

Endnu eksisterer der et synligt Minde, hvortil Hellig Margrethes Navn er knyttet, nemlig en noget medtagen, middelalderlig Messeskjorte (Alba), hvortil Traditionen har knyttet Navnet Sct. Margrethes Særk; den har tidligere været opbevaret i Lunds Domkirke¹⁾ og er nu i Domkirke-Museet. Til Særken var knyttet den Tro, at den kunde lette fødende Kvinder deres Nedkomst, naar de havde den paa. I 1468 anmodede Christian I om at maatte laane den; det vides dog ikke, at Dronningen det Aar er nedkommen.

Med Reformationen skulde al Helgendyrkelse være udryddet, men endnu omkring 1850 blev Frue Kirke flittigt besøgt af syge Mennesker, som ventede Helbredelse ved at ofre i Kirkeblokken. Dette var utvivlsomt en Rest af Middelalderens Pilgrimsstrøm til Hellig Margrethes Skrin²⁾.

In nomine s^{ci} & indidue trinitatis. tam p^{re}sentis q^{ue} future in x^{po} rege-
 nerande pos^{it} terrarū. Ego Absalon. non humanis meritis. sed diuina in me
 ordinante gr^{ati}a. w^{il}shildensi sed^{is} & eccl^{ie} addicibus episcop^o. notificare dignum.
 duri & fidelium memorie commendare. quod claustrū s^{an}c^te marie in ciu-
 itate w^{il}shildense nouella fundatione irrigatum. & pio uniuersū labore
 & tractatu. subscripta dote dotatauim. sp^{irit}us iⁿ resurrectione beatorū me
 recepturū pro paruis & magna. p^{ro} curis ad^{er}ta. p^{ro} temporalib^{us} sempiterna.
 Videlicet inuisam decimationē nr^{am} in ciuitate w^{il}shildense p^{ro}petuis
 temporibus colligendam. & mansionē nr^{am} in hofsum cū omnibus adia-
 centib^{us}. & adhuc adiuuante d^{omi}no mibi conquirendis p^{ro}uol. Supra nomina-
 to loco. & s^{an}ctimonialibus locum colentib^{us}. eccl^{ie} & in uulgari consuetudine
 sup^{er} altare scortau. multas fidelib^{us} affantib^{us}. clericis & laicis. & rem legalit^{er}
 p^{ro}st^{itu}im in mentib^{us} inuicem. q^{ui} iⁿ q^{ui} d^{omi}ni inuicem testificantib^{us}. Hec
 igit^{ur} eccl^{ie}astica. secl^{ar}is ue p^{er}sona. moderna. siue fut^{ura}. dubia p^{ro} certis re-
 cipiat. & de canonica collatione credula n^{on} p^{er}maneat. p^{re}sentis pagina ista
 imaginis nr^e impressione munim^{us}. & cons^{er}uam^{us}. & success^{or}ū nr^{or}ū episc^{op}ū.
 omnium q^{ui} f^{ide}lium oculis & credulitati p^{ro}petuo inspiciendā iniqui-
 mus.

Ego Symon Ab^bo s^{an}c^te s^{an}c^te. Ego ysaie pp^{ri}us. Ego de hosp^{it}alitate. h^{ab}itū subscripser.
 Ego Walter^{us} hui^{us} epi^{sc}opi lap^{id}is. Ego. Uti multa. laici fideles affant^{ur}. hec ueritas. sic ma-
 nib^{us} n^{on} subsc^{ri}bant. corde & deuotione actione sacre donat^{ur}os. affant^{ur} &
 collaudant.

Absalons første Gavebrev til Vor Frue Kloster.

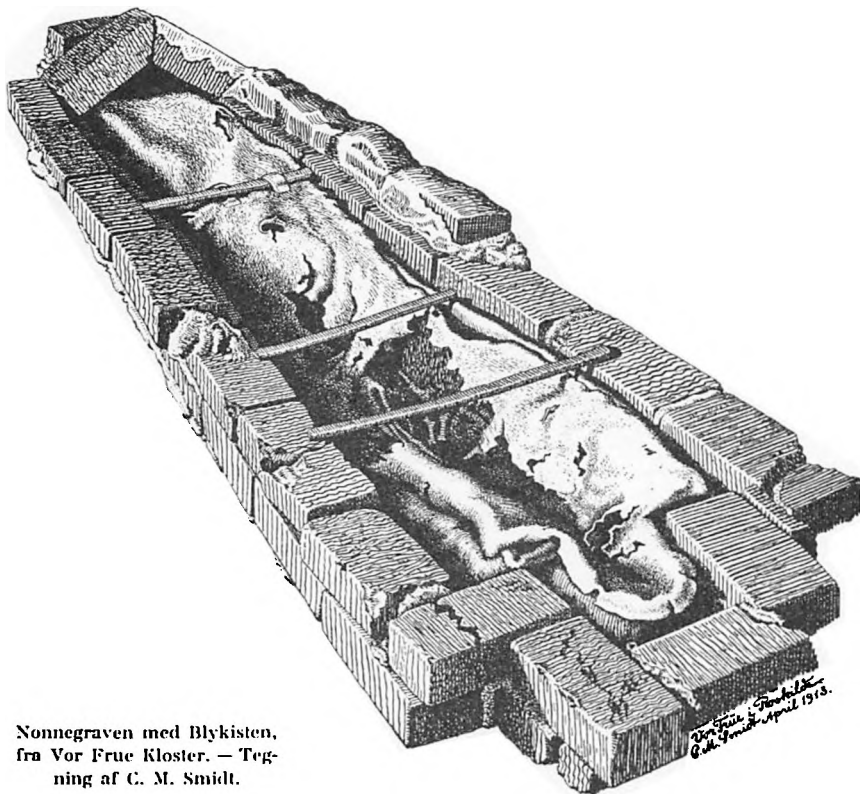
Vor Frue Klosters Rigdom og Storhed skyldes i første Række Absalon. I 1160'erne udsteder han sit første kendte Gavebrev. Selve Dokumentet er af stor Interesse, da det er vort ældste i Original bevarede Privatdokument, samtidig det ældste danske Bispebrev og desuden det eneste i Original bevarede Absalon-Brev¹). Fra 1100-Tallet er der i det hele kun bevaret endnu tre Originaler af Breve, og det er alle Kongebreve; det ældste bevarede danske Dokument er Erik Lams Gavebrev fra 1140 til Sct. Peders Kloster i Næstved. Ved sit første Gavebrev, som gengives her, skænkede Absalon Klosteret hele Bispetienden af Roskilde By, samt sin Gaard i Hove. Kort efter følger næste Gave: Kirkerne i Sengeløse og Gadstrup.

Vi faar et Overblik over Vor Frue Klosters store Rigdomme gennem en Pavebulle fra 1257²). Af Ejendomme nævnes først Klosterets Grund og Tilliggende, dernæst Sengeløse og Gadstrup Kirker, hvortil nu er føjet Glim Kirke og Sct. Peders og Pauls Kirke i Roskilde (disse to Sognekirker nævnes her som een), endvidere Jordegods i ikke mindre end 40 Landsbyer, de fleste i Roskildes nærmeste Omegn, nemlig Fløng (eller den forsvundne By Flenge i Roskilde Landdistrikt), Tokkerup, Allerslev, Svogerslev, Kornerup, Herslev, Karleby, Smørum, Herringløse, Veddelev, Reerslev, Tune, Karlslunde, Tjæreby, Skalstrup, Kamstrup, Sallev, Skensved, Ladager, Viby, Ramsø, Brørdrup og Vindinge. Men ikke nok hermed, Klosteret skulde ogsaa oppebære det saakaldte Margretheskud, den Hellige Margrethes Kollekt, en Indsamling i de 12 østlige sjællandske Herreder, samt den Bispes tilkommende Trediedel af de Gaver, »der samles af de Troende i den hellige Margrethes Kirke ved Havet« (Kapellet ved Køge Bugt) — Klosteret maa forud have haft de to Trediedele; endvidere Bispetienden af Roskilde By og i de Landsbyer, som tilhørte Alle Helgens Kirke og Vor Frue Kirke i Roskilde. Sidst nævnes eet Bol og to Møller med Vandløb i Glim Sogn, altsaa Langvads Mølle og Assers Mølle.

Selve Klostergrunden har været paa omkring en halv Hektar. Tilliggendet udgjorde et Areal paa c. 50 ha sønden for Klosteret; her ligger nu Knudsvej-Kvarteret.

I den første Tid synes der ikke at være foretaget større Ændringer ved Sven Nordmands gamle Kirke, men i Slutningen

af 1100-Tallet nedrives Koret, og paa dettes Plads opføres et større, højst ejendommeligt Kor, som maaske har været et Mausoleum for Sct. Margrethe, hvor hendes Helgenskrin har staaet, og hvortil andægtige Pilgrimme har søgt!).

Nonnegraven med Blykisten,
fra Vor Frue Kloster. — Teg-
ning af C. M. Smidt.

I Tidens Løb foretoges der stadig Ændringer ved Kirken, noget ind i 1400-Tallet blev Koret igen omformet og udvidet mod Øst til mere end den dobbelte Længde. Kirken var da c. 29 m lang; dens nuværende Længde er kun 14 m.

Efter Reformationen forsvandt Klosteret og det halve af Kirken samt dens søndre Sideskib; saadan stod Bygningen i lang Tid, indtil der i 1887 opførtes et nyt søndre Sideskib paa de gamle Grundsten.

Flere Gange er der ved Vor Frue Kirke fundet murede

Nonnegrave, dels af Fraadsten, dels af Munkesten. Da Kælderens under Fruegade 6 i 1913 skulde udvides, blev der fremdraget tre murede Grave. En af disse var saa tæt tilmuret, at Ligklædet endnu laa bevaret, da den blev aabnet; det meste af det gamle Stof smuldrede dog hastigt hen under Luftens Paavirkning. Den vestligste af Gravene var særlig bemærkelsesværdig, fordi den havde et lige saa fornemt Udstyr som Kongegravene i Ringsted, med Blykiste inde i den murede Grav. Blykisten blev optagen og ført til Nationalmuseet. Ved nøjere Undersøgelse fandtes paa Laaget Rester af to malede Kors og en ufuldstændig latinsk Indskrift fra c. 1230: . . gunda Wilhelms Datter hviler her, altsaa en Kvinde, hvis Navn endte med gunda, enten Adelgunda eller Kunigunda. Der er gisnet paa, at hun var en Datter af Hertug Vilhelm af Lüneborg og Valdemar I's Datter Helena.

Denne Grav viser, at Vor Frue Kloster har været en fornem Stiftelse, et Datidens Vallø, hvor ikke alene adelige, men ogsaa kongelige Damer enten er blevet Nonner eller har søgt Ly. Tidligere er der ved Klosteret fundet en Grav med Rester af en Guldbrokadeshue paa den Dødes Hoved; denne Kvinde har altsaa ikke været Nonne. Blandt Nonnerne var Skjalm Hvides Datter Margrethe, i Regelen kaldt Magga, som tidligt var bleven Enke, samt Prinsesserne Margrethe og Marie, Døtre af Valdemar I. Det er til disse to Damer man har et mærkeligt Brev fra Abbed Vilhelm i Æbelholt. Han roser dem først, fordi de, skønt opdraget i Pragt, dog har vendt Verdens Tillokkelser Ryggen, saa Djævelen maa sukke, fordi han er overvunden af det svage Køn. Men saa fortsætter Abbeden: »Jeg formener ikke, at det er nødvendigt at paaminde Eder om, at I ikke beruser Eder ved Bordet, skønt denne Last er almindelig her i Landet. Men sligt bør I afsky, thi derved paadrager endog den stærkeste Mand sig Fordærvelse og Skyld; Blufærdigheden bukker under for Udsvævelsen, det hellige Forsæt bærer ingen Frugt, og det gode Rygte forspildes«¹⁾.

I en af vore gamle Folkeviser faar vi et Glimt af Klosteret at se og i Tilgift en helt romantisk Historie fra c. 1500. Ridderen Morten Venstermand til Havelsegaard i Nordsjælland havde trolovet sig med en ung Jomfru, Anne Jensdatter. Mens

Ridder Morten var udenlands i kongeligt Ærinde, blev Jomfruen sat i Vor Frue Kloster af Familien, som maa have været imod Partiet. Da Ridderen kom hjem, klagede han til Kongen, som gav det Raad at tage Jomfruen ud af Klosteret. Ridderen med Følge sadler deres Heste.

De rede gennem Roskild,
De vare alle saa glade,
Mand kund' ikke Jorden see
For Hest og Brynje-Plade.
Saa glad rider han af Roskild med sin Jomfru.

Efter først to Gange at have redet om Klosteret gaar Ridder Morten ind til Priorinden og beder om at maatte tale med sin Fæstemø, men han faar til Svar, at Jomfruen synger i Koret med de andre Nonner, og at

Hendes Venner have hende klostergived
Herind' at leve sit Liv:
Du rid bort, Morten Venstermand!
Hun aldrig bliv' din Viv.

Ridderen svarede, at Kongen havde givet ham det Raad at tage sin Fæstemø ud af Klosteret og ikke spørge Priorinden. Derpaa gik han sammen med sine Frænder, men de tog Jomfruen med sig: »Saa glad rider han af Roskild med sin Jomfru«. Hjemme paa Havelsegaard holdt de Bryllup, og Kongen blev indbudt dertil, siger Visen. Men Efterspillet blev ikke saa artigt. Bispemortem satte Ridder Morten i Band, og for at komme af Bande maatte han give sin Gaard og 6 Læster Korn til Lucii Kirke i Roskilde. I Ægteskabet kom der ingen Børn, og efter Hr. Mortens Død indgav Fru Anne sig igen i Vor Frue Kloster¹⁾.

Allerede før Reformationen var Klostergodset overladt til en Adelsmand som Len. Efter Troskiftet blev der stillet Nonnerne Valget, om de vilde blive eller rejse bort, og endnu i 1563 var der nogle tilbage. Helt behageligt har det dog næppe altid været for de sidste Klosterdamer. Da Frederik II havde Brug for Bly, tog han Taget af Klosterets Søvnhus; dog lod han til Gengæld Tagstene tage af den øde Sct. Mortens Kirke og lægge op i Stedet for Blyet²⁾. Ikke længe efter døde den sidste Nonne. Hvornaar Klosteret er revet ned, ved vi ikke.

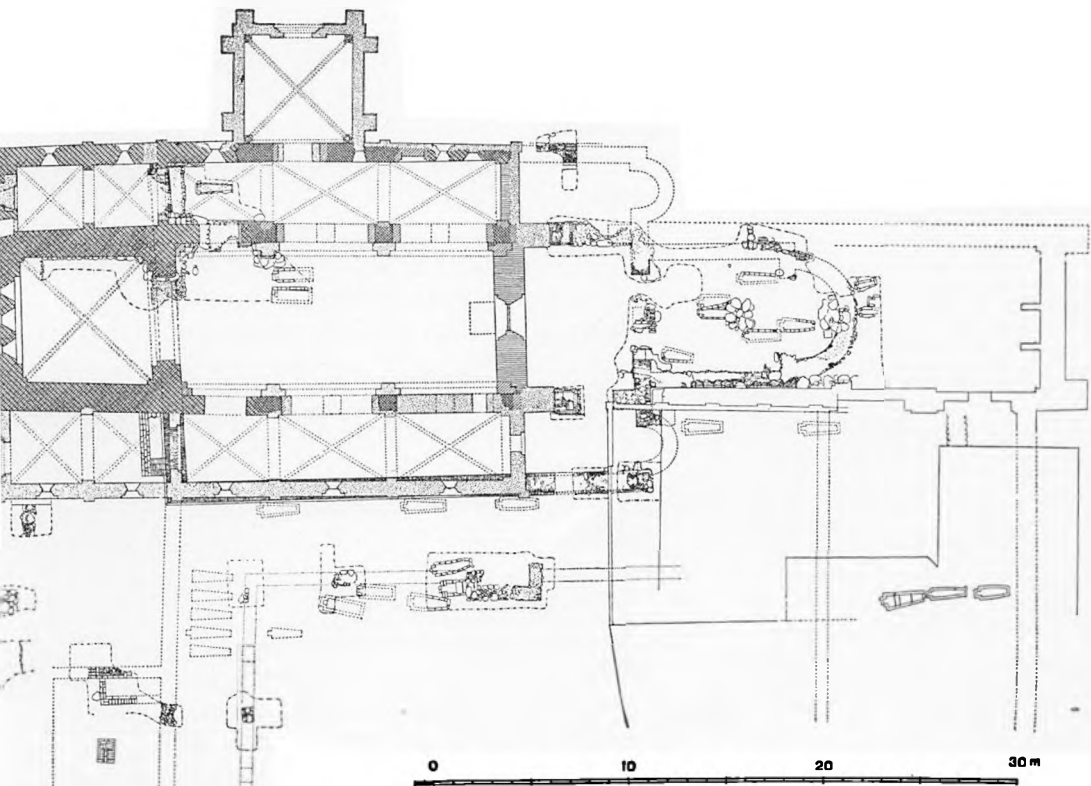
Det er allerede nævnt, at der til Vor Frue Kirke foruden dens Sogneomraade i Roskilde ogsaa hørte et Landdistrikt. Dette Forhold har i Tiden efter Reformationen frelst Kirken. Den vedblev nemlig en Tid at være Sognekirke for en Del af Roskilde samt Tjæreby, Skalstrup og Kamstrup. Senere lagdes yderligere til Frue Sogn: Darup, Hastrup og Hedemøllen, som før laa til de nu nedlagte Alle Helgens og Sct. Peders Kirker¹). Samtidig bestemtes det, at de Borgere, som har søgt til Vor Frue, fremtidig skal søge til Domkirken. Vor Frue var nu fra Købstads- og Kloster-Kirke, til Trods for sin Beliggenhed inde i Byen, gaaet over til at blive Kirke for et Landsogn, Vor Frue Sogn, og det vedblev den med at være lige til 1907, da den nye Vor Frue Kirke paa Tyrebakken ved Køge Landevej blev tagen i Brug.

Ved en Udgravning, som Nationalmuseet foretog 1933—34, blev Kirkens meget udviklede Bygningshistorie udredet og Rester af Klosterbygningerne udgravet.

Det er ikke den anselige Klosterkirke, der er overleveret til Nutiden, men knapt det halve af den. I 1599 brændte hele Kvarteret Øst for Kirken²), og ved den Lejlighed er det rimeligvis gaaet ud over Frue Kirke. Som Kirken staar i Dag, fortæller den selv baade udvendig og indvendig, at den kun er en Rest af fordums Storhed.

Dog, hvor ribbet, hvor uharmonisk Vor Frue Kirke end er, saa udøver den alligevel en forunderlig Tiltrækning. Til Trods for al Omkalfatring er det Sven Nordmands ældgamle Fraadstens-Kirke, vi her har for os. Endnu aabner en af de gamle smalle Arkader sig mellem Hovedskib og nordre Sideskib, og i dettes Østvæg sidder indmuret en trapezformet Gravsten fra c. 1300 over Vekselereren Ditmar og hans Søn, Præsten Ditmar³), en af de Mænd, som har læst Messen og bestyret Sakramenterne for Søstrene og været deres Skriftefader.

I den tidligere Dyrslægegaard i Gevninge hænger der en meget gammel Klokke fra c. 1300. Den er en halv Meter høj, elegant i Formen og bærer, foruden nogle Ornamerter, paa Latin Indskriften: Hellige Maria⁴). Dyrslæge Chr. Tobiassen har i sin Tid købt den paa Lindholm, hvor den var Gaardklokke. Det er en nærliggende Tanke, at den oprindelig har

Vor Frue Kirke og Kloster. — Nationalmuseets Udgravning
1933—34. Tegning af C. G. Schultz.

De skraverede og tonede Partier viser den nuværende Kirke, som indeslutter Dele af den ældgamle Fraadstens-Kirke; Resten af denne med de smaa Apsider samt Koret med Apsis er punkteret. Uden for det oprindelige Kors Vægge ses Murene af det større Kor fra 1100-Tallets Slutning (Margrethe-Mausoleet), og længere til højre kan man følge den sidste store Kor-Udvidelse fra 1400-Tallet. Udgravningen sydlig for Kirken gav lidt Besked om Klosteret. I Vestfløjens Stueetage synes der at have været tre anseelige Sale; over disse har rimeligvis Sovesalen ligget. Både ved den sidste og ved tidligere Udgravninger er der fundet adskillige Nonne-Grave. Yderst til højre paa Plænen ses de tre Grave, man fandt under Fruegade 6; den med Tværstængerne er Graven med Blykisten.

g. Schultz

hørt hjemme i Vor Frue Kloster, der Syd for Lejre Vig ejede et Par Gaarde, hvoraf Lindholm senere er dannet.

Endnu for faa Aar siden var Frue Kirkes Omgivelser fulde af Ynde: Nord for Kirken en stiltfærdig Landsbykirkegaard, ud for Taarnet en aaben, græsbevokset Plads og mod Syd

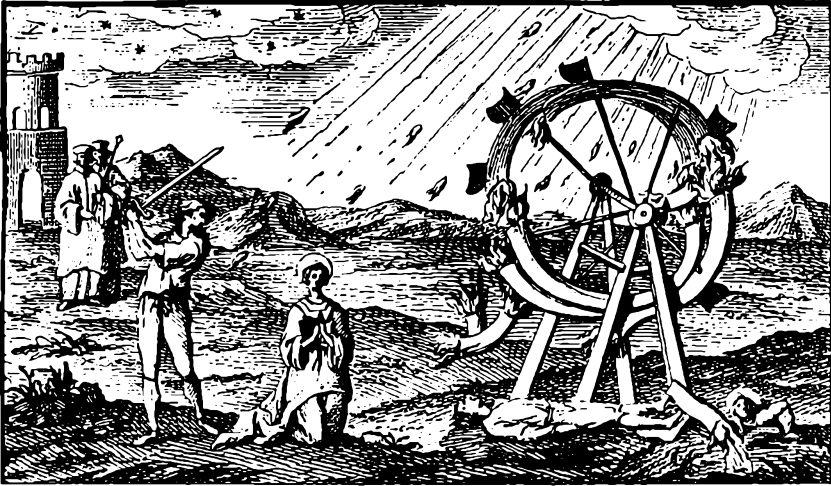
en dejlig Have, i hvis Jord Nonnerne sov i deres murede Grave. Om Foraaret, naar Frugttræerne stod i Blomst, var her et helt Drømmeland. Er det ikke Sang, der lyder? Næppe hørligt, saa fjern den er i Tid — et dæmpet Ekko af Lovsangen hin Sommeraften, da Hellig Margrethe blev ført til sit Hvilested. Og er det ikke Hovslag, der nu gungrer? Ligesom mere nær; det er vel Hr. Morten, der saa glad rider af Roskild med sin Jomfru.

En Sortebrødre-Lektors Segl. Sct. Catharina med det piggede Hjul og Sværdet; nedenunder knæler Sortebroderen.

Sortebrødrenes eller Dominikanernes Orden skyldes Spanieren Dominicus. Dominikanerne (*Domini canes*, Herrens Hunde) lægger Vind paa Prædiken og Sjælesorg og paa Kætteres Omvendelse. De er Tiggermunke og kaldes ofte Prædikebrødre eller Prædikemunke.

1231 kom Prædikerne til Roskilde, skriver Graabroderen Søren Olsen i sine Aarbøger. I de følgende Aar bygges *Sortebrødre Kloster* (15), hvis Kirke blev indviet til den hellige Catharina af Alexandria.

Efter Legenden var hun en underskøn og vis Jomfru af fyrstelig Byrd. Hun var kendt for sin Lærdom og Klogskab, disputerede med og omvendte flere Filosofer; det er vel derfor, hun er bleven Værnehelgen for det filosofiske Fakultet ved Pariser-Universitetet. Da hun engang erklærede, at en hedensk Offerfest var taabeligt Afgudereri, blev hun kastet i Fængsel, og det blev bestemt, at hun skulde lide en pinefuld Død. Ved Hjælp af Hjul med Jernspidser skulde Kødets rives af hende; men paa hendes Bøn sønderbrød Himmelen den frygtelige Maskine. I Stedet for blev hun halshugget, dog først efter at man med Jernspidser havde aflaaet hendes Brystvorter. Hun

Den hellige Catharinas Martyrium.

I Forgrunden halshugges Catharina. Til højre vises det frygtelige Tortur-Redskab, sonderbrudt og antændt ved Himmels Vrede. Billedet fandtes i Domkirken i søndre Korgang, malet paa Muren ind mod Kammekeoret.

afbildes for det meste med et pigget Hjul og et Sværd, undertiden med Sejrspalmen og en Bog eller en Ring, fordi hun var trolovet med Jesus¹⁾.

En af de mærkeligste Begivenheder, der er knyttet til Sortebrødre-Klosteret i Roskilde, er Indvielsen af Erik Plovpenning's Datter Agnes til Dominikaner-Nonne, hvorefter der fortælles under Sct. Agnes Kloster. Ellers er der kun de sædvanlige Meddelelser om testamentariske Gaver. Allerede før Reformationen var Klosteret blevet fattigt og maatte sælge ud af sine Gaarde. Det maa hurtigt være blevet nedlagt, for allerede 1537 udstedte Kongen Kvittering for at have modtaget Kirkens Inventar. En Snes Aar senere fik Byfogden i Roskilde Ordre til at lade de øde Bygninger nedrive. Nogle af Stenene blev solgt til Byggearbejder paa Aastrup og til Opførelsen af Selsø, andre maa være blevet brugt til at bygge Hovedgaarden Sortebrødregaard paa Klosterets Grund. Det anselige Hus, nu Roskilde adelige Jomfruklosters gamle Hovedbygning, er opført c. 1550, til Dels af tidligere brugte, forhakkede Munkesten.

Ved Aar 1660 var Kansleren Peder Reedtz og hans Svoger

Ejere af Sortebrødregaard. I denne Periode blev Gaardens Tilliggende forøget til 17 Tdr. Hartkorn, desuden købtes Sct. Agnes' Klostertomt med tilliggende 11 Tdr. Hartkorn. Margrethe Ulfeld, Enke efter Generaladmiral Niels Juel, og Berte Skeel, Enke efter Generalløjtnant Niels Rosenkrantz købte Gaarden,

Malmhane fra c. 1300. Munden er et Dragehoved, Haandsvinget en Basilisk. Funden i Sortebrødre-Klosterets Grund. Nu i Roskilde Museum.

efter at den havde haft forskellige Ejere. — Med denne Gaard som Grundlag oprettede de to Damer 1699 »Roskilde adelige Jomfrukloster«, den første Klosterstiftelse af denne Art efter Reformationen.

Sortebrødre-Klosteret synes at have ligget i Lunden Nord for det adelige Jomfruklosters nye Hovedbygning, til Dels tværs over den nordre

Ende af Sct. Pederstræde; her er der fundet Murværk og Begravelser. Strædet Munkebro har sit Navn af Klosteret, som det har været Adgangsvej til. Da Grunden til den nye Hovedbygning blev udgravet, stødte man kun paa sparsomme faststaaende Murrester, men paa adskillige løse Sten og Gulvfliser. Ved denne Lejlighed fandt man den smukke Malmhane, som nu opbevares paa Roskilde Museum. Udover forskellige Bygningsdele, der tyder paa, at Bygningerne har været smukke og kultiverede, er den vort eneste synlige Minde om det gamle Sortebrødre Kloster.

Ladegaarden har ligget østlig for Klosterkomplekset, et Sted paa »Klosterjorderne«; her laa der ogsaa en Tegllade ved noget, der kaldes »Munkegabet«, en Gennemkørsel for Klosteret gennem Byvolden. Sortebrødre- eller Prædikebrødrenes Mølle er den senere Rimors Mølle (Plambechs Uldspinderi),

som ligger ved den sidste Rest af den sidste Mølledam i Roskilde¹⁾.

— — —

Frans af Assisis Navn og hans Gerning lyser over Europas yngre Middelalder, og hans Personlighed og Livsgerning har sat sig uudslettelige Spor i Kristendommens og Kulturens Historie. — Hans Munke har mange Navne. Foruden Franciskanere benævnes de Graabrødre efter deres Kuttens oprindelige Farve, og selv kaldte de sig gerne »de smaa Brødre«. Navnet havde en dobbelt Betydning, det var et Ydmyghedens Symbol og en Tilknytning til de ringe i Verden, dem, Graabrødrene helst vilde arbejde for. Ligesom Sortebrødrene var Graabrødrene gæve Prædikanter, de sidste i mere bred og folkelig Stil, Datidens »Frelsens Hær«.

Grevinde Ingerd af Regensteins Segl.

Graabrødre-Klosteret (16) i Roskilde blev grundlagt 1237. Som en af Klosterets Velgørere nævnes Grevinde Ingerd af Regenstein, der skænker Brødrene sin grundmurede Gaard i Byen. Fru Ingerd var en Dame af Hvidernes Æt, Broderdatter til Anders og Peder Sunesen. Hun var først gift med Kong Valdemars Marsk, senere med en tysk Greve. Hun har gjort sig bekendt ved sin store Velgørenhed over for Klostrene, er den egentlige Stifter af Sct. Clara Kloster i Roskilde og har bidraget til Oprettelsen af flere Graabrødre-Klostre. Ingerd døde c. 1258 og blev begravet i Graabrødre-Kirken i Roskilde.

Erik Plovpenning omfattede Roskilde-Graabrødrene med stor Velvilje. En Foraarsdag 1241 besøgte han deres Kloster og udstedte ved den Lejlighed det mærkelige Brev, hvori han lover, at han vil dø i Graabrødrenes Ordensdragt og ønsker at jordes i denne Dragt i deres Kloster i Roskilde. Brevet er bevaret gennem en Afskrift af Roskilde-Graabrøderen Peder Olsen.

Til dette Brev er der knyttet et Sagn. Da Kong Erik skulde halshugges i Baaden paa Slien, spurgte Krigsmændene ham om hans Skat; han svarede dem, at den største Skat, han havde i Verden, laa i en Kiste hos de smaa Brødre i Roskilde, og gav dem Nøglen til Kisten. Da Kong Abel kom til Roskilde og i Graabrødre-Klosteret lod Kisten aabne, fandt han intet andet end en Munkekutte og dens Reb¹⁾.

Erik Plovpenning fik ikke sit Ønske om at blive begravet i Roskilde opfyldt; men det var Roskilde-Bispen Lage Urne, som mange Aar senere skaffede ham et blivende Hvilested i Sct. Bendts Kirke i Ringsted, efter at hans jordiske Rester forud havde været anbragt ikke mindre end fire forskellige Steder.

I sin Folkevisesamling²⁾ gengiver Anders Sørensen Vedel med behørig Skepsis en fantastisk Historie om, at Kongemorderen Rane Jonsen skal have søgt Ly i Klosteret og boet i et Hulrum i Muren, hvorfra der førte Løngange ind i Kirken, saa han kunde staa inde i det murede Alter og følge Gudstjenesterne. Erik Menved siges at have faaet Pavens Tilladelse til at trænge ind i Klosteret, hvor Ranilds egen Hund forraadte hans Tilholdssted. Kongemorderen blev halshugget og stejlet uden for Roskilde 1295. I Folkevisen hedder det:

De fulde Ranild aff Roskilde ud,
Hand vred sine Hender saa saare:
Alle de Fruer i Staden vaare,
De felder for hannem taare;
Hand bød dem alle Tusind god nat.
De bade hannem vel fare.

Ledde de Ranild for offuen By,
Hand saa de Steyler opstande.

Senere skal hans Slægtninge blandt Gejstligheden have taget ham ned af Stejlerne, i Procession ført Liget ind i Byen og ladet det begrave i Kirken.

Langt mere klosterligt lyder det, at Munken Jens Paaske, Johannes Paschæ, Forstander for Klosteret c. 1297, var en meget ihærdig og dygtig Afskriver. Han afskrev flere Værker, ogsaa hele Bibelen ikke mindre end to Gange; den første Gang satte

han vist Rekord ved kun at bruge 19 Maaneder. En af Klosterets haandskrevne Bibler var paa Universitetsbiblioteket indtil Branden 1728.

Hen mod Middelalderens Slutning opstod der inden for Graabrødreordenen en Reformbevægelse for at faa genindført de gamle, strenge Regler. Som den ivrigste inden for denne Bevægelse har Graabrøderen Laurids Brandsen, Laurentius Branderi, fæstnet sit Navn i Historien; ialt bragte han 11 af de 29 danske Graabrødreklostre »til Observans«, som det hedder. Paa sine ældre Dage gik han som simpel Broder ind i Graabrødre Kloster i Roskilde, som han ogsaa havde faaet reformeret, og her døde han 1496.

Endnu mere kendt er eller burde Munken Peder Olsens Navn være paa Grund af hans store Fortjenester af dansk Historie. Paa Universitetsbiblioteket opbevares en lille tyk, meget tæt skreven Bog, som trykt vilde fylde et stort Foliobind. Det er Peder Olsens originale Haandskrift, hvori den flittige Mand har samlet 16 forskellige historiske Skrifter, meget vigtige Kilder til vor Middelalders Historie. Noget er rene Afskrifter, andet Sammenstillinger af forskellige ældre Kilder; dog er der ogsaa mere originalt Stof, bl. a. hans Graabrødrenes Historie i Danmark. Blandt de i Bindet opbevarede Skrifter er der en Afskrift af »Roskilde-Krøniken«.

Det er endvidere Peder Olsen, der har overleveret os den ældste Beretning om det himmelfaldne Dannebrog; heri henlægges Begivenheden til 1208, mens den ellers er knyttet til Reval-Slaget 15. Juni 1219¹).

Meget ved vi ikke om Peder Olsen. Han var maaske født i Sonnerup, blev Munk i Graabrødre-Klosteret, traadte ud af det efter Reformationen og levede senere i Roskilde som historisk Forfatter. Da han c. 1570 laa paa sit Dødsleje, kaldte han Historikeren Anders Sørensen Vedel til sig og overgav ham den lille haandskrevne Bog, sit Livs vigtigste Arbejde²).

Graabrødrenes Kirke har været velforsynet med Relikvier. Man

Graabrødre-Klosterets Segl. Herren siddende til Bords med Mariu; han hæver velsigende højre Haand og holder Evangeliebogen i venstre. En knælende Person tvætter hans Fødder.

har to Fortegnelser, som opregner 501 mærkelige Sager; trykt fylder Listerne 12 Foliosider. Først er der Snese af »personlige« Relikvier, af Apostle og Martyrer, af Jomfru Maria og Johannes Døberen, af Helgener og Helgeninder, ogsaa af de nordiske, bl. a. Ansgar, Birgitta, Olav, Knud Konge og Knud Hertug samt Vilhelm af Æbelholt. Dernæst er der en Mængde Sager, som nærmest maa sidestilles med den Art »Erindringer«, naive Turister slæber af med. Alt dette, der synes os Snurrepiberier, har haft stor Betydning for Datidens Mennesker. Adskillige af disse Relikvier har været Gaver til Brødrene; vi ved, at Kong Hans' Enke, Dronning Christline, skænkede dem 22. Alle disse Skatte, som det dengang var, blev opbevaret i kostbare og mærkelige Gemmer, i Beholdere dannet af Strudsæg, i Skrin af Sølv eller Elfenben m. m. Der er ikke til vore Dage overleveret en eneste af alle disse Relikvier. Graabrødrene i Roskilde havde ogsaa samlet sig et Bibliotek; det blev efter Reformationen overgivet til Domkapitlet, men er senere helt forsvundet.

Rundt om i Landene har Graabrødrene haft stor Betydning for Byernes Middelstand; de har samlet Haandværkerne til Brøderskaber, hvoraf Laugene er udgaaet. Det var i Klosterens Kapitelsale, at der blev forhandlet om Laugsskraerne, og her blev de vedtaget. I Roskilde bestod der en særlig nær Forbindelse mellem Graabrødrene og Skomagersvendene; disse havde i Klosterkirken »indstiftet« en Lysekrone, som skulde tændes paa en Række Helligdage, særlig Sct. Frans' Dag den 4. Oktober.

Ved Reformationen ophæves Klosteret. Mens der er Efterretninger fra mange andre Byer om brutal Optræden over for Munkene, kendes sligt ikke fra Roskilde. 1561 blev Klosterets Bygninger og Grund overdraget til en fynsk Adelsmand, dog undtaget Kirkegaarden og Klosterkirken, som skulde være Sognekirke for seks af de tidligere Sogne. Resten af Byen skulde henlægges til Domkirken, som først nu bliver Sognekirke. Godt en halv Snes Aar senere befales det, at Graabrødrekirken skal nedrives, det blev dog ikke til Alvor, først i 1625 synes en Del af Kirken at være bleven nedbrudt. Tilbage stod den østre Del som en Slags Kapel; den blev benyttet til Guds-tjenester og Begravelser i hvert Fald lige til 1700-Tallet. Her

skulde Disciplene fra Latinskolens ældste Klasse efter Tur øve sig i at holde Prædiken om Søndagen; dette holdt dog op, da en Dag en uforberedt Dreng hængte sig.

I den følgende Tid laa Resten af Kirken hen som Ruin og Stenbrud for Byens Borgere. Lige til 1832 stod endnu den østre Del af Muren som »en gammel, ærværdig Ruin, den sidste, der fandtes i Danmarks forrige Hoved- og Residensstad«¹⁾. Men ogsaa denne Rest forsvandt, og der rejstes et Kors paa Stedet. 1855 blev Begravelses-Kapellet bygget paa Klosterkirkens Plads. Ved Gravning paa Kirkegaarden støder man nu og da sydlig for Kapellet paa Murrester og Brokker fra Klosteret — Graabrødre Kirkegaard, der endnu benyttes, har været i Brug i mere end 700 Aar.

Roskilde Sankt Clara
Søstres Abbedisses Segl.
Aftryk af det paa Klosterets
Grund i 1843 fundne
Kobbersignet.

I Sct. Clarasøstrene eller Clarisserne har Graabrødrene deres kvindelige Sidestykke. — Sct. Clara Ordenen eller Sct. Damians

Orden er stiftet paa Frans af Assisis Tid af en italiensk Kvinde, Clara Scifi, der var bleven dybt greben af hans Forkyndelse. Hun aflagde sit Klosterløfte i Sct. Damians Kirke i Assisi. De kvindelige Franciskaneres Klosterregel er mere streng end de mandliges, de maa forpligte sig til Tavshed, og Samkvem med Folk uden for Klosteret er forbudt. Nonnerne skal være simpelt klædt og leve yderst spartansk.

Sct. Claras Kloster (13) i Roskilde nævnes første Gang 1255, da Enkegrevinde Ingerd af Regensteen skænker det store Gaver af Jordegods; hun betragtes som Klosterets egentlige Stifterinde. Senere faar Sct. Clara mange andre store Gaver, bl. a. af Ærkebiskop Jacob Erlandsen. Paver, Konger og Bisper kappes om at skænke det Privilegier og Beskyttelsesbreve.

Søstrene kunde selvfølgelig ikke selv forrette Gudstjenesten; hertil ansattes to duelige Graabrødre, der ogsaa skulde høre Skrifte og administrere de kirkelige Sakramenter.

Klosteret brændte i 1302. Gennem en bevaret Kontrakt med Claus Teglbærder faar vi Lejlighed til ligefrem at følge dets

Genopførelse, vi ser saa at sige Stenene blive til. Klosteret skulde lægge Værktøj til: Hakker, Spader, Hjulbøre o. s. v. Claus skulde brænde Stenene og eventuelt glasere Huulteglene til Tagene og have sin Betaling i Penge og Naturalier¹).

Klosterreglerne var som sagt meget strenge, og fremmede maatte ikke betræde Klosteret. Rent undtagelsesvis fik Fru Ingeborg, Erik Menveds Dronning, Lov til med særlig Tilladelse hver Gang at gæste Søstrene tre Gange aarlig sammen med ti ærlige Matroner, men de maatte hverken spise eller blive der Natten over.

Det var i dette hendes Yndlings-Kloster, at den ulykkelige Dronning selv i 1318 indtraadte som Nonne. I sit Ægteskab havde hun ialt født 14 Børn, deraf var 11 enten dødfødte eller ufuldbaarne, og 3 fik en hastig og tidlig Død. Da hun en Dag kørte med sit sidste Barn, en 4 Maaneder gammel Prins, fra Abrahamstrup (Jægerspris) til Holbæk, faldt Barnet ud af Vognen og brækkede Halsen. Dybt nedbøjet af Sorg og for at paalægge sig selv en Bod for sin Uagtsomhed indgav Dronningen sig i Sct. Claras Kloster. Det siges, at Biskop Oluf af Roskilde trøstede hende med mange Ord og opfordrede hende til igen at give sig til Verden. Men hun sagde Nej. Hun vilde helst blive, hvor hun var, og i øvrigt forudsaa hun, at baade Kongen og hun selv skulde dø i dette Aar²). — Dronning Ingeborg sluttede sit Livs Dage i August 1319, og Kong Erik døde i Roskilde i November samme Aar. — Det er Dronning Ingeborg, som i den latinske Indskrift paa Messinggravpladen i Ringsted Kirke beder alle dem, hun mod sin Vilje maatte have gjort imod, at tilgive hende og mindes hendes Sjæl.

Gennem store testamentariske Gaver og Medgiffter for Adelsdøtre, som skulde forsørges i Klosteret, blev dette i Tidens Løb meget rigt. Da dets Gods efter Reformationen delvis overgik til Universitetet, nævnes der 102 Gaarde, men den Part, Kronen beholdt, har næppe været mindre. Det meste af Godset laa paa Sjælland, ikke saa lidt af det i Byerne i Roskildes Omegn; her skal blot nævnes, at Nonnerne havde 5 Gaarde i Svenstrup, der deraf fik Navnet Søster Svenstrup (Søstrenes Svenstrup), i Modsætning til Brødre Svenstrup, Hovedgaarden Svenstrup ved Borup, som indehaves af Antvorskov. I og

ved Roskilde ejede Klosteret flere Ejendomme; der nævnes blandt andet et Teglværk og Sct. Clara Mølle, samt vestlig for Byen den saakaldte Eng- og Flengmark paa over 600 Tdr. Land; her til hørte naturligvis en Ladegaard.

Klosteret rummede ikke færre end 40 Nonner, Abbedissen medregnet; de skulde, siger Klosterregelen, oplæres i hæderlige og nyttige Arbejder, og de bedst begavede lære Bogstaverne. Søstrenes Dragt var en snæver, sækkeformet Kjortel af sort Uld med sort Slør;

ligesom Munkene bar de egentlige Nonner et Reb om Livet. Søstrene havde ikke Celler, men fælles Sovesal, hvor ogsaa Abbedissen sov. Klosterregelen bestemte, at der kun maatte være een Indgang, helst i øverste Etage; en Stige, som blev trukken ind hver Aften, var den eneste Forbindelse med Omverdenen.

Det meste af Sct. Clara Klosters Arkiv er mærkeligt nok bevaret. Det giver os i første Række en Masse Oplysninger om Godset, men vi faar ogsaa at vide, at Nonnerne udlaante Penge mod Pant saavel i fast Ejendom som i Løsøre, og at Klosterets faste Bygninger af forskellige Folk blev benyttet som sikkert Opbevaringssted for Værdigenstande.

Paa sine ældre Dage tegnede J. Kornerup en Række Smaa-billeder, ofte med fornøjeligt opfattede Scener fra hans Virksomhed. Her er et, som skal vise hans Gravning efter Resterne af Sct. Clara Kloster.

Nogle Breve fra et Par Nonner til deres tidligere, nu bortrejste Skriftefader, den kære, dydelige Broder Laurids, giver os et mærkeligt Indblik i Klostersilværelsen. I det ene Brev beder en Nonne paa den fattige Søster Bodils Vegne Broder Laurids om for den Løn, han vil have af Gud, at give hende Klæde til en Kaabe eller en Kjortel, da hun slet ikke har noget, hun kan gaa i; men Søster Bodil maa endelig ikke faa noget at vide om dette. Det andet Brev er fra Søster Bodil selv til hendes kære Skriftefader. Hvor ængstelige, næsten fortrykte hendes Ord end er, saa gløder de dog af dulgt Inderlighed, for ikke at sige Kærlighed — og saa ender Brevet med, at hun beder ham om nogle Egernskind. Hendes dydelige Broder har dog aldrig faaet Brevet, ellers var det ikke havnet i Klosterets Arkiv. Flere Aar efter blev Søster Bodil en af Klosterets sidste Abbedisser¹⁾.

Allerede 1561 overgik Sct. Clara og en Del af dets Jordegods til Universitetet. Ikke længe efter blev Bygningerne revet ned, og en halv Million Sten derfra gik til Selsø. Den sidste Nonne, Søster Ingeborg, fik sit Underhold fra Roskildeggaard.

Klosteret laa Vest for Tuttesti og Nord for Birkeallé, nærmest op mod denne sidste; et gammelt Brev viser, at det har ligget ikke langt fra Bygraven²⁾. Omkring Midten af 1700-Tallet skal der endnu have været Ruiner; de sidste Rester blev fjernet i 1843 og det meste af Fundamenterne opbrudt. I 1893 foretog J. Kornerup for Nationalmuseet en Undersøgelse af Klostergrunden uden at finde Spor af Bygningerne ud over nogle Granit-Fundamenter og mange løse Murstensbrokker. Fra Klostergrunden er der nu og da til Nationalmuseet indsendt forskellige Bygningsdele, som tyder paa, at Sct. Clara Klosterets Bygninger har været fint kultiverede.

Paa Grunden er fundet forskellige Smaasager, saaledes i 1843 et Signet i Bronze. Det bærer Omskriften: Abbedissen for Sct. Clara Søstrene i Roskilde, og har et Billede af Jomfru Maria med Barnet, foran hvilket Sct. Clara knæler; fornedet ligger Abbedissen paa Knæ. Da den gamle Klostergrund blev udlagt til Kolonihaver, opgravede man i den første Tid mange Brokker af røde Munkesten.

Som Graabrødre Kloster har sit Sidestykke i *Sct. Clara*, saa fik Sortebrødre sit i *Sct. Agnes Kloster* (14); det kaldes lige saa tit *Sct. Agnete*, men dette er samme Navn som *Agnes*.

Klosteret er stiftet 1263 af Erik Plovpennings 14-aarige Datter *Agnes*. At et Barn staar som Stifterinde, ser straks mærkeligt ud,

En Klostergivning.

En ung Jomfru, kendelig paa det udslagne Haar og Jomfrukransen, modtages ved Klosters Port af venlige, ældre Nonner, bag hende gaar hendes glade og tilfredse Forældre; hendes Fader bærer i Haanden en Rosenkrans. Billedet er fra c. 1500.

og Begivenheden fik da ogsaa usædvanlige Følger. Vel bevidner den unge Dame, at hun ikke »efter menneskelig Tilskyndelse, men efter Indgivelse af Gud«¹⁾ tog Sløret og skænkede hele sin Fædreneerav til Oprettelse af et Kloster; og højfornemme Prælater og værdige Roskilde-Borgere møder mandstærkt op og bevidner det samme. Noget lignende siges om hendes 21-aarige Søster *Jutta*, da hun tre Aar efter ogsaa tog Sløret. Men hvad der senere skete, modsiger alvorligt alle disse Erklæringer. Begge Søstrene forlod nemlig efter faa Aars Forløb Klosteret og tog det skænkede Gods tilbage. Desuden optraadte *Jutta* saadan, at *Arild Hvitfeldt* næppe har helt Uret, naar han i sin *Krønike* bemærker, at »hun icke haffde Klosterkiød«²⁾. En alt for ivrig Erklæring fra *Christoffer I's* Enke, *Dronning Margrethe Sambiria*, synes at lede paa det rette Spor. Det er øjensynligt denne Dame, som maa have set sin Interesse i at faa de to Kongedøtre vel anbragt bag Klostermure — maaske

for at modvirke, at der af de to Prinsesser blev rejst Arvekrav paa det kongelige Slægtsgods¹).

Dramaets første Akt, Agnes' Klostergivning, udspilles tidligt i 1263 i Sortebrødre Klosterets Kirke i Roskilde. Til Stede var en stor og fornem Forsamling: Dronning Margrethe Sambiria og »Rigets Formynder«, Hertugen af Brunsvig, mange Gejstlige, i første Række Pavens Udsending, to Bisper, samt Kanniker, Munke og Roskilde-Borgere. Hertugen af Brunsvig var en Slægtning af Kongehuset og Dronningens Raadgiver, Landets virkelige Regent i hendes Søn Erik Glippings Mindreaarighed. Over for denne respektindgydende Forsamling erklærede det unge Pigebarn, at hun havde fattet det fromme Forsæt om i Ordensdragt at tjene Gud i Staden Roskilde til Ære for Herren og hans glørrige Moder og den hellige Jomfru og Martyr Agnes, at hun paatog sig at bygge et Kloster og vilde skænke dette alt sit Gods. Da Hertugen af Brunsvig opfordrede hende til at trække sig tilbage, idet han tilbød at skaffe hende en Ægtefælle blandt Fyrsterne, svarede hun, at hun havde lovet at ægte den Udødelige, og at hun af Kærlighed til hans Rige alt havde fattet Foragt for Verdens Rige og al Verdens Pragt. — Efter dette blev Agnes optaget i Ordenen af Pavens Udsending, der med egne Hænder afklippede hendes Fletninger, som hun derefter med megen Fromhed ofrede paa Alteret, idet hun over dette tilskødede Klosteret alt sit Gods at besidde til evig Tid efter Landskabslovene²). Efter senere at have aflagt Klosterløftet valgtes den meget unge Dame til Priorinde for det nyopførte Kloster.

I'aa Aar senere traadte Prinsesse Jutta ind i Klosteret. Det foregik med stor Højtidelighed i Sct. Agnes Klosterets Kirke og i manges Nærværelse. Hun blev optaget og iført Ordensdragt af sin Søster, Priorinden, derefter skødede hun alt sit Arvegods i Kong Erik Glippings Kappe, hvorved forstaas, at hun overgav Godset til Kongen, som lod det gaa videre til Klosteret og lod Brevet derom lægge paa Alteret i Klosterkirken³). Hun tilkendegav, at hun gjorde dette for Kristi Skyld, og lod derefter sit Haar afskære. En Del af Dronning Margrethe Sambirias Hofdamer fulgte med hende i Klosteret, ligesom tidligere med Agnes. Efter senere at have aflagt Klosterløftet afløste Jutta sin alt for unge Søster som Priorinde.

Nu forløb der en tre Aars Tid, da satte en Begivenhed Roskilde og snart efter det ganske Land paa den anden Ende. Rytget kunde fortælle, at de to Prinsesser »paa Anstiftelse af alle gode Menneskers Fjende« (Djævelen) havde brudt deres Ordensløfte og forladt Klosteret. Og ikke nok med det, de havde ogsaa medtaget det rige Gods, de havde skænket. Det første kunde være slemt nok, men det sidste var en økonomisk Katastrofe for Klosteret, ensbetydende med dets fuldstændige Forringelse og Ødelæggelse¹⁾.

Senere maa Agnes have faaet Samvittighedskvaler, for hun skænker ikke alene Sct. Clara Søstrene i Roskilde et Bol Jord til Bod for sine Fædres Sjæle og sin egen, men betydeligt mere Gods til Sorø Kloster af særlig Hengivenhed for dette²⁾. Hun fik i hvert Fald den Fornøjelse af det, at Sorø-Munkene i deres Gavebog behandler hende med stor Venlighed, idet de undskylder hendes Flugt fra Sct. Agnes Kloster med, at Søstrene havde været alt for strenge og haarde ved hende. Desuden fortæller de, at mens hun færdedes blandt de verdslige, levede hun et kysk Liv og gav mange Almisser. Om lignende Overdragelser fra Juttas Side hører man intet; hun var sikkert mere optaget af andre Ting.

De to Søstres egenmægtige Handlen med det een Gang bortskænkede Gods forvoldte megen Spektakel; det endte dog med, at Erik Glipping inddrog det meste af det, og at hans Søn Erik Menved senere frasagde sig det til Bedste for Klosteret³⁾. Tilbage stod kun det Gods, Sorø Kloster havde faaet, men herom var de to Klostre saa fornuftige at gaa paa Forlig, saa hvert fik sin Part⁴⁾.

Om Jutta fortælles det, at næppe var hun sluppen ud af Klosteret, før adskillige fornemme Friere mødte op. Skønt hendes Slægt raadete hende til at gifte sig, vedblev hun dog at paastaa, »at hun stedse vilde leve Jomfru«⁵⁾. Hun vilde dog gerne se sig om i Verden. Den første Rejse skulde gælde hendes Søster Sophie, som var gift med den svenske Kong Valdemar Birgersen. Med et anseligt Følge og mange Heste drog Jutta af Sted til Sverige, hvor Kong Valdemar tog »saa venligen mod hende, at den gode Kloster-Jomfru blev frugtsommelig og avlede en Søn med ham«, som Høiberg⁶⁾ udtrykker

sig. Kongen maatte som Bod gøre en Rejse til det hellige Land. Prinsessen var det vanskeligere at faa Ram paa.

Da Rygtet om denne Skandale naaede til Juttas tidligere Medsøstre i Roskilde-Klosteret, blev der stor Opstandelse. Priorinden henvendte sig direkte til Paven om alvorlige Foranstaltninger, for allerede tidligere var Jutta bleven bandlyst gennem to svenske Biskopper, dem af Skara og Linkøbing; men denne Dom havde hun »flere Aar igennem paa forkastelig Maade foragtet og baaret med forhærdet Sind«¹⁾.

Paven skriver nu til Ærkebisen i Lund om Jutta, der »med Fare for Fortabelse flakker om i den timelige Verden«, at han skal lade hende bandlyse offentlig paa alle Søn- og Helligdage med Klokkeringning og tændte Lys. Bandlysningen skal forkyndes alle Steder, hvor det er hensigtsmæssigt, og der skal sørges for, at alle strengt undgaar hende. Men selv denne Kraftanstrengelse hjalp intet. Jutta har sikkert ikke ophørt med at flakke om i den timelige Verden, indtil hun i 1284 forlod den.

I Sct. Agnes har man trukket Vejret lettet. Og da senere det meste af de to eventyrlige Søstres Gods vendte tilbage til Klosteret, maatte alt være saare godt. De følgende Aar høres om Testamenter og om Livsgaver til Klosteret. I 1295 skænker saaledes Erik Menved dette sin Jord ved Byen, kaldet Konnungshegnet, og Møllen derpaa, beliggende ved Haraldsborg²⁾. Klosteret fik efterhaanden Ejendomme i ikke mindre end 70 sjællandske Landsbyer.

I 1508 faar vi at vide, at Søstrenes Antal skal være 30, af hvilke de 23 »skulle gange til Kor med Priorissen og tjene den almægtigste Gud og Sct. Agnes og bede for deres Sjæle, som har stiftet Klosteret«, mens de resterende 6 Søstre »skulle være udi Stegerset, udi Kælderen og udi andre af Klosterets Sysler og Arbejder«³⁾. Om Klosterets Fornemhed vidner to saa fine Priorindenavne som Magdalene Bille og Birgitte Oxesdatter.

Klosteret har ejet en Badstue ved Sneversti, vel ikke til eget Brug. I et Brev fra 1515 erkender Lage Kedelsmed og Lauritz Kleinsmed, Borgere i Roskilde, at de af Sct. Agnes Kloster har lejet den øde Grund, hvor Klosterets gamle Badstue for-dum stod⁴⁾.

Efter Reformationen var Klosteret først bortforlenet til Adelsmænd. 1579 faar Lensmanden i Roskilde Kongens Tilladelse til at borttage 4000 Mursten fra dets Bygninger, og lidt senere omtales yderligere 80,000 Sten, der skulde sendes til Kronborg. Derefter maa Ruinen være gaaet over paa borgerlige Hænder, for 1672 sælger Borgmester Herman Schrøders Enke, Fru Eva, født Motzfeldt, det tidligere Kloster med et Tilliggende paa 11 Tdr. Hartkorn til Peder Reedtz paa Sortebrødregaard, hvoraf senere »Roskilde adelige Jomfrukloster« blev dannet.

Endnu ved Begyndelsen af forrige Aarhundrede var der en beskedent Rest af Klosteret tilbage i Form af et lille straatækt Hus med tykke Munkestensmure; det brændte c. 1825, og Murene blev revet ned¹⁾. I Sct. Agnes Husene, der staar paa en Del af Klostergrunden, er der Munkesten i Væggene, og nu og da støder Beboerne i deres Haver paa Skeletter og paa Grundsten, som ligger i Rækker og former Rum.

Endnu ejer vi et lille Minde fra Sct. Agnes Kloster, fundet paa dets Grund under ejendommelige Omstændigheder. Det er et Signet, hvori ses Duen med Oliegrenen og Omskriften: Søster Ingerd i Roskilde. Det laa øverst i et friskt Muldvarpeskud, som var skudt op i Nattens Løb, og blev fundet en tidlig Morgen af en Mand, som gik forbi paa Vej til sit Arbejde. Signetet, som har tilhørt en Søster i Sct. Agnes og dateres til c. 1250, opbevares paa Nationalmuseet²⁾.

Det af den unge Prinsesse Agnes oprettede Kloster er indviet til hendes Navnehelgen, den romerske Helgeninde Sct. Agnes. Det var en skøn Jomfru, som i sin pure Ungdom blev Martyrinde. I Legendene hedder det: »Da hun var tretten Aar gammel, mistede hun Døden og fandt Livet, fordi hun elskede ham alene, der er Livets Skaber«. Det fortælles videre, at da hun en Dag gik fra Skole, saa Præfektens Søn hende og blev betaget af Kærlighed. Paa hans Frieri svarede Agnes, at hun alt havde en fornemmere Brudgom og priser ham i sødere

Roskilde Sankt Agnes' Sostres Priorisses Segl.

Sct. Agnes paa Baalet. Hun er helt hyllet i sit lange Haar. Foroven Herrens velsigende Haand.

Ord end Højsangens. Da Præfekten blev klar over, at hun hermed mente Kristus, befalede han, at hun skulde afklædes og nøgen føres til et Skøgehus. Men Herren lod hendes Haar vokse saa tykt og langt, at det bedre end Klæder skjulte hendes Legeme, og ydermere hyllede en Engel hende i et straalende Lys. Da blev Skøgehuset til et Bedehus, hedder det, hvor Mændene gik renere bort, end de var kommet. Nu blev de hedenske Tempelpræster opbragte, og det endte med, at Agnes skulde kastes i en vældig Ild. Dog Baalet delte sig midt igennem og angreb de omkringstaaende, men ikke Agnes. Da stødte man hende et Sværd i Struben, og saa kom hendes Brudgom og viede hende til Brud og Martyr. Agnes' Martyrdød skal have fundet Sted paa Konstantin den Stores Tid¹).

I Sct. Agnes-Klosterets Segl ses hun i Flammerne; ellers afbildes hun ofte med et Lam, der enten staar ved hendes Side eller hviler i hendes Skød. Det er, fordi hun kort efter sin Død skal have vist sig for sine Forældre med et snehvidt Lam ved sin Side og omgivet af en Jomfruskare. I den Kirke uden for Rom, som er bygget over hendes Grav, højtideligholdes Sct. Agnes' Dødsdag hvert Aar, og ved den Lejlighed indvies to Lam. Af deres Uld forarbejdes Ærkebispens Insignier, Pallierne, de brede, hvide Uldbaand med de sorte eller violette Silkekors.

— — —

Selv om Klosteret paa Eskildsø ligger uden for Roskildes Omraade, skal det kort omtales, da det har haft ikke ringe Tilknytning til Byen. Det er stiftet allerede i Begyndelsen af 1100-Tallet som et Kloster for regelbundne Augustiner-Kanniker. Da det kom i Forfald, indkaldte Absalon, vistnok 1165, sin Ven fra Studietiden i Paris, Kanniken Vilhelm, og gjorde ham til Abbed paa Eskildsø. Han fik ogsaa Klosteret bragt paa Fode, men allerede en halv Snes Aar senere blev det flyttet til Tjærby Sogn ved Hillerød, og genopstod her som Æbelholt Kloster. Abbed Vilhelm, der i mere end en Menneskealder var Kongens og Kirkens kloge Raadgiver, blev efter sin Død kanoniseret som Helgen. Paa Eskildsø er der bevaret ikke ubetydelige Ruiner af Klosterkirken, Mure af Kamp- og Fraadsten.

De tre Stiftelser: Duebrødre Hospital, Helligaandshuset og Sct. Jørgensgaarden er ikke Klostre, men slutter sig dog naturligt til disse ved den sociale og humanitære Indsats, de har ydet — omend paa verdsligt Grundlag. Duebrødre og Helligaandshuset tog sig begge af Syge, Gamle og Fattige. For nylig¹⁾ har J. O. Arhning paavist, at Duebrødre oprindeligt har været et Helligaandshus, saa Roskilde har haft to saadanne, hvoraf Duebrødre har været det ældste. Sct. Jørgensgaarden var Hospital udelukkende for Spedalske.

Hvornaar *Duebrødre Hospital* (Mrk. 53, Kortet S. 67) er stiftet, vides ikke, men det kan sikkert føres tilbage til første Halvdel af 1200-Tallet. Det laa oprindeligt uden for Byen, vestlig for denne, i det gamle Duebrødrevænge, hvor nu Duebrødrevvej løber. I lang Tid var Bygningerne lerklinede og havde Straatag; først sent blev der anvendt solidere Materialer, men den lille Hospitalskirke har været af Grundmur og haft Hvælvinger. Da Duebrødrevvej i 1918 blev anlagt, stødte man paa Rester af Bygningerne, bl. a. en Kælder med velbevaret Trappe. Desuden fandt man Kampestens-Fundamentet til Hospitalskirken; dette er nu bevaret i et lille Anlæg. Ved samme Lejlighed blev der opgravet et stort Antal middelalderlige Mønter fra 1200- og 1300-Tallet.

Til Forklaring af Hospitalets mærkelige Navn er der blevet dannet et Sagn. Da Kong Valdemar saaret var undsluppen fra Blodgildet, skjulte han sig først et Sted uden for Roskilde; her hørte han en Due, der klagede sig ynkeligt. Senere huskede han denne Hændelse og byggede paa Stedet et Hus for fromme Gerninger, et Hospital, der skulde kaldes Duebrødrenes²⁾.

Om Hospitalets ældste Tid vides næsten intet. Hen mod Slutningen af Middelalderen var det ude for en mindre fin Behandling, idet Christian I i 1478 slog en Studehandling af med Gejstligheden i Roskilde om det. Biskoppen og Domkapitlet gik med til, at Duebrødres Indtægt fremtidig skulde anvendes til Underhold for en Kannik, som Kongen fik Ret til at udnævne. Kanniken, der blev Forstander for Hospitalet, maatte forpligte sig til at yde 4 Fattige, der »skulde bære den Helligaands Tegn, en Due«, frit Husly og Føde, samt give 2 Skoledisciple Middagsmad og lade holde daglige Messer for

Kongens og hans Families Sjælefred. Til Gengæld for sin Vilighed skulde Kapitlet have en aarlig Afgift af Duebrødre. Denne Transaktion medførte, at de fattige Duebrødres Antal blev nedskaaret til et helt uanstændigt Minimum. Den Slags maa have sat ondt Blod og været med at bære Ved til Reformationens Baal¹⁾.

Da Messerne efter Reformationen faldt væk, blev der Raad til at indtage yderligere 2 Personer i Stiftelsen »for Guds og deres Armod's Skyld«. Blandt Forstanderne for Duebrødre har der været flere kendte Mænd; her skal blot nævnes Hans Henriksen og Mads Poulsen, der begge ligger begravet i Domkirken. Deres Gravstene er afbildet S. 187 og 191.

Duebrødre kommer dog paa Fode igen. I 1569 blev Helligaandshuset og Sct. Jørgensgaarden nedlagt og deres Midler Aaret efter henlagt til Duebrødre, hvor der nu fremtidig skulde underholdes 16 gamle og værdige Personer i deres Livstid. Desuden skulde 1 Lærer og 23 Disciple fra Katedralskolen have deres Kost i Hospitalet. Denne Udvidelse af Virksomheden har medført Byggeri ved Stiftelsen, hvortil Materialerne fra den nedlagte Sct. Olai Kirke blev benyttet (se S. 290); det maa være Spor af disse Udvidelser, man i 1918 stødte paa.

Omkring Midten af 1600-Tallet blev Duebrødre flyttet ind til Byen, til Ærkedegnens tidligere Residens ved Fondens Bro (Mrk. 38, Kortet S. 73). De gamle Bygninger uden for Byen forfaldt, og i 1661 blev Hospitalskirken nedbrudt. Under Pesten 1711 toges den forlængst nedlagte Kirkegaard midlertidig i Brug. Ved Udgravning til Bunkers i 1944 kom flere Skeletter til Syne, de laa tæt Side om Side.

I 1743 fik Hospitalet ved Fondens Bro en ny Bygning, og samtidig blev Fundatsen ændret. Læreren og Drengene fra Latinskolen skulde ikke mere forplejes, men have Kostpenge; senere igen er dette ordnet, saa største Delen af Hospitalets Indkomst overgaar til Katedralskolen. I 1879 blev det andet Duebrødre ved Fondens Bro nedrevet og det tredie og nuværende opført. I Hospitalet har nu 50 gamle Mennesker af begge Køn deres Ophold. I 1841 blev Duebrødre udvidet med et Anneks i Bredgade, »Duebrødre Hospitals nye Stiftelse«; her har 4 Enker eller forladte Koner og 8 ugifte Kvinder Bolig. — Nav-

net Duebrødre kendes kun i Forbindelse med Hospitalet i Roskilde.

Hverken hvornaar *Helligaandshuset*¹⁾ (Helliggeisthuset. Mrk. 19, Kort S. 97) er stiftet, eller hvor det oprindeligt har ligget, ved man Besked om; etsteds uden for Byvolden har det været. I 1253 blev Stiftelsen ved Biskop Jakob Erlandsens Hjælp flyttet ind i Byen og genopbygget tæt Vest for Sct. Laurentii Kirke. Ved samme Lejlighed blev Kirken overdraget til Stiftelsen. Andre store Gaver fra Bispen gjorde det muligt at udvide Virksomheden. Oprindeligt skulde Stiftelsen huse 12 Svage og Syge, som ikke selv havde til Livets Ophold; nu blev dette Antal forøget, og samtidig bestemte Bispen, at der desuden skulde ydes 12 Disciple fra Katedralskolen Underhold; endelig skulde nødlidende Gæster optages i Huset, men kun have eet Maaltid og Herberg for Natten.

Kombinationen Hospital, Gæstehjem og »Kostskole« synes mærkelig, men man havde ordnet sig praktisk. Drengene skulde have deres Bolig mod Nord i Huset, helt adskilt og fjernet fra andres Larm, for at de kunde have Ro og Fred til deres Studeringer. Samtidig var de nær Domkirken, hvor alle Drengene hvert Festdøgn skulde være til Stede ved Ottesang, Messe og Vesper; paa de andre Dage behøvede blot fire af dem skiftevis at overvære kun Prim og Vesper. For at hjælpe Drengene i deres Studeringer skænkede Bispen kostbare Bøger i forskellige Fag til Hospitalet. Viste en Dreng sig opsætsig eller mere letfærdig af Levevis end gavnligt var, blev han vist ud, og en anden sattes i hans Sted. Men naarsomhelst der blandt dem var to, der paa Grund af deres Retskaffenhed ansaas for værdige til at sendes til Paris eller andensteds hen til et højere Lærdomssæde, var det Stiftelsens Pligt at give hver af dem Penge til at bestride Udgifterne i de to første Aar. Bisperne skulde til enhver Tid beskikke een eller to Kanniker ved Domkirken til at føre Tilsyn med Stiftelsen og modtage Regnskab²⁾.

Ved Reformationen er det gaaet tilbage for Stiftelsen. 1570 blev dens Midler, som nævnt, henlagt under Duebrødre Hospital. Allerede da var den gamle Stiftelse meget forfalden og er sikkert snart forsvunden. Helligaandshuset har ikke bestaaet af en enkelt Bygning, men været et Komplex af forskellige

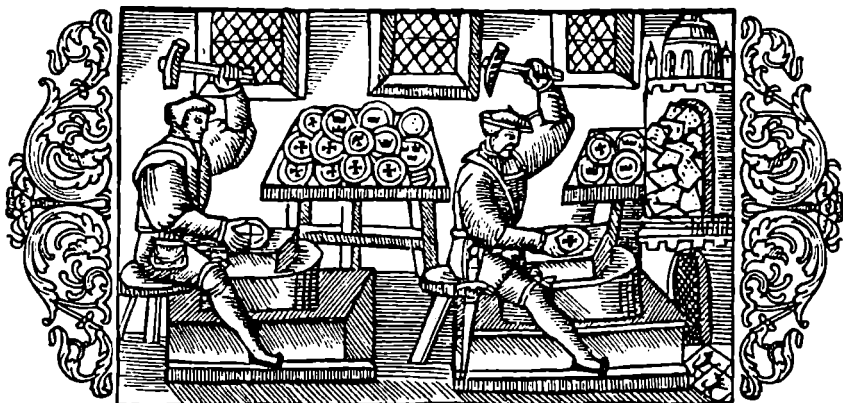

Huse med Gaardsrum og Haverum. Mens Helligaandshuset i andre Byer blev omdannet til et Helligaandskloster, vedblev det i Roskilde hele Tiden at være en borgerlig Stiftelse.

Sct. Jørgensgaarden (Mrk. 20, Kort S. 97) var Roskildes Spedalskhedshospital¹⁾. Paa Grund af den store Smittefare blev disse Sygehuse altid lagt uden for Byerne. Roskildes blev bygget nede ved Fjorden, tæt ved den gamle Sct. Clemens Kirke. Denne Helgen ses i Hospitalets Segl, som er afbildet nedenfor. Clemens var en af de første Biskopper i Rom og led Martyrdøden ved bunden til et Anker at blive kastet i Havet. Senere blev Sct. Jørgen Hospitalets Beskytter. Vi ved ikke, hvornaar Sct. Jørgensgaarden, der har været en Samling af Smaahuse, er stiftet; den nævnes 1263, men er rimeligvis noget ældre. 1569 nedlagdes Sct. Jørgensgaarden, der nu som Spedalskhedshospital nærmest var overflødig, og dens Midler overdroges til Duebrødre Hospital. Kort efter er vel Bygningerne, der rimeligvis har ligget Nord for Kirken, blevet revet ned.

Forlængst er de gamle Klostre og Stiftelser borte, men gennem deres betydelige sociale Arbejde har de sikret sig mod Glemsel; yderligere ved vi saa meget om dem, at de altid vil være levende Minder.

DJÆVELENS VÆRKTØJ

— — middelalderlige Mønter maatte næsten altid have en kristelig Vielse ved Tegn eller Omskrift; i sig selv var Penge jo Djævelens Værktøj — — —

Den tekniske Side af Møntvæsenet spillede i Middelalderen en langt større Rolle end i Nutiden. Der skulde slaas en urimelig Mængde Mønter, fordi man i hele Middelalderen kun kendte til Smaamønt, og yderligere blev Mønten idelig fornyet. Maskinel Hjælp havde man ikke, saa det var en omstændelig Historie, som krævede stort Mandskab.

Da Christian III som udvalgt Konge i 1335—36 kun midlertidig lod slaas Mønt i Roskilde, blev der hertil bygget en ny Værkstedbygning med 5 Skorstene og Ierberger til Møntens Mandskab, 40 Svende, som i Hast var indforskrevet fra Tyskland. Og desuden blev de Roskilde Guldsmedesvende sat til at arbejde i Møntsmøden. Dengang drejede det sig endda om forholdsvis store Mønter; ser man saa paa de ældre Forhold, hvor det var Smaamønt, Penninge, der blev udmøntet, mon det saa er for meget sagt, at denne meget betydelige Virksomhed maa have krævet mindst et Hundrede Mand. Det har svaret til en stor industriel Virksomhed i Nutiden. Derfor betød det noget for en Bys Økonomi, om der blev slaaset Mønt i den. Roskilde var længe — i over tre Hundrede

Aar -- et vigtigt Møntsted, efter Lund Landets vigtigste; det tredie i Rækken var Viborg, saa Domkirkebyerne var ogsaa paa disse Omraader de foretrukne. — Over dette Afsnit ses to Møntprægere.

Knud den Store øgede ikke alene Roskildes Glans ved at oprette Bispesædet, men har desuden gjort Byen til Møntsted; det var engelske Mønttyper (se Nr. 1 Side 341) og engelske Møntmestre, han overførte til Danmark. Samtlige Konger før Dronning Margrethe har ladet slaa Mønt i Roskilde; der kendes ialt 164 Mønttyper og vel nok det dobbelte Antal Varianter.

Foruden de ældste fremmede Mønttyper kender man allerede fra Knud den Stores Tid en særlig Roskilde-Type, som holdt sig under hans to nærmeste Efterfølgere (Nr. 2). Paa dens Bagside ses en slynget Figur med tre Spidser, maaske her anvendt som et Sindbillede paa Treenigheden. Roskilde Katedralskole har benyttet denne ejendommelige Figur fra den ældste Roskilde-Mønt til sit Emblem. — Paa denne Mønttype finder vi Roskildes Bynavn i de ældste kendte Former: Rosclde, Rosclda og Roscelden.

Værd at bemærke er ogsaa en Roskilde-Mønt fra Slutningen af 1000-Tallet med Brystbillede af en Helgen med Glorie og Krumstav; maaske forestiller det Helgenpaven Lucius (Nr. 3).

Under Erik Ejegod bliver Mønterne større, men samtidig tyndere (Nr. 4). Af Mønter fra Erik Emunes Tid blev der 1854 gjort et stort Fund paa Haraldsborg Banke (Nr. 5). Da Fæsteren af Haraldsborg Mølle gravede i Slotsbanken for at udjævne Vestsiden ud mod Fjorden, stødte han lige under Jordoverfladen paa en Skat, som rimeligvis var nedlagt af Harald Kesjas Mænd i 1134, kort før Borgen blev erobret af Erik Emune (se Side 104 og 206). Der var c. 600 Mønter; kun 3 af dem var fra Kong Niels' Tid.

Retten til at slaa Mønt var her i Landet forbeholdt Kongen. Nogle af Bisperne, de i Lund, Roskilde, Ribe og Slesvig, fik nok efterhaanden en større eller mindre Part i Mønten og Ret til selv at lade deres Andel præge, og de havde baade Møntværksted og en Møntmester, men denne maatte altid relte sig efter Kongens. Kongen og Bispen har altsaa ikke slaaet for-

skellig Mønt, men begge Udmøntninger har været ganske ens. Det var rimeligvis Valdemar I, som skænkede en Trediedel af den kongelige Møntindtægt til Roskilde Bispestol. Paa en af de første Mønter efter denne Ordning ses Valdemars og Absalons Navne og Billeder (Nr. 6). Bispestolens Møntrettighed er rimeligvis bortfalden i Begyndelsen af 1400-Tallet.

Kongen og Bispen havde betydelige Indtægter af Mønten; den blev ikke alene ofte fornyet, men desuden samtidig forringet. I en Aarrække blev den gamle Mønt inddraget hvert Aar ved Mikkelsdag og erstattet med kun to Trediedele, saaledes at man for 3 gamle Penninge blot fik 2 nye.

I det meste af Middelalderen udmøntedes der her i Landet kun Penninge, ret smaa Mønter, som oprindeligt var af næsten rent Sølv, men efterhaanden blev mere og mere kobberholdige, indtil de til sidst næsten udelukkende bestod af Kobber. I Aarene lige efter Valdemar II's Tilfangetagelse blev Mønten stærkt forringet. De endnu tarveligere Mønter, som sloges i Tidsrummet 1241 til c. 1360, kaldes i Almindelighed »Borgerkrigsmønter« (Nr. 7—10). Af disse er der fundet ikke saa faa i Roskilde, og der findes til Stadighed en Del, men de paaagtes ikke meget paa Grund af deres uanselige Ydre.

Under Christoffer II naaede Mønten Nulpunktet i Værdi, og hermed var det for en Tid Slut med Udmøntningen af danske Penge; de udenlandske blev efterhaanden eneraadende i Handel og Vandel. I 1329 pantsatte Christoffer II bl. a. Sjælland med al kongelig Ret og Frihed til Grev Johan af Holsten. Han har sikkert udnyttet den kongelige Møntret, for paa en

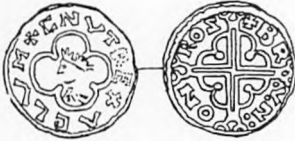

Kanden med Mønterne fra Duebrodrevænge; den er grønlig glaseret og har Fingerindtryk om Fodranden.

Forklaring til Møntafbildningerne.

1. Ældste Roskilde-Mønt, slaet af Knud den Store. Typen er engelsk. Forsiden: ☞ CNYT REX AGLVM (Knud Anglernes Konge). Brystbillede i fire Buer. Paa Bagsiden Møntprægerens Navn: ☞ BRVN ON ROS (Brun i Roskilde). Stort Kors, lagt over fire Buer.
2. Mønt, slaet af Hardeknud. Typen er ejendommelig for Roskilde; den er fremkommen allerede under Knud d. Store og forekommer endnu under Magnus d. Gode. Forsiden: HAREDCNYT. Tværfelt med ☞ NVAN mellem to dobbelliniiede Vinkler. Bagsiden: ☞ BRVN ON ROSCLDE. En slynget Figur med tre Spidser (maaske tre sammenlagte Skjolde).
3. Mønt fra Slutningen af 1000-Tallet, muligvis fra Knud den Hellige. Forsiden: ☞ SVEIN. En Helgens modvendte Brystbillede med Krumstav. Bagsiden: ☞ SIBBI I ROSC. Lille Midtkors. Helgenbilledet forestiller sandsynligvis Pave Lucius, Roskilde Domkirkes Værnehelgen. — Svein og Sibbi er Møntprægerne.
4. En af de større og tyndere Mønter fra Erik Ejegods Tid. Forsiden: ERIC REX. Kronet, modvendt Brystbillede med Sværd. Bagsiden: ☞ ANVT I ROS. Kors med et lille Kuglekors over Midten.
5. En af Mønterne fra det store Haraldsborg-Fund, slaet af Erik Emune. Forsiden: ERIC REX. Stort, kronet Brystbillede, vendt lidt til højre Side. Bagsiden: ☞ PAPPENING (Møntprægernavn). To over hinanden lagte Kors; paa det ene ender Armene med Tværarne.
6. En af de første Roskilde-Mønter, der er slaet, efter at Bispen har faaet Andel i Mønten. Forsiden: VALDMARVS (Valdemar I). Kronet, modvendt Brystbillede med Sværd i højre Haand og Liljescepter i venstre. Bagsiden: ABSALON EPS. Modvendt, biskoppeligt Brystbillede; til venstre Krumstav, til højre Bibel under en seksoddet Stjerne; over en Mur med en rundbuet Port-Aabning. — Tre Eksemplarer af denne Mønt er fundet i Ringsted Kirke.
- 7—10 er Eksemplarer paa de saakaldte »Borgerkrigsmønter«. De tre første er fra Christoffer II's Tid; rimeligvis er Nr. 8, som paa Forsiden har et Nældeblad, slaet af Grev Johan af Holsten, og Nr. 9, som paa Forsiden har en Ørn, slaet paa Foranledning af Roskildes Bystyre. Nr. 10 er Valdemar Atterdags Roskilde-Penning.

Christian III's Roskilde-Fireskilling fra 1535, afbildet S. 343. Forsiden: CHRISTIANVS · D · G · ELECT · REX · DACIE (Christian af Guds Naade udvalgt Konge af Danmark). Brystbillede. Bagsiden: ☞ MONETA · NOVA · ROSKILDNSIS (Ny Roskilde-Mønt). Tre Løver i kronet Skjold mellem Tallene 3 og 5.

1.

2.

3.

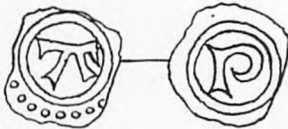
4.

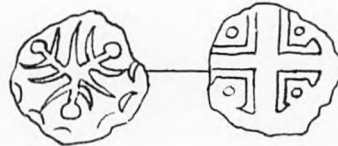
5.

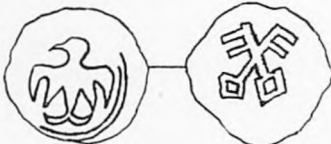
6.

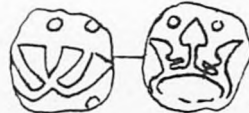
7.

8.

9.

10.

Mønt slaet i Roskilde ses det holstenske Nældeblad (Nr. 8). En anden Mønt med Ørnen, Roskilde-Borgernes Tegn, kunde tyde paa, at Bystyret i den kongeløse Tid selv har ladet foretage en enkelt Udmøntning (Nr. 9).

Efter at der i en Aarrække ikke var slaet Mønt i Roskilde, blev der af Valdemar Atterdag i 1396 udsendt en Kobberpenning (Nr. 10), der var lige saa slet som sine Forgængere. Da Duebrødrevej i 1918 blev anlagt, og man stødte paa Resterne af det gamle Duebrødre Hospital, fandt man inden for Kirkens Grundmure 225 Mønter og senere et Stykke derfra en Kande med 337 Mønter, alle udenlandske paa nær to af Valdemar Atterdags Roskilde-Penninge. Dette uanselige Pengestykke er den sidste Middelaldermønt, der er slaet i Roskilde.

Da Udmøntningen paa Sjælland blev genoptaget kort efter 1396, blev Næstved valgt til Møntsted. Selv om Dronning Margrethe paa mange Maader viste, at hun yndede Roskilde, har hun i dette praktiske Spørgsmaal ikke kunnet se bort fra den fremvoksende Handelsby ved Smaalandskysten. For Næstved blev det dog kun en kort Glæde; allerede Christoffer af Bayern flyttede al Møntvirksomhed til Malmø, Byen ved Øresund, der efterhaanden var bleven et vigtigt Transit-Farvand.

Som nævnt, blev der dog atter for en Stund slaet Mønt i Roskilde, da Christian III lod præge 1- og 2-Mark-Stykker og Fireskillinger i Hundredtusindvis for at fylde dem i sine umættelige Landsknægte. Derefter henlagdes Udmøntningen til København.

Af Mønter fra Christian III's, hans Forgængeres og Efterfølgeres Tid blev der i 1854 gjort et meget stort Fund i Roskilde. Da der blev gravet Grund til Tobaksfabrikør Ferd. Bangs Ejendom paa Nytorv — den har senere givet Plads for Roskilde Landbobank, fandt man under Fundamentet af en gammel Skorsten en Lerkrukke med Speciedalere og større Mønter, samt en Lædertaske med Smaamønter. Der var til sammen 4163 Mønter til en Vægt af c. 20 kg; lidt over Halvdelen var udenlandske, de yngste danske saa ud, som var de nyslagne. Den store Pengesum maa være gemt bort i Frederik II's sidste Leveaar.

Den ældste Mønt, der er funden i Roskilde, er en byzan-

tinsk Bronzemønt fra c. 638, indleveret til den kgl. Møntsamling af Jacob Kornerup, som i sin Tid har indsendt mange Mønter og meddelt mange Oplysninger om Møntfund i Roskilde og Omegn. De næste i Rækken er engelske Mønter fra Ethelred den Raadvildes Tid, vel kommet hertil med Danegæld omkring Aar 1000. Ellers er der i ubrudt Række fundet enkelte Mønter lige fra Knud den Store til Nutiden, særlig mange af de saakaldte »Borgerkrigsmønter«. Paa Roskilde Museum findes en lille Møntsamling, skænket af afdøde Murermester J. P. Olsen; alle dens Middelaldermønter er fundet i Roskilde.

Samtidig med, at Hovedmøntstedet har været ledende for Landsdelens Udmøntning, har det ogsaa givet Tonen an, hvad Vægt og Maal angik. De normerede, rette Bymaal for Sjælland hørte fra gammel Tid hjemme i Roskilde. I Aktstykker fra 1200-Tallet tales der om »sjællandsk eller roskildsk Vægt«, Vægten benævnes altsaa efter Landsdelens Hovedby, Normalvægtens Opbevaringssted. I Kong Hans' Privilegium for København 1485¹⁾ hedder det, at »ingen skal eller maa tappe Vin, Mjød, tysk Øl eller dansk Øl eller nogen anden Drikke i Køpmannhavn uden med ret Bymaal, som af Arild i Roskilde været haver«.

HENVISNINGER OG NOTER

Forkortelsesliste:

- Aarbøger.* Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie.
Adam. Adam af Bremen: De hamburgske Ærkebispers Historie (HK). 1930.
Arh. J. O. Arhnung.
Arh. J. O. Arhnung: Roskilde Domkapitels Historie, I. 1937.
Bhr. H. Behrmann: Roeskilde. 1832.
BL. Biografisk Leksikon, 1. Udg.
DA. Danske Atlas ved E. Pontoppidan og H. de Hoffmann, II, 1764, og VI, 1774.
DRB. Danmarks Riges Breve.
Dsk. Helgener. Danske Helgeners Levned ved Hans Olrik (HK). 1893—94.
Gavebog. Alfred Otto: Liber daticus Roskildensis. 1933.
HM. Hugo Matthiessen.
HM: Byer. Hugo Matthiessen: Middelalderlige Byer. 1927.
HM: Gader. Hugo Matthiessen: Gamle Gader. 1917.
HIP. Henry Petersen: Hvor laa Kongsgaarden i Roskilde? Historisk Tidsskrift, 6 R., II.
Hvitfeld. Arild Hvitfelds Danmarks Krønike, I—II. 1652.
Jernskæg. Michel Hansen Jernskægs Beskrivelse af Roskilde Domkirke. Udg. af C. Caludan. Særtryk af »Danske Samlinger«, 2 R., VI.
JK. Jacob Kornerup: Roskilde i gamle Dage. 1892.
JK: Gl. Ro. Jacob Kornerup: Fra det gamle Roskilde. 1925.
Kbh. Aml. Aarbøger udg. af Historisk Samfund for Københavns Amt eller »Fra Københavns Amt«.
Knytltinga. Jomsvikinga Saga og Knytltinga, overs. af C. C. Rafn. 1829.
KS. Kirkehistoriske Samlinger.
Resen. Peder Hansen Resens Atlas Danicus: Roskilde. Ved Joh. Knudsen. 1929.
RoKr. Den ældste Danmarkskrønike (Roskildekrøniken), overs. af J. Olrik (HK). 1898.
Ro. Rim. Roskilde-Riim ved N. F. S. Grundtvig. 1814.
Sakse. Saksens Danesaga, overs. af J. Olrik, I—IV. 1908—12.
Trap. Traps Danmark, 4. Udg.
HK betegner, at Bogen hører til »Skrifter udgivne af Selskabet til historiske Kildeskrifters Oversættelse«. — NM Nationalmuseet. — c A Det citerede Arbejde.

Danernes Kongesæde.

Motto: Adam 249. **10** 1. Widukinds Sachserkrønike (HK) 122. — 2. RoKr 14. — 3. Mdl. af Mag. art. V. Hermansen. — 4. Adam 91. — 5. Knytlinga 162. **11** 1. HM: Byer 59. **12** 1. DA, VI, 125. **13** 1. M. Mackeprang i NMs Arbejdsmark 1943. **14** 1. Ro. Avis ^{10/11} 1927, efter L. Heuer. — 2. RoKr 13. **15** 1. Kr. Erslev i Tilskueren 1889. — 2. A. D. Jørgensen: Nordiske Rigers Grundlæggelse 244. **16** 1. J. Olrik: Krøniker fra Valdemarstiden (HK.) 13. — 2. Rimkrøniken ved C. J. Brandt 12. — 3. J. Steenstrup: Studier over Vald.s Jordebog 450 og A. D. Jørgensens c A 244. — 4. HM: Byer 120. — 5. Vilh. Lorenzen i »Smaastudier til Chr. A. Jensen«. **18** 1. E. Pontoppidan: DA, II, 332. **19** 1. Mdl. af Stednavneudvalget. — 2. Chr. Christensen i Kbh. Amt 1935. — 3. Ro. Rim 7. **20**. 1. Grandjean: Dsk. Købstæders Segl. — 2. Dsk. Magazin 1745, I, 17. **22** 1. Kbh. Amt 1917, 116. **23** 1. Sundbo: Fr.sund og Slangerup, I, 23 og 29. **28** 1. DRB, 2 R, I, Nr. 104. — 2. Sakse, III, 183. — 3. JK 31, Indberetninger til NM., JK: Gl. Ro. 62, Carl Christensen i Kbh. Amt 1925.

Købstaden.

Motto: J. Olrik: Vald. Sejrs Sønner (HK) 335. — Benyttet Litt.: Hildebrand: Sveriges Medeltid; Allen: Tre nordiske Riger; Gunnar Olsen: De dsk. Købstæder; Wedel: Gilder og Laug i Flensborg; C. Nyrop: Gilde- og Lavsskraaer; HM i Nordisk Kultur XVIII; Mackeprang: Dsk. Købstadsstyrelse. **32** 1. Mackeprang 57, 42, 48, 15 og 94; Trap, II, 333. **34** 1. Hele Stadsretten foreligger i Oversættelse fra 1400-Tallet af en latinsk Tekst, som ikke mere kendes; denne Overs. findes i Dsk. Magazin, V, 59. Hefte 333, og i Kolderup Rosenvinge: Gl. dsk. Love, V, 172, hvor desuden findes en ældre latinsk Tekst end den, hvorefter Overs. er foretaget. Den oprindelige Stadsret er gengivet paa nyere Dansk i J. Olrik: Vald. Sejrs Sønner (HK) 330. **35** 1. C. Nyrop: Ro. Smedelavs Lade og A. Fang: Ro. Smedelav 1436—1936. **36** 1. Nyrop c A 10. **40** 1. Nyrop: Lavsskraaer, I, 192. — 2. Nyrop c A, I, 306. — 3. Nyrop: c A, I, 363.

Bag grønne Volde.

Motto: Alkærsig: Vejen Sogn. P. G. er en skotsk Hjemstavnforsker. Benyttet Litt.: HMs Bøger og hans »Underjordiske Ro. Gader« i Kbh. Amt. 1924. **44** 1. Faust ved P. Hansen (1929) 43. **47** 1. HM: Gader 114. — 2. Kr. Erslev: Valdemarernes Storhedstid 244. **52** 1. Gross. Alf. Fischers Fund, Ro. Tidende ^{31/10} 1930. **57** 1. Ehlers: Ignis sacer 17 og 15. **59** 1. JK: Begravelsesmaade, Aarbøger 1873, Løffler: En Kirkegaard, Aarbøger 1897. **61** 1. Chr. Pedersens Skrifter, II, 454.

Med Resen i Roskilde.

Motto: Dsk. Ordsprog ved J. Brøndum-Nielsen 78. **68** 1. Mdl. af Dr. J. O. Arhning. — 2. JK 32. — 3. JK: Gl. Ro. 62 + Anmærkn. 15. — 4. HM: Gader 10. **70** 1. Eks. paa Sct. Pederstrædes skiftende Navne: 1677 Sejer-

magernes Stræde (Resen), c. 1750 Klosterstræde (Fr. V's Atlas), 1758 Vagthussstræde (mdl. af J. O. Arhning), 1774 Set. Pederstræde (DA, VI, 124 og 132), Kraftes Enkehuis = Juelske Stiftelse, 1859 Klostergade (Kort i Trap 1. Udg.), c. 1880 til c. 1900 Vagtstræde, indtil Set. Pederstræde paa J. Kernerups anbefaling blev genoptaget. — 2. JK 193, 234. **71** 1. Mdl. af Dr. Kr. Hald. — 2. HM i Kbh. Amt 1924. **72** 1. Arh 198. — 2. Rosenvinge: Dsk. Love, V, 179. — 3. DA, VI, 147. **73** 1. Mackeprang: Købstadsstyrelse 91. — 2. Suhms Smlg., II, 1, 169. **74** 1. En lignende Søjle, funden paa Grunden Algade 3, findes i Ro. Museum. — 2. H.P. 28. — 3. HM: Gader 105, JK 218. **77** 1. JK 218. — 2. HM i Kbh. Amt 1924, C. Nyrop: Dsk. Haandværkerlavs Segl. — 3. HM: Gader 112. **78** 1. HM: Gader 81. — 2. Kort fra 1766 i Overvejinspektørens Arkiv. **80** 1. Mdl. af Kr. Hald. — 2. HM: Gader 37, Danske Ordbog. — 3. HM: Gader 38. — 4. Gl. d. Love, V, 185. **82** 1. JK 29. **84** 1. RoKr 29. **85** 1. Sakse, IV, 6. **89** 1. Wolf: Encomion 460. **91** 1. DA, VI, 149. **92** 1. Mdl. af J. O. Arhning. **93** 1. Bhr 162. — 2. E. Pontoppidan: DA, II, 338. **94** 1. Resen 3, Note 2. — 2. Bloch: Ro. Domscole, I, 24. — 3. Bloch c A 20. — 4. Bloch c A 24. **98** 1. L. Heuer: Ro. Domscole (Skoleprogram 1906). **99** 1. Arh 14. — 2. Bloch c A 14. 3. Bloch c A, IV, 52. **100** 1. Arh 78. **102** 1. Palladius' Visitatsbog ved C. Rosenberg (1911) 95. 2. Vilh. Bang: Latinskoleliv 84.

Uden for Voldene.

Motto: Kbh. Amt (1917) 113. **103** 1. JK: Ro. Minder 90. **104** 1. M. Mackeprang: Alterkalke, Aarbøger 1906. **105** 1. A. Fang: Set. Jørgensbjerg 27. **106** 1. Kbh. Amt 1917, 113. — 2. Stern: Kbh. Amt, I, 44. **107** 1. Kbh. Amt 1917, 113. **108** 1. Trap, II, 327. — 2. Mdl. af Førstelærer H. P. Hansen, Storehede Skole. **109** 1. JK 100. — 2. Trap, II, 208 og 372.

Trækirken.

Motto: Sakse, II, 283. **111** 1. Sakse, I, 89. — 2. Kong Knuds Liv og Gerning (HK) 28. — 3. Guterlov og Gutersaga (HK) 120. — 4. Kong Knuds Liv 28. **112** 1. RoKr 18. — 2. Snorre ved G. Storm (1900) 443. **113** 1. Sakse, II, 237. — 2. RoKr 18. **114** 1. Arh 86. — 2. RoKr 21. — 3. Sakse, II, 276 f. **115** 1. Polemikken mellem Kr. Erslev og J. Steenstrup i Hist. Tidsskr. 1892 og 1906; senere har Hal Koch i »Schultz Danmarkshistorie« og L. P. Fabricius i sin Kirkehist. indtaget tilsvarende modsatte Standpunkter. — 2. J. Steenstrup: Bisp Vilhelm og Kong Sven, Særtr. af Hst. Tidsskr. (1906) 51. — 3. Thiele: Folkesagn, I, 23. **116** 1. Sakse, II, 283. **118** 1. Fr. C. C. Hansen: Kongegrave og Bispegrave i Ro. Domkirke. **120** 1. Sakse, III, 181.

Kongsgaarden.

Motto: Digtet »Bisp Vilhelm og Kong Sven«. **121** 1. Bjøvull overs. af Adolf Hansen (1910). **122** 1. JK: Gl. Ro. 69. — 2. H.P. 335. **123** 1. H.P. 339. — 2. H.P. 341. **124** 1. JK: Ro. Minder 88. — 2. H.P. 349.

Fraudstens-Domkirken.

Motto: Dsk. Helgener 39. **125** 1. Thiele: Folkesagn, I, 183. **126** 1. C. Elberling: Kalktuffdannelse, Mdl. fra naturhist. Forening (1870) 218. — 2. JK 26, V. Nordmann i »Ro. Studier« 14. **127** 1. Dsk. Helgener 39. — 2. Becketts Kunsthist., I, 49. — 3. Anjou: Heliga Korsets Kyrka i Dalby 199. **128** 1. RoKr 22. — 2. Sakse, III, 61. — 3. Sakse, II, 273. — 4. Sakse, III, 80. — 5. RoKr 23. **129** 1. Sakse, III, 61. — 2. Anjou c A 49. **130** 1. Dietrichson: Kirkelig Kunstarkæologi 88, 111, Schindler: Liturgi 52. — 2. RoKr 26. — 3. Gavebog 38. **131** 1. Sakse, III, 57. **134** 1. Sakse, III, 80. — 2. RoKr 26. — 3. RoKr 26. — 4. Arh 10. — 5. KS 1861 og 64. — 6. Aarbøger 1890. **135** 1. Becketts Kunsthist., I, 43. — 2. Aarbøger 1874, 397, Arh 440. **137** 1. Nørlund og Lind: Romanske Kalkmalerier 102. — 2. Makeprang: Midd. Døbefonte 84. — 3. Mdl. af Arkitekt C. M. Smidt. — 4. JK: Ro. Domkirke (1909) 3.

Sct. Lucius.

Motto og **139** 1. Stephanius' Saxo, Note 71. Benyttet Litt.: Henry Petersen: En Relikvie af den hellige Pave Lucius, Aarbøger 1874. — 2. Dsk. Helgener 140. **140** 1. Schindler: Liturgi 49. — 2. efter Henry P. c A 429. **141** 1. de Waal: Roma sacra 232. **145** 1. Henry P. c A 407. **146** 1. JK: Ro. Domk. (1877) 26. **149** 1. J. Hansen: Skt. Ansgars Kirke 65. **150** 1. J. Hansen c A 66.

Den lukkede Verden.

Motto: Hexaëmeron ved H. Sprechelsen 20 (se S. 195 + Note 1). **152** 1. Dante overs. af Molbech (1851) Indlg. 46, Lucidarius ved Johs. Knudsen (1909) 69. — 2. Do. 137. — 3. Ezekiel 5,5.

Bispen.

Motto: Kirkeleksikon. Benyttet Litt.: Hal Koch: Dsk. Kirke i begy. Højmidd. II; Kirkeleks.; Severinsen i Kbh. Amt 1935. **158** 1. Kbh. Amt 1935, 19. **160** 1. Arhning i »Jul i Ro.« 1941. **163** 1. Rousell: Middeldalderborge 56. **164** 1. Brøndsted og Nørlund: Seks Tværnit af Dks. Hist. 122. **165** 1. Rousell c A 82. — 2. Viborgbispen Gunner (HK). **167** 1. f. Eks. E. Pontoppidan og A. D. Jørgensen.

Domkapillet.

Motto: Ro. Katedralskoles Bispegang. Benyttet Litt.: Arh; Helveg: De dsk. Domkapitler (1855); Hal Koch: Dsk. Kirke i begy. Højmidd. II. **170** 1. Arh 5. — 2. Arh 14. **171** 1. Arh 15 m. Henvisninger. **172** 1. J. Steenstrup i Hist. Tidsskr. 1933 (Arh 402). — 2. C. M. Smidt i Aarbøger 1923. — 3. Arh 82. **174** 1. Bhr: Ro. Domk. (1815) 119. — 2. Steen Friis: Ro. Domk. 128. **176** 1. Hal Koch c A 108. **177** 1. Wrangel: Kunstværk i Lunds Domk. 32. **178** 1. Helveg c A 113. — 2. Arh 394. — 3. Helveg c A 35. — 4. Johnson i Festskrift til Jul. Pedersen, 1910. **180** 1. Bang: Gl. Adels Forfald 103. **181** 1. Mdl. af Arh. **184** 1. Helveg c A 53. — 2. Bhr

276. **185** 1. KS, 4 R, VI, 476. — 2. JK 238. — 3. Arh 78. **186** 1. Bhr 281. — 2. Bhr 285 omtaler dette Hus, men det forveksles med Vikarie-Huset ved Bondetinget. **187** 1. Thiele: Folkesagn, I, 187. **188** 1. Kbh. Amt 1934. **189** 1. Thiele c A 188. **190** 1. Helveg: Kirkens Hist. efter Reform., I, 465. — 2. Bhr 255, 276. **191** 1. Bl. — 2. Hvitfeld 1552. — 3. Bl. **192** 1. Kingo var gift med Worms Stifmoder.

Det lærde Roskilde.

Motto: Finn Magnussen: Optegnelser paa en Rejse til Jellinge (1821) 11. **193** 1. Hist. Tidsskr., 8 R, V, 343. — 2. Do. 357. **194** 1. Gavebog 61. — 2. Do. 84. **195** 1. Fabrikant K. Marcussen, Student fra Roskilde Skole 1900. **196** 1. Norwin: Kbh. Universitet i Mdl. 45, Carl S. Petersen: Litteraturhist., I, 85. — 2. DRB, 2 R, I, Nr. 104. **197** 1. Gavebog 47. — 2. Katolsk Ugeblad, 3/4 1944. **198** 1. Ellen Jørgensen: Historieforskning 27. **199** 1. RoKr Indl., Carl S. Petersen c A, I, 45. — 2. Paludan-Müller: Hvad var Saxo Grammaticus, og hvor ligger han begravet? (Nykøbing, Program 1861) 107. **200** 1. Chr. Pedersen: Skrifter, IV, 485. — 2. Ellekilde: Vor dsk. Jul 66. — 3. JK: Ro. Domk. (1877) 53, Bhr: Ro. Domk. (1815) 123. — 4. Brandt: Christiern Pedersen 417. **202** 1. Brandt c A 39, Brevet er oversat i Sibbernens Saxobog. — 2. Paludan-Müller c A 3. — 3. JK: Ro. Domk. (1909) 4. — 4. Senest i Emil Frederiksen: Fra Saxo Grammaticus til Hjalmar Gullberg (1944). — 5. Ro. Rim 61. **203** 1. Brandt c A 81, Carl S. Petersen: Litteraturhist., I, 97, Brøndum-Nielsen: Dsk. Ordsprog 13. — 2. Peder Laales dsk. Ordsprog (1929) 51.

Frændestrid og Borgerkrig.

Motto: RoKr 29. **204** 1. H. Olrik: Knud Lavard 227. **205** 1. Dsk. Helgener 140. **206** 1. Sakse, III, 113. — 2. Do. 144. **207** 1. RoKr 33. **208** 1. Sakse, III, 153. — 2. Do. 172. — 3. Do. 183. **209** 1. Sakse, III, 197. **210** 1. N. M. Pedersen i Annl. f. nord. Oldkyndighed (1838—39) 35. — 2. Sakse, III, 219. — 3. N. M. Pedersen c A 36, Knyllinga 319. — 4. Rejst paa Initiativ af Førstelærer V. Mortensen, Karlslunde. — 5. Snorre ved G. Storm (1900) 580.

Blodgildet.

Motto: Thorkild Gravlunds Indskrift paa Mindestenen ved Ramsø-magle. **212** 1. Rejst paa Initiativ af Fabrikant A. P. Andersen, Gadstrup. **213** 1. Knyllinga 324. **217** 1. Knyllinga 331. — 2. Blodgildet har sat sig adskillige Spor i dsk. Litt. og Teater. Foruden Ingemanns Vald. d. Store er der C. J. Boye: »Sven Grathe«, Sørgeespil i 5 Akter (1824—25); Carsten Hauch: »Sven Grathe eller Kongemødet i Roeskilde«, Tragoedie i 5 Acter (1841), Handlingen varer i 4 Dage og foregaar dels i Ro. og Ringsted og deres Omegn, dels paa en Borg ved Isefjord, og endelig er der, saa mærkeligt det end lyder: Balletten »Valdemar« af August Bournonville med Musik af Fr. Frölich (1835); den foregaar i og ved Roskilde og paa Grathe Hede. — 3. Cit. efter Ramsing: Kbh. Hist. i Mdl. I, 92. **218** 1. sidste Afsnit, efter HM: Byer. **219** 1. Cit. efter HM: Byer 119.

Fædrelandets Fader.

Motto: Kantate ved Mindefest for Absalon i Ro. Domkirke ¹⁴/₁₀ 1928: Kbh. Amt (1928) 327. **220** 1. Helmolds Slavekrønike (HK) 133, 158. **222** 1. Mackeprang: Midd. Døbefonte 92. — 2. C. M. Smidt i Kbh. Amt 1928. **224** 1. Sakse, IV, 5. **226** 1. E. Frederiksen: Fra Saxo Grammaticus til Hjalmar Gullberg 21. — 2. Sakse, IV, 181. **226** Verset, fra Ingemanns Vald. d. Store.

Teglstens-Katedralen.

Motto: JK: Ro. Domk. (1878) 98. **230** 1. Poul Nørlund i »Midtsjælland« (1936). **232** 1. de ældre Kapeller efter Arh. **233** 1. Arh 244. **237** 1. Md. af Pastor Benedikt Welc, Allerslev Kloster. — 2. Arh 287. **238** 1. Arh 294. **240** 1. Hvitfeldt 833. — 2. Kbh. Amt (1923) 105. **242** 1. JK: Ro. Domk. (1877) 40. **244** Chr. I's Kapel efter Werlauff: De hellige tre Kongers Kapel (1849). — 1. Dks. Malerkunst (1937) 24. — 2. Werlauff c A 1. **245** 1. Werlauff c A 3. **246** 1. Werlauff c A 63. — 2. Hvitfeldt 842. **247** 1. Jernskæg 30. — 2. KS, 2 R, III, 493. **248** 1. I Domkirken opbevares Brudstykker af tredobbelte Søjler, der menes at have baaret det gl. Højalter-Bord. — 2. Arh 221. **249** 1. Mosbech: Johannes' Aabenbaring (1943) 90. **252** 1. Suhms Samlinger, I, 2, 166. **253** 1. Ordsprogene 23. **254** 1. V. Hermansen i Aarsskr. f. Selskabet f. kirkelig Kunst 1942. **257** 1. Jernskæg 25. **258** 1. Julius Lange: Korstolene i Ro. Domk. (1888). **260** 1. Steinfeldt i Kbh. Amt 1932/33.

Guds Hus.

Motto: Brochmann: Latinske Salmer (1901) 82. Benyttet Litt.: Lucidarius; Rippel: Katolske Kirkes Skønhed; Maurer: Messeofret; Bjørn Kornerup: Vor Frue Kirke i Kbh.; Arh; Schindler: Liturgi og Kirkeleksikon. **265** 1. Kornerup: Frue Kirke 176 + Note 38. **267** 1. Arh 80, 374. **268** 1. Kornerup c A 176, Note 38. — 2. Kornerup c A 168. **270** 1. Kornerup c A 162. — 2. Kornerup c A 166. — 3. Arh 190. — 4. Arh 216. **271** 1. JK: Christus paa Korset, Aarbøger 1871. **272** 1. Arh 237. **273** 1. Arh 376. — 2. Kornerup c A 171. — 3. Kornerup c A 172. **274** 1. Arh 377. Salmisten = Psalmerne 34,2.

Sognekirkerne.

Motto: Indskriften paa Klokken i Raadhustaarnet. Benyttet Litt.: Bhr; JK; JK: Gl. Ro.; Kbh. Amt af Nationalmuseets Kirkeværk med mange Henvisninger; HMs Afh. om Set. Mikkel i Kbh. Amt 1920 og om Set. Laurentii i do. 1931; C. G. Schultz i do. 1935 (Set. Olai) og V. Hermansen i »Jul i Ro.« 1934 (Set. Olai). **280** 1. Kirkeværket 35. **283** 1. Meyers Beskr. over Ro. (1793) 15. **293** 1. Grevinge (Ods H), Uldall: Dks. midd. Kirkeklokker 264.

Klostrene.

Motto: Grundtvig: Haandbg. i Midd. Historie 168. Benyttet Litt.: Bhr; JK; JK: Gl. Ro.; NMs Kirkeværk; Daugaard: Klostre; Lindbæk: Francis-

kanerklostre, samt HM i Kbh. Amt 1921 (Duebrødre). **306** 1. Sakse, III, 59. **307** 1. Om Margrethe: Thomas B. Bang i Kbh. Amt 1910; N. P. Nielsen: Margrethe af Øleshøje (1910); samme Forf.: Bygden omkring Køge Aa (1938) 31, samt Ro. Tidende ^{26/6} 1941. — 2. Dsk. Helgener 369. **308** 1. Mansa: Folkesygdomme 168. — 2. KS, 3 R, I, 217. **310** 1. A. Kløcher i »Scandia« 1929. — 2. DRB, 2 R, I, Nr. 234. **311** 1. Vilh. Lorenzen: Cistercienserklostrene 202. **312** 1. Damborg: Abbed Vilhelms Levned (Prg. fra Herlufsholm 1867) 41. **313** 1. Pontoppidans Kirkehist., II, 718. — 2. Kancelliets Brevbøger ^{21/10} 1562. **314** 1. KS, 3 R, I, 220. — 2. Bhr 355. — 3. KS, 3 R, I, 221, Løffler: Gravstene i Ro. 77. — 4. Uldall: Kirkeklokker 19. **317** 1. La légende dorée 656. **319** 1. Vilh. Lorenzen: Dominikanerklostre 58. **320** 1. Olrik: Vald. Sejrs Sønner 53. — 2. A. S. Vedel: Folkevisebog ved Rubow, II, 319. **321** 1. Ed. Lund: Danebrog 23, L. P. Fabricius: Kirkehist., I, 254. — 2. Rørdam: Historieskrv. siden Reform. 47, Ellen Jørgensen: Historieforskning 82. **323** 1. Bhr 190. **324** 1. DRB, 2 R, V, Nr. 201. — 2. Hvitfeld 410. **326** 1. Lindbæk: Franciskanerklostre 248. — 2. JK 212 og Indberetn. til NM. **327** 1. DRB, 2 R, I, Nr. 418. — 2. Hvitfeld 265. **328** 1. DRB, 2 R, III, Nr. 51. — 2. DRB, 2 R, IV, Nr. 205. — 3. Suhm: Hist. af Dnmk., X, 576. **329** 1. DRB, 2 R, IV, Nr. 213. — 2. DRB, 2 R, III, Nr. 315 og 228. — 3. DRB, 2 R, IV, Nr. 204. — 4. Suhm c A, XI, 363. — 5. Suhm c A, X, 690. — 6. Holbergs Danmarkshist. (1872), I, 221. **330** 1. DRB, 2 R, II, Nr. 383. — 2. JK 186. — 3. KS, 4 R, I, 752. — 4. JK 227. **331** 1. JK 28. — 2. JK 185. **332** 1. La légende dorée 97 og Johs. Jørgensen: Romerske Helgenbilleder 72 (efter C. J. Brandt: Dansk Klosterlesning I). **333** 1. NMs Kirkeværk, Kbh. Amt 160. — 2. Suhm c A, VII, 703. **334** 1. KS, 4 R, II, 493. **335** 1. KS, 4 R, VI, 445. — 2. DRB, 2 R, I, Nr. 104, L. Heuer: Ro. Domscole (Program 1906) 11. **336** 1. A. Fang: Sct. Jørgensbjerg 17.

Djævelens Værktøj.

Motto: G. Galster i Kbh. Amt (1929) 412. Benyttet Litt.: Kr. Erslev i Aarbøger 1875; Haubergs Møntværker; do. Afh. i Aarbøger 1884 og 86; Galsters ovenn. Afhandl. **343** 1. Hauberg: Myntforhold indtil 1146, 79.

INDHOLD

Føroord	5
Optakt	7
Danernes Kongesæde	9
Købstaden	31
Bag grønne Volde	44
Med Resen i Roskilde	65
Uden for Voldene	103
Trækirken	110
Kongsgaarden	121
Fraadstens-Domkirken	125
Set. Lucius	139
Den lukkede Verden	151
Bispen	155
Domkapitlet	169
Det lærde Roskilde	193
Borgerkrig og Frændestrid	204
Blodgildet	212
Fædrelandets Fader	220
Teglstens-Katedralen	227
Guds Hus	262
Sognekirkerne	275
Klostrene	301
Djævelens Værktøj	337
Henvisninger og Noter	344